

Çorumlu
Şeyhülislamlar ve Alimler

ETHEM ERKOÇ

Çorum-2017

Birinci Baskı
Aralık 2017

Yayına Hazırlayan / Kapak Tasarım / Mizanpaj
İrfan YİĞİT

Baskı & Cilt:

Hazar Matbaacılık
Kazım Karabekir Cad. 7/56-57
İskitler / ANKARA
Sertifika No: 26482

ISBN: 978-605-62733-8-4

İsteme Adresi

Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Yeniyol Mahallesi Gazi Cad.
Turgut Özal İşmerkezi Kat: 4
ÇORUM
Tel: 0 364 225 08 10 / 1539 / 1541

Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayımıdır.
PARA İLE SATILMAZ

TAKDİM

Şehirler zamanla kendine özgü bir kimlik ve ruh kazanır. Şehirlerin kazandığı bu kimlik ve ruhu büyük ölçüde o şehrin ilmine, irfanına ve geleneğine iz bırakan ilim – kültür – sanat erbabları, hayırla yâd edilen yöneticiler ve o şehrin sakinleri birlikte şekillendirmişlerdir.

Bunun yanı sıra Türk – İslam kültürüyle yoğrulan Anadolu şehirlerinde eğitim, kültür, sanat, ilim gibi alanlarda insanlığa birçok eser bırakan, hizmet eden öncü kişiler yetişmiştir. Bu kişiler buldukları bölgelerin ilmi hayatının canlanmasında da etkili olmuşlardır.

Zengin bir tarih ve kültürel mirasa sahip olan Çorum; ilim ve kültür tarihimize önemli eserler bırakan âlimlerin, ilim adamlarının yetiştiği bir Anadolu şehri olagelmıştır. Gerek akademimizin gerek kültür elçilerimizin gerekse Belediyemizin yaptığı araştırma ve çalışmalarla ne kadar zengin bir mirasa sahip olduğumuz gün yüzüne çıkartıldığı gibi bu mirasın alt yapısını hazırlayan ilim adamlarımız ve onların örnek hayatı da gün yüzüne çıkartılıyor.

Çorum Belediyesi olarak şehrimizle ilgili bütün bilgi ve belgeleri toplayıp derlediğimiz gibi bu topraklarda yetişen ilim – sanat – kültür insanların hayatlarına dair bilgi ve belgeleri de topluyoruz. Onları kitap haline getiriyor, basım ve yayımını yapıyoruz.

Elinizdeki “Çorumlu Şeyhülislam ve Âlimler” adlı kitap şehrimizde yetişen, adını duyduğumuz /duymadığımız veya hayatları hakkında detaylı bilgimizin olmadığı ilim adamlarımızı anlatan kaynak niteliğinde bir eser. Bu eserden Osmanlı döneminde en önemli görevlerden biri olan şeyhülislam, ilmiye sınıfına mensup âlimlerimizin ve cumhuriyet döneminden günümüze kadar şehrimizde yetişen ilim adamlarımızın hayat hikâyelerini öğreniyoruz.

Bu kıymetli eserin şehrimizin kültür hayatına önemli katkılar sağlayacağına inanıyorum. Bu konularda çalışma yapacak olanlara kaynak bir eser kazandırdığı için değerli hocamız Ethem Erkoç’u tebrik ediyor, çalışmalarında başarılar diliyorum.

MUZAFFER KÜLCÜ
BELEDİYE BAŞKANI

(Allah iman edenleri yüceltir;
kendilerine ilim verilmiş müminleri ise,
[cennette] kat kat derecelerle yükseltir.)
[Mücadele Suresi 11. Ayet]

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

A.Çorumlu Üç Şeyhülislam-Giriş.....	13
Ebüs-suud Efendi.....	13
Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi (1552-1612).....	32
Kara Halil Efendi (1804-1880).....	34

İKİNCİ BÖLÜM

B.Tanınmış Alimler

Şeyh Muhyiddin Yavsi.....	41
Veli Yegan Efendi.....	46
Cafer Çelebi.....	46
Yusuf İskilibi.....	47
Fahrü'l-Muhaddisîn Yusuf Bahri Efendi.....	48
Müftü Mehmet Hilmi Efendi.....	83
Arapzade Muhammed Emin Eendi.....	84
Arapzade Muhammed Nuri.....	86
Muhammed b. Ömer el-İskilibî.....	86
Ali İzzet Efendi.....	87
İskilipli İsmail Hakkı Efendi.....	89
Hacı Ömer Efendi.....	89
Kara Müftü: Abdülkadir Efendi	90
Hacı Ali Arif Efendi.....	94
Ahmet Feyzi Efendi.....	104
İskilipli Mehmet Atif Hoca.....	115
Ahmet Hamdi Efendi.....	182
Urlu Hafız: Arif Gevenci Hoca.....	182
Kürt Hacı Mustafa Efendi.....	185
Mehmet Emin Efendi.....	190

Kutuğunlu Abdullah Efendi.....	190
Cıncılı Mehmet Efendi.....	191
Müftü Mehmet Tevfik Erguni.....	191
Server Ahıskalı Hocai.....	194
Müftü Mustafa Özel.....	197
Ali Galip Köstekçi.....	200
Zarif Balaban Hoca.....	201
Kuz Köylü Mehmet Efendi.....	203
Osman Tüfekçi Hocai.....	203
İsmail İpekçi Hoca.....	204
Vaiz Mürsel Şahinbaş.....	205
Müftü Yahya Akbaş.....	209
Alacalı Ahmet Bilgin Hoca.....	210
Ahmet Hamdi Ertekin.....	214
Müftü Ahmet Yazıcı.....	215
Vaiz Ahmet Hilmi Şahin.....	215
Prof.Dr.Ahmet Lütfi Kazancı.....	217
Hayrettin Karaman.....	227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

C.Diğer Alimleri

Şeyhzâde Abdullah Vecihi Efendi.....	243
Ebubekir Efendi.....	246
Tatarcıkzâde Abdulah Efendi.....	246
Çorumlu Ömer Efendi.....	247
Mehmet Kâşif Efendi.....	247
Müftü Kara İsmail Efendi.....	247
Mustafa Efendi.....	248
Çorumlu Çavuşzâde Seyyid Mehmet Efendi.....	248
Ahmet Oğlu İsmail Efendi.....	249
Zarifzade Mustafa Efendi.....	249
Abdurrahman Efendi.....	249
Hacı Hasan Efendi.....	249
Muhammed Efendi.....	250

Kara Osman Efendi.....	250
İbrahim Efendi.....	250
Canikli Hasan Efendi.....	250
Mustafa Efendi.....	251
Niksarlıoğlu İsmail Efendi.....	251
Muhammed Kaşif Efendi.....	251
Mehmet Şerif Efendi.....	252
Şeyh Mehmet Efendi.....	252
Ahmet Haki Efendi.....	252
Hacı Osman Efendi.....	252
Hacı Hüseyin Efendi.....	253
Osman Efendi.....	253
Çorumlu Ali Efendi.....	254
Erzincanlı İbrahim Efendi.....	254
Mehmet Efendi.....	254
Çorumlu Abdullah Efendi.....	255
Zeynelzâde Ömer Efendi.....	255
İskilipli Soğanzâde Mehmet Efendi.....	255
İskilipli Gökmen Hacı Mustafa Efendi.....	256
İskilipli Osman Efendi.....	256
Debbağ Mehmet Efendi.....	256
Seyyit Halil İbrahim Efendi.....	257
Çorumlu Ebubekir Efendi.....	257
Yusuf Efendi.....	257
Hasan Efendi.....	257
Mustafa Efendi.....	257
Ahmet Efendi.....	258
Hacı Abdullah Efendi.....	258
İskilipli Ömer Efendi.....	258
İskilipli Mehmet Efendi.....	258
İskilipli Ahmet Efendi.....	258
Çorumlu Ahmet Efendi.....	259
Biterken.....	259
Bibliyografya.....	260
Çorum Belediyesi Kültür Yayınları Listesi.....	268

ETHEM ERKOÇ

1950 yılında Çorum'da doğdu. 1969'da Çorum İmam Hatip Okulu'nu ve Çorum Atatürk Lisesi'ni bitirdi. 1973'de Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden, 1974'de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Kırklareli Atatürk Lisesi'nde Din Dersi öğretmenliği ile meslek hayatına başladı. Obsmancık İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğinden 1977 yılında Çorum İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1987 yılında Arapça dil eğitimi için kısa süreli olarak Mısır'a gitti.

Okullardaki kültür etkinliklerinde eksikliği hissedilen tiyatro eserleri konusunda çalışmalar yaptı. 1999 yılında emekli oldu. Yapmış olduğu araştırma, inceleme ve tebliğleri yerel ve ulusal basında çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlandı. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli dergi ve gazete-lerde makale ve inceleme yazıları devam etmektedir. Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayımlanmış Eserleri

- *Çorum İli ve İlçeleri
- *Nikonya'dan Çorum'a(Roman)
- *Suheyb-i Rumi
- *Yusuf Bahri Efendi
- *Çorum Evliyaları (Ali İzzet Efendi'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinden sadeleş-tirme) İlaveli 3. Basım
- *Elvan Çelebi
- *Arapça Kelime ve Cümle Yapısı
- *Zekat Rehberi (2. Basım)
- *Hayat Çizgisi (Tiyatro)
- *Gurbet Yuvası (Tiyatro)
- *İkinci Ömer (Tiyatro)
- *Selahattin Eyyubi (Tiyatro)
- *Yedi Sekiz Hasan Paşa (2. Basım)
- *Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi
- *Mazlumoğlu Hacı Halil Ağa
- *Anadolu'da Bir Köy Odası Hatışoğlu Konağı
- *Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum
- *Ebu Talib'in Müslümanlığı (Ahmet Feyzi'nin Feyzü'l-Vahib fi-Necat-i Ebi Talip adlı eserinden sadeleştirme)
- *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi
- *Necmi Şamlı
- *Çorum Fatih Danişmend Ahmet Gazi (Tiyatro)
- *Piyeslerim
- *Taşralı yazar
- *İskilipli Atıf Hoca-Hayatı Düşünceleri ve İdamı
- *Çorum'da Sahabe Evliya Ulema Makamları
- *Çorumlu Şeyhülislamlar ve Alimler

ÖNSÖZ

Çorum; sahabe, evliya ve meşayihın türbe ve makamlarıyla manevi iklimi bol bir Anadolu şehridir. Bunun yanı sıra medreselerinde ilim ve irfan yuvası olma özelliğini asırlardır sürdürmüştür. Buralarda ders veren büyük âlimler binlerce talebe yetiştirmişler, eser yazmışlar ve halkı irşat etmişlerdir. Ayrıca bu şehir, devletin üst kademelerine insan kazandırmıştır. Şeyhülislamlık makamına başta Ebussuud olmak üzere üç bilge kişi göndermiştir.

Çorum bu özellikleriyle Orta Anadolu'nun ilim ve irfan merkezi olma konumunu hep korumuştur. Ancak bunların gün ışığına çıkartılması ve bir sistem dâhilinde kamuoyunun bilgisine sunulması gerekmektedir. İşte bu çalışmamızda Çorumlu şeyhülislam ve âlimler konusunu bir bütün olarak ele almaya çalıştık. Birinci bölümde Çorumlu şeyhülislamı ele aldık Başta Ebussuud Efendi olmak üzere Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi ve Kara Halil Efendi'yi tanıtmaya ve tanıtmaya çalıştık.

İkinci bölümde Şeyh Muhyiddin Yavsi ve Fahrü'l-Mukaddisin Yusuf Bahri Efendi'den başlayarak Çorum'un yetiştirdiği âlimleri hayat hikâyelerini, bıraktıkları izleri ve varsa eserlerini sıraladık. Burada son asırda yaşayan Çorumlu müftü, vaiz ve âlimlere de yer verdik. Bulabildiğiniz kadar her ilçeden iz bırakan müftü ve vaizleri de kitabımıza aldık. Daha önce prensip gereği hayatta olan âlimleri zikretmezken bu defa İskilip'ten Ertekin Hoca Efendi ile Çorum merkezden Prof. Dr. Hayrettin Karaman ve Prof. Dr. Ahmet Lütfi Kazancı hocalarımızın hayat hikâyelerini, çalışmalarını ve eserlerini de kitabımıza alma cesaretini gösterdik. Umarım beni mazur görürler. Aslında bu bölümde Çorum İmam Hatip okulundan yetişmiş Çorum'da imam Hatip Okulu ve İlahiyat Fakültesi'nde bir dönem bile olsun hizmet veren pek çok hocayı vaiz ve müftüyü de zikretmek mümkündür. Ancak takdir edersiniz ki bu çok geniş çaplı bir çalışmayı gerektirir. Onu da genç araştırmacılara bırakmayı tercih ettim. Son bölümde Amasyalı Abdurrahman Akifzade'nin eserinde geçen âlimleri sıralamak ile yetindik.

Çalışmamız sırasında bilgileri aldığım yerleri ve şahısları zikretmeye çalıştım. Ayrıca pek çoklarında konunun sonuna kaynakça koydum. Ayrıca kitabın sonuna genel bir bibliyografya yerleştirdim.

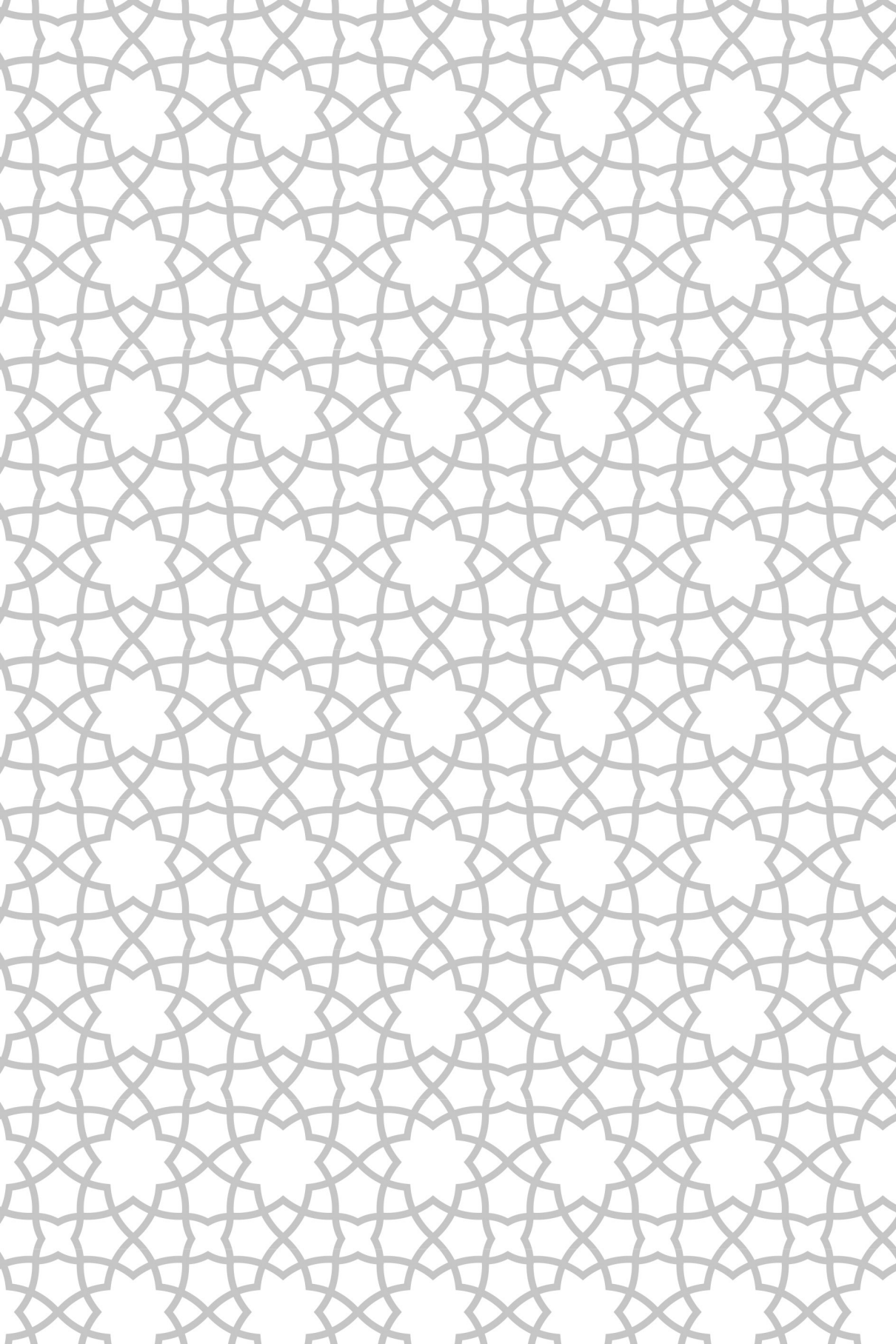
"Çorumlu Şeyhülislam ve Alimler" kitabı ile çorum ilim irfan hayatına katkısı olan pek çok alimi, hayat hikâyeleri, ve mücadeleleri ve eserleri ile sizlere tanıtmaya çalıştık. Kitaba bakarak başka kimse yok mu denilmemesi için diğerlerini de genç araştırmacılara bıraktığımızı ifade ettik.

Kitabı baskıya hazırlayan ve kapak tasarımını yapan Belediye Kent arşivi görevlisi İrfan Yiğit'e kitabın bastırılıp sizlere ulaşmasını sağlayan Çorum Belediye Başkanımız Sayın Muzaffer Külcü'ye teşekkür ediyorum.

Okuyucularımdan ilgilerini ve dualarını esirgememelerini diliyorum.

Ethem ERKOÇ

Kasım-2017 Çorum

Carumlu
Seyhülislamlar ve Alimler

ETHEM ERKOÇ

De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?
Bilen elbette kıymetlidir.
[Zümer Suresi 9. Ayet]

ÇORUMLU ÜÇ ŞEYHÜLİSLAM

Giriş

Çorum, tarih ve kültürüyle araştırılması gereken bakir bir sahadır. Şairi, bilgini, evliyası, sanatkârı ile bu şehre şan ve şöhet kazandıran nice isimler var tarihte. Kiminin adını duyduk, kimiyle övündük ama hakkında bilgi edinmeyi pek düşünmedik.

Çorum toprağından çıkmış, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâm olarak hizmet etmiş din bilgileri de araştırılması gerekir düşüncesindeyim. “Çorumlu Üç Şeyhülislâm” yazı dizisi bu yaklaşımın ürünüdür.

Çorumlu Üç Şeyhülislam

- 1.Ebussuud Efendi (1490-1574)
- 2.Hacı Mustafa Sun'ullah.Efendi (1552-1612)
- 3.Kara Halil Efendi (1804-1880)

Bu üç zatın hayatı, hizmetleri ve eserleri konusunda araştırma yapanlar birincisi hakkında geniş bilgiye ulaşabilirler. Ama diğer ikisiyle ilgili ansiklopedik bilginin ötesine ulaşmak, akademik çalışmayı gerektiriyor.

EBÜSSUUD EFENDİ

Soyu ve Tahsili

Ebussud Efendi, Osmanlı âlimlerinden olup 14. şeyhülislamdır. 1490 (H.896) yılında Çorum'un İskilip ilçesinde doğmuştur. Bu bilgi, bizzat kendi vakfiyesinde geçmektedir. Babası, II. Beyazıd döneminin ünlü bilgini ve hatırı sayılır mutasavvıfı Şeyh Muhiddin Yavsi'dir.

Şeyh Yavsi, İskilip'in İmad (Direklibel) köyünde doğmuştur. Annesi SultanHatun ise, bazı kaynaklara göre Ali Kuşçu'nun kızı, bazılarına göre de Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızıdır.

Babası, İstanbul'da saraya yakın çevrede olduğu için Mehmed Ebussuud, zengin bir kültür ortamında büyümüştür. İlk derslerini babasından almıştır. Devrin ünlü bilginlerinden Mevlana Seyyid Karamanî ve Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Henüz öğrenci iken Sultan

II. Beyazıd, kendisine “Çelebi” (Efendi) unvanını vermiş ve 30 akçe burs ile ödüllendirmiştir. Öğrenimini devrin en büyük âlimi İbni Kemal’in yanında tamamlayarak icazet almıştır. Hocası Seyyid Karamanî’nin kızı Zeynep Hatun ile evlenmiştir.

Müdürrisliği

Müdürris olarak ilk tayini, Çankırı Medresesi’ne yapılmıştır, O buraya gitmek istemeyince 1516’da İnegöl İshak Paşa Medresesi’ne atanmıştır.

1520 yılında İstanbul Davutpaşa Medresesi’ne müdürris olarak tayin edilmiştir. Gebze’de Mustafa Paşa Medresesi’nde, Bursa Sultaniyesi’nde görev yapmıştır. 1528 yılında Sahn-ı Seman Medresesi (Fatih Medresesi) müdürrisliğine tayin edilmiştir. Bu görevi 5 yıl sürmüştür.

Kadılığı

Müdürrisliklerle ilmi yönden kendini kanıtlayan Ebussuud Efendi. 1533 yılında Bursa Kadısı olmuştur. Ertesi yıl, İstanbul Kadılığına terfi etmiştir. 1537 yılında doğrudan Rumeli Kazaskeri (Askeri Yargıtay Başkanı) olmuştur. Aslında önce Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunması gerekiyordu. Gayret ve liyakati nedeniyle bir üst basamağa terfi etmiştir.

Rumeli Kazaskerliği görevine başladığında padişah, Macaristan üzerine sefere çıkıyordu. O da bu dönemde Korfu seferine katılmıştır. Kara Boğdan, Estergon ve Budin seferlerinde padişahın yanında yer almıştır. Budin (Budapeşte)’nin fethinden sonra şehirde ilk Cuma namazını Ebussuud Efendi kıldırmıştır.

Burada kaldığı süre içinde Budin ve Orta Macaristan’ın tapu ve tahrir işlerini düzene koymuştur. Tahrir defterlerinin başına, Osmanlı arazi hukukunu şer’i esaslara göre tanzim eden meşhur “Budin Kanunnamesi”ni yerleştirmiştir. Bu kanunname, yüzyıllarca Osmanlı topraklarında uygulanmaya gelmiştir.

Rumeli Kazaskerliği döneminde âlimlerin terfilerini esasa bağlayan “Mülazimin İçin Ruzname” adlı yönetmeliği hazırlamıştır. Buna göre her payede yedi yıl bekleme prensibi uygulamaya konmuştur. Medreselerden mezun olan Danişmendler’in Kazaskerler Meclisi’nde bulunan “Ruznâme” denilen defterlere kaydedilerek, sıra bekleme şartı getiren bu usul, bazen ihlâl edilmişse de uzun yıllar düzenli şekilde uygulanmıştır.

Ebussuud Efendi’nin Rumeli Kazaskerliği dönemi, 8 yıl 2 ay sürmüştür.

Şeyhülislam Oluşu

Macaristan seferinde Budin’de yapmış olduğu hizmetlerle Padişahın gözüne giren Ebussuud Efendi, 1545 yılında Fenarizade Muhyiddin Efendi’den boşalan Şeyhülisamlık makamına oturdu.

Kanuni Sultan Süleyman ve oğlu İkinci Sultan Selim zamanında toplam 29 yıl Osmanlı Devletinde şeyhülislam olarak hizmet yaptı.

Ebussuud Efendi, şeyhülisamlığı döneminde arkadaşlarına bir rüyasını anlatır:

“Henüz medrese öğrencisiyken rüyasında Zeyrek Camii’ne girer. Cami cemaatle doludur. Hz. Peygamber(sav)’in etrafında halka olmuşlar. Resulullah(sav) cemaatin arasında bulunan İbni Kemal Paşa’yı göstererek, “Bu, İbni Kemal Paşa’dır. Halen ümmetimin müftüsüdür.” buyurur. Sonra Ebussud Efendi’yi göstererek: “Bu da Şeyh Yavsi oğlu Ebussuud’dur. O da ümmetimin müftüsü olsa gerektir.” der.

Ebussuud Efendi, bu rüyasını anlattıktan sonra “Bu sadık rüyadan tam otuz yıl sonra bu acize fetva makamı tevdi edildi.” diyerek görevgeleşinin sırrını açıklamıştır.

Kemal Paşazade’nin “Bir gün gelecek Ebussud, zamanın allamesi olacaktır.” diye övdüğü öğrencisi, gerçekten bir allame olmuş ve Kanuni’nin saygısını kazanmıştır. Bu nedenle Kanuni Sultan Süleyman; Süleymaniye Camii’nin, temel atma merasiminde temel taşını Ebussuud Efendi’ye koydurmuştur.

Ebussuud Efendi’nin şeyhülislam olması, bu kurumu diğer ilmî müesseselerin üstüne çıkarmıştır. Ondan önce şeyhülislam’ın maaşı günlük 200 akçe iken, İrşadü’l Aklı’s Selim” adlı tefsirinin bir bölümünü Kanuni Sultan Süleyman’a takdim etmesi üzerine Beyazıt Müderrisliği ile beraber 300 akçe zam yapılarak maaşı günlük 500 akçeye çıkarıldı. Tefsirini tamamlayınca şeyhülisamlık maaşı günlük 600’akçe oldu. Böylece şeyhülisamlık, hem madden hem de manen kazaskerliğin üstüne çıktı.

Buna bağlı olarak yetkileri de arttı. Müderrislerin ve kadıların tayini yetkisi de şeyhülislama verildi.

Şeyhülisamlık makamına gelebilmek için Rumeli Kazaskeri olma şartı da bu dönemde esasa bağlandı. İlmiye teşkilatına çeki düzen veren “İlmiye Kanunnamesi” de Ebussuud Efendi tarafından hazırlanmıştır.

Siyasî olaylarda tarafsız kalarak Kanunî Sultan Süleyman ve İkinci Selim zamanlarında toplam yirmi dokuz yıl şeyhülisamlık makamlarında kalmayı başarmıştır.

Kanuni İle Dostluğu

Kanuni, hemen bütün önemli meselelerde ona danışır, görüşlerini dikkatle dinler, sonra “Bizi münevver kıldınız, efendi” der ve hatta bazan da, “Her sözünde bir hikmet saklı, üstadım.” diye iltifatta bulunurdu.

Padişah Zigetvar seferine giderken Ebussuud’un hasta olduğunu duyar ve ona bir mektup yazar. Mektubunda “Halde haldaşım, sinde sindaşım (yaşıtim), âhirette karındaşım, tarık-ı Hak’da (Hak yolunda) yoldaşım Molla Ebussuud Efendi Hazretlerine duây-ı bîhad iblağından (sınırsız dua ilettikten) sonra, nedir haliniz ve nicedir mizac-ı lâzımü’l imtizacınız? Hazret-i Hak, hazine-i hafiyyesinden kemal-i kuvvet, nihayet-i selamet müyesser eyleye. Bimennihi ve keremihi lütuflarıyla niyaz olunur ki, evkat-ı mübarekede bu muhlislerin kalb-i şeriften ihraç ve izaç etmeyeler. Ola kim kâfir-i hâksâr münhezim ve mükedder ve asakir-i İslâm umumen mansur ve muzaffer olup rızaullaha muvafık ola. Eddua sümmed dua bende-i Hûda Süleyman-ı bîriya” şeklindeki ifadeleri, dostluğun göstergesidir.

O da Kanuni’ye olan sevgisini şöyle dile getirmiştir: ,

“Gerçekten cihan padişahının gözü hakkı görür. Onun görüşü, şeriatın dayanağı, dinin direğidir. Şu husus, akıllılarca eskiden beri mesel olarak söylenmektedir. Padişahın yaptığı her iş tatlıdır.”

Padişaha böyle iltifat etmesine rağmen Ebussuud Efendi, padişahın İslâm’a uymayan bir fermanına rastladığında da: “Olmaz!” Sultanın emri ile meşru olmayan bir şey meşru sayılamaz. Haram olan nesne helâl olamaz. Böyle bir şey yoktur.” deme cesaretini de gösterebiliyordu. Zira yapılan işler dinle ilgili olunca sorumluluk ve vebal de şeyhülislama dönüyordu. Ebussud kadar Kanuni de bu için bilincindeydi.

Kanuni’nin Cenaze Töreninde

Selanikli Mustafa Efendi Tarihi’nin Kanunî bahsinde geçen bir olay oldukça ilginçtir:

Kanunî Sultan Süleyman (1566)’da Zigetvar seferine çıkarken ölüm vaki olursa, kendisiyle birlikte kabrine gömülmek üzere hazırladığı bir paketi, Sokullu Mehmet Paşa’ya verir. Kanuni vefat edince Sokullu bu emaneti Şeyhülislam Ebussuud Efendi’ye teslim eder ve padişahın vasiyetini bildirir.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, kabre ölünün naşı ile birlikte kefen

dışında bir eşyanın gömülemeyeceğini söyler., Bunun üzerine ceylan derisi sanduka veya torba açılır.

Paketin içinden Kanunî'nin tahta çıktığı günden son seferine kadar icraatının, önemli savaş ve uygulamalarının meşru ve İslâm'a uygun olduğunu bildiren fetvalar çıkar. Üzerinde de Kanuni'nin 'Allah'ım her ne yaptım bu fetvalara göre yaptım. Affeyle' yazısını ve fetvalardaki kendi imzasını gören Ebussud Efendi'nin gözlerinden yaşlar boşalır, dudaklarından şu sözler dökülür:

“Ey gidi Koca Süleyman, sen kendini bu fetvalara dayanarak kurtardın. Fakat ben kendimi nasıl kurtaracağım?”

Zira Ebussud Efendi, kanunnamelerin ve fermanların İslâmî esaslara, uygunluğunu sağlamak için ömrünü vermiştir.

Ebussud Efendi, uzun yıllar birlikte çalıştığı Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine Arapça bir Mersiye yazmıştır ki Arap Edebiyatının en seçkin örneklerinden sayılmaktadır.

Ebussud Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın cenaze namazını bizzat kıldırıştır.

İkinci Selim Han Zamanında Ebussud Efendi

Ebussud Efendi, Kanuni'nin ölümünden sonra sekiz sene de Sultan İkinci Selim Han zamanında Şeyhülislamlık yapmıştır. Sultan İkinci Selim Han da babasının yolundan giderek Ebussud Efendiye çok hürmet eder, onu incitecek hareketlerden sakınırdı.

II. Selim, Şeyhülislâm Ebussud Efendi'nin isteği üzerine Hurufilikle tanınmış olan Muhasib Celâl Çelebi'yi saraydan uzaklaştırmıştır.

II. Selim zamanında Ebussud Efendi'yi ölümsüzleştiren, Kıbrıs'ın fethi için fetva vermesidir.

Kıbrıs adası, Resulullah(sav)'in ashabı tarafından feth olunmuştur. Orada Müslüman okulları ve camileri vardı. Kâfirler, bu islam yurdunu ele geçirerek okulları ve camileri yakıp yıkmışlar, sağlam kalanları da küfür âyinleri ile doldurmuşlardır. Ayrıca Mısır ve Afrika hacılarını taşıyan gemiler ve Türk Ticaret gemileri Kıbrıs'a hakim olan Venedikliler'in saldırılarına uğruyordu.

Bu gerekçelerle Ebussud Efendi'den antlaşmalara uymayan

Venedikliler'e karşı savaş açıp Kıbrıs'ın fethini sağlamak için fetva istemeleri üzerine gerekçeleriyle birlikte uzunca bir cevap yazarak Kıbrıs'ın 1570-1571 yıllarında fethinin gerçekleşmesinde tarihi rol oynamıştır.

Fetvaları

Ebussuud Efendi, Şeyhülislam olarak devlet işlerinin şer'i esaslara uygunluğunu denetleyen bir makamda bulunması nedeniyle verdiği fetvalardan başka kendisine yöneltilen sorulara da kesin ve hızlı cevaplar verirdi.

Şeyhülislâmlığı dönemindeki fetvaların her biri bir kanun veya kararname değerinde idi. Bu fetvalar, daha sonra "Fetevayı Ebussud" adlı bir kitapta toplanmıştır.

Sorular şiir biçiminde ise cevabı da kafiyesi ve vezni ile uyumlu olurdu. Soru nesir veya secili ise cevabı da öyle olurdu. Sorular Arapça, Farsça veya Türkçe ise cevaplar da kendi dilince verilirdi. Çünkü Ebussud Efendi, üç dili de çok iyi bilirdi.

Kendisi de şair olan ve Muhibbi mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman, fidanlara zarar veren karıncaların öldürülmesinin günah olup olmadığını öğrenmek için Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye şu beyti gönderir:

*Nihale ger ziyan etse karınca
Günahı var mıdır anı kırınca?*

Ebussuud Efendi bu soruya şu beyitle cevap verir:

*Kıyamette Huda halkın derince
Süleyman'dan alır hakkın karınca.*

İşlerinin çokluğu sebebiyle halkın sorularına cevap vermeye pek fırsat bulamazdı. Aşık Çelebi'nin anlattığına göre bir gün sabah namazından ikinci namazına kadar 1412 soruya cevap vermiş, bir başka gün de yine sabah namazından sonra başlayarak ikinci namazına kadar 1413 soruya cevap (fetva) vermiştir.

İlmi Dirayeti ve Kararlılığı

Ebussuud Efendi'nin bulunduğu. Şeyhülislamlık makamı hem ilmî, hem de idari bir makamdı. Onun ilmîne kimsenin itirazı yoktu. Timur huzurunda Seyyid Şerif Gürcani ile Sadettin Taftazani arasında edebî sanatlardan ‘Temsili istiare’ konusunda uzun bir tartışma yapılmıştı. Bu tartışma, ilim çevrelerinde dilden dile dolaşırdı. Aynı konuda Ebussuud Efendi ile Hoca Hafız Taşkendi arasında 5 saat süren bir ilmî tartışma gerçekleşti. Dinî ilimlerin yanı sıra edebî konularda da derin bilgiye sahip oluşuyla ilmî dirayetini ortaya koymuş oldu.

Ebussud Efendi, devlet nizamını sarsıcı tavırlara göz açtırmamış, bu konuda verdiği kararları da sonuna kadar savunmuştur. Kendisine hakaret eden Arapzade Muhyiddin Efendi'nin görevinden azledilip Bursa'ya sürgüne gönderilmesini sağlamıştır. Onu bu kararından vazgeçirmek için devrin âlimlerinden Bustan Efendi ve Anadolu Kazaskeri Muşî Sinan Efendi çok yalvarmışlar ama ona hiçbir etkide bulunamamışlardır. Bu, onun kararlılığının bir delilidir.

Öğrencilerinden Şeyhülislam Olanlar

Ebussuud Efendi, 26 yıl müderrislik (üniversite hocalığı) yapmış, durmadan çalışmış ve talebe yetiştirmiştir. Her medresede, her makamda talebeleri vardı.

Ebussud Efendi, Osmanlı Sultanlarından İkinci Selim, Üçüncü Murat ve Üçüncü Mehmet devirlerindeki sayılı ilim adamlarının, şeyhülislamların ve kazaskerlerin hocasıdır. Öğrencilerinden şeyhülislam olanlar:

Malulzade Seyyid Mehmet, Abdulkadir Şeyhî, Hoca Sadettin Efendi, Bostanzade Mehmet Efendi, Sunullah Efendi. Bunlardan başka Bustanzade Mustafa Efendi, Cenabi Mustafa Efendi, Kınalızade Hasan Çelebi, Ebulmeyamin Mustafa Efendi. Şair Baki, Hace-i Sultani Ataulah Efendi, Tezkireci Aşık Celebi ve Ali Cemal Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi gibi devrinin seçkin simalarını da Ebussuud Efendi yetiştirmiştir.

Evlatları ve Damatları

Ebussuud Efendi'nin kendi vakfiyelerinde belirtildiğine göre Mehmet, Mahmut, Şemseddin Ahmet ve Mustafa adında dört oğlu ile Hatice, Kerime ve Rahime adında üç kızı vardır.

Ebussuud Efendi, oğullarını da ilmî yönden yetiştirdi. Mehmet Çelebi, çeşitli medreselerde müderrislik, Şam Valiliği ve Halep Kadılığı yaptı. Şair ve hattat idi. 40 yaşında vefat etti. Şemseddin Ahmet, babasından ve Taşköprüzade Ahmet Efendi'den ders aldı. Rüstem Paşa, Sahn-ı Seman ve Şehzade Medreseleri'nde müderrislik yaptı. Otuz yaşında vefat etti. En küçük oğlu Mustafa'yı bizzat kendi yetiştirdi ve icazet verdi. Çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık yaptı. Anadolu Kazaskerliği ve Rumeli Kazaskerliği yaptı. 43 yaşında iken 1599'da vefat etti. Soyu, bu oğlundan devam etmiştir.

Diğer oğlu Mahmut Çelebi hakkında fazla bir bilgi yoktur.

Ebussuud Efendi'nin damatları da devrinin ünlü ilim adamlarıdır. Kızlarından biri, Müeyyedzâde Abdülkâdir Şeyhi'nin hanımıydı. Bu zat, Ebussuud Efendi'nin kızkardeşinin oğludur ve şeyhülislamlık yapmıştır. Diğer damadı da yine Şeyhülislam Malulzade Mehmet Efendi'dir. Ali Cemal'in oğlu Fudayl Efendi de damadıydı.

Evlat ve damatlarının dışında amcasının torunu olan Şeyhülislam Sun'ullah Efendi de Ebussuud ailesindedir. Ebussuud Efendi'nin kardeşi Şeyh Nasreddin de alim, tasavvuf ehli birikişi idi. İskilip'te ve İstanbul'da irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.

Kişiliği

Ebussuud Efendi, ilmi kariyeriyle karizmatik bir kişiliğe sahipti. Vakur, sade giyimli, bulduğunu yiyip şükreden, sahabe ve tabiin yolunda giden, yumuşak huylu, âbid ve zâhid bir kul olan Ebussuud Efendi, çevresinde sevilir ve sayılırdı. İlmî otoritesiyle çevresinde heybetli görülür, bulunduğu ortamlarda herkes onu saygıyla dinler, kimse ağzını açmazdı. Uzun boylu, ince yapılı, uzun sakallı, nurani yüzlü, hoca kisveli bir zat idi.

Kendisine tüm insanlığın müftüsü anlamında “Müftü'l-enam” müfessirlerin en ünlüsü anlamında “Sultanü'l-müfessirin”, İbni Kemal'den sonra gelen ikinci büyük bilgin sayıldığı için “Muallim-i Sani” şair Baki, Sunullah Efendi, Hoca Sadettin Efendi, Ataullah Efendi gibi ünlü öğrenciler

yetiştirdiği için “Hoca Çelebi”, Hanefi fikhındaki geniş bilgisi nedeniyle **“Ebu Hanife-i Sani = İkinci Ebu Hanife”**, fetvalarıyla ünlü olduğu için, **Müftüyü’s-Sakaleyn’**, **‘İnsanların ve Cinlerin Müftüsü’**, Zemahşeri gibi ünlü bir tefsir yazdığı için **“Diyar-ı Rum Zemahşerisi’**, kendinden sonra daha ünlü bir müfessir gelemeyeceği kanaatiyle **“Hatimü’l-Müfessirin’**, ve son görevi olan ‘Şeyhülislam’ lakaplarıyla anıldı. Bu kadar çok sıfat, her kula nasip olmamıştır.

Tefsirdeki Otoritesi

Osmanlı âlimleri, genellikle daha önce yazılan tefsirlere talik ve haşiye yazmakla yetinmişlerdir. Ebussuud Efendi de başlangıçta bu yolu izlemiş ve Zemahşeri’nin Fetih Suresi tefsirine bir haşiye yazmıştır.

Ebussuud Efendi’yi ilim dünyasında tanıtan, şeyhülislamlığından ziyâde yazmış olduğu tefsiridir. Tam olarak Kur’an’ı tefsir eden Osmanlı bilginlerinin başında şüphesizki Ebussuud Efendi gelir.

Ebussuud Efendi, **“İrşadü’l-Akli’s-Selim ila-Mezaya’l Kitabı’l-Kerim”** adlı tefsirini Sütlüce’deki konağında yazmaya başlamıştı. Kanunî, bunu duyunca yazılan kısmı görmek istemişti. Kendisine sunulunca da Şeyhülislamlık yevmiesine görülmemiş bir zam yapmıştı. Eser 1566 yılında tamamlanınca maaşına tekrar zam yapmıştı.

Kanuni, bu eseri çok sayıda istinsah ettirmiş (yazarak çoğalttırmış) Mekke ve Medine başta olmak üzere İslam dünyasının önemli ilim merkezlerine göndermişti.

Ebussuud Efendi, bu tefsirinde Kur’an’ın Kur’an ve hadisle tefsirine önem vermiş, nüzul sebepleri, nesh, kıssalar, fikhi ve kelâmî meseleler, dil, kıraat, israillyat denilen asılsız rivayetler, muhkem ve müteşabih gibi konular üzerinde durmuştur. Zaman zaman Arap şiiirinden deliller getirmiş, belagat ve icaz konularına dalmıştır. Ayetler arasındaki ilgiye çok önem vermiştir. Kelami yönden Ehl-i Sünnet inancına bağlı kalmıştır.

Tefsirini hazırlarken Zemahşeri’nin El-Keşşaf, Beydavi’nin “Envarü’t-Tenzil” adlı tefsirlerinin yanı sıra Fahreddin Razi’nin “Mefatihü’l-Gayb” ve Nesefi’nin “EI-Medarik” adlı tefsirlerinden de yararlanmıştı. Onlardan yararlanırken yeri geldiğinde onları tenkit etmekten de geri kalmamıştır.

Ebussuud Efendi’nin tefsiri, Zemahşeri ve Beydavi’nin tefsirinden sonra İslâm dünyasında en güvenilir ve en önemli tefsir sayılmıştır. Bu nedenle tefsir usûlü ile meşgul olanlar hep bu üç tefsirin bir biriyle karşılaştırmasını yapmışlar, bazı yönlerden, birini diğerinden üstün tutmuşlardır.

Diğer tefsirlerde olduğu gibi Ebussuud Efendi'nin tefsirine de şerh ve talik yazılmıştır. Akhisarlı Şeyh Ahmet er Rumi, Rum Suresinden Duhan Suresine kadar olan kısma talik yazmıştır. Şeyh Radyüddin b. Yusuf el-Makdisi de tefsirin yarısına kadar talik yazmış, Zeyrekzâde Mehmet Efendi de şerh etmiştir.

Ebussuud Tefsiri, islâm ülkelerinin önemli fakültelerinde lisans ve lisansüstü eğitim düzeyinde ders olarak okutulmaktadır.

Kahire ve Riyad'da 5 cild halinde basılmıştır. Arapça tefsirler arasında şöhretini korumaktadır.

Fıkıh ve İslâm Hukukundaki Dirayeti

Ebussuud Efendi, Kanuni döneminin dirayetli bir şeyhülislamıdır. Onun dirayeti, daha çok fıkıh ve İslâm hukukuna vukufiyetinden kaynaklanmaktadır.

Fıkıhda her mezhebin usul ve furuğ ile ilgili konularını iyi bilir. Ama Osmanlı toplumunda birliği sağlamak ve bir takım istismarları önlemek için Hanefi fikhini yürürlükte tutar. Hanefi mezhebi içindeki farklı görüşler ve yorumlar arasında tercih yapabilecek ve yeni hüküm istinbat edebilecek derecede bir alimdir. Bu yönden Hanefi fikhçileri, müctehidleri tasnif ederken Ebussuud Efendi'yi "Ashab-ı tercih" veya "Ashab-ı tahric" hatta "Meselede müctehit" grubu içinde yer aldığını söylerler.

Kanuni döneminde Ebussuud, şer'i hukukun ışığında örfi hukukun ve bunlara bağlı olarak kanunname ve fermanların tanzim ve denetimini sağlamıştır. Bu arada İslâm hukukunu günün şartlarına göre yorumlayarak dönemin problemlerine çözüm getirmesi, onun bu konudaki dirayetinin sonucudur.

O, gerek fetva koleksiyonu, gerekse yazdığı risaleleri ile geleneksel ve doktriner bir hukuktan çok, pratik değeri olan ve değişen şartlara göre farklı çözümler üretebilen bir hukuk anlayışına sahip olduğunu göstermiştir.

Devletin örfi hukuk olarak anılan alanlardaki tasarruflarının şer'i hukukla ilgi ve dengesini kurmakta, kanunnamelerin hazırlanmasında, şer'i mahkemelerin çalışma ve yazışma esaslarının düzene konulmasında önemli rolü olmuştur.

Ebussuud Efendi, aile hukukunda fetvaları ile de tanınır. Nikâhın ancak kadı (hakim)ların izin ve bilgisi dahilinde kısılmasını şart koşar. Buna uymayan kimselerin ileride bu nikâhla ilgili ortaya çıkabilecek ihtilaf ve

taleplerinin mahkemece dinlenmeyeceğini söyler. Akıl hastalığının boşanma sebebi olarak mahkemece kabul edilmesi gerektiğini savunur.

Ebussuud Efendi, menkul malların ve paranın vakfedilebileceğine fetva vermiştir. Bu fetva, karz-ı hasen (faizsiz kredi), başlangıcını teşkil eder.

Osmanlı Toprak Nizamı'nı esasa bağlayan kanunnameler hazırlamış ve bunun dinî ölçülere uygun olduğuna dair fikrini beyan etmiştir.

Kanuni'nin son dönemlerinde hazırlanan ve resmi bir müdevvenat olan kanun mecmualarının başında hep Ebussuud Efendi'nin Fetvaları yer almıştır.

Ebussuud Efendi, devlet nizamını korumaya özen göstermiş, ama din ve düşünce hürriyetine hürmeti de ihmâl etmemiştir. Meselâ bazı âlimlerin zımmileri ihtidaya zorlamak için fetva istemelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak daha sonra bazı fetvalar uydurularak Ebussuud'a aittir, diye iddia edildiğini Prof. Zahit Aksu, sahte imzalarıyla tesbit ettiğini söylemektedir.

“Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları ışığında 16. Asır Türk Hayatı” adıyla M. Ertugrul Düzdağ, Ebussuud Efendi'ye ait olduğu iddia edilen “Mecmua'l-Feteva” nüshalarını tarayarak geniş bir çalışma yapmıştır. Ancak fetvaların tenkidli tahliline girmemiştir.

Ebussuud Efendi, bu fetvalarıyla dünya işlerine ait olan örfi yasaların din kurallarına uygunluğunu sağlamıştır. Osmanlı Tarihinde önemli yer tutan bu olay, sonraki şeyhülislamlara da rehber olmuştur.

Osmanlı Devletindeki bu gelişme, hak ve adalet konularındaki titizlik, batılıların dikkatini çekmiş, mesela İngiltere Kralı 8. Henri, İngiliz adalet sisteminin ıslahı için Kanuni döneminde İstanbul'a bir heyet göndermiş, Türk adalet ve yargı sisteminin örnek alınmasını istemiştir.

Ebussuud Efendi'nin devlet nizamını koruma, hukukun üstünlüğünü savunma ve adaletin tesisi konusundaki titiz çalışmaları ve fetvaları dünyanın birçok merkezinde enstitüler kurularak araştırılmaktadır. Bu konuda New York'ta da bir Ebussuud Araştırma Enstitüsü bulunduğu bilinmektedir.

Tasavvuf ve Tarikatlara Bakışı

Osmanlı Devleti'nde en uzun süre şeyhülislamlık yapan Ebussuud Efendi, Bayramiye tarikatının ileri gelen şeyhlerinden ilim ve faziletiyle herkesin takdirini kazanan Şeyh Yavsi'nin oğludur. Babasından ilim ve feyiz almış, tasavvuf sohbetlerinin ve tarikat tartışmalarının içinde büyümüştür.

Hocalarından devrinin alimi ve şeyhülislamı İbni Kemal'in de tasavvufi yönünün bulunuşu onu bu konuda öğrencilik yıllarında bilgilendirmiştir.

1545 yılında şeyhülisamlık makamına geldiğinde Eyüp Sultan'da sıbyan mektebi yaptırmış, yanına da zaviye inşa ettirmiştir.

Ebussuud Efendi'nin tarikat şeyhlerine ve onların öğretilerine karşı olan derin bir itimadı ve saygısı vardı. "Meşayih-i İlmiyye'nin hakikat ve tarikat dedikleri şey, şeriatın özü ve hulasasıdır." diyor-du.

Tayy-ı Mekân (bir anda birkaç yerde görülme) konusundaki bir tartışmaya "Doğrudur. Bizim dahi inancımız budur ki Asat b. Berhıya, Belkıs'ın arşını göz yumuncaya kadar Hz. Süleyman'a getirdi. Hem merhum pederimde dahi bu haller görülmüştü." sözleriyle katılmıştır.

Tasavvufa ve şeyhlere karşı genel bakışı böyle olmakla beraber sufilerin zikir esnasında bel ve başlarıyla beraber ayaklarını da hareket ettirmelerine, hatta yere vurmalarına haram demiştir. Bazı hareketleri de raksla eşit tutmuştur. Binaenaleyh raks ve devran eden taifeyi kadıların ve valilerin engellemesi gerektiğine fetva vermiştir.

Bu konuda Halvetiye Şeyhlerinden İbrahim Ümmi Sinan ile tartışmış: 'Ey şeyh, eğer bu devrandan vaz geçip müritlerini bundan alıkoymazsan, vefatında cenaze namazını kılmaktan halkı men ederim.' demişti. Ümmi Sinan da, 'İnşallah, benim cenaze namazımı sen kıldıracaksın.' Karşılığını vermişti. Ümmi Sinan vefat ettiğinde Fatih Camisi avlusunda Ebussud Efendi, saraylı bir kızın cenaze namazından önce er kişi niyetine birinin cenaze namazını kıldırılmış ve bunun kim olduğunu sorunca "İbrahim Ümmi Sinan'dı." denilince tasavvuf, tarikat ve devran konularında tartışmaktan vazgeçerek, "Allah Teala'nın ilmi, bir sonsuz deniz mesabesinde. Meşayih-i İzam ol denizin gavvaslarıdır. Bu konuda bizim onlarla bahsimiz yoktur." diyerek susmayı tercih etmiştir.

Yine bir Halvetiye şeyhi olan İbrahim Gülşeni ile de önce tartıştığı sonra dost olduğu anlatılmaktadır.

Ebussuud Efendi'nin Bektaşî Yahya Efendi, Ümmi Sinan, Muslihiddin Merkez Efendi, Hakim Çelebi, Emir Ebu Said Efendi gibi şeyhlerin cenaze namazlarını kıldırıldığı bilinmektedir. Merkez Efendi için "Dünyada, riyadan arınmış bu kimseyi görmüştük" şeklindeki iltifatı, gerçek şeyhlere duyduğu hürmetin ifadesidir.

Ancak tarikat ve tasavvufu istismar ederek gayri meşru yollara sapan ve devlete karşı isyan girişimlerinde bulunanlara da katı davranmıştır. Oğlanşeyhi diye anılan İsmail Maşuki'nin katli için verilen fetvayı desteklemesi, Şeyh

Hamza Bali ve Şeyh Muhiddin Karamani'nin idamına fetva vermesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Zahir ilimlerle uğraşan âlimlerin kamu düzenini korumak için “Biz batınını bilmeyiz, zahire göre hükmederiz.” diyerek bu tür hükümler vermesine tarihte zaman zaman rastlanılmaktadır. Ebussuud Efendi de bir din âlimi olarak açık naslara göre hüküm vermiştir.

Öte yandan Şeyh Hasan Zarifi Efendi'yle dostluğu, Şeyh Şaban Veli'nin müritlerinden Şeyh Muharrem Efendi ile yakın arkadaşlıkları, Halvetiye şeyhlerinden Nureddinzade'yi sadrazam huzurunda savunması onun tasavvuf ve tarikata tümüyle karşı olmadığına delili sayılabilir.

Ebussuud Efendi, tasavvuf kültürü almış, fakat bir tarikata girmemiştir. Gerçek şeyhlerle dost olmuş, fakat şeriata aykırılık ve kamu düzenini bozmak gibi bir durum söz konusu olduğunda şiddetle karşı çıkmıştır.

Şairlik Yönü

Ebussuud Efendi, edebiyatı güçlü ve iyi bir sair idi. Ama şairliği, şeyhülislamlığının ve bilim adamlığının gölgesinde kalmıştır.

O, edebî sanatları çok iyi kullanan bir kişi idi. Çok iyi Arapça bilir, Arapça konuşur ve yazardı. Onun en değerli şiiri, Arapça olarak yazmış olduğu „Kaside-i Mimiyye”sidir. Bu kaside birçok Arap Şair tarafından şerh edilmiş, Arap Edebiyatı'nın ölümsüz eserleri arasında yerini almıştır.

Kanuni'nin ölümü üzerine yazdığı:

*Esavtü saikatin em nefhatü's-sür
Fel-arzu kad müliet min nakr-i nakur*

*Esâbe minhe'l-vera dehyaü dâhiyetin
Ve zâka minhe'l-beraya sa'katü't-Tur*

mısralarıyla başlayan Arapça mersiye (ağıt) da oldukça ünlüdür. Bu mersiye'nin Türkçesi şöyledir:

*Yıldırım gürültüsü mü yoksa İsrail'in suru mu?
Ki böyle doldu kıyamet çılgınlıklarıyla yeryüzü.*

*Bundan her yöne çok acıklı şeyler isabet etti.
Bundan tüm insanlar Tur'daki yok olma olayını tattı.*

Ebussuud Efendi, kendisine yöneltilen sorulara Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle cevap vermiştir. Bunun örnekleri vardır. Ebussuud, güzellerin medhi konusunda şiir söylemenin hükmü sorulduğunda şu beyiti gönderir:

*Terket hava-i şiiri ki sevdây-ı nâmdır
Sihri-i halal olursa, demem kim haramdır*

Döneminin şairlerinden Şemsi Paşa'nın gönderdiği 500 beyitlik manzum hikayenin yanlışlarını göstererek hoş bir tezkere ile geri göndermesi, ilminin ve nezaketinin bileşkesidir.

Ebussuud'un;

*Gitti hengâm-ı şebab elden dem-i vuslat gibi
Geldi eyyam-ı meşib erdi şeb-i firkat gibi*

mısralarıyla başlayan, ihtiyarlıktan duyduğu üzüntüyü, ölüme doğru giden ince çizgiyi dile getiren uzun şiiri, onun hem edebî, hem de ilmî derecesini sergiler.

Şu beyti, dünya-âhîret dengesini vurgular:

*Küşe-i vahdet idi kabrin azabı olmasa
Hoş temâşâgâh idi mahşer hesabı olmasa*

Şu dörtlüğü, günümüzde de halen geçerliliğini korumaktadır:

*Mahv olup gitmez murûr-ı dehr ile baki kalır
Hame ile safha-i evrakda mezkur olan
Hâb-ı gafletten uyan fehmet cihanın halini
Ey zamane devlet ü ikbaline mağrur olan.*

Oğlu Mehmet Çelebi'nin vefatı üzerine söylediği uzun mersiye (ağıt), Türkçe şiirlerindeki duygu yoğunluğuna örnek gösterilebilir. Ayrıca (Duaname) sinde yer alan ve yer yer manzum olarak devam eden dualar, onun edebî kişiliğini ortaya koymaktadır.

Vefatı

Ebussuud Efendi; başta Kanunî Sultân Süleyman olmak üzere devlet idaresinde Sokullu Mehmet Paşa, ilim dünyasında Zenbilli Ali Efendi, İbni Kemal ve İmam Birgivi gibi alimlerin, edebiyatta Fuzuli, Baki gibi şairlerin, mimaride Mimar Sinan, tarihte Selanikli Mustafa, Gelibolulu Mustafa Ali ve Nişancı Mehmet, coğrafyada Piri Reis, denizcilikte Barbaros ve Turgut Reis gibi ünlülerin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu günlerde Şeyhülislam olarak 29 yıl hizmet vermiştir.

23 Ağustos 574 yılında 84 yaşında iken Şeyhülislâm olarak İstanbul'da vefat etmiştir. Cenaze namazını Fatih Camii'nde Kadı Beydavi tefsirine haşiyeye yazan müfessirlerden Muhaşşi Sinan Efendi kıldırmıştır.

Cenazesi, Eyyüp Camii civarında kendisinin inşa ettirdiği Sıbyan Mektebi'nin haziresine defnedilmiştir.

Ölüm haberi, İslâm dünyasında geniş yankı uyandırmış ve ilim erbabını üzüntüye gark etmiştir. Vefat haberi Haremeyn (Mekke ve Medine)'ye ulaşınca her iki mukaddes belde de gıyabına cenaze namazı (gaib namazı) kılınmış, mersiyeler yazılmıştır.

Ebussuud Efendi'nin öğrencilerinden ünlü divan şairi Baki de şu mersiye (ağıt)'ı yazmıştır:

*Ser-i efazıl-ı âfak müfti-i âlem
Sipih-r-i fazl u kemal âfitâb-ı câh ü celâl*

*İmam-ı Saff-ı efazıl emir-i hayl-i kiram
Emin-i din ü düvel hâce-i huçeste hisal
Ebu Hanife-i Sani Ebussuud ol kim
Fezail içre olupdur efazıl âna ıyal.*

Eserleri

Ebüssuud Efendi; başta tefsir olmak üzere hadis, fıkıh sahasında bir takım eserler yazmıştır. Günün meseleleri ve edebiyat sahasındaki çalışmaları da önemlidir.

Eserlerini sırasıyla ele alalım;

1- *İrşadü'l-Akli's-Selim ilâ Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim* adlı tefsiri: Ebüssuud Efendi'nin adını ölümsüzleştirip, onu bilim dünyasına tanıtan bu tefsiridir.

2-*Maakidü't-TarafFi-Evvel-i Sureti'l-FethMine'l-Keşşaf:* Zemahşeri'nin Keşşaf adlı tefsirinin Fetih Süresi ile ilgili bölümünün haşiyesidir.

Furkan Sûresi Tefsiri

Mü'minun Süresi Tefsiri

5-Firavun'un İmânı Konusunda Risale

6-Feteva-yı Ebüssuud Efendi: Ebüssuud Efendi'den sonra onun fetvalarını bir araya getiren fetva külliyatıdır.

7.Maruzat: Çeşitli konularla İlgili Olarak Kanunî'nin emri ile tanzim edilmiş, kadıların uygulaması zorunlu olan fetva şeklindeki hükümleri ihtiva eden bir risaledir. Kitabı, konularına göre tasnif etmiştir.

8.Arazi-yi Haraciye ve Öşriyye Hakkında Fetvalar: Bu eser, kanunname tarzındadır.

9-Para ve Menkul Malların Vakfı Hakkında Risale: Eser Arapça'dır. Taşınır malların ve paranın vakfedilmesi konusu ele alınmıştır.

10-Bid'atü'l-Kâdı li-İhtiyacihi Fi'l-Müstakbel ve'l-Mazi: Osmanlı kadılarının uyması gereken usul ve erkanı anlatan bir eserdir.

11-FetevaKâtiplerineTenbih: Fetvametni hazırlayacakların uyması gereken kuralları anlatır.

12-Hasat vakitleriyle vergi tahsil zamanlarını anlatan fetvalar: Hem Arapça'sı, hem de Türkçesi mevcuttur.

13-Seyyid Şerif Cürcani'nin Telvih adlı haşiyesine yazdığı Gamezatü'l Melih adlı taliki vardır.

14-Şevakübü'l-Enzar: Ebu'l-Berekat en-Nesefti'nin "Menar'ül-Envar" adlı eserinin ilk kısımlarının Arapça şerhidir.

15-*Hasmü'l-Hilaf Fi'l-Mesh ale'l-Hıfaf*: Mest üzerine meshin hükmünü anlatan bir risaledir.

16-*Risale fi-Vakfi'l-Arazi ve Ba'z-ı Ahkami'l-Vakf*: Vakıflarla ilgili hükümleri ve arazi vakfının esaslarını anlatan önemli bir eserdir.

17-*Risale fi-Tescili Evkaf*: Nakit para vakıflarının tescil ile tamamlandığını anlatan bir kitaptır.

18-*Öşür Hakkında Risale*: Arazi vergi hukukunun esaslarını ortaya koyan eserdir.

19-*Risale Fi-Vakf-ı Tavahin*: Başkasına ait vakıf arazi üzerine kurulan değirmenlerin vakıf yapılıp yapılamayacağını anlatan bir risaledir.

20-*Kaside-i Mimiyye*: 90 beyitten oluşan Arapça bir kasidedir. Bunun üzerine birçok şerh yazılmıştır.

21-*el-Kavaidü'l-Arabiyye*: Arapçanın kaidelerini toplayan bir kitaptır.

22-*Kanuni'ye Mersiye*: Kanuni'nin ölümü üzerine yazdığı Türkçe mersiye dir

23-*Münşeat-ı Ebussud*: Ebüssuud Efendi'nin düz yazıyla kaleme aldığı resmî yazdan ihtiva eder.

24-*Talika ale'l-Hidaye*: Hidaye isimli eserin “Kitabü'l-bey” bölümüne yazdığı kısa bir talikidir.

25-*Gulatü'l-Avam*: Yanlış kullanılan bazı kelimelerin düzeltilmesi için Türkçe olarak yazılmış bir kitapçıktır.

26-*Risale Fi-Beyani'l-Kaza ve'l-Kader*: Kaza ve kader konusunu açıklayan akaide dair önemli bir eserdir.

27-*Duaname-i Ebussuud*: Değişik adlarla geçen bu kitap, duanın önemini anlatan bir mukaddime ve yedi bölümden oluşmaktadır. Bu eserde dualar, sade bir dille Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

28-*Risale li-ecli't-Taun*; Tıbbıa dair bir risaledir.

29-*Kıssa-ı Harut ve Marut*; Bakara Suresinde geçen Harut ve Marut isimli iki meleğin hikayesini anlatan bir risaledir.

30-*Şiirleri*: Özellikle Türkçe şiirleri, maalesef bir kitap haline getirilememiştir.

Hayratı

Ebussuud Efendi, yetiştirdiği öğrencileri ve yazdığı eserleriyle ölümünden sonra da amel defteri kapanmayan bir âlim idi. O bunlarla yetinmeyip gelirinin, bir kısmı ile ailesinin geçimini sağlarken birçok hayır işlerine de girişmiştir.

Eyüp Sultan'da kendi mezarının da yer aldığı geniş bir araziye sıbyan mektebi, zaviye ve sebilden oluşan bir külliye yaptırmıştır. Yine İstanbul'da Macuncu Odabaşı Mahallesi'nde kendi adıyla anılan bir çeşme ve bir de hamam inşa ettirmiştir.

İskilip'te babası Şeyh Muhiddin Yavsi'nin türbesinin yanına cami, imaret ve mektep yaptırmıştır. Bu civardaki köprü de onun gönderdiği para ile inşa edilmiştir. Ayrıca Bağözü köyüne de bir mescid ve bir mektep yaptırmıştır.

Kırım'ın Kefe şehrinde bir cami, İnebahtı'da bir mescit, Şehremini Ereğli mahallesinde bir sıbyan mektebi inşa ettirmiştir.

Ebussud Efendi, ömrünü ilme ve devlet hizmetine adanmış eşine az rastlanabilen ilim adamlarındandır. Çorum kökenli olması nedeniyle kendisiyle iftihar ediyoruz. Allah, gani gani rahmet eylesin.

Kaynaklar

Akgündüz, Ahmet, *Ebussuud Efendi*, DİA, X, 365-371 Aksu, Zahid, *Ebussuud Efendi'nin 16. Asır Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri*, İskilipli Alimler Sempozyumu, , Ankara 1998, 251-257

Albayrak, Sadık, *Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi* Tercüman Yayınları, İstanbul 1973

Algül, Hüseyin, *Ebussuud Efendi'nin Kıbrıs Seferiyle ilgili Fetvasına Tahlili Bir Bakış*, İskilipli Alimler Sempozyumu, Ankara 1998, 304-305

Altınsu, Abdulkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 28-34

Ateş, Süleyman, *Osmanlı Mufessirleri*, Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul-1996, VIII, 251-257

Aydemir, Abdullah, *Büyük Türk Bilgini Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1968

Aydemir, Abdullah, *Ebussuud Efendi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989

Baysun, M. Cavit, *Ebussud Efendi*, İA, IV, 92-99

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1960 II, 474-487
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Sdl. A. Fikri Yavuz, İstanbul-1972, I, 306-307
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, 330-351
- Döndüren, Hamdi, *Bir Fakih Olarak Ebussuud Efendi*, İskilipli Alimler Sempozyumu, Ankara 1998, 258-277
- Düzdağ, M. Ertugrul, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1972
- Ercan, Abdullah; *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler* İstanbul 1998, 49-55
- Ertan, Veli, *Meşhur Şeyhülislamlar*, 53-55
- Hammer, Joseph'Von, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul-1991, II, 1-3
- İlmiyye Salnamesi*, İstanbul 1334, 376-377
- İslam Alimleri Ansiklopedisi*, XIV, 12-23
- Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, II, 261
- Öngören, Reşat, *Ebussud'un Tasavvufi Yönü*, İskilipli Alimler Sempozyumu, Ankara 1998, 290-303
- Özafşar, M. Emin, *Ebussuud Efendi'nin Tefsirde Rivayet Kullanımı* İskilipli Alimler Sempozyumu, , Ankara 1998, 278-289
- Şemseddin Sami, *Kamusu l-A'lam*, I, 722
- Tarihten Günümüze İskilip*, İskilip Kaymakamlığı Yayını, 304-305

HACI MUSTAFA SUN'ULLAH EFENDİ (1552-1612)

Tahsili ve Memuriyetleri

Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarından Anadolu Kazaskeri İskilipli Cafer Efendi'nin oğludur. 1552 yılında doğmuştur.

İlk eğitimini Mevlana Cemali Efendi'den aldı. Sonra amcasının oğlu İskilipli Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin derslerine devam etti.

17 yaşında mülazim olmuş, 18 yaşında Beşiktaş'ta Hayrettin Paşa Medresesine müderris olarak atanmıştır. Sonra Sultan 3. Murat'ın annesinin kurduğu medreseye müderris oldu. Bu tarihten itibaren hızla terfi etmeye başladı. 1589'da Bursa, ertesi yıl Edirne, sonra da İstanbul kadılığına atandı. Aynı yıl Anadolu Kazaskerliği'ne getirildi. 1592'de Rumeli Kazaskerliği (Askeri Yargıtay Başkanlığı)'na getirildi. Bu görevde iki yıl kalabildi. Buradan emekliye sevk edildi.

Şeyhülisamlık Dönemi

Sultan 3. Mehmet Han padişah olunca yıldızı parladı. Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi'nin ölümü üzerine 1599 yılında şeyhülislam oldu. Böylece Sun'ullah Efendi, Osmanlı Devleti'nin 23. şeyhülislamı olarak tarihteki yerini aldı.

Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Almanya seferine hastalık gerekçesiyle gitmek istemeyişine karşı çıktığı için Sun'ullah Efendi ile sadrazamın arası açıldı. Buna sipahi isyanlarını teşvik ettiği iddiası da eklenince Sun'ullah Efendi tekrar emekliye sevk edildi. Bu görevde 22 ay 10 gün kalabildi.

Altı ay sonra 1603 yılında sipahilerin ısrarı üzerine ikinci defa şeyhülisamlık makamına oturdu ise de Yemişçi Hasan Paşa ile hiç uyuşamadılar. Bu son seferde Yemişçi Hasan Paşa'nın hatalı davranışlarını gerekçe göstererek sipahilerin ayaklanmaları ve Şeyhülislamdan sadrazamın katline fetva istemeleri üzerine Sunullah Efendi de bu fetvayı vermişti. Bu olay, aralarındaki gerilimi artırdı. Hasan Paşa, yeniçerilerin desteği ile idamdan kurtulunca Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'yi görevinden azletti.

Bu defa Sunullah Efendi'nin Şeyhülislamlık dönemi, sadece 24 gün sürebildi. Sun'ullah Efendi, bu dönemde sıkıntılı günler yaşadı. İstanbul'un muhtelif semtlerinde dostlarının evlerinde saklandı. Yakalansaydı Rodos'a sürgün edilecekti. O günlerde Sun'ullah Efendi, rüyasında Peygamber Efendimiz(sav)'i görür. Hz. Peygamber(sav), Hz. Ali ve bazı ashâbı ile birlikte. Bu sırada Yemişçi Hasan Paşa'nın ölüm fermanı gelir. Hz. Ali, Zülfikar denilen kılıcını çekerek Yemişçi Hasan Paşa'nın başını uçurur.

Sun'ullah Efendi, yakınlarına bu rüyasını anlatarak saklanması gerektiği günlerin bitmek üzere olduğunu söylemiştir. 20 gün sonra saklanmasına gerek kalmayacağını anlatmıştır.

Bu rüyanın üzerinden tam 20 gün geçti. Bir türlü yıldızları barışmayan Yemişçi Hasan Paşa 1603 yılının Ekim ayında bir başka nedenle idam edildi. III. Mehmet de aynı yılın sonlarında vefat etti. Yerine I.Ahmet padişah oldu.

Bu gelişmeler üzerine Sun'ullah Efendi, saklandığı yerden ortaya çıktı. İlim çevresinde tanınmış olduğundan 1604 yılının Haziran'ında tekrar Şeyhülislamlık makamına getirildi. Bu defa 27 ay 10 gün fetva makamında bulundu. . Yeni Sadrazam Derviş Paşa'nın teşviki ile görevinden azledildi. Yerine Ebül Meyamin Mustafa Efendi getirildi.

Dört ay sonra yeni şeyhülislamın vefatını üzerine 1606 yılının Kasım ayında 4. kez Şeyhülislam oldu. Ancak saray çevresinde yıpranmıştı. Aleyhinde olanların sayısı her geçen gün artıyordu. Bu son görevini 19 ay sürdürebildi. 1608 yılının Haziran'ında görevden azledilince bir daha memuriyete dönmedi. Şeyhülislam olarak Devlet-i Al-i Osman'da, toplam 6 yıl 10 ay görev yapmıştır

Hayatının son döneminde ilimle meşgul oldu ve hacca gitti. Hac dönüşünde 10 Nisan 1612'de İstanbul'da vefat etti. Edirnekapı'da Kırkçeşme civarında Hüsambey Mescidinin haziresine defn edildi.

Tanınmış ilim adamı olarak Sun'ullah Efendi'nin elbette bazı eserleri vardır. Keşşaf 'Tefsiri'ne yazmış olduğu Haşiyesi, medreselerde okutulan bazı muteber ders kitaplarına yazmış olduğu talikleri onun bilinen eserleridir. Hayrat olarak yaptırmış olduğu binalar da vardır.

Kaynaklar

Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 51-53

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 503, İstanbul 1960

Osmanlı İlmiye Salnamesi, 422-423

Tarihten Günümüze İskilip, İskilip Kaymakamlığı Yayını, 46-47

KARAHALİL EFENDİ (1804-1880)

Hayatı ve Eğitimi

Mecitözü'nde H.1219 (1804) yılında dünyaya geldi. Tahsil çağına ulaştığında babası Mustafa Efendi'den izin alarak Amasya'da öğrenimine başladı. Burada daha sonra Şeyhülislâm olan Hasan Fehmi Efendi ile arkadaş oldu. Bu iki arkadaş İstanbul'a giderek Dar'ul-Hılafet'de yüksek öğrenime devam ettiler. Bu arada devrin seçkin âlimlerinden Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerinde bulundular.

Halil Efendi, tatil dönemlerini de boş geçirmezdi. Meşhur Abdurrahman Efendi'nin derslerine devam ederdi.

Vidinli Hoca'nın derslerine katılanlar; yüksek, orta ve daha aşağı derecede olmak üzere üç kategoride idiler. Kendi döneminde her belde müftü, müderris ve naib olarak görev yapan talebeleri vardı. İçlerinde ilmî yönden en dirayetli olanları Mecitözülü Kara Halil Efendi, Eski Zagra'lı Şerif Efendi, Kezubî Hasan Mustafa Efendi ile derslerde ilmî tartışmalar yaparlardı.

Kara Halil Efendi, (H. 1250) 1834 yılında yüksek ilimlerden icazet aldı ve rüüs imtihanını da kazanarak ilmiye sınıfına katıldı. Bundan sonra kendisinden ders alan birçok yüksek tahsil öğrencisine icazet verdi.

Bu arada Fatih Camii'nde de dersler vermeye başladı. Derslerinde Vaziye okutuyordu. Kara Halil Efendi derse başlayınca tartışmaya hevesli öğrenciler hep etrafına toplanıyordu. Aralarında hararetli ve çetin mübahaseler oluyordu. Bu öğrencilerin hepsi de seçkin kişilerdi. En alimi de Ahmet Efendi idi. Kara Halil Efendi, bu öğrencilere taham-mül edip sorularına tatminkâr cevaplar vermesiyle ilim dünyasında konuşulur oldu. Yeni derse çıkan hocalar arasında birinci derecede ün yaptı. Zira ondan önce Fatih Camii'nde bu dersi yapan Kezubî Hasan Efendi (Şeyhülislam) ancak üç ders dayanabildi, çeşitli bahanelerle bu görevden çekildi.

İlmî ve İdarî Görevleri

1839 yılında ibtida-i hariç derecesiyle Sırrızade Mescidi'nde Vahid Bey Medresesi müderrisliğine getirildi. Ayrıca fetvahaneye devam ederek müsevvid (raportör) oldu.

Hızla terfi eden Kara Halil Efendi 1861'de İstanbul Kadılığı bab naibliği görevini üstlendi. 1864'de müderrislikten sonraki bir üst paye olan mahreç mevleviyetine yükseldi. 1865'de Askeri Kassamlık görevine atandı. Aynı yıl Ramazan ayında Yenişehir Mevleviyeti görevine getirildi.

1866 yılında Filibeli Halil Efendi'den boşalan Fetva Emmini makamına gelen Kara Halli Efendi, Edirne Mevleviyeti görevi ile de taltif edildi.

1867'de Hameyn payesi ve 1868'de İstanbul payesi verildi. Aynı yılın sonlarında Vakıflar Dairesi Müfettişliği görevi uhdesine tevdi olundu. Sonra bu görevden ayrılarak Hacca gitti.

1870 yılında önce Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye ve ardından Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Cemiyeti üyeliğine getirildi.

Mecelle Komisyonu'ndaki Görevi

O yıllarda Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir ilim heyeti oluşturularak fıkıh kitaplarından muamelata dair ve zamanın icaplarına uygun olarak "Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye" adlı bir eser hazırlanmasına karar verilmişti. Bu hukuk komisyonunun başında elbette Ahmet Cevdet Paşa vardı. Komisyon üyeleri şunlardır:

Ahmet Hilmi Efendi, Seyfettin İsmail Efendi, Filibeli Halil Efendi, Ahmet Hulusi Efendi, Kara Halil Efendi, Ahmed Halid Efendi, İbni Abidinzâde Alaattin Efendi, Ömer Hilmi Efendi, Bağdatlı Muhammed Emin Efendi, Ömer Hulusi Efendi, Yunus Vehbi Efendi, Kırımlı Abdüssettar Efendi, İsa Ruhî Efendi, Abdullatif Şükrü Efendi.

Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku konularını ele alan bu komisyonda Kara Halil Efendi, etkin görev yapmıştır, özellikle 7. kitaptan 11. kitabın sonuna kadar olan konularda kendisinden çok istifade edilmiştir. Bu bölümlerin kararlarının altında imzası vardır. 12. bölümde unvansız olarak hizmet vermiştir. 13-16 kitaplarda, Fetva Emmini olarak mührü var.

1868-1889 yılları arasında faaliyet gösteren Mecelle Cemiyeti, dönemindeki bir boşluğu doldurmaya çalışmış ve bu komisyonda Kara Halil Efendi de önemli görevler yapmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın İltifatı

Kara Halil Efendi, Ahmet Cevdet Paşa'nın hocası idi. Bu nedenle Cevdet paşa, hocasına hürmette kusur etmemeye çalışırdı. Onun fıkıh bilgisinden daima yararlanırdı.

Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Âliye Hanım, "Cevdet Paşa ve Zamanı" adlı eserinde Kara Halil Efendi'den bahsederken diyor ki:

"Kara Halil Efendi bizim eve geldiğinde selâmlık dairesinde bulunduğum

zamanlar pederimin herkese yapmadığı surette ikbal ve teşyilerini karşılama ve uğurlamalarını) gördüğümde çocukluk haliyle bakınırken ağalardan bazıları “Paşanın hocasıdır.” derlerdi. Kara Halil Efendi’nin bizim eve iftara geldiği zaman harem dairesinde dahi “Paşanın hocası gelecekti.” diye mutattan ziyade itina ve hazırlıklar olduğunu gördüm.”

Fatma Âliye Hanım’ın bu anısı bile, Kara Halil Efendi’nin dönemindeki itibarını göstermeye kafidir.

Siyasî Tavırları

Kara Halil Efendi, ömrünün son on yılında bazı siyasî ve idari toplantılara katılmış, önemli kararların alınmasında rol oynamıştır.

İlk siyasî fetvası, Sultan Abdülaziz’in tahtan indirilmesine dairdir. O dönemde Fetva Emmini olan Kara Halil Efendi, Mithat Paşa’nın konağına çağırılır. Sultan Abdülaziz Han aleyhinde bir sürü iftira dolu sözler sarf edilerek tahttan azli için fetva verileceğine dair Kara Halil Efendi’den söz alınır. Hatta Mabeyinci Fahri Bey, olayın başka bir boyutuna işaret eder. Ona göre Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazın Ahmet Paşa, Mithat Paşa ve Mütercim Rüştü bir araya gelirler ve Kara Halil Efendi’den Abdülaziz’in hal’ (tahttan indirilmesi) fetvasını hazırlamasını isterler. O da “Pek münasip olur” diyerek fetvayı hazırlar. Mithat Paşa, II. Abdülhamit döneminde yargılandığında bu fetvanın müsveddesini delil olarak öne sürer.

Bu olayı tahlil eden Ahmet Cevdet Paşa; “Halil Efendi ulemadan bir zat olduğu halde, umur-ı hariciyyece asla malumatı olmayıp, çocuk gibi herşeye aldanırdı. Safdil bir hoca efendi olduğundan havass-ı vükelanın (seçkin devlet adamlarının) yalan sözler ile kendisini aldatacaklarına ihtimâl vermeyip hemen fetva vereceğini söylemiştir.” tarzında bir ifade kullanır.

1876 Haziran’ında Meşrutiyet İdaresi için hazırlıklar başlar. Bab-ı Fetva ‘da toplanan Meşveret Meclisi’ne katılan Kara Halil Efendi, fetva vermek üzere bir ilim heyetinin teşkilini önerir. Şeyhülislam Hayrullah Efendi’nin yalısında bir araya gelen ve Abdulhamid’in tahta geçmesine Karar veren özel mecliste de Fetva Emmini olarak yer alır. Kubbealtı’nda toplanan Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) huzurunda V.Murad’ın tahttan indirilmesine dair fetvayı Kara Halil Efendi, Fetva Emmini sıfatıyla okur.

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Halil Efendi, Meclis-i Mebusan’a ayan üyesi (senatör) olarak girer. Bu görevini vefatına kadar sürdürür.

Kıbrıs konusundaki tavrı da ilginçtir. 2 Temmuz 1878’de Kıbrıs

meselesiyle ilgili olarak vekillerin şeyhülislam ve ekibinin katılımıyla Mabeyn-i Hümâyün'da olağanüstü bir oturum yapılır. Burada Kara Halil Efendi, Anadolu ve Rumeli'de mahiyeti belli olmayan bazı kazançlar karşılığında. Kıbrıs gibi önemli bir toprağın terkinin asla doğru olmayacağını söyleyerek tavrını ortaya koyması, önemli bir vatanseverlik örneğidir.

Şeyhülislam Oluşu

Meclis-i Mebusan'da Ayan olarak göreve başladığı yılda Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi görevinden ayrıldı. Padişah II. Abdulhamid, 1877 yılında onu Şeyhülislam makamına getirdi. Seçkin ilim adamlığı, fıkhıdaki dirayeti nedeniyle Osmanlı Devleti'nin 114. Şeyhülislamı olması, ilim çevresinde olumlu karşılanmıştır. Kazasker Mehmet Şem'i Efendi, onun meşihat makamına gelişine şu beyti ile tarih düşmüştür:

*Cevherle yazdı Şem'i Mah-ı Receb'de tarih,
Müjde.Halil Efendi mesned-i taraz-ı ifta*

Bu görevi 26 Temmuz 1877'den 4 Aralık 1878 tarihine kadar sürdürdü. Sultan II. Abdülhamit Han, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine fetva hazırladığı için Kara Halil Efendiye tam güvenemiyordu. Bu nedenle onun bu görevine 4 Aralık 1878'de son verdi. Ama Ayan üyeliği devam etti.

Son yıllarında adeta inziva hayatı yaşadı. Kendini ibadet ve taata verdi. Ayan üyeliği devam ederken 27 Muharrem 1298 (30 Aralık 1880)'de vefat etti ve Fatih Camii haziresine defnedildi.

Mecelledeki hizmetlerinin yanı sıra bazı kitaplara yazmış olduğu Arapça takrizleri bilinmektedir. Döneminde yazmış olduğu fetvalarının bir araya getirilmesi bazılarınca düşünülmüş ama bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Kaynaklar

Ahmet Cevdet Paşa, *Maruzat*, 230

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, IV, 9-11

Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 209-211

Çorum İl Yıllığı 1967

Ebu'l-Ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesi'nden Ahmet Cevdet Paşa*, 16, 18,

20-21, 60, 164

İlmiye Salnamesi, 208-209

İspirli, Mehmet, *Kara Halil Efendi*, DİA, XXIV, 361-362

Kaşıkcı, Osman, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, 71-72

Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1873, 26-27

*Tanınmış
Alimler*

“De ki: Ey Rabbim! İlmimi artır.”
[Tâhâ Sûresi | 14. Ayet]

ŞEYH MUHYİDDİN YAVSİ

Şeyh Muhyiddin Mehmet, Semerkant tarafından Maverâünnehir bölgesinden gelip Anadolu'nun şirin beldesi İskilip'e yerleşen bir ailedendir. Bu aile, 1494 senesi sonlarında İskilip'in Bağözü/ Direklibel kasabasını yurt edinmişlerdir.

Muhyiddin'in babası Mustafa'dır. Dedesinin adı da Mehmet'tir. Amcası ünlü matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu ve diğer amcası Abdülgani'nin İskilip'e gelmeleri, babası Mustafa'nın vefatından sonraya rastlar.

Amcası Ali Kuşçu, astronomi tahsilini meşhur Uluğ Bey'in yanında yapmıştır. Şeyh Yavsi de önce amcası Ali Kuşçu'nun yanında ve hizmetinde bulunmuş, hadis rivayeti ile ilgili icazeti de ondan almıştır. Ali Kuşçu, bir ara Tebriz'de Uzun Hasan'ın elçisi olarak görev yapmış, sonra Fatih Sultan Mehmet'in ısrarlı daveti üzerine İstanbul'a gelip yerleşmiştir.

Şeyh Yavsi'nin babası Mustafa, İskilip'te Zeyniyye Tarikatı şeyhi olarak uzun zaman tedrisatla meşgul oldu. Burada kaldığı sırada Direklibel, diğer adıyla İmad'da 1454 yıllarında Muhyiddin dünyaya geldi. Muhyiddin, babasının yanında büyüdü ve ilk tahsilini babasından yaptı. Sonra tahsiline Amasya ve İstanbul'da devam etti. Zahiri ilimleri amcası Aili Kuşçu'dan tahsil etti. Foçavi'den Tefsir-i Beydavi okudu. Batını ilimleri de Şeyh Mushhiddin Koçevi ve Şeyh İbrahim Kayseri (Tennuri)'den aldı. Şeyh İbrahim Tennuri'nin uzun zaman hizmetinde bulundu. Yanında riyazata devam etti. Onun izniyle riyazattan çıktı. Şeyhinden tarikat ve irşat icazeti aldı. Şeyh İbrahim Tennuri, Hacı Bayram Veli'nin müridi olan Akşemseddin hazretlerine intisaplı olduğu için Şeyh Muhyiddin Yavsi Hazretleri de Bayramiyye tarikatına mensuptu.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, bir ara İskilip'e gelerek babası Şeyh Mustafa'nın tekkesinde irşat faaliyetinde bulundu. Ancak burada fazla kalmadı. Amcası ve hocası Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenerek İstanbul'a yerleşti. Amcasının 1474 yılında vefatına kadar orada hem kendini yetiştirdi, hem de kayınpederine hizmet etti. Bu evlilikten Nasrullah, Abdülfettah ve Ebussud adında üç çocuğu dünyaya geldi. Mehmet adında bir oğlu daha vardır.

Şeyh Muhyiddin, ilme ve maneviyata kene gibi yapıştığı için Yavsi lakabıyla meşhur olmuştur. Amcası ve kayınpederi Ali Kuşçu'nun vefatı sırasında Simavlı Şeyh Bedreddin'in Varidat isimli meşhur eseri üzerinde çalışıyordu. Bu esere yazmış olduğu şerh, onu ilim ve tasavvuf dünyasında şöhrete kavuşturdu. Bu şerh ile tasavvufun en karmaşık konusu olan ve İbni Arabî'den beri tartışılan vahdet-i vücudu ilim alemine geniş biçimde sundu.

Şey Muhyiddin Yavsi, ilim ve tarikat yolunda ilerlerken ibadetlerini de eksiksiz yerine getirme gayretindeydi. Bu bağlamda hac görevini yerine getirmeye karar verdi. İstanbul'dan yola çıkıp önce baba yurdu İskilip'e uğradı. Oradaki dost ve akrabaları ziyaret ettikten sonra Amasya'ya geçti. Amasya, onun tahsil gördüğü yerlerdendi. Aynı zamanda şehzadelerin padişah olmadan önce Anadolu'da valilik yaptığı birkaç vilayetten biriydi. Orada 1480 yılında Şehzade Bayezid'i ziyaret etti. Kendisine ,Hicaz'dan dönünce sizi Osmanlı tahtına çıkmış olarak bulacağım.' der. Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri henüz hac görevini tamamlamadan II. Bayezid 1481 yılında padişah olur.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ziyareti, II. Bayezid'in zihninde derin iz bıraktı. Tahta çıkışını şeyhin duası himmetine gerçekleşti diye hac dönüşünde Şeyh Muhyiddin Yavsi'yi saraya davet ederek ona saygı ve ihtiramda bulundu. 1482 yılında Müderris/Metris semtinde onun adına bir tekke yaptırarak 'Hünkar şeyhi' unvanıyla orada hizmet etmesi için gereken imkanları emrine sundu. Bazı kaynaklara göre oğlu Ebussud Efendi de orada dünyaya geldi.

Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya adlı eserinde şöyle bir olay nakleder: Bir gün Padişah'a, "Bu gece saray haricinde yatsınlar." diye haber göndermiştir. Padişah, bu haberde bir hikmet vardır, diyerek o gece başka bir yerde yatmıştır. Gece yarısı şiddetli bir depremle bütün şehir sarsılmıştır. Sultanın halvethanesinin tavanı da çökmüştür. Padişah, derhal şeyhin yanına gider. Ne görsün, her taraf yıkılmış ama çilehaneye bir şey olmamış. Orda şeyh ile bir süre görüşmüşler. Şeyh, Padişah'ı hayır duada bulunarak yolcu etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ünlü şeyhülislam Ebussud Efendi'den başka oğulları Şeyh Nasrullah ve Şeyh Mehmet Efendi de alim ve derviş insanlardı. Osmanlı tarihinde üç -dört defa şeyhülislamlık makamına gelen Sun'ullah Efendi de Şeyh Yavsi ailesindendi.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, dini ilimlerin yanı sıra tasavvufta da hayli yol aldığı için Osmanlı Müellifleri kitabının yazarı Bursalı Mehmet Tahir Efendi, onu ,Zülcenahayn' yani iki kanatlı alimler arasında zikreder.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin keşf ve kerametini, ilk defa Sultan Bayezid-i Veli fark etmiştir. Bu nedenle ona tekke kurmuş, ilim ve feyzinden yararlanmıştı. Devlet idaresinde onun irşadının izleri vardır.

Şeyhin kerametleri, bununla sınırlı değildir. Bir gün dostlarından birinin oğlu suç işler. Şeyh Yavsi'den vezirlere rica ederek suçun affına aracılık etmesini isterler. O da "Daha güçlü birisine yönelip affı için dua edeceğim" der. Divan kurulup suçlu ortaya getirilince vezir, genci överek söze başlar.

Sonunda affedip serbest bırakır. Durumdan haberdar olanlar, cezalandırılmak için getirilen gencin affının Şeyh Yavsi'nin duasının himmetiyle olduğunu anlarlar.

Şeyh Hacı Çelebi'nin anlattığına göre kardeşi Müeyyedzade Abdurrahman Efendi, kazaskerlik görevinden azledildiği sırada Şeyh Yavsi'yi ziyarete gider. Şeyh, altına güzel minderler serdirip arkasına süslü yastıklar yerleştirerek konuğunu ağırlar. Kazasker iken oturduğu gibi oturmasında da ısrar eder. Müeyyedzade Abdurrahman Efendi hazırlanan yere oturunca Şeyh Yavsi, görevin mübarek olsun diyerek tebrik eder. Aradan iki hafta kadar bir süre bile geçmeden Yavuz Selim'in emriyle tekrar Rumeli Kazaskerliği görevine döndürülerek Edirne'ye gönderilir. Bu olayın da Şeyh Yavsi'nin dua ve himmetinin bereketiyle olduğuna inanılır.

Sultan II. Bayezid ile seferlere çıkan ve ona yakınlığı ile bilinen Şeyh Aladdin, bir seferden dönüşte yolunu kaybeder. Şiddetli yağmura ve ardından gelen sele yakalanır, karşıya bir türlü geçemez. O gece karanlığında bir kişi gelip onu şiddetli sel akıntısından karşıya geçirir ve şu yolu takip ederek ilerler, der. O tufandan kurtulup Edirne'ye vardığında kışlada hummalı bir hazırlık yapıldığını görür. Bu hazırlığın Şeyh Muhyiddin Yavsi için yapıldığını öğrenir. O da diğer askerler gibi merakla bekler. Şeyh Yavsi içeri girdiğinde gece kendisini tufandan kurtaran kişi olduğunu fark eder. Şeyhe durumu anlatmak istediğinde o, bunun ifşa edilmesinden hoşlanmayarak bir yanlışın var, deyip geçiştirmek ister. Şeyh Alaaddin ısrar edince onu gizlice uyarır. Bu bir sırdır, ifşa edilmesi doğru değildir, der. Alaaddin Efendi, bu olaydan etkilenecek Şeyh Yavsi'ye intisap etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Şeyh Bedreddin Simavi'nin El-Varidatü'l-Kübra adlı eserine yazmış olduğu meşhur şerhden başka Risale Fi-Ahvali's-Süluk, Ta'likat Ala-Tefsiri'-Beydavi ve Ta'likat-ı Ali adlı eserleri bilinmektedir.

Sultan II. Bayezid Han'ın takdir ve iltifatlarına mazhar olmuş olan Şeyh Muhyiddin Yavsi'ye maddi destek yanında bir çok arazi ve emlak tahsis edilmiştir. Şeyh Yavsi hazretleri bunlara ilaveten şahsi gelirleriyle de pek çok mülk edinmiştir. Tüm emlakini kendinden sonraya da kalacak şekilde evladilik vakıf yoluyla vakfetmiştir. İskilip'deki servetinden pek çok köy, han, hamam, değirmen, arazi ve emlak ile gelirlerini İstanbul Şer'iyye Mahkemesinde 906/1510 tarihinde kendisinin vefatından sonra oğullarına ve kocaya varmayan kızlarına kayd-ı hayat şartıyla pay ayrılmak suretiyle fukara ve gurabanın istifadesine vakfetmiştir.

İskilip'te Meydan çayı üzerindeki Şey Muhyiddin Yavsi Camiini de o yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri, hayatının son döneminde İskilip'te kalmış ve 920/1524 yılında orada vefat etmiştir. Devlet erkanının, ulema ve meşayihın da iştirak ettiği kalabalık bir cemaatin omuzları üzerinde caminin haziresinde babası Şeyh Mustafa İmadi'nin yanına defnedilmiştir. Bu türbe, Şeyh Muhyiddin Yavsi Camiinin bitişiğindedir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde şöyle anlatır: „Şeyh Muhyiddin-i İskilibi Şeyh Yavsi namıyla maruf olan, halen kasaba içinde oğlu Ebussud tarafından yaptırılan türbede medfundur. “İskilip'teki ziyaretgahından bahsederken Şeyh Yavsi'yi şöyle tanımlar: ‘*Kaşif-i esrar-ı hakikat, Gavvas-ı Bahr-ı Din Deryayı deryakın eş-Şeyhu 'l-Kebir*”

Ebussud Efendi, babası için türbe inşa ettirdikten sonra yakında bir de köprü ile Bağözü mevkiinde bir mescit ve yanına da mektep yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, Osmanlı Devletine iki büyük şeyhülislam ve birçok müderris, kazasker yetiştirmiş olan büyük bir aileye mensuptur. Osmanlı Devleti sınırlarını aşmış tüm İslam aleminde tanınan Şeyhülislam Ebussud gibi bir evlat yetiştirmiş olması, her türlü takdirin üstündedir. O kadar ki oğlu, babasından daha çok şöhret bulmuştur.

Her ikisine de Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar

Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamaları*, Ankara 1972, (Mehmet Ebüssuud başlığı)

Arıncı, Rifat, Şeyh Muhiddin Yavsi', *Çorumlu Dergisi*, Yıl: 1940, Sayı: 18, 535-537

Aşkar, Mustafa, *İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı-Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1996

Erkoç, Ethem, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi, *Çorum Hakimiyet Gazetesi*, (26.09.2002)

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İkdam Matbaası İstanbul, 1314, III, 240-241

İslam Alimleri Ansiklopedisi, Muhyiddin İskilibi maddesi, İstanbul ts., XIV, 164-167

İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, İstanbul 1955, II, 253

Kehhale, Ömer Rıza, *Mucemü'l-Müellifin*, Beyrut 1993, III, 693

Mecdi Efendi, *Hadaiku'ş-Şakaik*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989 I, 349-351

Müstakimzade Süleyman Sadettin, *Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkab*, 324b ve 443a vr. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü

no.628, Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000

Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, Yay. haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 2006, II, 466-467

Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lam, İstanbul 1306, I, 722

Şeyh Muhyiddin Yavsi Camii

Şeyh Muhyiddin Yavsi türbesi

VELİ YEGÂN EFENDİ

İskiliplidir Uzun zaman Ebussud Efendi'ye hizmet etmiş ve ondan dersler almıştır. Ayrıca fetva katipliği de yapmıştır. Hatta fetvalarını bir araya getirerek mecmualar kitaplar hazırlamıştır.

“Mecmuatü Feteva-i Ebussud” adıyla Ebussud Efendi'nin fetvalarını topladığı eserleri oldukça meşhurdur.

Tuna bölgesinde Pervadi kasabasında kadılık görevindeyken 1587 yılında vefat etmiştir.

Allah rahmet eylesin.

Kaynak:

A.Hamdi Ertekin: *Zengin Tarih Kenti İskilip*, sh.26, İskilip 2012

CAFER ÇELEBİ

Cafer Çelebi Efendi, Ebussud Efendi'nin amcası Abdünnebi Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'nin babası olan Cafer Efendi, İskilip'te muhtemelen 1940 yılında doğmuştur. Küçük yaşta İstanbul'a giderek tahsile başlamış, devrinin tanınmış alimlerinden ders almıştır.

Sultan II. Bayezid'in oğlu Şeyhzade Ahmet'e intisap ettiği için Yavuz Sultan Selim kendisini pek sevmese de akrabalarının hatırına affetmiştir.

Hocası Şücaaddin Rumi'nin Bayezid Medresesi müderrisi olması üzerine onun da müdürlüğe tayini yapılmış, 1519 yılında mülazım unvanını almıştır. Önce Amasya Mahmut Paşa, Akşehir Atabek, Merzifon Çelebi Mehmet Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ebussud Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliği sırasında İstanbul'daki Efdalzade Medresesine tayin edilmiştir. Daha sonra Atik Ali Paşa müderrisi, Manisa müftüsü, sahn müderrisi, Şam kadısı olarak hizmet etmiştir 1551 yılında Anadolu Kadıaskeri olmuştur.

Bu makamda bulunduktan sonra emekli olup hacca gitmişti. Hacdan döndükten bir müddet sonra 1570 yılında 80 yaşında Üsküdar'da vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Eyüp'te Cezeri Kasım Paşa Camiinin haziresine defnedilmiştir.

Cafer Efendi, görevi esnasında hiçbir hediye kabul etmemesiyle meşhurdur.

İskilip'te Cafer Çelebi Camii veya Yeni Cami diye bilinen ahşap tek kubbeli cami ve yanındaki medrese, onun vakfidir. İskilip'in Şeyhler, Çukur köy, Yaka, Çobanlı ve Gündoğmuş köylerinde çeşitli arazilerini n,

değirmenlerinin ve bahçelerinin gelirlerini vakıflarına tahsis etmiştir.

Kaynaklar:

- 1-Murat Akgündüz: Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri (*Osmanlı Döneminde Çorum- Sempozyum 2004*) sh.514-521, Çorum 2006
- 2-Kamil Şahin: Cafer Çelebi Molla, *DİA* 6/547-548, İstanbul 1992

YUSUF İSKİLİBİ

Halimi nispetiyle de tanınan Yusuf İskilibi, İskilip'te doğmuştur. Babasının adı Osman'dır. Gençlik döneminde İstanbul'a gidip tahsilini tamamladıktan sonra oraya yerleşmiştir, Süleymaniye ve Fatih Camilerinde vaizlik ve dersiamlık yapmıştır. Mart 1785 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Arap dili, mantık, tefsir ve hadis başta olmak üzere akli ve nakli ilimlerde kendini yetiştirmiştir. Bir müfessir olarak ayetleri yorumlarken daha önceki tefsirleri, başta kütüb-i sitte olmak üzere sahih hadis kitaplarını, ehl-i sünnet alimlerinin görüşlerini kaynak göstermiş ama sadece nakle dayanmakla kalmamış, o dönemde hakim olan ilmi ve felsefi birikimden de faydalanmış, akli ve nakli ilimleri birlikte ele almıştır

İhsan Kahveci'nin "el-Mevahibü'l-İlahiyye ve'l-Atiyyetü's-Sübhaniyye adlı kısa surelerin tefsirini ihtiva eden eseri konusunda sempozyuma sunduğu tebliği, ciddi bir araştırma ve çalışma ürünüdür.

Yusuf İskilibi'nin eserleri şunlardır:

1.*el-Mevahibü 'ilahiyeye ve'l-Atiyyetü's-Sübhaniyye'*: Zilzal suresinden Nas suresine kadar onbez kısa surenin tefsiridir.

2.*Netaicü'l-Efkar ve Zevahirü'l-Ezhar*: Bakara suresinin 284. ayetinin tefsiri.

3.*Lisanü'l-Mantık fi-Maarifi'n-Nutk*: el-Ebheri'nin klasik mantığa dair İsağoci adlı eserinin Türkçeye tercüme ve şerhidir.

4.*Tuhfetü'l-İhvan*: Sarfla ilgili Türkçe eserdir.

5.*Tercemetü'l-Avamili'l-Cedide*: Avamil adlı nahiv kitabının tercümesidir.

Kaynaklar:

- 1-Murat Akgündüz: *a.g.e.* sh.518
- 2-Bünyamin Erul: İskilibi, *DİA* 22/582, İstanbul 2000
- 3-İhsan Kahveci: 18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden İskilipli Yusuf Efendi'nin Tefsir Anlayışı ve "el-Mevahibü'l-İlahiyye ve'l-Atiyyetü's-Sübhaniyye" adlı tefsiri (*Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu 2004*) sh.569-588, Çorum 2006

FAHRÜ'L MUHADDİSİN YUSUF BAHRİ EFENDİ

Giriş

Çorum Hıdırlık Camii avlusunda Kereb-i Gazi türbesinin bitişğinde kendisine ayrılmış mütevacı türbesinde yatan Yusuf Bahri Efendi, devrinin ünlü hadis bilginlerindedir.

Yusuf, Samsun'un tarihi ilçelerinden Vezirköprü'de doğmuştur. Doğduğu yıllarda Kedikara diye de anılan kasaba Amasya'ya bağlı imiş.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1163/1750 yılı ile 1173/1760 yılları arasında olabileceği tahmin edilmektedir.

Babası, Vezirköprü'de Taceddin Paşa Camii imamı ,Sarı İmam' lakaplı Yusuf oğlu Mehmet Efendi'dir.

Tahsil Hayatı

Tahsil hayatına Samsun Sıbyan mektebinde başladı. Orada ilk icazetini aldıktan sonra Amasya'ya geldi. Burada Şehit Müftü diye tanınan ünlü müderristen ders aldı. Amasya'da tanınmış ilim adamlarının ders halkalarına ve ilmi sohbetlerine katıldı ve birçoğundan icazet aldı.

Amasya ilim çevresinden alabileceğini alan Yusuf İstanbul'un yolunu tuttu. Burada ,Rum diyarı üstatlarının üstadı' diye nitelendirdiği Ürgüplü Ahmet Efendi'den ders ve icazet aldı. Ayrıca Trablusşam müftüsü Kerimüddin b. Abdülkerim Efendi'den de ders okudu. Harputlu Seyit Süleyman Efendi'nin derslerine iştirak etti, ondan da Sahihi-i Buhari icazeti aldı.

Bu sırada Erzincanlı Müftü diye de bilinen Müftüzâde Ebü'l-Burhan Muhammed Efendi'den de ders alıyordu. Müftü Efendi ihtiyar olduğundan bir gün Yusuf itiraz etti. İtirazını haklı bulan hocası Yusuf'u yanına çağırdı ve: "Oğlum Yusuf, benden alacağımı aldın. Bundan sonra Tatarcıkzâde diye anılan Ebu Ahmet Reşit Molla Abdullah Efendi'ye git. Ondan ders al." diyerek icazet verdi ve Yusuf'u hocasına gönderdi. Yusuf Bahri, orada uzun zaman fıkıh okumuş, garip muameleleri ve derin nükteleri ondan öğrenmiştir. Sonunda Tatarcıkzade Abdullah Efendi'nin takdirini kazanarak icazetnamesini almıştır. Ebu Said Muhammed el-Nadimi'den Buhari-i Şerif'i okutma icazeti aldığı da

bilinmektedir. (Çorum Hasan paşa kütüphanesinde 5538/4' Ahmet b.Hasan el-Ürgübi'den, 5538/5'de Seyit Süleyman Efendi'den, 5538/6'da Mustafa b. Ahmet'den aldığı icazetnameler bulunmaktadır.)

Bir başka rivayete göre Erzincanlı Müftü, ona Mısırlı Şeyh Murtaza'ya gitmesini tavsiye etti.

İlk Görevi

Bu icazetnâmelerle müderris olarak memleketi Vezirköprü'ye dönmüş olsa gerek. Zira “ Şerh-i Hırz-i Emanî” adlı eserini burada yazdığı, kitabın sonundaki “Bu kitap Mehmet oğlu Yusuf tarafından Vezirköprü'de Kerimağa Medresesinde tamamlanmıştır.” ibaresinden onun Vezirköprü'ye geldiği ve adı geçen Medrese'de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

H. 1191/1777 yılında Ramazan ayında Bafra'ya giderek orada ilim yayma ve halkı aydınlatma çalışmalarını sürdürmüş, bunlardan artan zamanında “Telhis-i Miftah-ı Meani” adlı eseri kaleme almıştır. Burada kaldığı sürede şeyhi Bafıralı Şeyh Süleyman Efendi'nin sohbetlerine katılarak ondan feyiz almaya devam etmiştir. Süleyman Efendi'nin şeyhi de Trabzonlu Şeyh Ahmet'tir. Bunları bir risalesinin sonuna kaydetmiştir.

Hicri 1194/1780'de Kastamonu'da ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunmuş. Kutup Meşhedi Cami ve Medresesinde görev yapmış, “Risale-i Beyan-ı Vahdet-i Vücut” adlı eseri yazmıştır.

Kastamonu'da bulunduğu sırada Şeyh Şaban-ı Veli dergahının on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendiyle 1215/1800 görüşmek ister. Dergaha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi'ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahri, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kağıt ve kalemle bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kağıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa efendi'nin müritleri arasına katılır. Yusuf Bahri, burada kaldığı süre içinde üç kez halvete girmiştir. Bir süre şeyhinin yanında kalan Yusuf Bahri'ye 1190/1776 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi, Halveti icazeti vermiştir.

Kastamonu'dan Çankırı'ya geçmiş, orada vaaz ve irşad faaliyetlerinin yanı sıra ilmi çalışmalarını da sürdürmüş. 1195/1781 yılında Çankırı'nın Maruflu beldesinde iken “Risale-i Fi-Muslihi'n-Nefs” adlı eseri hazırlamış, eline geçen birçok kitabı da kendi el yazısıyla istinsah etmiştir.

İstanbul'a Geçiş

Bundan sonra Anadolu'da fazla kalmayıp tekrar İstanbul'a gittiği sanılıyor. Zira İstanbul, İslâm dünyasının belli başlı ilim ve kültür merkezlerindendi. Orada ilim adamları, aradıkları ortamı ve ilmi tartışma imkânını her an bulabiliyorlardı.

Artık ona İstanbul da dar geliyordu. Önceki hocası Erzincanlı Müftüzade'nin gösterdiği ikinci adrese yöneldi. Yol hazırlıklarını yapmaya başladı. Yol uzun ve çetindi. O günün şartlarında aylarca sürececek bir yolculuğa çıkacaktı. Deniz, derya aşım Mısır'a varacaktı.

Mısır'a Hareket

Yusuf da yetişkin ve azimli bir öğrenci olarak yol hazırlığını yaptı. Heybesine kitaplarını doldurdu. Yanına o güne kadar aldığı icazetnameleri aldı, yola çıktı. Uzun ve çileli yolculuktan sonra Kahire'ye ulaştı. Kendisine tarif edilen adrese yöneldi. Ezher'de ders okutan Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Huseyni el-Hanefi el-Yemeni'nin, meşhur adıyla Şeyh Murtaza'nın huzuruna varmak için can atıyordu.

Şeyh Murtaza İle Karşılaşması

Şeyh Murtaza'nın ders verdiği camiye vardığında caminin hınca hınc dolu olduğunu gördü. Kapının önünde dikilip Murtaza Efendi'yi dinlemeye başladı. Şeyh, fasih bir Arapça ile konuşuyor, çok üst seviyeden ilmi tahliller yapıyordu. Yusuf, aradığını bulmuştu.

O sırada Şeyh Murtaza, Yusuf'u görmüş ve yanındaki talebelerinden birine:

–Kapıda duran Yusuf'dur. Ona gidin, omzundaki heybeyi Nil'e atıp gelmesini söyleyin, diyor.

Yusuf'a bu mesaj iletilince birden bire irkiliyor. Karşısındaki insanın sadece bir ilim adamı değil de keşif, keramet sahibi biri olduğunun farkına varıyor. Hiç tereddüt etmeden doğru Nil kenarına gidiyor. Ama kitaplarına da kıyamıyor. Onlara verdiği emekler gözünün önüne geliyor.

Yusuf, bu duygularla Nil kenarında dolaşırken aklına bir fikir geliyor. Sahile bir kazık çakıyor, İpin bir ucunu kazığa, bir ucunu da heybeye bağlıyor.

Heybenin kaybolmasını önleyecek tedbiri böyle aldıktan sonra Nil'e atıyor.

Şeyh Murtaza'nın emrini kısmen yerine getirmiş olarak Ezher'e dönüyor. Tekrar ders dinlemeye başlayacağı sırada Şeyh Murtaza, aynı öğrencisiyle tekrar mesaj gönderiyor:

–Yusuf, kazığı çeksin de gelsin...

Yusuf Efendi, işin ciddiyetini anlıyor ve geri dönüp kazığa bağladığı ipi çözüyor. Heybe Nil suları üzerinde yol alırken o da buğulu gözlerle onu izliyor. Bir süre sonra heybe Nil sularında kayboluyor.

Yusuf, karışık duygularla Ezher'e dönüyor. Artık o, kitaplarının gururundan da sıyrılmış olarak hocasına teslim oluyor. Şeyh Murtaza da onu talebeliğe kabul ediyor.

Yusuf Efendi, uzun yoldan geldi. Yorgun ve bitkin vaziyetteydi. Üstü başı da yolculuk esnasında kirlenmiş olmalı ki hocası ona:

–Yusuf, gitsin, falan hamamda yıkansın da gelsin diye haber gönderiyor.

Rivayete Göre

Yusuf, hocasının talimatına uyararak hamama gider. Yıkılmak üzere hamama girer. Bakar ki kimseler yok. Hamam, bomboş. Kurna başında yıkanaacağı sırada hamamın ortasında bir konuşma, gürültü peyda olur. Yusuf, gördüklerine inanamaz. Bakar ki ihtiyar bir adam bir taht üzerine oturmuş, çevresindeki kalabalık hep onu dinliyor.

Bir ara o ihtiyar, yanındakilere soruyor:

–Burada kim var? diye.

Onlar da:

–Bir Adem oğlu var, diyorlar.

İhtiyar da:

–Onu bana getirin, diyor.

Çevresindekiler Yusuf Efendi'yi ihtiyarın yanına iyice yaklaştırıyordular.

İhtiyar, Yusuf Efendi'ye adını soruyor. O da:

–Yusuf, diyor.

İhtiyar:

–Oğlum, benim adım da Yusuf, diyor. Ben Yusuf Cinni'yim(Yani Cin tayfasındanım). Hz. Peygamber(sav)'in sohbetinde bulundum. Şu hadisi bizzat onun ağzından duydum. Sen de belle, sana lâzım olacak...

İhtiyar, böyle diyor ve o hadisi Yusuf Efendi'ye talim ediyor. Yusuf Efendi, hadisi ezberliyor. Bu esnada ihtiyar ve tayfası gözden kayboluyor.

Yusuf Efendi, hayretler içinde baka kalıyor. O, aslında görülmeyen varlıklardan meleklere ve cinlere inanıyordu. Ama böyle bir hadise ile karşılaşacağını hiç tahmin etmiyordu.

Yusuf Efendi, gördüklerini ve duyduklarını yorumlamaya devam ederken hamamda yıkanmasını da sürdürdü. Hamamdan çıktıktan sonra doğru hocasının camisine gitti. Yine cami ağzına kadar dolu idi. Kapıdan içeri girerken hocası Şeyh Murtaza ayağa kalktı ve cemaate hitaben:

–Ey Cemaat, bu gelen Molla, Hz. Peygamber'(sav)'i göreni gördü, onun gözlerini ziyaret edin, dedi.

Yusuf Efendi, hocasında gördüğü bu hal üzerine ona bir kat daha hayran oldu. Zira hamamda karşılaşmış olduğu hadise ona malum olmuştu.

Şeyh Murtaza'nın ilim ve ferasetine inanan o kalabalık cemaat Yusuf Efendi'yi hayranlıkla ziyaret etmişlerdi. Şeyh Murtaza da Yusuf Efendi'nin yanına gelmiş ve onu uzun uzun temaşa etmişti.

Şeyh Murtaza'nın Ders Halkasında

Artık tanışma faslı bitmiş, ders zamanı gelmişti.

Yusuf Efendi, olağanüstü ilim ve kerametini gördüğü hocası Şeyh Murtaza'nın ders halkasına katıldı.

Hocası Şeyh Murtaza Nakşibendi tarikatına mensuptu. Devri-nin tanınmış hadis âlimiydi.

Yusuf Efendi de Hz. Peygamber(sav)'i görmüş olan Yusuf Cinni'den hadis talim ettiği için bir rivayete göre tabiidan sayılmaktaydı.

Şeyh Murtaza, İslâmi ilimlerin her dalında bilgi sahibiydi ama ihtisası hadis ilmiyle ilgiliydi. Yusuf Efendi de zaten ona hadis tahsili için gitmişti. Genel derslerden ayrı olarak hocasından özel ders olarak kısa sürede hocasının takdirini kazandı.

Şeyh Murtaza, Hz. Peygamber(sav)'in hadislerinden diye uydurulan “Mevzu Hadis” denilen sözleri öğretmişti.

–Evladım bunlar mevzu hadislerdir. Bunların hiç birisi, Resulullah(sav)'e ait sözler değildir. Bundan sonra Hadis-i Şerifleri okumaya geçebiliriz, diyerek çok farklı bir eğitim metodu uygulamıştı.

Yusuf Efendi, Ezher medreselerinin (üniversitesinin) yurtlarında kalıyordu. Ömrü gurbette geçtiği için buradaki sıkıntılar ona ağır gelmiyordu.

Felçli Kızına Hizmet

Hocası Şeyh Muhammed Murtaza b. Murtaza Muhammed el Huseyni el-Vasıt ez-Zebidi, kısa adıyla Şeyh Murtaza, Mısır’da olduğu kadar ilim dünyasında da meşhurdur. Derin ilmi, düzenli bir aile yapısı vardı. Ama felçli olarak dünyaya gelen küçük kızına çok üzülüyordu. Zaman zaman Yusuf Efendi’yi eve gönderiyor, bu küçük kızı kucağında veya sırtında gezdirerek avutmasını istiyordu.

Yusuf Efendi, hocasının emrine itaat ederek kızı sırtına alıp gezdiriyordu. Ama kız, ona fazla eziyet ediyordu. Yusuf Efendi, hocasına hürmeten buna katlanıyordu.

Yıllar böyle geçmiş.... Bir yanda ilim tahsili, bir yanda felçli kızın bakımı derken bir gün sabrı taşmış. Kızın nazına, eza ve cefasına dayanamayıp hafifçe pataklamış, “Çoynak, senden bir kurtulamadım” diye de sokranmış.

Kız, olanları bir kaç da fazlasıyla babasına aktarmış.

Hocası, Yusuf’un davranışını anlayışla karşılamakla beraber, kızına yapılanı da içine sindirememiş. Ertesi gün Yusuf Efendi’yi yanına çağırılmış:

–Evladım icazetnamenini hazırladım. Hadis ilmiyle ilgili temel kaynak kitapların hepsini okudun. Okutmaya da hak kazandın. Bu icazetnameye bunların hepsini kaydettim. Bu icazetnameyi al. Hac zamanı yakın, önce hac ibadetini yerine getiresin. Sonra da dilediğin yerde ilim öğretmeye başlayasın, demiş. (Hasan Paşa kütüphanesinde Şeyh Murtaza’dan alınmış üç adet icazetname bulunmaktadır. Bak: demirbaş no 3988/3, 5538/1 ve 5538/3)

Bu icazetnamelerde almış olduğu ve okutmaya ehil bulunduğu bütün dersler ve ilimler yazılıdır. Ayrıca Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murtaza, ona tarikatta da icazet verdiği, icazetnamelerde geçmektedir. Şeyh Murtaza, Yusuf Bahri Efendi’ye Nakşibendi şeyhlerinin giyindiği ve ,takiyye’ adı verilen büyük hırkayı bizzat kendi eliyle giydirmiştir.

Buraya kadar olanlar normal fakat bu ani gelişmede bir burukluk olduğu sezilmektedir. Zaten hocasının bundan sonraki sözü de bir serzenişin ifadesidir:

–Bilmem nerelerde vazife yaparsın, ama sana şu kadar derim ki kadrini bilmedik bir memlekete düşesin.

Mısır'dan Ayrılış

Bu son söz, Yusuf Efendi'ye çok ağır gelir. Kızına karşı sabırsızlığının hocayı ne kadar üzdüğünü anlar. Olan olmuştur. Artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Yusuf Efendi, daha birkaç yıl daha kalıp orada kendini yetiştirmek istiyordu ama buna imkân olmadığının farkına varmıştır. Hocasından özür dileyip, helâllik isteyip, Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Hac Yolculuğu

Mısır'dan ayrılırken bile hocasının sözünü tutmuş hacca gitmeye karar vermiştir. Kâh karadan, kâh denizden gitmiş, Mekke'ye ulaşmıştır. Kâbe'yi tavaf etmiş, Arafat'ta vakfe yapmış, beyaz ihramıyla hac görevini tamamlamıştır.

Resulullah(sav)'in hadislerini okuyan, onun ilmine yıllarını vermiş olan ve Hz. Peygamber'in(sav) aşkıyla yanıp tutuşan Yusuf Efendi, Mekke'de hac görevini tamamlayıp Veda tavafını yaptıktan sonra elinde asası, ayağında çarığı ile Medine yollarına düşmüş. Varmış Mescid-i Nebevi'ye. Ravza-i Mutahhara'da Hz Muhammed Mustafa(sav)'in kabrini ziyaretle başlamış işe. Ona salat ü selâm getirmiş, “Şefaât Ya Resûlallah” demiş. Doyasıya kalmak istemiş yanında. Ama ne mümkün!

Rivayete Göre

Resulullah'ın kabrini ziyaret ederken iç kapının üstünde bir Hadis-i şerif görmüş. Evet o, Yusuf Cinni'nin kendisine ezberlettiği hadisin tâ kendisi. Ama bir vav harfi fazladan yazılmış. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, fazlalık olan vav harfinin kaldırılması için ilgili ve yetkililere başvurmaya karar vermiş. Böyle bir başvuru, büyük tartışmaları başlatmış.

Anadolu'dan gelmiş bir Türk'ün böyle bir iddiası, Medine alimleri arasında büyük yankı bulmuş. Toplanmışlar bir araya. İncelemişler ibareyi. Kendi aralarında olabilir olamaz demeye başlamışlar. Bunca senedir kimse fazla dememiş de bir Türk hocası gelmiş, böyle demiş, diyerek Yusuf'u küçümsemişler. Bazıları fitneye sebep olduğu gerekçesiyle öldürülmesini bile teklif etmişler.

Bütün bunlardan haberdar olan Yusuf Efendi, kendinden emin olarak onlara ilginç bir teklifte bulunmuş:

–Her şeyin bir çaresi vardır. Cidale, kıtale gerek yoktur. Ben derim ki: İki ayrı kâğıt alın elinize. Birine benim dediğim Hadis-i Şerif’i yazın, diğerine de kapı üstündeki kitâbedeki hadisi yazın. Her ikisini de Ravza-i Mutahhara’ya, Kabr-i Şerif’in üstüne koyun. Sabahleyin bakın hangisi tasdik ediliyor? Eğer ben doğru çıkmazsam derhal öldürün beni. Kanım helâl olsun.

Âlimler birbirine bakmışlar, teklifi cazip bulmuşlar. Denileni aynen yapmışlardır. Hile karışmaması için iki taraftan da iki bekçi dikmişlerdir.

Ertesi sabah kâğıtları çıkarmışlar. Herkes merak içindeler. Alimler merak ediyor, cemaat merak ediyor, Medine halkı merak ediyor.

İki kâğıdı da incelemişler. Bakmışlar ki Yusuf Efendi’nin söylediği Hadis-i şerif metninin yazılı olduğu kâğıdın altına ince bir yazı ile (Sadaka Yusuf Bahri) yani (Yusuf Bahri doğru söyledi) yazılmıştır.

Yusuf Efendi buna çok sevinip şükür secdesine varmış. Medine uleması mahcup bir eda ile Yusuf Efendi’yi tebrik ve takdir etmişlerdir.

Bu olaya kadar sadece Yusuf diye bilinen Türk âlimi, “derya gibi ilim sahibi” anlamında, “Bahri” lakabını da alarak “Yusuf Bahri” diye anılmaya başlamıştır.

İstanbul’a Davet

Bu tartışma burada kalmamış, Hicaz sınırlarını aşmış, İstanbul’a kadar ulaşmış. Ününü Osmanlı Padişahı duymuş sarayda. Haber salmış Hicaz’a, davet etmiş huzura.

Bir heybe, bir çarıkla yola çıkan Yusuf Bahri, artık padişahın özel konuğudur. İlden ile muhafızlarla götürülmüş. Bağdat yakınlarında Habaniye denilen bir şehirde bir müddet konaklayıp tedrisatla meşgul olmuştur. Buradan tekrar hareketle aylarca süren yolculuktan sonra padişahın huzuruna çıkmıştır.

Sarayda Tören

Padişah, sarayda, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Hediyeler verdi, hıl’at giydirdi, nimetlere gark etti. Sarayında dilediği kadar kalabileceğini söyleyip ona özel konuk muamelesi yaptı.

Yusuf Bahri Efendi’nin arzusu hadis öğretmektir. Bir medresede

göreve başlamak niyetindeydi. O bu düşünceler içinde iken saray-ı hümayun kâtiplerinden Tevkii Süleyman Fevzi Paşa ile karşılaştı. İki kadim dostun belleğinde Mısır'daki beraberlikler tazelendi. Meğer Yusuf bahri Efendi ile Süleyman Feyzi Paşa Mısır'da Şeyh Murtaza'dan birlikte ders almışlar.

Süleyman Feyzi Paşa, bu âlim dostunu bulmuşken kaçırmak istemez. Zira Çorum'a bir medrese yaptırmıştır o günlerde. Yanına da büyük bir kütüphane kurmuştur. Bunun kıymetini bilecek, burada hizmet verebilecek bir hoca aramaktadır.

Çorum'a Tayini

Yusuf Bahri'ye, seni Çorum'a müderris göndereyim, der. O da kabul eder bu teklifi. Yusuf Bahri'nin Çorum serüveni böyle başlar.

Yıl 1200/1786 Mısır'dan ayrılalı bir yıl olmuştur.

Çorum, Yusuf Bahri Efendi'nin gelip geçtiği yerlerdendir ama daha önce hiç ikâmet etmemiştir.

Çorum'a gelmeden ünü gelmiştir Yusuf Bahri'nin. Büyük hadis âlimi biri geliyormuş. İlmi, umman gibiymiş. Hadis isnadı konusunda hep kendisine müracaat edilirmiş. Hem muhaddis, hem fakihmiş. Arabisi de çok iyiymiş. Güzel konuşmuş. Hoş sohbet bir adammış. Kibirli değil, tevazu sahibi bir alimmiş.

Bu özellikleri halk arasında kısa sürede yayılmıştır. İnsanlar onu bir ölçüde tanımışlardır. Gelişini sabırsızlıkla beklemektedirler.

Yusuf Bahri Çorum'da

“Fahrü'l-Muhaddisin” unvanıyla da anılan ünlü hadis âlimi Yusuf Bahri Efendi Çorum'a gelince medresede göreve başlamadan önce Ulu Cami'de bir vaaz etmiştir. Hem kendi coşmuş, hem de cemaati coşturmuştur.

Çorumlular ilk günden sevmişler onu. Medreseye yakın yerde ona geniş bahçeli bir ev vermişlerdir. Günümüzde burada Müderris apartmanı bulunmaktadır.

Süleyman Feyzi Paşa Medresesinde başta hadis usulü ve Kütüb-i Sitte'nin tedrisi olmak üzere Arapça, beyan, bedi, tefsir, fıkıh gibi ilimleri okutmaya başlamıştır. Bu medresede müderris olarak ömrünün sonuna

kadar ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. (Süleyman Feyzi Paşa'nın yaptırdığı medrese, eski İstiklâl İlkokulu'nun yerindeydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum Mutasarrıfı 'Sancakbeyi' Nurettin Bey tarafından yıktırılıp yerine Sanat Mektebi olmak arzusu ile bir okul yaptırılmıştır. Kıymetli kitapları ihtiva eden kargir kütüphanesi ise cumhuriyetin ilk yıllarında yıktırılmış, kitapları umumi kütüphaneye alınmış ve yeri de İstiklâl İlkokulu'nun avlusuna katılmıştır.)

Yusuf Bahri Efendi bu medresede 1202/1786-1244/1829 tarihleri arasında 43 yıl müderrislik yapmıştır. Bu süre içinde hem talebe okutmuş, hem de kütüphanenin zenginleşmesi için gayret etmiştir. Eline geçen tek nüsha kitapları, kendi güzel el yazısı, hattı ile baştan sona yazarak kütüphaneye yeni eserler kazandırmaya çalışmıştır. Kendi telif eserlerinin yanı sıra istinsah ederek çoğalttığı kitapların büyük bir kısmı Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin El Yazma Eserler bölümünde seçkin yerini korumaktadır.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Yusuf Bahri Hazretleri'nin aldığı icazetnamelerin yanı sıra öğrencilerine verdiği icazetnamelerin de örneklerine rastlamaktayız. (Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2673 numarada kayıtlı kitabın ikinci risalesinde Yusuf Bahri'nin Madanoğulları'ndan meşhur Müftü Mehmet Hilmi'ye verdiği icazetnamenin bir sureti vardır.)

Vaaz ve İrşad Faaliyeti

Yusuf Bahri Efendi, bu medresede müderrislik görevini sürdürürken Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerini de ihmâl etmemiştir.

Kürsünün sorumluluğunun bilincindedir. Hem hazırlıklı, hem de ihlâslı olarak vaazlarını yaparmış. Cemaatin sorularına da cevaplar vererek halkı irşada gayret edermiş.

Rivayete göre kürsüye çıkarken; “Gel, benim cefakâr bineğim, gel.” diyerek tutunup çıkarmış. “Sen şimdi beni taşıyorsun ama ben seni nasıl taşıyacağım.” diye hayıflanmış.

Kürsünün yakınında bulunan birinin dikkatini çekmiş bu hal. Kulak vermiş; hoca kürsüye çıkarken hep aynı şeyleri söylüyor. Anlayamamış hikmetini, dayanamamış sormuş hocaya:

–Hocam günlerdir sizi izliyorum. Kürsüye çıkarken hep böyle diyorsunuz. Affınıza sığınarak sormak istiyorum; nedir bunun hikmeti?

Hoca derin bir ah çekip cevaplamış soruyu:

–Be adam, buraya çıkmak kolay. Buraya mümin olarak çıkıp -hâşâ-kâfir olarak inmekten korkarım. Bir yanlış lâf ederim de dinden çıkarım diye endişe duyarım. Hep bu şuurla çıkarım kürsüye. Bu sorumluluk duygusuyla seçe seçe konuşurum. Milletin hoşuna gidecek şeyler söylemek yerine Allah'ın buyruğunu, Resulullah'ın hadislerini aktarmak isterim. Gayrisinden Allah'a sığınırım.

Evliliği ve Aile Hayatı

Çorumlu böyle bir alimi Çorum'da tutabilmek için onu buradan evlendirmeye karar vermişlerdir. Çorum'a gelişinin ilk yılında Seydimoğulları'ndan bir kızla evlendirmişlerdir. Yusuf Bahri'nin bu evlilikten üç oğlu olmuştur. Hüseyin ve Ali adlı oğullarının çocukları olmadan vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa'nın ise iki oğlu olmuştur. Birinin adı Abdullah, diğeri Yusuf'tur.

Yusuf Bahri'nin bir de Hatice isimli bir kızı vardır. Asılları Elvan Çelebi soyundan gelmiş olup Tekkeli Hocalar diye tanınan ailenin bir ferdi de Yusuf Bahri Efendi'nin öğrencisidir. Daha sonra müftülük de yapmış olan bu öğrencisi Halil İbrahim Efendi'dir. Yusuf Bahri Efendi, kızı Hatice'yi Halil İbrahim Efendi ile evlendirmiştir.

Kızının Çilesi

Halil İbrahim Efendi'nin bu ikinci evliliğidir. Birinci eşinden çocuğu olmadığı için evlenen Halil İbrahim Efendi'nin bu evlilikten İbrahim Nuri adlı bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Ama eski eşi, kuma çocuğunu evde barındırmak istemeyince Yusuf Bahri Efendi, torununa sahip çıkmış, onu yedi yaşına kadar kendi evinde büyötmüştür. Sonra onun için eve bir oda daha ilave edilerek orada ikameti sağlanmıştır.

Bu aile huzursuzluğu, kızı Hatice Hanım'ı çok üzmüş, ağlamaktan gözleri kalmıştır. İki gözü de tamamen kapanınca hayata küsmüş, evin mahzenine girmiş, bir daha çıkmamıştır.

Aile efradı onu buradan çıkarmaya bir türlü ikna edememişlerdir. Hatice Hanım, dışarıdan sadece yiyecek ve su kabul etmiş, başka bir şey almamıştır. Bu durum epeyce uzun sürmüştür.

Eşi, hocasını üzmemek için durumu Yusuf Bahri Efendi'ye duyurmamıştır. Komşulardan gelen gizli bir haber üzerine Yusuf Bahri Efendi, kızını ziyaret etmeye gitmiş, halini görünce çok üzülmüştür. Daracık mahzende (bodrumda) karanlık bir mekânda açlık ve sefalet diz boyu. Ata yüreği dayanır mı buna? Yusuf Bahri Efendi, kızını bu mezbelelikten çıkarmak istemiştir. KIZI:

-Benim dünyam karardı. Gözlerim görmez oldu. Benim için dışarı ile bu karanlık mahzen arasında fark yok, diyerek itiraz etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi:

-Kızım, ayağımı bastığın yere elini sür. Eline bulaşan tozu, toprağı da gözüne sür. Dediğimi yap, göreceksin, gözlerin açılacak, der.

Babasına güvenen, onun dualarının bereketine inanan Hatice Hanım, denileni yapar. Gözleri açılır. Uzun zamandır göremediğı dünyayı görür. Babasının elinden tutar, mahzenden birlikte çıkarlar.

Tasavvufi Yönü

Yusuf Bahri Efendi, ilim adamı ve tasavvuf ehli idi. Hocası Şeyh Murtaza'dan Nakşibendi tarikatı icazetinin yanı sıra Mısır bölgesinde çok yaygın olan Halveti tarikatına mensup olduğunu eserlerinin kenarında kafiyeli biçimde serdeder.

Kendisinden bahsederken (Yusuf b. Mehmet el-Köprüvi müvelleden ve Bahri mahlasan ve Ebülmekarim künyeten ve Hanefi mezheben ve Halveti tarikaten) diyerek Mehmet oğlu Yusuf olduğunu, doğum yerinin Vezirköprü, mahlasının Bahri, künyesinin Ebülmekarim olduğunu belirttiikten sonra mezhep olarak Hanefi, tarikat olarak da Halveti olduğunu açıklar. (Bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3475 numarada kayıtlı CamiusSağır şerhinin kapa-ğında Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı. Ayrıca bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3610 numarada kayıtlı Tirmizi'nin Şemail-i Şerif adlı eserinin kapak kısmındaki Yusuf Bahri Efendi hattı. Bu eserde ayrıca bu kitabı okutmaya dair icazetnamesi de bulunmaktadır.) Bir eserinin sonunda da kendisini Nebihüddin Ebü'l-İrfan diye tanıtır. Bazı eserlerinin iç kapağında onu tanıtırken Fahru'l-muhaddisin lakabı ve Ebü'l-Mekarim künyesi de kullanılmıştır.

Zaten Kastamonu'da görev yaparken Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendi'ye intisap ettiğı ve ondan Halveti icazeti aldığı da bilinmektedir.

Çorum'da Halveti tarikatı pek fazla bilinmediği ve mensupları da bulunmadığı için bu tarikatın derslerini münferiden yapmış olsa gerektir. Ama Çorum halkı onu Nakşibendi ve Kadirilerin sohbet ve zikirlerine gidirmiş diye biliyor.

Bir Menkıbe

Yusuf Bahri Efendi, keşfi açık, kerameti zahir olan bir ilim adamıydı. Ünü civar illere de yayılmış olduğundan oralardan talebeler geldiği bilinmekteydi. Bu çerçevede Kastamonu'dan da öğrencileri vardı. Bunlardan Ahmet Siyahi diye bilinen daha sonra evliyadan sayılan bir zat vardır ki hadis tahsil etmek için Çorum'a gelmeye karar vermiş ve yaya olarak çıkmıştır.

Yolda halsiz ve bitkin vaziyette iken arkasından bir atlı gelmiştir. Ahmet Siyahi'ye:

–Yolculuk nereye? diye sorup da

–Çorum'a deyince

–Atla terkime, deyip onu da alıp Çorum'a getirmiştir.

Ahmet Siyahi o gece bir handa yatmış, ertesi gün Yusuf Bahri hazretlerinin huzuruna varmıştır. O esnada Hoca Efendi, bir kişi ile sohbet etmektedir.

–Gel, Ahmet evladım, gel yanıma, deyince Ahmet Siyahi şok olmuştur.

–Bu zatı tanıdın mı? diye soran hocasına:

–Hayır, yeni görüyorum, deyince Ahmet Siyahi:

–Evladım, bu zat seni atıyla Çorum'a getiren Hızır (Aleyhisselam) dır, açıklaması onu ömür boyu etkilemiştir.

Bu menkıbe, Çorum'dan çok Kastamonu'da anlatılmaktadır.

Gönül Dünyasından Mısralara

Yusuf Bahri Efendi, bir ilim adamı olduğu kadar gönül adamıdır da. Çok sayıda şiiri vardır. Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanmıştır.

Hangi tarikata mensup olursa olsun onun gönül dünyasında Allah ve Resulullah aşkının tutuştuğunu şiirlerinden anlamak mümkündür:

*Ben o Mecnun 'num ki yâdetmem gam-ı Leyla nedir
Aşk nedir âşık nedir ya bunca vâveylâ nedir
Ben tılsım-ı âzam-ı feyzi müsemâyım veli
Sorsalar bilmem bana ya âlem-i esmâ nedir*

*Pençe-i Anka-yı kutsiden tahammül kıl peşin
Ta bilesin kim nedir aşk-ı hakikat suzişin
Pertev-i Hak'dır tevekkül arş olur hayretnişin
Ferşe düşmüş şem ile pervânenen pervânedir.
Biz elest bezminden evvel mest olan divâneyiz
Ânın için tâ ebed ayrılmayız mestâneyiz
Sagar ü sahbâ biziz sâki biziz meyhane biz
Hayretin sırrı nedendir serde bu sevda nedir*

*BAHRİYÂ bu suzişin ol mihr-i enverden midir
O perîveş tal'atı mâh-ı münevverden midir
Bilmezem yardım mı ağıyardan mı kemterden midir
Kem nedir kemter nedir rehber-i Mevlâ nedir*

Bu dörtlükleriyle Yusuf Bahri Efendi; Allah'a, elçisi Hz. Muhammed(sav)'e, ashabına olan bağlılığının ta ruhlar âleminde geldiğini vurgulayarak bu aşkın Leyla-Mecnun aşkından da öte olduğunu beyan ettikten sonra sonuç olarak kendisini Mevla'sına götürecektir rehber aradığını, hep O'nu aradığını ifade eder.

O, tasavvufun özünü bilen insandır. Tasavvufta esas olanın ihlas olduğunun bilincindedir. Sahte şeyhlere, tarikatı şekil ve eğlence gören ihlassız dervişlere karşı da diyeceği vardır:

*Sofi olan safa ile olsa
Biz de olurduk iya' ile olsa
Doldururduk cihanı nâra ile
Zikr-i Hak huyy-ı hay ile olsa*

(Bkz. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2778 numarada kayıtlı ‚Şerh-i Lübab-ı Erbab‘ adlı kitabın başındaki boş yaprakta Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı)

Yusuf Bahri'nin Ünlü Gazeli

*Ah elinden ah eyâ gamzesi hunhâre güzel
El aman ey çeşm-i cadû veş-i sahhâre güzel*

*Bu senin âhu gözün lâle yüzün dûdu sözün
Getirir şevk-i zurûrî dil-i bimare güzel*

*Dahi mahmur bakışın huri kaşın can yakışın
Ne kıyamet koparır aşık-ı gamhare güzel*

*Yok mudur insafın ey şuh medet rahmeyle
Yoksa pervane gibi yandı gönül nare güzel*

*Korkarım cevr ile ben bendeyi rüsva kulasın
Nice sabreyleye hicre dil-i sadpare güzel*

*Beni bülbül gibi zâr içre komak layık ise
Hey medet gül gibi düş etme beni hâre güzel*

*Sana kim dedi bana aşık ol der isen
Güzel ol diye sana kim dedi mehpâre güzel*

*Bahri 'yi bahr-i gamından sahil-i vasla yetir
Erişirsin nice gencine-i esrara güzel*

Bu gazelde bir güzele olan aşkını terennüm ediyor. Tasavvuf edebiyatında böyle beşeri aşkı terennüm edip ilahi aşkı ifade eden platonik

aşk türü örnekleri çoktur. Yusuf Bahri efendinin tasavvufi yönünü göz önüne alarak bu şiirde görünüşte bir güzele aşkı dile getiriyor olsa da aslında onu yaratan Rabb'ına olan aşkını dile getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çok Yönlü Bir Şair

Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanan Yusuf Bahri Efendi'nin şiirlerinin konusu sadece tasavvuf değildir. O, döneminin sosyal olaylarını da iğneleyici bir dille mısralarında eleştirmiştir.

*Âkıl isen nazar et devr-i zamandan nazle
Fuzala oldu zebun rütbe bulupdur azle*

*Kim olur kamini bak hikmet-i ilm-i ezele
Bahri sorma bunu layüsel olan lemyezele*

Şiirlerinde denk geldiği zaman argo sayılabilecek kelimeleri de kullandığı görülmektedir. Ancak bunlar karşdakini ilzam etmek için söylenmiştir denebilir.

Yusuf Bahri Efendi'nin sigara tiryakiliği de meşhurdur. Halen evinde bulunan bir metreya yakın ağızlığıyla kendini sigaranın kötü kokusundan bir nebze uzak tutmaya çalıştığı sanılıyor. Ama işin ilginç yönü ona bu konuda yapılan sataşmalara hep espiriyle cevap vermesidir. Bir defasında eşek arısını ininden çıkarmak için duman verilmesini ima ederek „... Anı sa'y ile çıkarmaya duhan (sigara) al eline“ mısrasıyla biten beytini söyleyivermiştir ki oldukça meşhurdur.

Onun kader, kaza, bela, sebep ve hikmet bağlantını ifade eden şu mısraları da meşhurdur:

*Hak kulundan intikamın yed-i abd ile alır:
İlm-i ledün bilmeyen ânı abd etti sanır.
Her işin hâlıkı Hak'dır, abd elinden işlenir.
Sanma ey Bahri, âlemde ansız bir çöp deprezir.*

Kul hakkı ve ilahi adaletin tahakkuku konusundaki mısraları da çok anlamlıdır:

Feyz-i Hak'da buhl yok, herkes veli talip deği
Bi-sebeb ıslah-ı alem Bahri'ye vacip değil
Tasavvur etmesin kimse ki ettim kaldı yanıma
Alur her kişi hakkını, komaz Hak kimse yanında.

Kelam, Fıkıh ve özellikle hadis alimi olarak bilinen Yusuf Bahri'nin müstakil bir divanı yoktur. Çeşitli el yazması eserlerinin, istinsah ettiği kitapların, derlediği cönklerin bir yerlerinde dağınık haldeki şiirleri bir kitap haline getirilmemiştir,

Onun elde bulunan birkaç şiirinden hareketle tasavvufi, içtimai ve tarihi olayları şiirlerinin temasını oluşturuyor, diyebiliriz. Bu bağlamda tarihte bir kara leke olarak yer alan Kerbela faciasıyla ilgili bir şiiri vardır ki, o bu mısralarında orada şehit olan Hz. Peygamber(sav)'in torunu Hz. Hüseyin ve arkadaşlarına yapılan zulmü lanetleniyor ve o şehitlere ağıt yakıyor.

Mersiye

Gel ey kilki nevk mâtem-i serencâmı beyan eyle
Hem dök evraka derdini hem demâdem figan eyle
Midâd âsâ siyeh kanlar saçılısın yine çeşminden
Lika gibi müşevveş gussalar şerhin âyân eyle
Kaza levhine vâfir serzeniş kıl levh-i katipten
Kader mecmüasın yırt bir perişan dâstân eyle
Kül eyler mermeri âteş gibi bir levhini yazsan
İnanmazsan bir âhen levha al da imtihan eyle
Huzurda kanını hak eyle gel levh-i havâtırdan
Meserretnâmeler zevkin gönüllerinden nihan eyle
Siyah giy Ehl-i Beyt'in Kâbe veş rüz-ı kazasında
Bu matem hizmetinde sen de damen dermeyen eyle

*Yazarsan Kербela yazısı müşküller belâsın yaz
Şehâdet şehdin içmiş teşne diller mâcerâsın yaz*

*Niçün ey çerh-i zâlim nakd-i kevmeyni heba kıldın
Ali 'yyül Murtazâ 'nın nur-ı çeşmin bi-ziyâ kıldın
Zülâl-i pâk akan gülzâra zehrâb eyledin câri
Resül 'ün büsegâhın tir-i kahre mâcera kıldın
Kopardın gonce-i nevrestesin gülzâr-ı Zehrâ 'nın
Zehirler yutturup pejmürdehâl ettin ceîâ kıldın
Dem ettin Kербela hâkinde ânın gevher-i cismın
Ne ceddinden hicâb ettin ne kendinden hayâ kıldın
Resül 'ün âl 'ini şerm eylemeyip gark-ı hün ettin
Girip kanına mazlumun acep gâfil hata ettin
Söyündürdün risalet hanedanında yana n şem 'i
Melâmet zulmetin tayin-i beyt-i Mustafa ettin*

*Senin ol serveri dûr ettiğın yetmez mi efserden
Mürüvetsizlik ettin niçin ayırdın teni serden*

*Ne yazıdır ki deşt-i Kербela pür derd ü mihnettir.
Meğer kerb ü belâlardan mürekkkep bir felakettir
Nizamın bozdu çün kim ehl-i beyt-i Murtaza 'nın ol
Ne nazm-ı bî-selâsettir ne mevzun bir hikayettir
Bu kavga-yı kıyametin koptuğu yevm-i aşûrâ
Dem-i mâtemde her mümin için rûz-i kıyamettir
Yatar Ravza-ı Rıdvân 'ın gülistânında gör bir gü
Ki cümle mersiyehanlar bülbül-i bağ-ı hayrettir
O kamet düştüğü saat kıyamet kopmamak mahza
Anın ta haşrolunca mâtemi her yıl ikamettedir.*

*Döğün taşlarla sen ey sine gel kan ağla ey dide
Dem-i matemdürür nehr eyle yaşın çağla ey dide*

*Şehidân kanı ol dem ki Fırat'ı gark-ı hûn etti
Adû hem kanmasın andan deyû ahkernümûn etti
Felek rahmeyleyip de bir içim su vermedi ana
Anınçün kûzesin dest-i melânet serginûn etti
Sedayı el ateşten huşk kaldı melekler hep
Hararetten felek mâtem kabâsın nilgûn etti
Hele bir katre kanı kalmayıptır yerde ol şâhın
Kapıp hurşid anı tâc-ı serinde lâlgûn etti
Sarırlar dest-i pâki küze veş dolmuştu kanından
Ecel camın sunup saki zahm bağrını hûn etti*

*Kesilmiş gövde kâfir göz peyveste akmış hûn
Şebistân-ı şahâdet şem 'i vermiş şüle nûr efzûn*

*Bu gam bir özge gamdır bu matem bir özge matemdir
Bu eyyâm içre hurremlik haram oldu Muharremdir
Kapansın çıksın ol göz ki zehrâb akmayıp andan
Dem-i mâtemde vâ hayfâ isar eylediği nemdir
Bu gam kanın kurutmuştur veli ashâb-ı tahkikin
Anınçün ekserüyâ nem değil döktükleri demdir
Kaza vaktinde el bağlı masum etfâle kıyanın
Yarın ahirette mutlak yeri nâr-ı cehennemdir
Mübârek başlarına nûr iniptir rûz-i heycâda
O gülgül etfâlin hepsi birer maktûl-ı mu 'lemdir*

*Bu mâtemde delüp ney gibi bağrın inle ey BAHRÎ
Benim nazm-ı cansuzuma kulak tut dinle ey BAHRÎ*

Çorum'daki Hali

Yusuf Bahri Efendi, Çorum'a ilk geldiğinde Ulu Cami'de vaaz ederek kendini Çorumluya tanıtmıştı. Çorumlu da Hocayı çok sevmişti. Ona Kılıççı aralığında ev vermiş, Seydimoğullarından evlendirmişti. Süleyman Feyzi Paşanın yaptırdığı medresede göreve de başlamıştı. Bu arada yine Ulu Cami'de vaaz ve irşat görevlerini de sürdürüyordu.

Ancak Çorum'a geldiği yıl, yani 1200/1786 sonunda Çorum'da çok şiddetli bir deprem olmuştur. Bu depremde çok sayıda ev yıkılmış, insanlar evsiz kalmıştır. Bu arada bazı resmi binalar, mescid ve medreseler de hasar görmüştür. Ulu Caminin de dokuz kubbesi çökmüş, ibadet edilemeyecek hale gelmiştir.

Yusuf Bahri Efendi, bu şartlar altında Ulu Cami'de vaaz edemediği için bu görevine diğer camilerde devam etmiştir. Bazen şehirde sıkıldığı için ya da geçim darlığı nedeniyle civar illere, yakın köylere giderek vaaz ve nasihatte bulunmuştur. Bu bağlamda Abdalata, Elvan Çelebi Arpagöz, Seydim gibi köylere uğramış, orada bazen aylarca konaklamıştır. Hocayı çok seven dostları, onu buralarda en güzel konukseverlilikle ağırlamışlar, kendisine özel oda tahsis etmişler, hizmette kusur etmemişlerdi.

Ama o, yine de Ulu Cami'yi özlemektedir. Bu büyük ve muh-teşem camide görev yapamamanın üzüntüsünü yüreğinin derinliklerinde hep hissetmektedir.

Çapanoğlu İle İlk Diyalog

Bu karmaşık duygular içinde Yusuf Bahri nefis muhasebesi yaparken Çorum ve Yozgat havalisinde de bir otorite boşluğu yaşanmaktadır. Bundan istifade ederek Çorum'da Sepetçioğlu, Yozgat'ta Çapanoğlu gücünü hissettirmeye başlamıştır. Ama Çapanoğlu'nun ağırlığı her zaman daha fazladır.

Çapanoğlu Çorum'da Sepetçioğlu'nun ününü duymuştur. Yusuf Bahri Efendi'nin şöhretinden öteden beri haberdardır. Onunla zaman zaman buluşup sohbet ve muhabbet ederlermiş. Hatta oğlu da Hoca Efendinin tedrisinden geçmiştir.

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yozgat'ta meşhur Çapanoğlu Camii'nin yapımını bitirdiğinde 1793 yılında açılış duasını yapmak üzere Çorum'dan Yusuf Bahri Efendi'yi davet etmiştir. O da bu görevi, büyük bir şevkle yerine getirmiştir.

Çapanoğlu'nun Konağında

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi çok severmiş. Onun hazır cevap, nüktedan kişiliğine hayranmış. Her Ramazan ayında hocayı Yozgat'a davet eder, dilediğince misafir kalması için ısrar edermiş.

Yine bir Ramazan ayında Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi vaaz ve nasihat için davet etmiştir. Ama hocaya bir de sürprizi vardır.

Hoca konağa varınca Süleyman Bey, onu kapıda karşılamıştır. Seyisler atını ahıra çekmişler, hocayı yukarıya buyur etmişlerdir. İftar vakti de yaklaşmıştır.

Sofra hazırlanmaya başlamıştır. Yuvarlak ve geniş sofraya yemekler, ekmekler, börekler yerli yerince yerleştirilmiştir. En son olarak da kaşık getirilmiştir. Ama hiç de alışılmamış kaşıklar. Meğer Çapanoğlu, onları bu iftar için özel yaptırmış. Kaşıkların sapı yaklaşık iki arşın boyundaymış.

Hoca anlamış bunda bir kasıt olduğunu. Sofradakiler de bu kaşıklarla nasıl yiyeceğiz diye başlamışlar kara kara düşünmeye.

Hoca, vakit gelince besmeleyi çekmiş, almış eline kaşığı.

–Haydi buyurun. Kendinizi değil, karşınızdaki oturanı doyurun, deyince Çapanoğlu basmış kahkahayı.

–Evladım, maksat hasıl oldu. Hocadan latif cevabı aldık. Bunları kaldırım, şu bizim eski kaşıkları getirin demiştir.

Çapanoğluyla Hoca Efendinin samimiyet ve muhabbeti, bu derece ileriymiş. Onların bu yönü, Çorum'da kıskanılır olmuş.

Yozgat'a Götürme Girişimi

Bu samimiyete istinaden Çapanoğlu, Çorum'a haber salmış. Sepetçioğlu'nu sustursunlar, Yusuf Bahri Hocayı da bana göndersinler, diye. Çorumlular, aldırış etmemişler bu tehdide.

Bunun üzerine Çapanoğlu, Yusuf Bahri Efendiyi Yozgat'a getirtmeye karar vermiştir. Niyeti, hoca efendiyi Yozgat'ta ikamet ettirerek orada ilim ve irşat faaliyetini sürdürmesidir.

Yusuf Bahri, karlı ve çamurlu Şubat ayında Yozgat'a seyahati uygun görmemiştir. Onun için Çapanoğlu'nun heyeti gelmeden kendini hasta kılığına sokarak yatmıştır. Misafirlerini hasta yatağında kabul etmiş, görüyorsunuz

halimi, bu vaziyette bu mevsimde yola çıkılır mı, diyerek onları kibarca uğurlamıştır.

Bu olay Çorum'da farklı yankılanmış, Hoca Çapanoğlu'nun adamlarını kovmuş şeklinde algılanmıştır.

Hoca, haberin böyle yayılmasından hoşlanmamıştır. Havalar iyileşip yollar geçit verecek hale gelince köylere irşada çıkıyormuş gibi bineğine atlayıp Yozgat yolunu tutmuştur. Yozgat'ta Çapanoğlu Süleyman Beyin konağına vardığında çok iyi karşılanmış, güzel ağırlandı. Süleyman Bey, hocanın ziyaretinden çok memnun kalmış, ikram ve ihtiramda bulunmuştur.

Çapanoğlu'nun Serzenişi

Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiye Şubat ayında gelmeyişinin gerçek nedenini sormuş, o da hiç saklamadan her şeyi anlatmıştır. Hocanın nüktesini duyunca kakkahayla gülmüştür. Hocaya Çorum'dan, halkın tavrından, Sepetçioğlu'ndan sorular sormaya başlamıştır.

–Bilirsin seni severim, ilmine hürmet eder, şahsiyetine saygı duyarım. Lakin Çorumluların bana karşı tavrını anlayamıyorum. Seni istiyorum, göndermiyorlar. Sepetçioğlu'nu susturun diyorum, onun etrafında toplanıp bana cephe alıyorlar. Beni sevmiyorlar, benden nefret ediyorlar diye düşünüyorum. Siz ne dersiniz, Hocam?

Hoca sözünü saklamaz:

–Elhak, doğrudur. Tespitinize hiç bir itirazım yoktur Çapanoğlu der ki:

–Şeytan diyor ki git Çorum'a, talan et her tarafı. Bak o zaman sana nasıl itaat ediyorlar.

Hocanın cevabı sert olmuştur:

–Zinhar, sakın ha şeytanın sözüne uyma. Zorla kimseye kendini sevdiremezsin. Hele bir şehre asla. Ama sen Çorumluya iyilik edersen elbet seni severler.

Çapanoğlu merakla:

–Söyle hocam, nasıl bir iyilik yapayım der.

Hoca da ona teklifini iletir:

–Çorum, depremde harap olmuştur. Evler yıkılmış, aileler perişandır. Bu depremde Çorum Ulu Cami de mahvolmuştur. Kubbeleri çökmüş, içine

girilemez hale gelmiştir. Halk yoksullaşmıştır, geçim derdindedir. Camiyi tamir edecek gücü yoktur. Bu camiyi tamir ettirirsen hem Çorumlunun gönlünü kazanmış hem de Sepetçioğlu'nun desteğini kırmış olursun.

Bu teklif, Çapanoğlu Abdülcabbarzade Süleyman beyin hoşuna gitmiştir. Ama bir endişesi vardır.

–Teklifin kabulümdür, amma ve lakin bunu Çorumlular kabul eder mi?

Yusuf Bahri Efendi, işi yoluna koymuş gibidir. Ulu Cami'nin tamirine bir imkan bulmuştur.

–Orasını bana bırak. Çorumluların istediğini size ispat etmek benim görevim der, Yozgat'tan ayrılır.

Ulu Caminin Tamiri ve Çapanoğlu

Hoca Çorum'a dönünce şehrin ileri gelenlerini toplayarak se-kiz senedir harap duran Ulu Cami'nin tamir edilmesini teklif eder. Onlar da:

–Hoca, halimizi görüyorsun. Ne bizde ne de ahalide bunu ya-pacak güç var, deyince:

–Öyleyse Çapanoğlu'na söyleyelim, o yaptırırsın diyerek gerçek niyetini sunar.

–Yaptırırsın da kim yaptırırsa yaptırırsın, derler.

Hoca da:

–Öyleyse biz bunu bir mektupla Çapanoğluna bildirelim. Di-yelim ki, Çorum ahali Ulu Cami'nin tamirini senden bekliyor. Ya-zalım böylece, altını da imzalayalım, deyince makul karşılanır.

Çorumluların umumca böyle istediğinden bahseden kısa bir mektup yazılıyor ve Çorum eşrafından sekiz kişi de bunu imzalıyor ve mühürlüyor. Yusuf Bahri Efendi de imzalıyor ve bir ulakla Yoz-gat'a gönderiliyor.

(Çorumlu Dergisinin 1939/12 sayısında H.1200 yılında yer oynamasından yıkılan camii kebirin tamiri için Yusuf Bahri başta olmak üzere Çorum büyüklerinin Çapanoğlu'na müracaatlarını gös-teren mektubun fotokopisi yer almaktadır.)

Çapanoğlu Süleyman Bey, gelen ulağa hüsnü kabul gösteri-yor. Çorumlunun kendisini kabullenişinden büyük memnunluk du-yuyor. Emrediyor, çalışmalar başlıyor.

–Çorum Ulu Cami'si tamir edilecek. Eskisi gibi dokuz kubbeli olarak,

gerekirse yeniden inşa edilecek, tarzında direktif veriyor.

Gerçekten de Ulu Camii inşaatı başlıyor. (Miladi 1800) İnşaat dokuz kubbeli olarak yapımı niyetiyle başlanmasına rağmen Süley-man Bey'in vakitsiz ölümü üzerine aksamalar oluyor.

Süleyman Bey'in yerine oğlu Abdülfettah Bey, insiyatifi ele alıyor. O da Yusuf Bahri Efendi'nin talebelerindedir.

Abdülfettah Bey, babasının başladığı şekilde tamamlamaya imkan bulamayacağı endişesiyle tamir işini kısıdan çevirmeye çalışıyor. Ortada ahşap tek kubbe ve ahşap tavanla çatıyı örtterek inşaa-tı ikmal ediyor.

İnşaatın bitim tarihini gösteren kitabe, yukarı müezzinliğin ar-ka kısmında duvarın üzerindedir. Burada ihlas suresi ve 1225/1810 tarihi vardır.

Caminin inşası üzerine Yusuf Bahri Efendi hislerini mısralara döküyor:

*Aferinler ana kim fâtihi-i ebvab-ı felâh.
Mazhar-ı Teyfik-i Hak Hazret-i Abdülfettah
Nesli pak-i şeref nuhbey-i Abdülcebbâr
İftiharü'l-ümera fekul tesma fettah
"İnnema yağmeru" kavline Hüda'nın tahkik
İmtisal ile tamam sayını kıldı iflah
Şöyle bir mabed-i islâmı bina eyledi kim
Barekallah deyup eyledi tahsin ervâh.
"Men bena lillahi mesciden bena Allah'ü lehu.
Yani fil-cenneti beyten" verdi tarihe necâh.
Mescidin başında kırkdan birin al bakisini.
Ayağından cennetin nısfı ile kıl utrah.
Tâ be-mahşer şem'ine hâyratının ikadına.
Bahri ile dâiyân ehl-i salat ehl-i felâh
Eylesün devlet ü ikbâlini mezid.
Tâ murâdınca revâh ede maşallah ile sabah.
Her murâdına senâ ola akşam ü sabah*

(Not: Yusuf Bahri Efendi'nin bu şiiri, Hasan Paşa Kütüphanesinde 2114 numarada kayıtlı "Bahrü'l-Maarif" adlı kitabının 16. yaprağının kenarında kendi el yazısı ile kayıtlıdır.)

Ülkenin Genel Durumu ve Yusuf Bahri'nin Sıkıntılı Hali

Yusuf Bahri Efendi, bir yanda medresedeki öğretim üyeliği görevine devam ediyor, diğer yanda da Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetini sürdürüyordu. Fırsat buldukça ya yeni eserler telif ediyordu ya da eline geçen eserleri o güzel hattı ile istinsah ediyordu.

O bu gayret içinde iken Osmanlı topraklarında kargaşa ha-kimdi. Mısır'da, Suriye'de Arabistan'da, Rumeli'de, Balkanlar'da, Kırım'da, Kafkas cephesinde isyanlar ve karışıklıklar art arda geli-yordu. Osmanlı ordusu bu karışıklıklarla uğraşırken Anadolu ihmal edilmiş, hatta kaderine terk edilmişti.

Osmanlı Devleti, gerileme dönemini yaşıyordu, sivil halkın dertleriyle ilgilenebilecek durumda değildi. Anadolu insanı yoksul ve bitkindi. Çorum da bundan farklı değildi. Herkes boğaz derdindeydi.

Açlık ve sefalet, ölümlere neden oluyordu. Yusuf Bahri Efendinin çocuklarının da yetersiz beslenme nedeniyle ince ağrıdan (veremden) öldüğü söyleniyor.

Öyle anlaşılıyor ki Yusuf Bahri Efendi de bu sıkıntılı dönem-de ilimden çok karnını doyurma derdine düşmüş olsa gerektir. Bu sıkıntılı günlerinde Hoca Efendi, Çorumluların kendi kadr ü kıymetini bilemedikleri kanaatiyle yazdığı eserlerinin sonuna bazı sitemlerini de koymayı ihmal etmemiştir.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3656 numarada kayıtlı „Nuh-bet'ül-Fiker' adlı eser bizzat Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısıyla yazılmıştır. Bu kitabın sonunda Arapça olarak şunları kaydetmiştir:

“Bu kitabın yazımına Recep ayının başında başlanmıştı. 1218 Şaban ayının yarısında Çorum beldesinde tamamlandı. Allah'ım, yüce zatının nuruyla, Halil İbrahim(as) ruhaniyetiyle ve hakkında (Sen, yüce ahlak üzeresin) buyurduğun Hz. Muhammed(sav) himmetiyle, ey Allah'ım ilim ehlinin kıymetinin bilindiği ve kendisine hürmet edildiği bir beldeye hicret etmeyi bana kolaylaştır ve bana bunun için sebepler halk eyle. Beni bu beldeden kurtar. Zira bu beldeden bana ruhen darlık geldi. Artık nefret bana galebe çaldı. Beni kurtar Allah'ım. Âmin, âmin, âmin... ve sallallahü ala Seyyidi-na Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ecman vel-hamdü lillahi rabbilalemin. Feysiye Medresesinde müderris Yusuf Bahri eliyle (yazılmıştır.)”

Bu kitabında olduğu gibi birçok kitabının sonunda Çorum veya onu çağrıştıran bir kelime geçince: „Neccahu'llahü minha âmin.“ yazısını tereddütsüz ekliyor.

Anlamı: “Onu (kendini kastediyor) Allah buradan kurtarsın. Amin.”

Aslında Çorumlu ona ev vermiş, medresesinde iş vermiş, bir de eş vermiştir. Gereken hürmeti göstermiştir. Ama o herhalde daha çok ilgi bekliyordu ki Çorum’a böyle sitem etmiştir. İstanbul’un ilim ve kültür ortamından sonra Çorum’da görev yapmak, onu tatmin etmemiş olsa gerek ki bu tür sözler söylemiştir.

Onun bu serzenişlerinden hareketle onu tanıyan ve serzenişle-rini bilenler, Hoca Efendinin, Mısır’daki Şeyhinin bedduası neticesi burada yeterince kadr ü kıymeti bilinememiş olabilir, diyorlar.

Çorum’da 45 yıl ikamet etmiş, ebedi istirahatgah olarak da Çorum’u kabullenmiş olan Yusuf Bahri Efendi’nin de elbette burada tatlı ve acılı günleri olmuştur. Ama bu, Çorumlunun kadr-ü kıymeti bilmezliğinin bir nişanesi olmasa gerektir.

Yusuf Bahri’nin Öğrencileri

Çorum’da yaşadığı bunca yılda yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Bunların bir kısmı medreselerde görev almış, bazıları civar illere ilim ve hikmet taşımıştır. Kendi döneminde ve daha sonraki yıllarda Çorum’da müftülük yapmış talebeleri vardır. Devrinin meşhur alimi Ürgüplü Ahmet Efendi de oğlu Muhammet Kaşif Efendiyi tahsil yapması için Yusuf Bahri Efendi’ye göndermiştir. Bunların her biri hocalarının kıymetini bilirler, ona saygıda kusur etmemeye çalışmış-lardır.

Bu bağlamda Ahmet Feyzi Efendi’nin babası Müftü Hacı Ali Arif Efendi de Yusuf Bahri Efendi’nin has öğrencilerindendir. Madanoğullarından Mustafa oğlu Müftü Mehmet Hilmi Efendi de, Yusuf Bahri Efendinin derslerine devam etmiş, ondan ilim ve feyiz almış öğrencilerindendir. Kastamonulu Ahmet Siyahî ve Mehmet Sadık Efendi de talebelerindendir. Yusuf Bahri Efendi, Çorum’da görev yaptığı süre içinde yüzlerce talebesine icazet vermiştir. Onun icazetnameleri, kendinden sonra medreselerde örnek alınmıştır.

Yusuf Bahri Efendi, hayatının son dönemlerinde iltihaplı bir cilt hastalığına yakalanmış, dostları yanına, seyrek uğrar olmuştur. İşte o günlerde Madanoğlu Hilmi Efendi, hocası Yusuf Bahri Efendi’yi faytona bindirip hamama götürmüştür. Onun dirseğinden akan suyu avuç avuç içerek hocaya saygısını ve hastalığından iğ-renmediğini ifade etmek istemiştir.

Yusuf Bahri Efendi de eski talebesi Müftü Hilmi Efendi'nin bu özverili halini her görüşünde:

“Evladım, bolluk ve bereket içinde olasın. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmeye” diye dua etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi yaklaşık yetmiş yıllık ömrünün 45 yılını Çorum'da geçirmiştir.

Çorum'da Feyziye Medresesinde öğretim üyeliği görevinin yanı sıra Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerini sürdürmeyi de ihmal etmemiştir.

Tanınmış bir hadis alimiydi. “Fahrü'l-muhaddisin” diye anılır-dı. Hadis isnadı konusunda aranan ve danışılan bir muhaddisti. Şairdi, edipti. Türkçe ve Arapça şiirleri vardı. Farsçayı da iyi bilirdi. İyi bir hattat idi. El yazmaları, bu hat örneklerine hep şahit olmak-taydı. Camide imamın yanıldığı yerde önünü açan bir fatihti, muta-savvıftı, müfessirdi. Hoş sohbet bir insandı. Nükteli konuşurdu, hazır cevaptı. Âlimlerin kıskandığı bir üstattı.

Bütün bu özellikleriyle belki o, Çorum değil de İstanbul med-reselerinde daha büyük hizmetler yapabilirdi. Ama Çorum'u tercih etmişti. Çorum'a gelip burada da evlenince artık Çorum'u vatan bildi. Gönlü hep büyük ilim merkezlerinde olsa da Çorum'dan ayrı-lamadı.

Ömrünün son yıllarında hasta idi. Sıkıntılı günler yaşadı. İki oğlunun genç yaşlarda ölümü de onu iyice sarsmıştı.

Hicri takvime göre 1245 (Miladi takvime göre 1829) yılında Zilhicce ayında ruhunu Rabbisine teslim etti.

Bir Âlimin Ölümü

Çorum için büyük kayıptı. Bir ilim âbidesi daha ahirete intikal ediyordu. Bir kutup yıldızı daha kaymıştı bu alemden.

Ölüm, acı ama gerçektir. Her canlı gibi o da ölümü tattı.

Haber tez yayıldı köye, kente, hatta civar illere. Dostları, sevenleri, özellikle talebeleri akın akın geldiler. Son görevini yapma-ya.

Salalar verildi yanık sesli müezzinlerce. Devrin âlimleri, hoca-ları yıkadılar bedenini. Sonra kefenlediler. Yıllar önce Mekke'de hac ibadeti için ihrama büründüğü gibi beyaz kefenine büründü.

Hoca Efendi, artık hazırdı ikametgahından ayrılmaya. Helal-lik dilendi komşularından. Omuzlara alındı tabutu. Sokağa çıkıldı-ğında Müderris Sokaktan Ulu Cami'ye kadar bir insan seli onu bek-liyordu. Gözyaşları içinde

Ulu Cami'ye getirildi. Musalla taşına konuldu.

O namaz vaktinde Ulu Cami'nin içi dışı doluydu. Ara sokaklarda bile cemaat vardı. Herkes onu ebedi istirahatgahına ya da dünyadan âhirete giden kabir denilen geçici mekanına uğurlamak için oradaydı.

Vakit namazından sonra “Er kişi” niyetine namaza duruldu. Yine helâllik istendi cemaatten. Cemaat, yaşlı gözlerle “Ne hakkımız var ki... Şayet varsa kat kat helâl olsun” diyerek omuzladılar tabutu. Tabut omuzda değil parmaklar ucunda adeta uçuyordu bu dünyadan.

O, hep Suheyb-i Rumi hazretlerinin civarına defnedilmek istiyordu. Onun için cemaatin yönü Hıdırlık'a çevrildi. Ama kabri Suheyb-i Rumi'nin değil de Kereb-i Gazi'nin yanına kazılmıştı. Takdir-i ilahi bu. Her ikisi de sahabe olarak biliniyor ya... Oraya defnedildi.

Binlerce insanın katıldığı dualarla toprağa verildi. Artık o, ameli ile baş başa kalmıştı.

Ahali, sevenleri, akrabaları, dostları ve talebeleri geri dönmek zorunda idiler. Hem de bağı yanık, boynu bükük olarak.

Medreselerde talebeler, camilerde hocalar Yusuf Bahri Efendinin ruhu için yüzlerce hatim indirdiler. Dervişler zikir meclislerinde onu yad ettiler.

Yusuf Bahri Efendi, vefatında fazla bir mal mülk bırakmadı ama geride binlerce talebesi, bir çok eseri onun en büyük mirası idi.

Kabirden İşaret Var

Yusuf Bahri Efendi'nin vefatında onu sade bir kabre defnetmişlerdi. Ama o da nerede ise kaybolmak üzereydi.

Aradan bir yıl geçmişti ki öğrencilerinden derviş Mehmet Paşa isimli bir zat, Hoca Efendiyi rüyasında görmüştür. Hoca sıkıntılıdır, biraz da sitemle:

„Mehmet, evladım, şu göğsümde bir darlık var. Mezarımdaki kerpiçler de başıma uçtu. Beni bu darlık, bu sıkıntıdan kurtar.“ demiştir.

Derviş Mehmet Paşa, heyecanla uyanmış, rüyanın etkisiyle bir daha uyuyamamıştır. Kalkıp abdest almış, sabah erkenden camiye gitmiştir. Namazdan çıkınca yanına bir kaç kişi alarak Hıdırlık'ın yolunu tutmuşlardır.

Yusuf Bahri Efendi'nin mezarının başına vardıklarında toprağın oturmuş olduğunu görmüşlerdir. Mezarı kazarak Hoca Efendi'nin nâşını bulmuşlar.

Derviş Mehmet Paşa, nâşa baktı. Aynen rüyasında anlatılan gibiydi. Başına uçan kerpiçler kaldırıldı. Cesedin çevresi temizlendi. Yeniden kabir düzeni verildi. Sapmalarla üstünü örtmeden bir de baktılar ki göğsünün

üzerindeki elinde yüzük duruyordu. Göğsündeki darlık bundan olsa gerektir, diyerek yüzüğü çıkartıp ailesine verdiler.

(Not: Kaşını mühür gibi kullandığı bu gümüş yüzük, halen İsmet As ailesindedir.)

Büyük Alime Mütevazi Bir Türbe

Derviş Mehmet Paşa, hocasına hürmeten ona mütevazi bir türbe yaptırmaya karar vermiştir.

Kereb-i Gazi'nin türbesinin ayakucuna bitişik olarak inşa edilen bu türbenin duvarındaki levhaya göre yapım tarihi H.1246 (1830)'dur.

Duvar üzerindeki mermer levhada hat ile şöyle yazılmıştır.

*Feyz-i Hak'dan noksan ola mı hâşâ
Sahibü'l-hayrat Derviş Mehmet Paşa
Sene hicri 1246*

Türbenin içinde Yusuf Bahri Efendi'nin sandukası vardır.

Türbenin kapısından girince Yusuf Bahri Efendi, sandukanın kenarındaki beytiyle ziyaretçilere hâla ders vermektedir:

*Yâ zâiren bi-kabrî, hel ıgteberte hâlî
Bi'l-emsî küntü mislûke, gaden tesîru mislî.*

Tercümesi:

*Ey kabrimi ziyaret eden, halimden ibret aldın mı?
Dün ben senin gibiydim. Yarın sen de benim gibi olacaksın.*

Sandukanın kible tarafında ise bir Hadis-i şerif metni yer almaktadır.

“Feiza tahayyertüm fi'l-ümuri festeynû min ehli'l-kubûri.”

Tercümesi:

“Dünya işlerinde bir tereddüde düştüğünüz zaman kabir ehlinden yardım isteyiniz.”

Sandukanın başındaki mezar taşında da şöyle yazılıdır:

“Hüvelbaki (Ve Kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid) Merhum ve mağfurun leh El-Hac Yusuf Bahri Neccahüllahü minazabi'l-bari El-Köprüvi Ruhu için El-Fatiha Zilhicce sene 1245 hicri.”

Mezar taşında geçen *(Ve kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid)* ibaresi, Kur'an-ı Kerimde Kehf Suresinin 28. ayetinden alınmıştır. Bu surede mağarada 309 yıl uyuya kalmış yedi kişinin hali anlatılırken köpekleri Kıtımır'ın durumuna işaret ediliyor: (Köpekleri de dirseklerini girişin eşğine uzatmış yatıyordu.)

Yusuf Bahri Efendi'nin vasiyeti neticesinde bu ayetin mezar taşına yazıldığı sanılıyor.

Yusuf Bahri Efendi, Hıdırlık'ta kabri veya makamı bulunan Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi Türbelerinin arasında kendini onların bekçisi Kıtımır gibi telakki ederek Hz. Peygamber(sav)'in ashabına yakın olmak ve onlara bağlılığını ifade etmek için böyle bir vasiyette bulunmuş olsa gerektir.

Yusuf Bahri Efendi'ye Mersiyeler

Vefatından sonra da ona dualar edilmiş, mersiyeler yazılmıştır. 1333/1917 yılında Bayburtlu Yusuf Ziya'nın yazmış olduğu mersiye, okunmaya değer:

Ne devlettir bu hâke anda bir gevher nisar oldu.

Cenab-ı Yusuf'u Bahriye bu mevki mezar oldu.

Bir zat idi cemî ilmiyle mevsuf olup hatta.

Dil-i paki bile esrar-ı Hak'dan hissedar oldu.

Ziyaret eyle ey mümin, dua kıl, ruhunu şâd et

Dualar ruh-ı mevtaya enis ü yar-i gar oldu.

Verirken şer-i din-i Ahmed'e teyidi mevfur.

Ecel dâminde mürğ hâli âhir dem şikâr oldu.

*Ziyasında hulus ile dua vü afv ü gufran et.
Mücerred söyleyip serdetmek insana âr oldu.*

İhsan Sabuncuoğlu, ‘Çorum Tarihine Ait Derlemelerim’ adlı eserinde bu şiirin türbenin iç duvarına yazılmış olduğundan bahseder. Ancak günümüzde ya sıvalarla ya da badana ile bunlar kapatılmış olsa gerek ki şu anda yerinde görülmemektedir. Yine İhsan Sabuncuoğlu, duvar yazılarından söz ederken iki Farsça beyte de yer vermiştir. Bunlardan ilki, Mehmet Hasan Tebrizli’ye aittir:

*Cihan ey birader nemaned bikes
Dil ender Cihan âferin bend nefes*

Türkçesi:

*Ey kardeş, bu dünya kimsesiz kalmaz,
Yaratan cihanda son nefesini bağlamadıkça.*

Bir de şairi belli olmayan Farsça bir beyitten daha söz etmiştir.

*Hak-i rahi ki berd migezar sakın baş.
Ki avnest hukukest hududest ve kuyud.*

Türkçesi:

*Yolun toprağını toz götürse da sakın ol,
Ki o yardımdır, hakdır, huduttur ve kayıtlardır.*

Bu şiirin kalın kamyşla duvarlara da yazılmış olduğunu hatırlayanlar hâlâ bulunmaktadır.

Yusuf Bahri Efendiden Kalanlar

Yusuf Bahri Efendi’den geriye, içinde ömrünü tükettiği evi ile bir kaç hatıra kalmıştır.

Mezarda parmağından çıkarılan gümüş yüzük İsmet As için en değerli hatıradır.

Yolculuklarda kullandığı, ucu madeni kaplı asası Hakkı Ertekin'in duvarının süsüdür.

Hırkasının Kayışoğullarında olduğu söyleniyor.

İstanbul'da Padişah'ın hediye ettiği sanılan altın tasım da Yusuf Bahri hazretlerinin eşinin akrabalarına intikal ettiği tahmin ediliyor.

Yusuf Bahri Efendi'nin neslinden gelen Yusuf Kuşçu ailesinde halen adı yaşatılmaktadır.

Ondan kalan en önemli hatıra, paha biçilmez eserleri ve güzel hattıyla istinsah etmiş olduğu kitaplardır.

Eserleri

Günümüze kadar saklanıp bizlere intikal eden en kıymetli şeyler, onun bizzat kendi el yazısıyla (hat yazısıyla) yazdığı sayısız eserleridir. Ancak bu kitapların hangilerinin bizzat Yusuf Bahri Efendi'nin telifidir, hangileri de başka müelliflerin eserlerinden istinsah edilmiştir, meselesi, titiz bir ilmi çalışmayı gerektirmektedir. Biz bu ayrıma girmeden eserlerinin adlarını sıralamakla yetineceğiz:

Yusuf bahri Efendi'nin bizzat kendisinin telif ettiği eserler olarak Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde kayıtlı olan eserler şunlardır:

Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz (no.363 ve 9242)

Dürrü't-Tahrir Fi Hakkı't-Tekbir (no.214)

Şerh-i Hizb-i Nevevi (no.627/3)

Risale-i Lamü't-ta'rif (no.2707/1)

Risale-i Akaid (no.976/1)

İsmail Paşa el-Bağdadi, "*Hediyyetü'll-Arifin Esmâü'l-Müellifin*" adlı eserinde, bu eserlerin dışında şu eserlerin de Yusuf Bahri Efendi'nin kendi telifatından olduğunu kaydeder:

Dürrü't-Tahrir Fi'l-Kıraat

Divan-ı Şi'r-i Türki

Risale Fi-Necat-i Ebeveyni'r-Resul

Risale Fi-Salati'z-Zuhr Fi'l-Asri'l-Evvel

Tefsiru'l-Kur'an

İsmail Paşa el-Bağdadi'nin zikretmiş olduğu bu eserlere Çorum Hasan Paşa kütüphanesinde rastlayamadık. el-Bağdadi, eserlerin adını veriyor ama nerede bulunduğunu beyan etmiyor.

Ahmet Feyzi Efendi'nin "*Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani*" adlı eserinin hazırlanması sırasında yararlandığı iki yüz eserden biri de Yusuf Bahri Efendi'nin "*Bahru'l Ulum ve'l-İrfan*" adlı eseridir. Ancak bu eser de Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi kayıtlarında bulunmamaktadır.

Yusuf Bahri Efendi'nin telifatından olarak Milli Kütüphane'de kayıtlı bulunan „Kıssatü İman-ı Firavun“ adlı eseri de zikretmekte yarar vardır.

İhsan Sabuncuoğlu da Eşref Ertekin'in tetkik ve notlarına göre Yusuf Bahri Hoca'nın ilmi eserlerini, kütüphane kayıt numaralarıyla birlikte 55 kitabını sıralayıp içinden bazı bilgiler aktarmaktadır. Ancak yaptığım incelemede bunların pek çoğunun telif değil, istinsah olduğunu gördüm.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Yusuf Bahri Efendi, bizzat telif ettiği eserlerinden başka Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan en az yetmiş kadar eseri, bizzat istinsah etmiş ve hattatlığını o eserlerle ispatlamıştır. Bunlardan başka, diğer kütüphanelerde bulunan eserlerinin de olduğu ortaya çıkıyor. Bütün bunların ortaya çıkarılması ve kültür hayatımıza kazandırılması, genç araştırmacıların gayretiyle olacaktır.

Kaynaklar:

1973 Çorum İl Yıllığı, 172

Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315, 10

Amasyalı Abdurrahman Akifzade, *Kitab 'ül Mecmu Fi'l-Meşhud ve'l-Mesmu*, 98-99 (Mehmet Büyükkareli İstinsahı-Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 27011 numara ile kayıtlı el yazması)

Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991, 127-131

Evliyalar Ansiklopedisi, *Türkiye Gazetesi*, XII, 239-241

Gürsel, Mahmut Selim, *Çorum 1997*, 101,141,157,159

İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetü'll-Arifin Esmâü'l-Müellifin*, İstanbul 1955, II, 571

Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 448, Sdl. A.Fikri Yavuz, İstanbul 1972

Sabuncuoğlu, M. İhsan, *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim*, I, 56-66, 29-30

Şatibi Kasım 6. Fiyere, *Şerh-i Hirzi Emami*, (Yusuf Bahri hattı -Hasan Paşa

Kat. No:202)

Yusuf Bahri Hattı, *Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz* (H.P. Küt. No:363 ve 9242)

Yusuf Bahri Hattı, *Bahrü'l Mazarif* (H.P.Küt. No:2114)

Yusuf Bahri Hattı, *Cami üs-Sagır Şerhi* (H.P.Küt. No: 3475)

Yusuf Bahri Hattı, *İsagoci Şerhi* (H.P. Küt. No:5032)

Yusuf Bahri Hattı, *Lübabü Erbab Fi İlmi İrab* (H.P. Küt. No:2843)

Yusuf Bahri Hattı, *Nuhbet'ül-Fiker* (H.P. Küt. No:3656)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale Fi Muslihın Nefs* (H.P. Küt. No:786)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Akaid* (H.P. Küt. No:976)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Beyanı Vahdet-i Vücut* (H.P. Küt. No:782)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Dua* (H.P. Küt. No:561)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Lükabil Erbab* (H.P. Küt. No:2778)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Semaili Şerif* (H.P. Küt.No:3610)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Telhis-ı Atbel* (H.P. Küt. No: 4788)

Yusuf Bahri Hattı, *Telhis-i Miftah-ı Meani* (H.P. Küt. No:2428)

Yusuf Bahri Hattı, *Tuhfetü'l Ahbab* (H.P.Küt. No:788)

Yusuf Bahri Hattı, *Umdet'ül -Akaid* (H.P. Küt. No:3988)

Yusuf Bahri Efendi'nin eski evi

Yusuf Bahri Efendi'nin Hıdırlık'taki türbesi

MÜFTÜ MEHME HİLMİ EFENDİ

Mehmet Hilmi Efendi, Madanoğullarından Mustafa Efendi'nin oğludur. Meşhur alim Yusuf bahri Efendi'nin talebesidir. Ondan ilim ve feyiz almıştır. Sonunda icazet alarak kariyerini ıspat etmiştir. Yusuf Bahri Efendi'nin vefatından sonra uzun dönem Çorum müftülüğü yapmıştır. Zengin biraileye mensuptu. Madanoğullarının Ilıva, Hamalıçay, Karabürçek, Sarmaşa, Kayı, Yaydığı ve çelik köylerinde çiftlikleri ve tarlaları vardı.

Anne tarafından da Nakşibendi halifesi Keyyali Veli Dede'nin neslinden gelmektedir. Çiftlik Mezarlığında metfun olan Veli Dede, zincir ustasıdır. Hasılatını bizzat ölçüp öşürünü Miri İdareye teslim etmesinden dolayı Keyyali (Dürüst ölçen) lakabıyla anılmıştır. Soyundan bir çok veli ve müftü yetişmiştir. Soyundan yetişen Müftü Hacı Hilmi Efendi de gayrimenkullerinin geliriyle bir medrese yaptırmıştır. Cami-i Kebir minaresinde Ramazan ayında fişek atılması, caminin helalarında geceleri ışık yakılması için vakfiyelerine madde koymuştur.

Hocası Yusuf Bahri Efendi, hayatının son dönemlerinde iltihaplı bir cilt hastalığına yakalanmış, dostları bile yanına seyrek uğramaya başlamışlardı. İşte Ogünlerde Madanoğlu Hilmi Efendi, Hocası Yusuf Bahri Efendi'yi faytona bindirip hamama götürmüştür. Onun dirseğinin avuç avuç içerek hocaya saygısını ve hastalığından iğrenmediğini ifade etmek istemiştir.

Yusuf Bahri Efendi de eski talebesi Müftü Hilmi Efendi'yi her gördüğünde bu özverili halinden dolayı şöyle dua ederdi:

“Evladım, bolluk ve bereket içinde olasin. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmeye. Namin Şam'a kadar ulaşsın.” Daha sonra derin iç çekerek “Velakin ahir ömründe şehit olacaksın”dediği de nakladilir. Gerçekten de vefatı, hocası ve şeyhi Yusuf Bahri Efendi'nin dediği gibi olmuş, dönemin isyancıları tarafından h. 1260, m. 1844 yılında evinde vurularak şehit edilmiştir. Öldüren şahısla ilgili bilgiler, torunlarının torunlarınca bile nakledilmektedir.

Vefat edince önce Pir Baba kabristanına defnedilen Müftü Hacı Mehme Hilmi Efendi'nin kabri, buranın park haline getirilmesi sırasında Ulu Mezarın Doruk Mezar kısmına taşınmıştır. Mezar taşının üst kısmı kırılmış ve kaybolmuş olduğundan yalnızca alt kısmında yazılı olan ve sağlam kalmış bölümünü inceleyebildik

Mezar kitabesinde şöyle yazılmaktadır:

.....

.....

İki yüz altmış şehr-i Safer 'de bir gece

İbn-i Mülcem idi katil namkar hain mürted

Garkar-i envar-ı rahmet eyle kabrini cinan

.....ruz-i metin eyle Ya Rab....

Okuyan anın ruhuna ihvan-ı din

Sonra olur müşfi ruz-ı mahşer meyyite

Sene 1260 gurre-i ayn-ı Safer

(1260 yılının Safer ayının ilk günü)

ARAPZADE MUHAMMED EMİN EFENDİ

Asıl adı, Muhammed Emin b. Muhammed Nuri'dir. Babası Muhammed Nuri ve dedesi Muhammed b. Ömer Efendi, alim kişilerdi ve İskilip'te müftülük yapmışlardı.

Arapzade Muhammed Emin, İskilip müftülüğü yapmıştır. Nakşibendi tarikatına mensuptur. İskilip nüfusuna kayıtlıdır. Ancak doğum ve ölüm tarihleri kütükte zikredilmemiştir. Fakat ölüm tarihinin 1884'ten sonra olduğu sanılmaktadır.

Arapzade Muhammed Emin Efendi, Ka'b b. Züheyr'in af umuduyla Hz. Peygamber (sav)i ve ashabını öven Kaside-i Bürde'yi şerh etmesiyle tanınmıştır.

Bürde Kaside'sinin yazılış sebebi çok önemlidir. İslam tarihçilerine göre Mekke Fethinden sonra İslama karşı olan bazıları şehirden kaçıp dağlara sığınmışlardı. Ka'b ve kardeşi Büceyr de bunlardandı.

İki kardeş hayvanlarını otlatırken kardeşi Büceyr, Medine'de neler olup bittiğini merak eder. Beş on gün içinde geri dönerim diyerek küçük kardeşi Ka'b'a hayvanlarını bırakıp Medine'ye gelir. Birkaç gün şehrin havasını teneffüs ettikten sonra Hz. Peygamber (sav)in huzuruna varıp Müslüman olur.

Kardeşinin geri dönmeyip müsüman olduğunu duyan Ka'b, küplere

biner ve zehir zemberek bir mektup yazar. Resulullah (sav) de bunun üzerine Ka'b hakkında vur emri çıkarır. Bu durumda herkes Ka'b'dan yüz çevirir. Kardeşinin perişanlığını duyan Büceyr, Ka'b'a bir mektup yazar. Gizlice Medine'ye gelip Müslüman olmasını ister. Hz. Peygamber (sav)in affetme ihtimalini de unutmaz der.

Ka'b, gizlice Medine'ye gelir. Cüheyne isimli bir tanıdık vasıtasıyla sabah namazında Hz. Peygamber mihraptayken yanına sokulur. Elini eline verir. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Ya Resulallah! Ka'b b. Züheyr gelmiş, senden aman dileyecek, tevbe edip Müslüman olacak. Onu sana getirsem kabul eder misin?

-Peki.

-Ka'b benim Ya Resulallah.

Ashab-ı kiram, huzursuzlanır. Kimisi silaha davranır. Hz. Peygamber (sav) sakin olmalarını işaret eder. Ka'b, daha önce yazıp hazırladığı o uzun kasidesini okur. Hz. Peygamber (sav) çok mutlu olur. Kaside bitince affettiğini herkese gösterircesine ayağa kalkar, hırkasını çıkartıp Ka'b'a giydirir. Bundan böyle kasidenin adı Bürde (Hırka) Kasidesi olarak anılır.

Bu kasideye Arap Edebiyatında pek çok şerh yazılmıştır. Muhammed Emin Efendi'nin dedesi Muhammed b. Ömer de şerh yazmıştır. Şerhlerden biri de Muhammed Emin Efendi'ye aittir. Kitap matbudur. Kapak, önsöz, şerh ve fihrist olmak üzere 88 sayfadır. 1302/1884 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

Ayrıca Sultan Abdülaziz zamanında "Tenvirü'l-Ahkam" adında Osmanlıca/Türkçe bir kitap yazmış ve İstanbul'da basılmıştır. Bu kitap, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insanlar arasında adaletle hükmetmenin önemi, ikinci bölümde hakimde bulunması gereken özellikler ve ehliyeti, üçüncü bölümde ise hüküm vermenin adabı açıklanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi ölüm tarihinin 1884'ten sonra olduğu sanılmaktadır. Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

Mehmet Çakır: *Arapzade Muhammed Emin Nuri Efendi'nin "Banet Suat Kasidesi Şerhi"* üzerine (Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler) 2. Basım, sh. 365-389, Ankara, 1998

ARAPZADE MUHAMMED NURİ

İskilip'te doğmuştur. Muhammed b Ömer'in oğludur. Arapzade Muhammed Emin'in de babasıdır.

O da babası gibi medresede müderrislik yapmıştır. İleri yaşlarında Muhammed Emin adlı oğlu dünyaya gelince Arapçadaki istiare sanatını anlatan "Emniyye" adlı risalesini yazmıştır. Bu eserde istiare sanatının özünü, mecaz ve kinaye sanatının önemi ve inceliklerini göstermiştir. Bu eser, Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi'nde Yazma eserler bölümünde 4900/3'de kayıtlıdır.

Arapzade Muhammed Nuri'nin hayatı hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır. 1880'li yıllarda vefat ettiği sanılmaktadır.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

Mehmet Çakır, *a.g.e.* sh.370

MUHAMMED b. ÖMER el-İSKİLİBİ

Muhammed b. Ömer, Arap asıllı olup İskilib'e sonradan yerleştiği sanılmaktadır. İskilip'te müderris olarak görev yapmıştır. Arapzade Muhammed nuri'nin babası ve Muhammed Emin'in dedisidir.

Yüksek tansil veren medresede görev yaptığı sırada bazı taleberin isteği üzerine Ka'b b. Zühey'in yazmış olduğu Kaside-i Bürde adlı kasideyi Arap olarak şerh edip okutmasını istemeleri üzerine yazdığı "Şerh-i Banet Suad" adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserini devrin İskilip müftüsü Mehmet Hilmi beye hediye etmiştir.

Bu risale, Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi Yazma no: 605/5'de ve Süleymaniye Nafiz Paşa bölümü no. 979'da kayıtlıdır. Ancak bu risale/eser basılmamıştır. Torunu Arapzade Muhammed Emin deaynı kasideyi yeni baştan şerhetmiştir.

Muhammed b. Ömer'in diğer eserleri şunlardır:

1. "Tercemetü Nuhbetü'l-Fiker li'l-Askalani"
2. "Risale fi-Taksimî'l-Hadis"
3. "Kaşifü'l-Müşkilat"

Ancak müellifin hiçbir eseri basılı olmayıp farklı kütüphanelerde kayıtlıdır.

Müellifin 1790'lı yıllarda yaşadığı bilindiği için vefatının 1798'den sonra olduğu tahmin edilmektedir.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

Mehmet Çakır: a.g.e. sh.370-372

ALİ İZZET EFENDİ

Ali İzzet Efendi, 1822 yılında Çorum'doğup yaşamış gezgin dervişlerdendir. Aslı Ahıska muhacirlerindendir. Medrese öğrenimini Çorum'da yapmıştır. Çorum tarih ve kültür hayatına en önemli katkısı, Tezkire-i Makamat adlı eseri hazırlamış olmasıdır. Bu eserle Çorum'dayaşamış ve halen Çorum'da medfun bulunan bilgin, şair ve azizlerinhal tercümelerini yazmıştır.

Eserin takdiminde kendisinin Şeyheyüp Mahallesinden Nakşi tarikatının Üveysiye kolu şeyhlerinden Ethem Baba'nın oğlu olduğunu beyan ettikten sonra peygamberlere ve velilere duyduğu ilgi nedeniyle Anadolu'nun her tarafını gezerek mübarek zatlarn kabirlerini ziyaret ettiğini ifade ediyor.

Bundan sonra Çorum'da yatan ashab-ı kiram ve hürmete layık evliyanın kabirlerini ve makamlarını ziyaret ediyor. Mütevellilerin elindeki berat ve vakfiyeleri inceliyor. Bazen da mahallindeki güvenilir zatlardan bilgi topluyor. Bu metodla eserini hazırlama imkanı buluyor. Bu eserde iki yüzden fazla zatın ismin, hayat hikayelerini, menkıbelerini kaydediyor.

Takdim yazısından anlaşılacağı üzere eserini II. Abdülhamit döneminde yazmış olmalıdır. Maarif Vekaletince 1315 (m.1899) yılında basımına karar verilmiş, İstanbul'da Şirket-i Sahafiyeye-i Osmaniye'de basılmıştır.

Babası İbrahim Ethem Baba, vefat ettiği tarihte tekkenin haziresine defnedilmiş olsa da tekke ve türbelerin kapatılmasından bir müddet sonra, muhtemelen 1930'lu yıllarda kabri Uulu Mezar'ın doğu tarafına nakledilmiştir.

Babasının vefatından sonra Ethem Baba Tekkesinde hizmet etmiştir. Bu sebeple oğlu Ramiz Efendi, bu tekkeye İstanbul'daki bazı arsalarını ve fırını vakfetmiştir. Hatta tekkenin yanına Ahmediyye Medresesi'ni yaptırmış ve buraya müderrisleratamıştır.

Ali İzzet Efendi, mutasavvıf olduğu kadar iyi bir şairdir. Dini ve ladini şiirleri de vardır. Ancak bu şiirleri bir kitap halinde toplamamıştır.

Şiirlerinden tsavvufi nitelikli bazı mısraları buraya alıyoruz:

*Atei şevkinle cismin bir Fûruzan hûb olup
Görse bu etvarını şems ü amer mahcup olup
Hem Zelihayı zamanla şek sana mağlup olup
Şerm eder Leyla seninle imtihan olsun da gör.*

*Görse bu tarz ile cânım reks eder cennet seni
Yazmadan acis kalır her hâme-i şevket seni
Daima metheyleyip tahrir eder İzzet seni
Kavgayı valsında bir sahipkıran olsun da gör.
Onun beşeri aştı terennüm eden şiirleri de vardır:
Hey güzel çok çektim yolunda cefa,
İnsafa gelmezsin, merhametin yok.
Bendene rahm eyleyip kılmazsın vefa,
Zerrece aşka inayetin yok.*

*Sen gibi bivefa güzel görmedim,
Bağ-ı hüsnün güllerinden dermedim,
Fırsat elde iken eyvah sarmadım,
Suç bendedir senin kabahatin yok.*

*İzet'in aklını başından aldın,
Beni Mecnun edip dağlara saldın,
Bildim, benden gayrisin buldun,
Anın içiün eski muhabbetin yok.*

Not:

Şiirler için bakınız:

1. Halil Rifat Arıncı: *Çorum ve Havalisi Şairleri*, sh.108-110, Ankara 1992
2. Abdullah Ercan: *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, sh.164-166, 2. Basım, İstanbul 1998

İSKİLİPLİ İSMAİL HAKKI EFENDİ

İsmail Hakkı, 1859 yılında İskilip'te Hacı Piri Mahallesinde doğmuştur. Babası, İskilip müftülerinden Mansurzade Mehmet Emin Efendi'dir.

İlk öğrenimini İskilip Sıbyan Mektebinde yaptı. Sonra İsilip Köprübaşı Medresesi'ne devam etti. Daha sonra İstanbul'a giderek Sultan Ahmet Medresesi'nde on bir yıl öğrenim gördü. 1890 yılında İstanbul dersiamlarından Ateşoğlu Mustafa Vehbi Efendi'den müderrislik icazeti aldı.

Sonra İskilip'e döndü. 1904 yılında Müftülük görevine atandı. Burada Maarif Komisyonu başkanlığı, Nüfus Yazım Komisyonu Başkanlığı, Şeriyye Mahkemesi Naibliği gibi görevleri de yürüttü.

Müftü İsmail Hakkı Efendi, İskilip'te Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük yapmıştır. Sivas Kongresi'nin kararlarına bağlılığını ilan etmiştir. Daha sonraki günlerde İskilip halkı, Milli Mücadele için maddi destekte bulunmuştur.

Müftü İsmail Hakkı Efendi, Anadolu uleması tarafından hazırlanan "Ankara Fetvası"nın ilk tasdik edenlerdendir.

İsmail Hakkı Efendi, zaferin sonuçlarını göremeden İskilip müftülüğü görevini sürdürürken 8 Şubat 1922 tarihinde vefat etmiştir.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

Ali Sarıkoyuncu: *Milli Mücadelede İskilip Müftüsü İsmail Hakkı Efendi* (Türk Kültür Tarihinde İz Bırakan İskilipli Alimler) 2. Basım, sh. 397-405, Ankara 1988

HACI ÖMER EFENDİ

Hacı Ömer Efendi'nin aslı Kelkitlidir. Babası Abdullah, annesi Fatıma hanımdır. 1240/1824 yılında Kelkit'te doğmuştur.

İlim öğrenmek için Çorum'a gelmiş ve Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'den ders okumaya başlamıştır. Bu sırada şeyhinin gözetiminde Nakşibendilik yolunda ilerlemiştir. Bunun üzerine şeyhi, onu görevli olarak İskilip'e göndermiştir.

Hacı Ömer Efendi, İskilip'te hem talebe okutuyor hem de tasavvuf

yolunda hizmetini sürdürüyor. Böylelikle pek çok talebenin yetişmesine vesile oluyor.

Kıraat ilmine çok iyi vakıf olduğu için harfleri mahrecinden çıkaramayanları uyarırmış. Bu da pek çok imamın hoşuna gitmezmiş. Bu konu, ta Kastamonu valisine kadar şikayet edilmiş.

Kerametleriyle tanınan Hacı Ömer Efendi'nin gözde talebesi Cıncıllı Mehmet Efendi, Başmakçı Köyü'nden İskilip'e gelirken Bağözü Köprüsü yanında şiddetli yağmura tutulmuş. Ne yapacağını şaşırılmış vaziyetteyken kulağına "Mehmet değirmene" diye bir ses gelmiş. Bu sesin hocasının sesi olduğunu anlayınca yakındaki değirmene sığınarak afetten kurtulmuştur.

Menkıbe türünden ikinci olay da şöyledir: Hacı Ömer Efendi, Hacı Karani türbesinin önünden geçmek istemezmiş. Sebebi sorulduğunda "O mübarek zat, ben oradan geçerken ayağa kalkıyor. Onu rahatsız etmek istemiyorum" demiş.

1324/1908 yılında vefat edince Hacı Karani Mezarlığına defnedilmiştir. Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

A. Hamdi Ertekin: Zengin Tarih Kenti İskilip, sh.38-41, İskilip Belediyesi Kültür Yayını, 2012

KARA MÜFTÜ: ABDÜLKADİR EFENDİ

Abdülkadir Efendi, Çorum'da doğmuştur. Emir Ahmetler diye tanınan bir aileden gelen Mehmet Çorumi'nin oğludur. Doğum tarihi bilinmemektedir.

Abdülkadir, küçük yaşta öksüz kalmıştır. Büyük kardeşleri dokumacılık mesleğinin bir kolu olan iplik boyacılığı ile meşgul oldukları halde Abdülkadir, annesinin göğüslük denen ziynet altınlarını harçlık ederek öğrenim amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Orada çeşitli medreselerde eğitim görüp gerekli icazetleri aldıktan sonra müftü olarak Çorum'a atanmıştır.

1145/1732 yılında Çorum'da evlenmiş olup üç kız ve yedi oğlu dünyaya gelmiştir. 1165/1752 yılında da hacca gitmiştir.

Abdülkadir Efendi, esmer olması nedeniyle Kara Müftü lakabıyla tanınmıştır. Çorum'da müftülük görevini kırk yıl sürdürmüştür. Ali İzzet Efendi, bu makamda kesintisiz kırk yıl kaldığını söylese de Şer'iyye

sicillerinde zikredildiğine göre onun bu görevden bir süre alınıp 1175/1762 yılında Dürrizade Mustafa Efendi'nin ikinci şeyhülislamlığı döneminde 1176/1763 tarihinde Çorum Müftülüğüne tekrar tayin edildiği kendisine gönderilen bir yazıda şöyle belirtilmiştir:

“Muhterem es-Seyit el-Hac Abdülkadir Efendi, Çorum’da halen müftülük makamında bulunan Mehmet Efendi yetersiz görülüp görevden alındığından dolayı Çorum eski müftüsü olarak zatınızın o makama tekraren atanmasına karar verilmiş olup orada fetva vermene de izin verilmiştir. Binaenaleyh Hanefi imamlarının sahih kavillerini esas alarak fetva veresin ve altına da Çorum müftüsü olduğunu açıkça beyan edesin. Ve’s selam. Cemaziyelahir 1176”

Bu menşur ile göreve tekrar başlayan Abdürkadir Efendi'nin bir fetvası şöyledir:

“Zeyd sağlığında, yeri miri arazi olan üzüm bağınu küçük oğlu Amr’a şahitler huzurunda hibe ettiğini bildirmiş ve bunu resmen tescil ettirmiş olmasından sonra Zeyd’in kalan terekesinin bundan çok fazla olduğu da malum olduğu halde vefat etse, Zeyd’in varisleri, bu zikredilen bağı terekeye dahil ederiz demeye kadir olurlar mı? El-cevap: Olamazlar.”

El-Müfti es-Seyit el-Hac Abdülkadir Be-Çorum.

Abdülkadir Efendi, ilimle meşgul olduğu kadar tasavvufla da ilgilenmiştir. Kendisi Nakşibendi tarikatı halifelerindedir.

Her gece Cami-i Kebir’deki sakal-ı şerifin önünde arkadaşlarıyla birlikte Nakşibendi zikri ve hatme-i Sıddikiyye icra ederlerdi. Bir gece insanlık icabı, adetlerinin hilafına, zikre vaktinde gelemedi.

Müezzin efendi, o gece tesadüfen ezan vaktinden önce gelip bir direğin arkasına gizlenerek oturur. Burada böyle toplanıldığını daha önce hiç görmediğinden, bunlar kimlerdir ve toplanmalarının sebebi nedir, diye düşünürken sohbet ehlinen birisi; “Kara Müftü, halen gelmedi.” der.,Şurada gizlenen Müezzin Efendi gitsin, onu çağırıp getirsin., derler.

Bunun üzerine Müezzin Efendi, derhal gidip müftünün kapısını çalar. Kara Müftü, kapıyı çalanı görmediği halde “Müezzin Efendi, geliyorum.” der. Bir müddet sonra kapıyı açar. Beraberce caminin kapısına gelirler. Pabuçlarını eline almak bahanesiyle yüzünü müezzin efendiye çevirip ona hitaben, Bu sırrı bir kimseye söylersen zarar görürsün.’ diye tenbih eder.

Zikir ve hatme bittikten ve namaz kılındıktan sonra Müezzin Efendi, yaşadığı şokun etkisiyle eve döner. Annesi, onu endişeli ve düşünceli vaziyette

görünce sebebini sorar. Müezzîn, bir müddet gördüklerini anlatmamakta dirense de sonunda dayanamayıp sırrı ifşa eder. Sözlerinin hitamında oracıkta vefat eder. Bu menkıbe, annesi tarafından anlatıldığı için halk arasında dilden dile yayılmıştır.

Kara Müftü'nün ilmi dirayeti, herkesçe malumdur. Gaziantep'te medfun bulunan büyük alim Saçaklızade'nin "Velediyye" isimli Arapça risalesinin Çorum'da şerhi bulunmadığı için buna bir şerh yazmıştır. Bu eser, "Risale-i Şerh-i Velediyye" adıyla Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinin yazma eserler bölümünde ,Es-Seyyit Abdülkadir b. Es-Seyyit el-Hac Mehmet Çorumi'nin eseri olarak 2296/5'de kayıtlıdır. Bu eser, aynı kütüphanenin elyazmaları katalogunda 3753/6'da Risale-i Mevızat-ı Kadriye, 2309/2'de Şerh-i Velediyye, 4691/3'de Risale-i Kadriye Haşiyeye Velidiyye, 4698/2 demirbaş numaralarında Risale-i Kadriye Şerh-i Velidiyye adlarıyla da kayıtlıdır. Abdülkadir Efendi, bu eserin son kısmına, eseri şerh ediş sebeplerini şiir diliyle şöyle ifade etmiştir:

*Dilâ âlem fenâ ender fenâdır
Derunu hem serapa pür anâdır.*

*Eser kalmaz ise senden cihanda
Yakın bil cümleten külli hebâdır.
Çü bildim yok bu çerhin hiç sebatı
Su üstüne kurulmuş bir binâdır.*

*Pes ettim bu risale şerhine sa'y
Garaz ehl-i ilimden bir duâdır.*

*Gidersem ben huzur-ı esdikâdan
Bu şerhim anlarıyla âşinâdır.*

Kara Müftü'nün özel kütüphanesi, çok zenginmiş. Bu eserler, vefatından sonra, Üçtutlar Mahallesi Emir Ahmet semtindeki hamamın yakınında bulunan Feyziye Kütüphanesine Müftü Ahmet Feyzi Efendi tarafından taşınmıştır. Medreselerin kapatılmasından sora bu kütüphanedeki kitaplar, Çorum Milli

(Halk) Kütüphanesi'ne aktarılmıştır.

Çorum'da yaklaşık kırk yıl müftülük yapmış olan Abdülkadir Efendi, 1201/1787 yılında vefat etmiştir. Kabri, Ulu Mezardadır. Müftü Ahmet Feyzi tarafından yaptırılan mezar taşı, mermer ve yuvarlak başlı olmasıyla devrinde yapılanlardan farklıdır. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

“Kara Müftü demekle meşhur el-Hac Abdülkadir Efendi bin el-Hac Mehmet Efendi ruhu için el-fatiha. Sene 1201”

Kaynaklar

Sabuncuoğlu, İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I-II*, Ankara 1972

Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 1. Baskı İstanbul 1998

Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315

Çorum İl Yıllığı 1967

Abdülkadir Efendi, *Risale-i Şerh-i Velediyye*, (Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi -Kayıt no: 2296/5)

Kara Müftü Abdulkadir Efendi'nin Ulu Mezar'daki kabri

HACI ALİ ARİF EFENDİ

Hayatı ve Hizmeti

Ali Arif Efendi, 1806 yılında Çorum'da doğdu. Babası, Leblebicioğullarından Müftü Hacı Osman Efendi'dir. Ali Arif, muhtelif medreselerde birçok hocadan ders aldıktan sonra tahsiline İstanbul'da devam etmiştir. Orada yeterli icazetleri aldıktan sonra Çorum'a dönmüş ve Kurtoğlu Süleyman Ağa Medresesi'ne müderris olmuştur. Burada dini ilimlerle ilgili dersler verirken bir de kitaplık kurmuştur.

Çorum Şer'iyeye Sicilleri'nde Hacı Ali Efendi'nin iki dönem müftülük yaptığına dair kayıtlara rastlanmaktadır.

Hacı Ali Arif Efendi, müftü olması nedeniyle Çorum Sancağı'nda doğal olarak "Meclis-i İdare" üyeliği görevinde bulundu. O yıllarda Çorum, yönetim yönünden Amasya Mutasarrıflığına bağlıydı. Meclis İdare Üyeliği sırasında öne sürdüğü eleştiriler ve öneriler nedeniyle Amasya Mutasarrıfı Hilmi Paşa ile arası açıldı. Siyasi karşıtlarının da etkisiyle Amasya İdare Meclisi'nin 3 Eylül 1858 tarihli mazbatasıyla Sivas'a sürüldü. Orada sekiz yıl sürgün kaldı. Çorum'a döndükten bir süre sonra vefat etti.

Eserleri ve Şairliği

Hacı Ali Arif Efendi, alim ve şairdi. Birçok talebe yetiştirmiştir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde Ahıskalı Mustafa Efendi'ye ve Hasan Lütfi Efendiye verdiği icazetnameler vardır. Özel kütüphanesinden kalan birçok eser, önce kendisinden daha meşhur olan oğlu Müftü Ahmet Feyzi Efendi'nin kurduğu kütüphaneye, oradan da Hasan Paşa Kütüphanesine intikal etmiştir. Bizzat Hacı Ali Arif Efendi'nin telifatı olarak Kitab-ı Menasik-i Hac, Mecmua-i Arifiyye adlı eserlerinden başka Münşeat ve Divan-ı Eş'ar adlı kitabı vardır ki bu son eser, onun şiirdeki tarzını belirlemesi bakımından çok önemlidir. Adı geçen kütüphanede 2100/3'de kayıtlı olan 'Münşeat ve Divan-ı Eş'ar adlı eserinde şiirlerinin büyük bir bölümünü bulmak mümkündür. Bu kitap, iki bölümden oluşmaktadır. Baştaki 42 sayfa, münşeat yani mektuplar ve arzuhalleri ihtiva etmektedir. Bu bölümde Hacı Ali Arif Efendi'nin hayat ve mücadelelerinin büyük bir kısmını bulmak mümkündür. Ankara valisi Vecihi Paşa'ya, Samsun kadısına, Amasya Mutasarrıfına, Sivas valisine

şikayet ve arzuhallerinin yanı sıra Tokat Müftüsüne Mektubu da bu bölümde yer almaktadır.

İkinci bölüm de 42 sayfa olup şiirlerini ihtiva etmektedir. Bazı kişilerin ölümleri ve özellikle Abdülmecit Han'ın tahta çıkışı üzerine tarih düşen şiirleri, bu bölümün başında yer almaktadır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu alfabetik sıraya göre yazmış olup elif'ten ya'ya kadar devam eden bir 'Elifname' oluşturmuş olması edebiyat tarihi açısından oldukça önemlidir.

Hacı Ali Arif Efendi, şiirlerinde Arif mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin temasını İlahi aşk, Resulullah(sav) sevgisi, ashaba seygi, evlad-ı Resul'e muhabbet, dostlara sitem, gurbet ve hüznün teşkil etmektedir.

İlahi Aşk

Hacı Ali Arif Efendi'nin o meşhur divanında dini içerik ağırlıktadır. Şairlerin biyografisinden sonra ilk şiirinde ilahi aşkı münacatında şöyle dile getirir:

*Bab-ı lutfun ey Kerim ü Kibriya
Ehl-i isyana melaz u mülteca*

*Ayet-i ,La taknetu' habli'l-metin
İltisam-ı mücrim-i bay ü geda*

*Çünkü rahmet bahrinin payanı yok
Rahmetinle yarlığa sen ey Şeha*

*Eyledik cürm ükusuru bi-adet
Nefs ü şeytana uyup ettik hata*

*Cümlesine tövbe istiğfar edüp
Dergah-ı gufranına geldik Hüda*

*Yüzümüz karasına bakma bizim
Afv kıl isyanımızı ya Mevla*

*Sen kabul etmez isen özrümüzü
Kangu kapıya edelim iltica*

*Bais-i emn ü eman affin dürür
Gafirü 'z-zenb kabilü 't-tevbe dua*

*Ol şefi ruz-ı mahşer hakkıçün
Mazhar-ı afv ola Arif bi-neva.*

Hacı Ali Arif Efendi, beşeri aşkın geçiciliğinin farkındadır. Bir şiirinde önce buna işaret eder, sonra Mevla'yı bulup ona bağlanmaktan başka çare olmadığını vurgular:

*Gel gönül aldanma dilber sözüne
Dünya güzelinden umma vefayı
İbtida gülerler senin yüzüne
Sonunda çektirir cevr ü cefayı*

*Bu nazla ederler aşıkı meftun
Saluben hicrana kırlarlar mağbun
Dökersin dideden yaşları Ceyhun
Al edip gezdirir sana dünyayı*

*Nice Mecnun geldi nice bin Leyla
Var mıdır anlardan bir eser peyda
İbret al bunlardan Arif-i şeyda
Er isen ara bul sen de Mevla 'yı.*

Peygamber Sevgisi

Hz.Peygamber(sav)e sevgisi büyüktür. Fetvalarında Yüce Allah'ın buyruğuna, Resulullah'ın sünnetine uyma konusundaki hassasiyeti, devrinin alimlerince bilinmekte ve takdir edilmektedir. O, yine aynı eserinde Hz.Peygamber(sav)e sevgisini bir nat ile ifade etmiştir:

*Cemalin nuru hurşid-i şeriat Ya Resulallah
Yüzün serlevha-i ehl-i tarikat Ya Resulallah
Dilindir mahrem-i sırr-ı hüviyet Ya Resulallah
Hakikat sende hatmoldu nübüvvet Ya Resulallah*

*Vücutundur alemlere rahmet bahane-i hilkat
Cihana makdem-i pakinle geldi küll-i emniyet
Seninçün nezd-i Bari'de mükerrem oldu bu ümmet
Halas oldu sana eden itaat Ya Resulallah*

*Çerağ-ı hüsnüne hayran oluptur Yusuf-ı Ken'an
Süleymanlar senin mührünle oldu aleme sultan
Risalet tahtında sana kul cin ile insan
Edersin herkese halince himmet Ya Resulallah*

*Kemal ü şanına maksur oluptur sırr-ı Mirac'ın
"Leomruk'le dahi ,Levlak' Hüda'dan hilkat-i tacın
Sezadır cümle halk olsa kapunda muhtacın
Gubar-ı dergehin kühl-i inayet Ya Resulallah*

*Ne mümkün mucizatın zabtolunmak akl u defterde
Hemen şems-i münevver gibi zahir yoktur perde
Nice mücrimleri azad edersin Ruz-ı Mahşerde
Bu kemter Arif'e lutf u şefa'at Ya Resulallah*

Ashaba Muhabbet

Hacı Ali Arif Efendi, Resulullah(sav)in arkadaşlarına saygısını, yine onun bir sözüne dayandırmaktadır: “Ashabım, yıldızlar gibidir. Onlara uyarmanız hidayete erersiniz.”

Çorumda Hacı Ali Arif Kasidesi olarak da bilinen ve Suheyb-i Rumi ve arkadaşlarını öven şiirinde şöyle diyor:

*Fahr-i Alem dedi ,Ashabi kennücum
Ihtedeytüm iktedeytüm eyyühüm'
Nuhbey-i nesl-i Arab sultan-ı Rum*

*Ni'me'l-abd Suheyb guftend O'ra
Asi nebüved gernerterzend ez Hüda*

*Eşref-i Ashab-ı Fahr-i Enbiya
Seyyid-i ahbab-ı şah-ı aşfiya
Rabi-i rayetkeşan-ı Mustafa*

*Ni'me'l-abd Suheyb guftend O'ra
Asi nebüved gernerterzend ez Hüda*

Hacı Ali Arif Efendi, yetmiş beş mısralık bu şiirinde Suheyb-i Rumi'nin şahsında bütün sahabeye saygı ve sevgisini ifade etmektedir. Hatta Hz.Peygamber efendimizin: 'Ashabımdan herhangi birisi bir yerde ölürse, mutlaka o, kıyamet gününde o belde insanları için bir nur ve kılavuz, şefaatçi olarak gönderilir.' (Tirmizi) Hadis-i şerifine dayanarak Suheyb-i Rumi'nin kabrinin Çorum'da oluşuna memnuniyetini şöyle dile getiriyor:

*Alemdar-ı Resulullah Suheyb-i Rumi'dir namı
Fahirlensün bu zat ile Çorum'un havas ile avamı*

Evlad-ı Resul Tutkusu

Hacı Ali Arif Efendi, Hz. Heygamber(sav)in damadı Hz. Aliyyü'l-Murtaza'ya ve eh-li beytine sonsuz muhabbet duymaktadır. Muharrem ayında Hz. Hüseyin ve yanında bulunan Evlad-ı Resul'ün Yezid'in adamları tarafından hunharca şehit edilmelerini, yazmış olduğu ,Matemname-i Seyyidü'ş-Şüheda Şah Hüseyin Kerbela Mersiyesi' başlıklı manzumesinde lanetle zikreder. Muharrem ayını baştan sona hüzün ve gam ayı olarak niteler. Tüm gözlerin o günlerin hatırası karşısında yaş dökmeleri gerektiğini vurgular. Mersiye, epeyce uzun olduğundan bazı bölümleri buraya almakla yetineceğiz:

Ne edersin ey Yezid sen yarın yevmü 'l-ceza yok mu

Husumet eylemez mi cedd-i pak-i Mustafa yok mu

Ana mader değil mi hazret-i fahrünnisa yok mu

Şeh-i sırr-ı velayet ol Aliyyü 'l-Murtaza yok mu

Bu kadar al ü evlada hakaret eyledün bi-had

Ne dersin yevm-i mahşerde acep fasl-ı kaza yok mu

Dögünsün taş ile sine döküp kan ağlasın dide

Gözün yaşını seylab eyleyüb de çağlasın dide

Yezid'e lanet et her dem eğer arif isen cana

Hiyanet eyledi Âl-i aba'ya ol pelit kat'a

Ol kelbin ettiği cevri duyan ağlar bu gün hala

Adın yad edene buğz et madameti 't-dünya

Hüdaya ol şehidanı şefi' et yevm-i mahşerde

Muhibb-i hanedan kemter kulundur Aif-i şeyda

Dögünsün taş ile sine döküp kan ağlasın dide

Gözün yaşını seylab eyleyüb de çağlasın dide

Not: Mersiyeinin tamamı ve şairin diğer şiirleri için bak: Abdullah Ercan; 14. yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler, 2.basım sh.147-154

Dostlara Sitem

Alimlerin ve makam sahiplerinin dostu, her zaman çöktür. Ancak bunların dostluklarının nereye kadar olduğunu kestirmek zordur. O da bunu yaşayarak öğrenenlerdendir. İnsanların yalancı ve yapmacık sevgilerinden bizardır. Dostlukların menfaat ilişkileriyle bezenmiş olmasını yadırgar. Bu tür davranışları hep eleştirir. Toplum içinde yaşama mecburiyetiyle dost seçimi arasındaki dengeyi kurmanın gülcüğünü mısralarında dile getirir:

Ehıbbı-yı zamandan çektiğim cevr ü sitemdir hep

Deva zannıyla nuş ettiklerim zehrab-ı zemdir hep

Mümaşat etmesem ebnayı dehre rahat olmazdım

Mutavat ettiğimden gördüğüm enduhıgamdır hep

Hilaf-ı cinsle ülfet kadim-i muntazam olmaz

Nidem hemcins-i ihvadan gelen derdü elemdir hep

Görürüm zahit ihlas arzeder encam-ı matlubu

Ya celb-i menfaat ya ahz-i dinar u dirhemdir hep

Huda'dan gayriden ümmid-i ihsan eyleme asla

Sivaya itimat alude-i çirkab-ı zemdir hep

Sakın aldanma Arif hub-ı inasa iltifat etme

Edersen üstüvar olmaz sonu ah u nedemdir hep

Şerli insanlarla dostluğun tehlikelerine işaret eder. Ahabap sanılan insanların bir gün düşman olabileceğini düşünmeye davet ederken kimseye sır vermemek gerektiğini vurgular. İnsanlarla iyi geçinmek gerekir, düşüncesine rağmen dostluğun sınırını tesbit ve tahdit etmek lazım geldiğini hatırlatır. Gerçek dostun ancak Allah olduğu sonucuna varır:

*Sakın ağyar ile etme ülfet
Olma kem kişi vü bed-i mihnet*

*Sırrın ahbabına da faş etme
Anı bir gün eder ifşa elbet*

*Yar u ağyarına da bar olma
Etmesin senden ahıbbıba nefret*

*Kimseye halini agah etme
Gelmesin ırz u vakara zillet*

*Cümlesi canib-i Hak'dan Arif
Etme beyhude kula hiç minnet*

Gurbet ve Hüzün

Müftü Hacı Ali Arif Efendi, yüksek öğrenim için İstanbul'a gitmiş ve orada uzun zaman kalmıştır. Gurbeti ilk defa bu dönemde yaşamıştır. Gençliğinin baharında bir ideal uğruna yaşanan gurbet hayatı, ona hiç sıkıntı vermemiştir. Ancak ömrünün son deminde sekiz yıllık Sivas sürgünü, onu derinden yaralamıştır. O yıllarda kendisini yalnız ve çaresiz hissetmiştir. Kimsenin istemediği bir adam durumuna düştüğü zehabıyla hayata küsmüştür.

*Bir bikes ü biçaresin
Yok sanatın avaresin
Mihnetkeş ü gamhanesin
Arif seni kim neylesin*

*Daim gezersin serseri
Sen kühteri el mihteri
Pazarına yok müşteri
Arif seni kim neylesin*

*Zerrişte deztanın mı var
Metbu-ı halk kârın mı var
Bir pire ikrarın mı var
Arif seni kim neylesin*

Kendisini bu kadar değersiz görüp hüzne ve ümitsizliğe düştüğü sırada birden bire o hicran perdesini aralayıp bunların da geçeceğini söylemeye başlar:

*Keder etme gel efendim bu serencam da geçer
Mahvolur hüzn ü elem hasılı bu gam da geçer*

*Kangı şeb var ki sabah olmaya zulmette kala
Erişir şems ü ziya zulmet-i akşam da geçer*

*Acaba dest-i kaza bahtımızı açar mı
Ay ü gün geçmededir Arif bu dem de geçer*

Vefatı

Çorum müftüsü, alim ve şair Hacı Ali Arif Efendi, her ilim adamı gibi devrinde horlanmış ve çile çekmiştir. Ömrünün bir dönemi sürgünde geçmiştir. Çorum'a döndükten bir müddet sonra hicri 1282, miladi 1865 yılında vefat etmiştir.

Leblebicizade Hacı Ali Arif Efendi'nin kabri, Ulu Mezarda, Kara Müftü Abdulkadir Efendi'nin yakınıdır. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

*Hüve 'l-Baki
Nice bir menzilimiz var gurur eyleyelim
Nice bir meskenimiz cay-ı sürur eyleyelim
Vakt erişti vatan-ı asliye mürur eyleyelim
Sarılıp bir kefene azm-i kubur eyleyelim
Baş çekip bir lahza huzur eyleyelim.
Müfti El-Hac Ali kabri nur eyleyelim*

*Bin iki yüz seksende ubur eyleyelim
Tesrim feyzi tarihine usur eyleyelim
Ruhıçun el-fatiha 1282*

Hacı Ali Arif Efendi'nin Ulu Mezar'daki kabri

AHMET FEYZİ EFENDİ

Hayatı

Ahmet Feyzi Çorumi 1253/1837 yılında Çorum'da doğmuştur. Şair, alim, müderris ve müftü olarak bilinir. Babası Ali Arif Bey de şair ve müftü idi. Dedesi Osman Raif Efendi de eski müftülerdendir. Dedesinin babası ise Mustafa Efendi'dir.

Ahmet Feyzi Efendi, soy kütüğüne göre Elvan Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi sülalesinden gelmektedir. Leblebicizade künyesiyle meşhurdur. İsmail Paşa el-Bağdadi, mezheben Hanefi ve tarikaten Halidi olduğunu beyan eder.

Tahsiline Çorum'da başlamıştır. Değişik hocalardan ders okumuş ve icazet almıştır. İcazet aldığı hocalardan bazıları şunlardır: Mehmet Hamdi Efendi, İskilipli Mehmet b. Nurettin Efendi (Mehmet Emin Arapzade), Mehmet b. Ahmet Ulain Efendi, İbrahim Fesh Haydarizade, Abdülkadir Sofnavi. Ayrıca Ömer Fazlı Efendi'den ilm-i feraiz icazeti almıştır.

Çorum medreselerinde eğitimini tamamladıktan sonra tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitti. Bayezid Medresesinde yüksek öğrenim gördü. Çorum'a döndüğünde Kurtoğlu Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Bafra, Zile, Ayaş, Beypazarı ve Sungurlu kadılıklarında bulundu. Yozgat ağır ceza mahkemesi başkanlığı, Çorum istinaf mahkemesi üyeliği yaptı.

Çorum'da aralıklarla müftülük görevinde bulunan Ahmet Feyzi Efendi, Deli Müftü namıyla maruftur. Müftülük görevini genç yaşta üstlenmiş olmanın da etkisiyle sert tutumu dolayısıyla biri 1853, diğeri 1876 yılında vaki şikayetler üzerine görevden alındığı Çorum Şer'iyye Sicillerinde de geçmektedir.

Kütüphanesi

Emir Ahmet Mahallesiinde Kurtoğlu Medresesi'nde müderrislik yaptığı dönemde orada bir kütüphane kurmuştur. Kurtzade Zaim Süleyman tarafından yaptırılmış olan bu medresede Ahmet Feyzi Efendi'nin babası Hacı Ali Arif Efendi de müderrislik yapmıştır. Ahmet Feyzi Efendi, 1309/1891 yılında burada babasından intikal eden kitapları da içine alan bir kütüphane tesis

etmiştir. Burası 5955 kitap mevcudu ile Çorum'un en büyük kütüphanesi durumundadır. Fakat 1318 tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde, kitap sayısı 6112 olarak geçmektedir. Kütüphanenin kitabesi, Çorum müzesindedir.

Kitabede şöyle yazılıdır:

*Oldu pek âlî bin üç yüz dokuzun sali
Bu kütüphane inşasıyla şâd oldu Çorum
Pederim Hacı Ali vakfını ettim tevsi
Müstefid ola talib-i irfan-ı Çorum
Hicri sene 1309*

Bu kitaplar, Cumhuriyet döneminde kurulan Çorum Milli Kütüphanesine devredilmiştir. Şu anda Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan bu eserler, üzerindeki mühürle kolayca tanınmaktadır. Aslında Ahmet Feyzi Efendi, kütüphanesine intikal eden eserleri iki ciltlik deftere kaydetmiştir. Bu fihristlerde her kitabın adı ve müellifi, varsa mütercimi, sayfa adedi, kitabın boyutu, cilt durumu, satır sayısı, hattatın adı, telif ve istinsah tarihleri belirtilmiştir. Böylelikle devrinde en ileri kayıt ve tasnif usulünü kütüphanesinde uygulamıştır.

Şairliği

Ahmet Feyzi Efendi; hadis, fıkıh, kelam, İslam tarihi ve tasavvuf alanlarında derin bilgi sahibidir. İlme ve kitaba düşkünlüğü kadar tasavvufi yönüyle de tanınır. O, Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluna mensuptur. İnandığı gibi yaşayan, ilmi kanaatlerini olduğu gibi söyleyen, hatır için farklı fetva vermeyen dürüst bir kişi olarak bilinir. İşte bu yüzden kendisine Deli Müftü denilmiştir.

Ahmet Feyzi, şiir yazabilecek kadar iyi derecede Arapça ve Farsça bilirdi. Arap, Acem ve Türk Edebiyatlarına vakıftı. İlmi çalışmalarının yanı sıra şiirle de uğraşmıştır. Aruz vezniyle yazmış olduğu bu şiirleri bir divanda toplamamıştır.

Din dışı şiirin olumsuz yönlerine bakarak din bilginleri arasında şiire karşı olumsuz bir tavır oluştuğu hepimizin malumudur. Babası da şair olan Ahmet Feyzi, şairliğini ilan ettiği gibi, şiirin de helal ve mubah olan türden

olduğunu, velilerin bile hikmeti şiirle terennüm ettiğini şu beyitlerle ifade eder:

*Şairim ben dahi bu âlemde
Şi'r-i pâkim okunur her femde*

*Şi'r-i pâkimle sühan buldu kemal
Şi'rime dense sezâ sıhr-ı helal*

*Sade teşâur değilim ben her fende
Bendedir feyz-i meâni bende*

*Sanmayın şair olan ola tehi
Kalb-i ilhamın olur cilvegâhi*

*Şaire rağbet eder ehl-i kemal
Ta'n ve teşni ededursun cühhâl*

*Söyledi hazret-i Adem eş'âr
Bize miraspederdir güftâr*

*Hep veliler dahi şair idiler
Hikmet-i ilahi anınla dediler*

*Ka'be peygamber edince rağbet
Oldu şairlere hürmet sünnet*

*Etse dava-yı keramet ulema
Şi'r-i inşâ iki şahittir ana*

Birkaç mısralık bir şeyler karalayıp şair geçinenlere de, ilimden bir nebze alıp alim geçinenlere de sert cevaplar verir:

*Ey felek gayri yeter aksine devranın hele
Kat'i yüz buldu zamanında güruh-ı cehele
Kimi te'lif-i kitap etmeye eyler acele
Kimin kastı kaside demeye ya gazele*

*Kimi birkaç nazm-ı vâhisiyli Hassan geçinir.
 Vehm-i zatisiyle kimi Hace Selman geçinir
 Kimi ehl-i ilim irfan ile yeksan geçinir
 Hepsî aslında bir hayvan iken insan geçinir
 Bu ne hikmet ki cehil izzet-i rağbette bugün
 Cehlin ardında hamakat hal-i nevbette bugün
 Dahalet ihanet riya bab-ı hizmette bugün
 Fezyiya ilm ü fazilet cümle nekbette bugün*

*Ne kara günlere kaldık ki bu demlerde hele
 Geçinir ehl-i kemal ile beraber cehele*

İncelemiş olduğumuz Feyzü'l-Vahip Fi-Necat-i Ebi Talip adlı eserinin muhtelif yerlerinde Arapça ve Türkçe beyitlerinin yanı sıra son bölümünde altı beyitlik güzel bir Farsça şiiri de yer almaktadır. Şiirlerinde toplumsal konulardan edebiyata, beşeri aşktan ilahi aşka kadar her şey vardır. Bir din bilgini olarak Cenab-ı Hak'a ve Resul-i Ekrem(sav)e muhabbeti de doruktadır:

*Gel gözüüm nuru efendim gözlerim gözler seni
 Padişahım şehbülendim gözlerim gözler seni*

*Derd-i iştiyâk ile sabra karârım kalmadı
 Nâzenînim dilpezîrim gözlerim gözler seni*

*Bir dolu câm-ı musaffâdan kerem kıl sevdiğim
 Ey leb-i zülâl efendim gözlerim gözler seni
 Sen bize teşrifi va'detmiş idin çün sâbika
 Feyziyâ der vâde geldi gözlerim gözler seni*

Ahmet Fezzi'nin yakarışı Hüda'yadır. Eserlerinin muhtelif yerlerinde okuyuculardan sadece hayır dua ve fatiha beklemektedir.

*Fatihayla kim bizi yâd eyleye
Hâlikı nârından âzâd eyleye*

*Hayırla olsun müyesser hâtime
Kim bana ihsan ede fâtiha
Duamı işitüp kim derse âmin
Annın Hak hâsıl etsin cümle kâmin*

*Hüdâyâ bu duamı eyle makbul
Emin olsun buna âmin diyen kul*

* * *

*Nola tevfik-i ilahiyle meğer
Nakş-ı hâmen kala bâki eserim*

*Hayrile yâd ede bari namım
Okuyan kâri-i şefkat nazarım*

*Ne kadar çok ise de cürm ü günah
Rahmet-i Hak ile mahvın dilerim*

*Bu kulun Feyzi 'yi affet Ya Rab
Hürmet-i Ravza-i hayri 'l-beşerim*

Ahmet Feyzi, Farsça beyitlerinde de eser yazmanın amacını, gülcüklerini anlatır ve dua beklediğini ısrarla dile getirir. İşte çevirisi:

*Yüzlerce baş ağrısıyla yazdım bir eser
Akıttım ona kanlı gözünü gönlümün.*

*İlahi bağıyla bütün günahlarımı
Yoktur cehennem ateşine karşı gücüm.*

*Bu kulun maksudu sonunda buldu yerini
Onu görenler sunsunlar takdirlerini.*

*Yıllarca bir bütün olarak kalsın
Savrulsa da bizden her toprak zerresi.*

*Maksad, izler alametler kalsın bizden
Varlığa zaten bulamayız ebedilik.*

*Ancak gönül sahibi insan merhametle
Hak rızası için Feyzi'ye dua ede.*

Ahmet Feyzi, Allah'a hamd ve Resulüne salat ü selamdan sonra devrin padişahına övgü ve saygıyı da ihmal etmez. Bunu bazen nesirle, bazen da şiirle yapar:

*Ba'de ez-hamd-i Hüda vü ni'met-i Resül
Padişaha olur dua makbul*

*Biz de bu mebhası âdet edelim
Zikr-i tebcil-i hilafet edelim
Zib uranın hilafet şimdi
Züyur-ı merkez-i devlet şimdi*

*Zill-i Yektâ-yı Hüdâvend-i Mecid
Yani sultan-ı zaman Han-ı Hamid
Mülkünü eyledi imranla tamam
Virüp icabı kadar hüsn-i nizam*

*Alemin oldu muradı hasıl
Asr-ı pakinde onun velhasıl*

*Kalmadı etmediği lutfu ata
Taş ise âlem eder hayır dua*

*Oldu asrında bekâm ehl-i hüner
Kâmyâb oldu hep ashab-ı eser*

Eserleri

Ahmet Feyzi Çorumi'nin te'lif, terceme, istinsah, şerh ve haşiye tarzında olmak üzere bir çok eseri vardır. Bunların hepsini ona mal ederek iki yüz ellinin üzerinde eserden söz etmek mümkündür. Ancak ciddi bir çalışma yapıp ona atfedilen eserlerin tek tek incelenmesi ile bizzat onun te'lif ettiklerini tesbit etmek mümkün olacaktır. Zira Ahmet Feyzi, kütüphanede bulundurmak için çok sayıda kitap toplamış ve bunların üzerine vakfının mührünü basmıştır. Bu, o kitapları bizzat te'lif ettiği anlamına gelmez.

Eserlerinin hemen hepsi, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesindedir. Mezkur kütüphanenin el yazmalar katalogunda onun te'lifi olarak kayıtlı olan eserler, demirbaş numaralarıyla beraber aşağıda sunulmuştur:

- Muhtasaru'l-Leali'l-Mesnua Fi'l-Ehadisi'l-Mevzua (396)*
Risale-i İsnaaşariyye (993/3)
El-Feyzü'l-Mevla Fi-Devri'l-Ala (562/1)
Feyz-i Nebevi Şerh-ı Hızb-i Nevevi (562/2)
Kur'an'ın Faideleri Hakkında Risale (531/6)
Evrad-ı Bahaiyye Kıraatin Şeraiti (538/4)
Addet Mine's-Satr Fi-İzah-ı Şerh-i Hızbi'l-Bahr (538/12) ve (643?13)
Mecalis-i Hassada Huzur (399/2)
Et'ıye-Remil-Saatname (602/5)
Lebib ila-Muaşeretü'l-Habib külliyyatından müntehap (625/2)
Terceme-i hal ve'l-Eşar ve Evrattan müntahap (631/10)
Cevdeti'nin Dürretü'l-Kavvas ve'l-Kenz kitabından münte-hap (625/3)
Vasf-ı Deva Fi Keşfi' Afati'l-Veba kitabından münta-hap(628/6)
Mesalik-i Envar risalesinin zeyli (778/2)

- Şerh-ı Esmâi'l-Hüsna (620/4)*
Risaletü'l-İntisab ile't-Turuk (854/2)
Risale-i Havas-ı Mesail-i Muhtelifi (854/5)
Risale-i Muharrat ve Eşarat ve Müfredat (854/6)
Risale fi-Mesail-i Muhtelifi (854/8)
Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi (871/5)
Menkul Kanunname-i Arazi (1765)
Mesele-i muhtelifi Mine'l-Emsal ve'l-Ebyati'-Makbule (2087/2)
El-Fevaid al-Feyziyye ala-Risalet-i Eminiyye (2368/1)
Şerh-i Kafiye (2684)
Hadaiku'l-İmtiha (2680/5)
Risale-i Rüştüye fis-Sarf (2871/1)
Risale-i Müntehaba min-Kitabi'l-Emir (3087)
Muhtasar Manzumat-ı Rüya (3197)
Müntehabat minel-Kütübi'l-Muhtelifi(3251/4)
Risale Feyz-i Vahip fi-Necat-i Ebi Talip (3253/1)
Risale Fevad-i Feyziyye Fi-Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye (3747/4)
Risale fil-Mevazı'l-Müntehabe (3753)
Takrir min-Mantık (2557)
Risale Tertib-i Ayat-ı salat-i Teravih (4377/1)
Menkul Kanunname-i Arazi 4486 ve 4487)
Haşiyeye-i Müntahüle min-Havas-ı Cismi (5156/2)
Satrançname-i Rüştüye (3175)
Taffer el-Rüştüye fi-Lü'b-i Satranc (3177)
Feyz-i Rabbani (Fi) Redd-i Batıl-ı İrani ala Risaleti'l-Hüsniyye (936-937 ve 3931-3932)
Mecmua-i Müntehaba minel-Kütübi'l-Muhtelifi
Risale-i Satrançname (3175/2-3)
Secde-i Sehiv Risalesi (1497/2)
Feyz-i Sübhan inde-Tearuzı'l-Burhan (4367)
Risale-i Isbat-ı Vacip (2480/3)
Risaletün fi-(Teklif-i) Malayutak (971/5)

Bu eserlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı da Türkçedir. Hangilerinin bizzat Ahmet Feyzi'nin te'lifatı olduğunun tespitine girmedik.

İsmail Paşa el-Bağdadi, bu eserlerden farklı olarak; “Fezû'l-Gaffar Fi-Şerh-ı Virdi's-Settar” ve “El-Fahfah Fi-Marifeti's-Silah”adlı iki eserini zikretmektedir. Ancak bu eserlerin hangi kütüphanelerde olduğunun

tesitine ihtiyaç vardır. Gerek el-Bağdadi, gerekse Ömer Rıza Kehhale, ”El-Fevaidü'l-Feyziyye Şerhu'r-Risaleti'l-Emniyye” adlı eserin Arapzade'nin Risale-i Emniyye adlı kitabına şerh olarak yazıldığını beyan ediyorlar.

Bursalı Mehmet Tahir de Osmanlı Müellifleri adlı eserinde, müellifin bazı eserlerini saydıktan sonra “Meşhur Fetevayı Hamidiye'nin menkulatını yazmıştır.” diyor. Fetevayı Hamidiyye'nin müellifi, Ebüssuud'dan sonra şeyhülislam olan Hamid Mahmud Efendi (ö.985/1577)'dir. Ahmet Feyzi Efendi de bu fetvaların dayanağı olan fihhi kaynakların tesbiti konusunda bu eseri telif etmiştir. Ancak bu eserin de nerede olduğu belirtilmemiştir.

Eserlerinin içinde en kapsamlı ve en meşhur olanı, “Fez-i Rabbani Fi Redi Batıl-ı İrani ala-Risaleti'l-Hüsniyye” adlı eseridir. Her biri dört yüz varak, toplamı sekiz yüz varaktan fazla olan iki cilt halindedir. Dili Türkçedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinin el yazmalar bölümünde iki takım olarak kayıtlıdır. Bu eser, şia konusunda en önemli kaynaklardan biridir. Kitap üzerinde ilk akademik çalışmayı Sayın Dalkıran yapmış ve ilim dünyasına tanıtmıştır. Bu eserin asıl ünü, yazılış hikayesindedir. İhsan Sabuncuoğlu'nun “Çorum Tarihine Ait Derlemelerim” adlı kitabında anlattığına göre bu kitap, “Hüsniye”adlı kitaba reddiye olarak yazılmıştır. Hüsniye, adı tam bilinmeyen bir müellif tarafından İran'da Safeviler devrinde hazırlanmış, ilk defa Şam'da ortaya çıkmıştır. Sonra Türkçeye çevrilmiştir.

Hüsniye'nin 1298/1880 yılında Kahire'de bastırılıp Anadolu'da şia propagandası için dağıtılması üzerine Sultan Abdulhamit Han, İstanbul'daki alimlerden bu esere reddiye yazılmasını istemiş ama onlar da can korkusuyla buna cesaret edememişlerdir. Çorumlu Hacı Hasan Paşa'nın tavsiyesi üzerine Deli Müftü namıyla tanınan Ahmet Feyzi Efendi'ye padişah tarafından bu esere reddiye yazılması görevi verilmiştir.

İstanbul'da padişahın huzuruna çıkan Ahmet Feyzi Efendi, bu esere reddiye yazmayı kabul etmiş ve bu konuda her kütüphaneden her kitabı alıp inceleme yetkisini de almıştır.

Ayaş'ta kadı iken eseri tamamlayıp Abdulhamit Han'a sunduğunda, Bahsü'l-İmame Tafsilen' denilen ikinci bölümde hilafetin babadan oğla

intikalinin şer'an caiz olmadığını ima eden (Hilafet, intihap iledir.) yani halife seçimle tespit edilir, gibi cümleleri görünce Abdülhamit'in yüz hatları değişmiştir. Hacı Hasan Paşa'ya ‚Deli müftü, gerçekten de deliymiş. Ne senden korkmuş, ne de benden korkmuş.‘ diyerek sitem etmiştir.

Bunun üzerine Hacı Hasan Paşa, Ahmet Feyzi Efendi'ye el altından haber salmış ve bir süre İstanbul'dan uzaklaşmasını söylemiştir. Bu haber üzerine Ahmet Feyzi Efendi, Filibe'ye kaçmıştır. Birkaç yıl sonra bu olay unutulunca Çorum'a dönmüş ve ilmi çalışmalarına devam etmiştir.

Vefatı

Ahmet Feyzi Efendi, Çorum'da bulunduğu sürece Ulu Cami'de vaizlik, Kurtoğlu Medresesinde müderrislik ve dönem dönem müftülük yapmıştır. Müftülük yaptığı sıralarda Çorum Sancağı idare meclisinin asli üyesi olarak görev ifa etmiştir. Babasından intikal eden kitapları da katarak kütüphane tesisi, hayatının en önemli hizmetlerindedir. Geride sayısız eser bırakmıştır.

Hayatının son deminde tutulduğu bir hastalık nedeniyle Merzifon Amerikan Hastanesi'nde bir ameliyat geçirdiyse de kurtulamayarak vefat etmiştir. Cenazesi Çorum'a getirilmiş, kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Ulu Mezar'da babasının yanına defn edilmiştir. Yıl: 1328/1909

Ahmet Feyzi Efendi'nin mezar taşı yerinde bulunamamıştır. İhsan Sabuncuoğlu'nun 1972 yılında yayınladığı Çorum Tarihine Ait Derlemelerim adlı eserinde belirttiğine göre mezar taşında şöyle yazılıdır:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâki

Bir zaman insanları ah var bilin

Var mıdır dehrin vefası bunu bilin

Seng-i kabrimden alup ibret heman

Fatiha ile ruhumu şâd eyleyin

Müfti-i esbak Leblebicizâde el-Hac

Ahmet Feyzi ibn-i el-Hac Ali Arif Efendi Çorumî

1328

Kaynaklar:

- Ahmet Feyzi Kütüphanesi Fihristi*, Ç.H.P.Küt. Dem.No. 43880-34881
- Ahmet Feyzi, *Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani ala-Risaleti'l-Hüsniyye*, Ç.H.P.Küt. Dem. No: (936-937) ve(3931-3932)
- Ahmet Feyzi, *Feyzü'l-Vahib Fi-Necat-i Ebi Talib*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no:3253/1
- Ahmet Feyzi, *Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi*, Ç. H.P.Küt. dem. no:871/5
- Ahmet Feyzi, *Risale Fevaid-i Feyziyye Fi-Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye*, Ç.H.P.Küt: Dem. No. 3747/4
- Atalay, Adil, *Tam Hüsniye*, Can yayınları, İstanbul 1992
- Baltacı, Cahit, "Hamit Mahmut", *DİA*, XV
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Sdl. A. Fikri Ya-vuz, İstanbul 1972
- Çorum İl Yıllığı 1967, 1973
- Dalkıran, Sayın, *Ahmet Feyzi Çorumi'nin El-Feyzü'r-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkitleri*, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayını*, İstanbul 2000
- Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 2. Baskı, İst., 1998
- Erkoç, Ethem, "Ahmet Feyzi Efendi", Çorum Hakimiyet Gazetesi, (23-24 Mayıs 2002)
- Gündoğdu, Abdullah, *Çorum'un 2 numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/M.1852-1863)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens., Ankara 1989
- Gürsel, M.Selim, *Çorum 97*
- İczetnameler*, Ç.H.P.Küt. Dem. No: 5536/6-23 ve 3237/9
- İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, İstanbul 1955
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mucemü'l-Müellifin*, Beyrut 1993
- Korkmaz, Şerif, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, basılmamış doktora tezi, Gazi Ü. Sosyal Bil. Ens. Ankara, 2003
- Sabuncuoğlu, İhsan, *Çorum Maarif Hayatı*, Çorum 1943
- Sabuncuoğlu, İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I*, Ankara 1972
- Şahin, Kamil, "Ahmet Feyzi" *DİA*, II
- Üzüm, İlyas, "Hüsniye", *DİA*, XIX

İSKİLİPLİ MEHMET ATIF HOCA

1876-1926

GİRİŞ

Tarihe mal olmuş ilim ve fikir adamlarını olduğu gibi ele almak, hayatındaki her evreyi değerlendirmek gerekir. Bu düşünceden hareketle İskilipli Mehmet Atif Hoca'nın hayatını, düşüncelerini konu edinen bir çalışma yaparken ona yöneltilen suçlamaları, lehinde ve aleyhinde oluşan fikirleri, idama doğru giden yolu ve sonucu olduğu gibi sunmak gerekir. Onun için bu konuda yazılmış her türlü esere vi makaleye başvurmak icap eder.

Bu bağlamda İskilipli Mehmet Atif Efendi'nin biyografisiyle ilgili ilk kaynaklardan biri *Ord. Prof. Dr. Ebül'ula Mardin*'in yazmış olduğu “Huzur Dersleri” adlı eserin II-III. Cildinde sh.969-976’da geçen bölümdür. Merhum Ebül'ula Mardin bu bölümü hazırlarken yararlandığı kaynakları şöyle belirtiyor:

“(Bu bölüm) Kızı Sayın Melahat Atif Koldan’dan alınan resmi vesikalara, özellikle İskilipli Muhammed Atif Efendi’nin el yazısıyla yazdığı hal tercümesi varakasına dayanılarak yazılan ‘İskilipli Atif Hoca Nasıl İdam Edildi?’ (İstanbul, 1952, 64 sah.) adlı eser-den, merhumun ‘İslam Yolu’ adlı eserinin son sahifesinden ve İlmiye Salnamesi, sah. 130 ile 175’den yararlanarak hazırlanmıştır.”

Buradan da Atif Hoca hakkında biyografi çalışması yapılırken başvurulabilecek ilk kaynakların neler olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

1952 yılında ilk basımı yapılan “İskilipli Atif Hoca Nasıl İdam Edildi?” adlı eserin müellifinin Sinan Omur olduğunu, Derin Tarih Dergisi’nin 2013 yılında tıpkıbasım olarak dağıtmasıyla öğrenebildik. Âlem Yayınları tarafından basılan “İskilipli Atif Hoca Niçin İdam Edildi?” adlı eser de Sinan Omur’un kitabının sadeleştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir.

Atif Hoca’nın Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanması, hayatının en önemli evresidir. Bu konuda en önemli kaynak, şüphe yok ki mahkeme zabıtları olmalıdır. İşte o zabıtlarla ilgili temel kaynağımız, Ahmet Nedim’in 1993 yılında yayınlamış olduğu “Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926” adlı eseridir. Bazı bölümleri eksik olmasına rağmen, önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çocukluk ve Gençliği:

Atıf Hoca, İskiliplidir ama İstanbul'da yetişmiş ve ünü dünyaya yayılmış bir İslam alimidir.

1876 yılında Çorum'un tarihi ilçesi İskilip'in Toyhane Köyü'nde doğmuştur. Babası Mehmet Ali Ağa'dır. Dedesi Hasan Kethüda'dır. Büyük dedesi de Akkoyunlu aşiretinin İmamoğulları sülalesinden Kara Halil Efendi'dir.

Annesi ise yıllarca önce Mekke'den hicret eden Hattapoğulları aşiretine mensup, Hz. Ömer neslinden Çorum'un Kartaldağı Yaylası'ndaki türbesinde metfun bulunan Arapdede namıyla tanınan şeyhin torunu Nazlı Hanım'dır.

Atıf, henüz altı aylıkken annesi Nazlı Hanım vefat edince öksüz kalmıştır. Dedesi Hasan Kethüda ve babaannesi Satı Hanım onu yanlarına almışlardır. Üvey annesinin şefkatine rağmen dedesi ve babaannesi onun yetişmesini üstlenmiş durumdadırlar.

Mehmet Atıf, dedesi Hasan Kethüda'nın gayretiyle önce köydeki çiftliklerinde özel hocalardan ders almıştır. Bir yıl dolmadan hafızlığını tamamlamış ve ibtidaiyye mahalle mektebinden mezun olmuştur. Sonra yine dedesinin desteğiyle İskilipte bulunan Cacabey Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada 1307-1308 yıllarında müderris Kutuğunlu Hoca Abdullah Efendi'nin eğitiminden geçmiştir. Bu dönemde Ulu Cami'deki hocaların derslerine iştirak ederek onlardan da yararlanmışır. Klasik Arapça eğitimi yapılan bu medreselerde sarf ve nahiv cümlesi adlı kitapları okuduktan sonra fıkıh ve hadis derslerine de devam etmiştir. Bu dönemde Rüştüye Mektebi'ni de bitirmiştir.

İskilip'ten İstanbul'a

İskilip ilçemizde medrese eğitimini tamamlayıp, kendi ifadesiyle mebadii ulumu yani ilk dini bilgileri öğrendikten sonra tahsiline İstanbul'da devam etmek istemiştir. Ancak babası, buna şiddetle karşı çıkmıştır. Babasının rızası hilafına kardeşi Mürsel ile birlikte, babasının Çankırı'da bulunduğu bir sırada yola çıkmıştır. Çankırı üzerinden İstanbul'a hareket etmişlerdir.

Yeğeni Ahmet Faruk İmal, gidiş sebebinin ardında bir sevda hikayesinin de bulunduğunu anlatıyor:

“Atıf, ilk gençlik yıllarında köyde Bölükeminler’in ailesinden bir kıza sevdalanıyor.

- Bana bu kız, Ayşe’yi isteyin, diyor.

Babası Mehmet Ali Ağa karşı çıkıyor:

-Tarla yüzünden aramızda husumete varan bir gerginlik var. Ben, bu aileden kız almam. Söyleyin Atıf’a, boşuna istemesin. Başka kimi isterse alırım, diyor.

Belki de İstanbul’a çekip gitmesinin altında bu kırgınlık vardır.”

Gerçek sebebini, ancak Allah bilir, deyip konumuza devam edelim.

İstanbul’da akrabalarından müderris Mehmet Efendi’nin yanına gitmişler. Durumu ve niyetlerini arz etmişler. Mehmet Efendi de bunlara yardımcı olmuş ve Fatih Medresesi müderrislerinden meşhur Çarşambalı Hoca’ya teslim etmiştir. Burada yüksek ilimleri tahsil ederek 1902 yılında en iyi derece ile icazet (diploma) almıştır.

Bu dönemde Mehmet Atıf, babasından hiçbir maddi destek göremediği için maddi sıkıntı çekmektedir. Ancak aynı yıl açılan Rûs imtihanında başarılı olduğu için İstanbul Müderrisliğini kazanarak 1905 yılında Fatih Camii’nde Şerh-i Akait dersleri okutmaya başlaması, onu maddi yönden bir derece rahatlatmıştır. Bununla da yetinmeyerek Darülfünun İlahiyat şubesine de kaydolmuş ve orayı da 1905’te başarıyla bitirmiştir.

İskilip’i Ziyaret:

Mehmet Atıf, babasının rızasını olmamasına rağmen kardeşi Mürsel ile birlikte İstanbul’a gelmiş, eğitimini tamamlayıp icazetini almıştı. Hatta müderris olarak göreve bile başlamıştı. Artık babasını ziyaret etmenin tam zamanıydı. Varıp elini öpmek ve af dilemek için baba ocağına gitmek istiyordu. Bu niyetle yola çıktı. Köyüne, geldiği yoldan geri dönecekti. Yol uzundu. Köylerde uğrak vererek Çankırı’ya yaklaşınca yakın bir köyde konaklamayı tercih etti.

Mehmet Atıf Efendi, misafir olduğu odada kendisini tanıtır, İstanbul macerasını anlatır. Köye dönüş niyetini ve sebeplerini açıklar. Oda sahibi vaziyeti anlayınca geceleyin gizlice Toyhane Köyü’ndeki babasına haber salar; oğlun müderris olmuş, yarın geliyor diye.

Haberi duyan babası ve köy ahali derhal heyecanla yola çıkarlar.

Bu gelişmelerden habersiz olan Mehmet Atıf Hoca da yaylı arabasına biner, köyüne doğru hareket eder. Ancak yolda uzaktan tozu dumana katmış olarak gelen bir kafileyi fark eder. Onlara yol vermek isterken kır atın üzerinde heybetle duran babasını tanır. Arabasından derhal atlar, koşup diz çöker. Barak Türkmen geleneğine uygun olarak henüz attan inmeden babasının üzengideki ayağını öper. Babası da heyecanla atından inerek oğlunun alnından öper. Atıf Efendi benim tek oğlumdur, diyerek bağrına basar. Böylece oğlunu af ettiğini herkese ilan etmiş olur.

Kafileyle birlikte Toyhane Köyü'ne gitmiş olan Mehmet Atıf Efendi, burada bir müddet kalmıştır. Bu sırada hem köyünde hem de İskilip'te hutbe ve vaazlarıyla halkı irşat etmiştir. Bu faaliyetleriyle halkın büyük sevgi ve ilgisine mazhar olmuştur. Babası da minberin dibinde oğlunu sevinç gözyaşlarıyla dinlemiştir. Böylesine seçkin bir evlada sahip olduğundan ve müderris babası olmak şerefine kavuştuğundan dolayı çok mutlu olmuştur. Atıf Hoca tekrar İstanbul'a dönmek istediğinde:

“Artık serbestsin. Kendi kendine, hatta benim rızam hilafına tahsili tamamlayıp müderris oldun. Beni de müderris babası olma şerefine ulaştırdın. Artık dilediğin yerde yaşayabilirsin. Ama biz, buradan ayrılamayız. Nereyi dilerse oraya git. Yeter ki bizi unutma.”diyerek onu gönül rızasıyla yolcu etmiştir.

Hizmet Yeri İstanbul

Mehmet Atıf Hoca, artık iyi yetişmiş bir müderristi. İskilip'te kalamazdı. İstanbul'a dönüp daha önemli görevlerde bulunmak ve millete hizmet etmek durumundaydı.

İskilip'ten İstanbul'a dönünce yine Fatih Dersiamlığı görevine devam etmiştir. Ayrıca Kabataş İdadisi (Lisesi) Arapça öğretmenliğine de atanmıştır.

İşte bu dönemde 1320/1904 yılında Safranbolulu *Fatma Zahide Hanım*'la evlenmiştir. O yıllarda memurların maaşları zamanında ödenemiyor, üç beş ay geciktiği oluyordu. O da evliliğinin ilk yıllarında bu sıkıntıları yaşamak zorunda kalmıştı. Bu nedenle yakın arkadaşı Rasim Efendi ile el ele vererek pek çok yere başvurular. Sonunda maaşlarının ödenmesini sağlayabildiler.

Kırım Yolculuğu

Atıf Hoca'nın Rasim Efendi ile birlikte yapmış oldukları bu girişim, Şeyhülislamın hoşuna gitmedi. Kendisine danışılmadan üst mercilere ulaşılmasını yetki tecavüzü olarak değerlendirip Rasim Efendi'yi Bodrum Kalesi'ne sürgün etti. Atıf Hoca da hafiyelerin takibine maruz kaldı. Sebep, sürgün edilip kalede mahpus kalan arkadaşına maddi yardım temin etme gayretiydi. Yardım istediği arkadaşlarından biri, onu ihbar etmişti.

Bu durum, onu çok üzdü. Eski medrese arkadaşlarından olup o günlerde Kırım'da Şeyhülislamlık makamında bulunan İbrahim Tali Efendi'nin daveti ve yine onun pasaportuyla gemiye binip Kırım'a gitti. Kırım'da çok sıcak karşılandı.

Kırım Bahçesaray'da vaazları, sohbetleri ve dersleriyle halkı irşat ediyordu. Onun ilmi seviyesini gören devlet adamları, ona Evkaf Bakanlığı görevini tevdi etmek istediler. Ama o, burada her hangi bir görev kabul etmek istemedi. Zira onun arzusu, yine İstanbul'a dönmek ve burada hizmet etmektir. Kırimlıların aşırı ısrarları üzerine oradan ayrıлып Lehistan (Polonya)'nın merkezi Varşova'ya gider. Oradan Avrupa'yı gözlemler, buraların ahvalini anlamaya çalışır. Üç ay kadar orada kalır.

O günlerde İstanbul'da siyasi şartlar değişmek üzeredir. İkinci Meşrutiyet'in hazırlıklarının başladığı sırada İstanbul'a döner. Kader arkadaşı Rasim Efendi'nin de İstanbul'a dönüşüne öncülük eder.

Yine İstanbul

İstanbul, onun için ilim ve feyiz mekanıydı. Buraya gelir gelmez yine müderrislik görevini yürütmeye başladı. Çok huzurluydu. Zira yüzlerce talebeye ders veriyordu. Bu arada Sebilürreşat, Beyanülhak, Mahfel gibi dergilerde ve Alemdar gazetelerinde yazı yazıyordu. Özellikle burası, tam bir fikir ortamıydı. Sebilürreşat'ta yazdığı sırada Mehmet Akif, Bediüzzaman Said Nursi, Ali Haydar Efendi, Eşref Edip gibi devrinin ilim ve fikir adamlarıyla sık sık bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunma imkanı bulabiliyordu.

Donanma Cemiyetine Destek

Mehmet Atıf Efendi, sadece ders verip yazı yazmakla yetinecek bir kişi değildi. O, cemiyet adamıydı. Memleket yararına gördüğü, hayra hizmeti gaye edinen kuruluşlarla hep dirsek temasında bulunmuştur.

O dönemde patlak veren Balkan Savaşları, Osmanlı Devletini sadece karada değil, denizde de sıkıntıya sokmuştu. Donanmamızın yetersiz durumda olduğu, Balkan milletlerinin, özellikle Yunanlıların saldırıları sırasında daha iyi anlaşılıyordu. Bu nedenle o günlerde “Donanma Cemiyeti” adlı resmi bir cemiyet kurulmuştu. Amaç, halkın ilgisini bu konuya çevirmek ve maddi destek sağlamaktı.

Atıf Hoca da bu cemiyetin lüzumuna ve gayretine inanmış, bu doğrultuda pek çok gazete ve dergide yazılar yazmıştı. Bununla da yetinmeyerek “*Nazar-ı Şeriatta Kuvve-i Berriyeye ve Bahriyeye/ Şariat Nazarında Kara ve Deniz Kuvvetleri*” adlı bir eser de yazarak tüm Müslümanları Türk Donanması’na desteklemek için her türlü bağış ve yardıma teşvik etmişti.

Eserinde vatani müdafaa için gerekli her türlü araç ve gereçleri temin ederek her an cihada hazır olmanın şart olduğunu vurguladıktan, bu konuda ayet ve hadislerden deliller sunduktan sonra “Bugün donanmaya yardım ve bağışta bulunmak, sürekli hac, sürekli cihat ve daimi sadaka mesabesindedir. Bu özel bağışlar, sadaka-i cariye ve sürekli hayır mesabesindedir.” diyordu.

Atıf Hoca’nın bu gayretlerinin etkisi büyük olmuştu. Kendi gemini kendin yap kampanyası tarzında yürütülen bu çabalar, kısa sürede etkisini gösterdi. Donanmaya halkın bağışları, inanılmaz boyutlara ulaştı. Cemiyet yöneticileri, bu durumdan çok memnundular. Bu nedenle Atıf Hoca’ya, 8 Mayıs 1912 gün ve 2224 sayılı bir takdimname göndererek teşekkür ettiler:

“Şeyhülislamlik Medreseleri Müfettişlerinden İskilipli Mehmet Atıf Efendi Hazretlerine: Kara ve Deniz Kuvvetlerinin islam nazarında önemini ve lüzumunu ispat eden değerli makalenizin risale şeklinde basılıp dağılmış olmasından hayli yararlandık. Donanmanın kamuoyunda hukukun korunması için lüzumunu pekiştiren daha geniş bir tarzda yazılacağını vaat ve müjdelemiş bulunuyorsunuz. Yakın zamanda tamamlanacağı kesinleşmiş olan risalenin şimdikiye kadar bitmiş olacağını tahmin ediyoruz. Bunun da bastırılmak üzere gönderilmesini temenni ediyoruz. Bu vesileyle takdirlerimizi ve hususi hürmetlerimizi arz ediyorum, efendim.”

Atıf Hoca, bu yazı üzerine ilgili eserini genişletmeye başlamıştır.

Hatta eserini genişletip tamamladığı sırada Hoca, 31 Mart Olayı günlerinde “Mahfel” mecmuasında yayınlanan bir yazısı bahane edilerek tutuklanır. Bir hafta kadar hapiste yatar. Suçsuzluğu anlaşılınca pardon denip tahliye edilir.

1326 (1910) yılında Medaris Müfettiği (Bütün Medreselerin müfettişliği) makamına getirilmiştir. Böylelikle bütün medreseleri denetleme yetkisiyle donatılmıştır. Bu da kıskançlıklara sebep olmuştur.

Sürgün Günleri

İttihatçılar, kendilerine rakip gördükleri ilim ve fikir adamlarına tahammül edemiyorlardı. Sudan bahanelerle onları suçluyor ve sindiriyorlardı. Tam bu sırada II. Meşrutiyet’in sadrazamı Mahmut Şevket Paşa, 14 Haziran 1913’de bir suikast sonucu öldürülmüştü. Silahı ateşleyen Topal Tevfik ve diğer işbirlikçileri, kısa zamanda yakalanarak idam edilmişti. Atıf Hoca da Donanma Cemiyeti’nin istediği eseri yeni bitirmişti.

Bu karışık ortamda İttihatçılar, kendilerine muhalif saydıkları ve bölgelerinden mebus adayı olabilecek potansiyelde gördükleri Atıf Hoca gibi yüzlerce günahsız insanı Eser-i Cedid adlı vapurla Sinop’a sürgün etmişlerdir. Atıf Hoca, orada bir süre zindanda kalmıştır. Zindanda da boş durmamış, Mir’atü’l-İslam adlı eserini yazmaya başlamıştır.

Atıf Hoca’yı Sinop’ta da rahat bırakmamışlardır. Oradan Çorum’a, ardından da Boğazlayan’a sürgün etmişlerdir. Hoca, sürgün hayatının uzun süreceği anlaşılınca aile efradına da yanına aldırılmıştı. Boğazlayan’ın havasının kendisine ve ailesine iyi gelmediğine dair rapor alınca Sungurlu’ya gönderilmişlerdir.

Atıf Hoca’nın Sungurlu’da sürgünde olduğu dönemde köyüne üç dört kere geldiğini yeğeni Ahmet Faruk İmal, yaşlılardan defalarca dinlediğini belirtmiştir. Anlattığına göre Atıf Hoca, köyüne kendi kesesinden cami yaptırdığı sırada da köye birkaç defa daha uğramış ve inşaatın seyri hakkında bilgi almıştır.

Sürgün dönemi sırasında, aradan bir buçuk yıl gibi bir süre geçtikten sonra, bir yanlışlık yapıldığı belirtilerek özür dilenip tekrar İstanbul’a dönmesine izin verilmiştir. Bu süre içinde Atıf Hoca’nın mebus olma dönemi de geçmiştir. Zaten Hoca’nın da böyle bir arzusu hiç olmamıştır.

Medreselerin İslahı Görevi

Atıf Hoca İstanbul'a geldiğinde Seferberliğin en buhranlı günleri yaşanıyordu. Devletin bütün kurumları çökmüştü. İttihatçılar, memleketi içinden çıkılmaz sorunlarla baş başa bırakmıştı. Ama Atıf Hoca, siyasetten uzak durmakta kararlıydı. En az dört yıl görev alamadı. Sıkıntılı günler yaşadı. O, ilim ve irşattan başka bir iş bilmezdi. Onun için 1918 sonlarında Medresetü'l-Kuzat'ta (Mahkeme kadılarını yetiştiren medresede) müderrislik (profesörlük) görevi teklif edilince tereddütsüz kabul etti. Orada Hikmet-i Teşrii-ye derslerinin yanı sıra Darü'l-Hılafeti'l-Âliyye Medresesi'nin yüksek bölümünde de Tefsir dersleri verdi. Bu sırada 1 Ocak 1919 tarihinde Darü'l-Hılafeti'l-Aliyye Medreseleri İbtidaî Dahil Medresesi Genel Müdürlüğü görevine atandı.

Atıf Hoca, göreve başladığında medreselerdeki korkunç manzarayı görür. Büyük ihmaller yüzünden medreselerin çöktüğünü yakinen müşahade eder. Zaten Meşihat Dairesi de onu, sırf bu medreseleri ıslah etsin diye bu göreve getirmiştir. Atıf Hoca, bu zor işler arasında hem medreselerin ıslahı hem de meşihat makamındaki meselelerin halliyle ilgili diğer konularda toplanan komisyonlara başkanlık ediyordu.

O günleri bilenler, Atıf Hoca'nın gayretleriyle medreselerin pek kısa zamanda derlenip toparlandığını, tanınamayacak derecede ihya olduğunu, yeniden canlandığını ittifakla dile getirirler.

Atıf Hoca, medreselerle ilgili ihya çalışmaları sürdürdüğü sırada Meşihat Dairesi'ndeki görevini de ihmal etmiyordu. Şeyhülislamlık makamını çevreleyen pek çok çıkarıcının yolsuzluklarına engel olmuştu. Burada da cesareti ve dürüstlüğüyle çok başarılı görev ve hizmetlerde bulunmuştu.

Medreseleri İslahının Yankıları

Medreselerin ıslahı konusunda Atıf Hoca'nın yapmış olduğu başarılı çalışmaları, bazıları kıskançlık ve hasetle izlerken pek çok ulema, gıpta ve memnuniyetle karşılıyorlardı. Bu çabaları, dünyanın pek çok ilim ve kültür merkezlerinde de ilgi ile takip ediyorlardı. Bu örnek eğitim kurumları, İstanbul'a gelen misyon şeflerince de ziyaret ediliyor ve pek çok ecnebi de hayranlıklarını gizleyemiyorlardı.

Bir gün Bosna Hersek'ten bir heyet, Atıf Hoca'yı ziyarete geliyor. Bir

süre sohbet ettikten sonra Hoca'yı memleketlerine davet ediyorlar. Bosna medreselerini yeni baştan gözden geçirmek ve ıslah etmek üzere ona resmi bir çağrıda bulunuyorlar.

Kosova, Üsküp, Plevne Müslümanlarından müteşekkil heyetler, birçok defa İstanbul'a gelip kendisini, medreselerini ıslah etmesi ya da oralandaki en yüksek dini ve ilmi görevleri kabul etmesi için ısrarla memleketlerine davet etmişleridir.

Atıf Hoca'nın ilminden yararlanmak için gelenler arasında Kırım Müslümanlarının reisi İbrahim Tali de vardı. Daha önce Atıf Hoca'ya Evkaf Bakanlığı görevini teklif etmişti. Bu defa buna ek olarak bütün dini kurumların ıslahı yetkisini vermek istediğini belirtti. Ancak o, her türlü mevkii reddediyor ve vatanından ayrılmak istemiyordu. İslam davasının merkezi İstanbul'dur deyip burada kalacağını ve eserlerini burada vereceğini söylüyordu.

Pek çok İslam ülkesinden bu meyanda davetler alıyor ve memleketlerinde şeyhülislam olarak hizmet etmelerini istiyorlardı. Atıf Hoca, onlara gereken iltifatı gösteriyor, arzu ettikleri bilgileri verip onları nezaketle uğurluyordu. Medreselerin ıslahı konusundaki soru ve talepler karşısında onlara uyguladığı programları ve nizamnameleri de veriyordu. Ama ben İstanbul'dan ayrılamam, deyip ülkelerine davet taleplerine karşı kesin cevabını vermiş oluyordu.

İngiliz, Fransız ve Rus zulmü altında inleyen Müslümanların liderleri de payitahta gelerek Atıf Hoca ile görüşüyorlar ve bu zulümden kurtulmak için onun önerilerini dinlemek istiyorlardı. O da bu heyetlere, eğitime ağırlık vermelerini tavsiye ediyor ve medreselerin ıslahı konusunda izlediği yolları onlara anlatıyordu.

Yabancı heyetlerin ziyaretleri

Yukarıda çeşitli İslam ülkelerinden veya İslam topluluklarından gelen heyetlerden söz ettik. Ancak onu ziyaret edenler, sadece bunlardan ibaret değildi.

İskilipli Atıf Hoca hakkında ilk eseri 1952 yılında Sinan Omur yazmıştır: "İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi?"

Sonra Atıf Hoca konusunu Üstat Necip Fazıl Kısakürek, "Son Devrin Din Mazlumları" adlı eserinde genişçe ele almıştır. Onun eserinden konumuzla ilgili kısa bir bölüm nakletmek istiyorum:

"Medreseyi kısa zamanda öyle ıslah ediyor ki ismi her tarafa yayılıyor.

Hem madde hem mana cepheleriyle örnek medresenin ne demek olduğu görülüyor. Ecnebiler bile bu örnek medresenin manzarasına hayran.”

Bir gün Amerikan elçiliğinden bir grup, Atıf Hoca’yı ziyarete geliyor. Ona İslamiyet hakkında sualler yöneliyor ve ayrılırken ihtiramlarının en taşkınına gösteriyorlar. Grupta bulunan yaşlı bir Amerikalı, Atıf Hoca’ya şöyle hitap ediyor:

-Keşke genç olsaydım da talebeniz sıfatıyla yanınızda kalsaydım. Sizden feyiz alsaydım.

O Amerikalı, sonunda Atıf Hoca’yı ülkesine davet ediyor. Ama Atıf Hoca’nın cevabı yine aynı...

Bir başka gün bir İtalyan müsteşriki (oryantalisti) olan *Prof. Rossi*, şeyhülislamlik makamına gidip İslam diniyle ilgili bazı sorular sormak istiyor. Onlar da onu Atıf Hoca’ya gönderiyorlar. Hoca’nın huzuruna gelen bu müsteşrik, İslamiyet hakkında saatlerce sohbet ediyor. Bütün sorularına tatminkar cevaplar alıp ayrılırken şöyle diyor:

“Ben, Arabistan’ı, Hindistan’ı gezdim. Oraların en tanınmış alimleriyle görüştim. İtiraf edeyim ki hiçbirisi beni sizin kadar aydınlatamadı. Senelerdir zihnimi kurcalayan ve bir türlü içinden çıkamadığım en karmaşık meseleleri, siz açıklığa kavuşturdunuz. Beni ihya ettiniz. Her tarafa yayılmış şöhretinizin çok haklı olduğunu şimdi daha iyi anlamış bulunuyorum.”

Japon büyükelçisi Baron Uşida, İstanbul’a ilk gelişinde resmi makamlardaki temaslarından sonra devrin en büyük alimi olarak duyduğu Atıf Hoca’yı ziyaret etmiş, onunla uzun uzun sohbette bulunmuştur. Giderken de takdirlerini şöyle dile getirmiştir:

“İslam aleminde sizin gibi birkaç Hoca Efendi daha mevcut bulunsaydı, İslamiyet bütün şarka çok çabuk yayılırdı. Bundan eminim.”

Atıf Hoca, muhtelif dergilere pek çok ilmi ve dini makale yazmıştı. Bunların çoğu, çeşitli dillere çevrilmiş ve dünyanın her tarafına dağılmış bulunan Müslüman alimlerce dikkatle takip edilmiştir. Bunun yanı sıra batılı müsteşriklerce de titizlikle izlendiği bilinmektedir. Bu nedenle pek çok hayranından teşekkür mektubu aldığı da yakın çevresinin malumu idi. Hatta Fransa gibi bazı batı ülkelerinin başkentlerinde müsteşriklerin çıkarttığı bilimsel dergilerde yayımlanmak üzere yüksek paralar karşılığında yazı istendiği de yine ilim çevrelerinde çok konuşulurdu.

Sarayda iftar sofrası

Yerli ve yabancı pek çok kişi ve heyetin ziyaret ettiği Atıf Hoca, Yıldız Sarayı'nın da yakın ilgisine mazhar idi. Bir akşam Sultan Vahdettin Han, onu iftar sofrasına davet eder. Sultan'ın gözü, Atıf Hoca'nın üzerindedir. Onun her hareketini, özellikle bir Avrupalı gibi çatal bıçakla yemek yiyişini dikkatle izlemektedir. Padişah, dayanamayıp sorar:

-Hoca Efendi hazretleri, çatal bıçakla yemek yemeyi günah sayanlar var. Siz ne dersiniz?

Hoca derhal cevap verir:

-Peygamber Efendimizden sonra icat edilen ve temizlik bakımından lüzumlu olan şeylerin kullanılmasında hiçbir günah yoktur.

Bu cevap, hem Sultan Vahdettin'in, hem de sofrada bulunan diğer zevatın hoşuna gider. Şimdiye kadar alimlerimizden hiç biri bunu böyle izah etmemişti, diyerek takdirlerini ifade ederler. İftar sonrasında Sultan, adet olduğu üzere ihstanda bulunmak ister. Ama Atıf Hoca, beni böyle şeylere alıştırmasanız iyi olur, diyerek bağış ve hediye nezaketle geri çevirir. Zira Atıf Hoca, prensip itibariyle hiçbir kimseden ihسان ve hediye kabul etmezdi. Bunu, ömrü boyunca adet edinmişti. Odacısı, bir gün hanımının yapmış olduğu baklavayı hediye olarak getirmişti. Hoca, onu bile bu prensibi gereği geri çevirmişti.

Bağdath Bir Şeyh

İskilipli Atıf Hoca hakkında ilk eser yazan Sinan Omur anlatıyor:

Bir Ramazan akşamı Veznecilerdeki Zeynep Kamil Konağı'nın önünden geçmekte olan Atıf Hoca, kefiyeli, maşlahlı, sakallı bir zat ile karşılaşır. Kendini tepeden tırnağa kadar süzerek dikkatle izleyen Arap, selam verip yanına yaklaşır.

-Siz Atıf Hoca değil misiniz? Resminizden tanıdım. Ben de sizi arıyordum, der.

Atıf Hoca da:

-Evet, benim. Ne arzunuz vardı? deyince Bağdathlı bir şeyh olduğu sonradan anlaşılan bu ihtiyar, derhal Hoca'nın eline sarılır.

-Müsaadenizle önce ellerinizi öpeceğim. Sağ elinizi kralımız Melik

Faruk namına, sol elinizi de kendi namıma öpmeden bırakmam, diye ısrar eder.

El öptürmekten haz etmeyen Hoca, her ne kadar buna engel olmak istediye de Bağdatlı yine arzusunun yerine getirir. Sonra başını kaldırıp Atıf Hoca'ya da davranışının sebebini izah eder.

-Buraya gelmek üzere pasaportumu alıp Bağdat'ta Kral Faruk hazretlerine veda ziyaretinde bulunduğum sırada bana “ Mademki İstanbul'a gidiyorsun, oraya varır varmaz Atıf Efendi ismindeki muhterem Hoca'yı bul. Benim namıma elini öp, selam ve saygılarımı ilet. Bağdat'ı ne zaman şereflendireceklerini sor, dedi. Ben de emredersiniz, diye söz verdim. İşte bunun için sabahtan beri sizi arar dururdum.”

Atıf Hoca, ona da yine İstanbul sevdasından söz eder ve nezaketle uğurlar.

Teali-i İslam Cemiyeti Konusu

Mehmet Atıf Efendi, sosyal yönü güçlü bir aksiyon adamıydı. Medreselerin ıslahıyla uğraştığı sırada 15 Şubat 1919 yılında alimlerin ve müderrislerin haklarını korumak ve muhtaç talebelere yardımcı olmak için İstanbul'da Cemiyet-i Müderrisin adlı kuruluşa öncülük etti. Bu cemiyetin kurucuları şunlardı: Fatih Dersiamlarından Abdülfettah, Geyveli İbrahim Hakkı, İskilipli Mehmet Atıf, Beyazıd Dersiamlarından Ermenekli Mustafa Saffet Efendiler.

Diyanet İslam Ansiklopedisinde Ekmelettin İhsanoğlu, bu konuyu detaylı biçimde ele almıştır. Ona göre Cemiyet-i Müderrisin'in idare heyeti başkanı Mustafa Sabri Efendi, ikinci başkanı İskilipli Mehmet Atıf, katip Mustafa Saffet idi. Diğer üyeler; Düzceli Zahit, Seydişehirli Hasan Fehmi. Eşrefefendizade Şevket, Said Nursi, Tahirü'l-Mevlevi...

Mustafa Sabri Efendi şeyhülislam olunca Mehmet Atıf Efendi başkan oluyor. Kasım 1919'da adı da, Teali-i İslam (İslamın Yükselişi) olarak değiştiriliyor. Cemiyet-i Müderrisin'in amaçlarına ek olarak dışarıdan gelen Müslümanların birbirlerini daha yakından tanımaları ve sınırlarımızın dışında kalmış milyonlarca dindaş ve soydaşlarımızla bir irtibat kurmalarını sağlamayı da çalışma programlarına alıyorlar.

Tamamen ilmi ve ictimai gayelerle kurulmuş olmasına rağmen yöneticileri, memleketin içinde bulunduğu durumdan da uzak kalamazlardı. Mütareke esnasında Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine ilk protesto hareketine

geçenlerden biri de bu cemiyet oldu. Atıf Hoca, bu cemiyetin kurucusu ve başkanı sıfatıyla, tanınmış bazı hocaları da yanına alarak işgal altındaki İstanbul'da bulunan itilaf devletlerinin temsilcilerini birer birer ziyaret etmişler, ulema namına bu şen'î taarruz ve tecavüzü şiddetle protesto etmişlerdi:

“Kötü politika yüzünden zebun düşmüş bir milletin zaafını bu dereceye kadar istismar etmek, hiçbir din ve insaf ölçüsüne sığdırılmaz. Gayeniz Türk milletinin şahsında islama darbe vurmaksa bunu açıkça bildirin ki biz de ona göre başımızın çaresine bakalım.” diye başlayan sert bildiri, işgal devletlerini epeyce tedirgin etmişti.

Teali-i İslam Cemiyeti, başta İstanbul olmak üzere henüz işgale uğramamış pek çok kentimizde şubeler açmıştır. Bu bağlamda Merzifon, Çorum ve İskilip'te de Teali-i İslam Cemiyeti'nin şubesi açılmıştır.

Buraların açılışına Atıf Hoca'nın gelip gelmediğine dair yazılı bir kaynağa rastlanmadı. Ancak Atıf Hoca, bu sebeple olmasa bile sıla-i rahim için İskilip'e gelmiş, köyünü ve akrabalarını ziyaret etmiştir. Hatta bir gelişinde Ulu Cami'de vaaz da etmiştir.

İskilip'te uzun yıllar vaizlik yapmış olan İsmail İpekçi (1891-1977) hocanın anlattığına göre Milli Mücadele döneminde Atıf Hoca İskilip'e uğramış ve Ulu Cami'de de vaaz etmiştir. Burada halka, İstanbul'un işgal altında olduğunu, bu yüzden Padişah'ın ve İstanbul hükümetinin İngilizlerin esiri durumunda olduğunu ve bu sebeple hiçbir şey yapacak gücü olmadığını anlattıktan sonra “Umut, Ankara hükümetindedir. Ankara'yı ve Kuvay-ı Milliye'yi (Milli Kuvvetleri/Kurtuluş Savaşını) desteklemek lazım.” diye konuşmuştur. Bunu İsmail İpekçi Hoca, evde sık sık anlatmıştır. (Kaynak: Torunu Veysel Bağcıvan-Emekli öğretmen)

Aslında bu, dostu ve kalem arkadaşı Mehmet Akif'in Kastamonu'daki konuşmalarıyla da benzerlik taşımaktadır. Atıf Hoca, Milli Mücadeleye karşı çıkmanın günah olduğuna dair pek çok yerde vaaz ettiğini, mahkeme safahatında da tekrar edecektir.

Bu konuyu yeğeni Ahmet Faruk İmal'a sorduğumuzda o da “İskilip Ulu Cami'de bu yolda vermiş olduğu vaazları yaşlılardan ben de çok dinlemiştim,” diyor. Bu sözlerin doğru olma ihtimalini de şöyle izah ediyor: “Atıf Hoca'nın bir kardeşi Çanakkale'de şehit olmuştur. On bir tane akrabası da Milli Mücadele'de şehit düşmüştür.”

Aynı konuyu İskilip'in Sesi Gazetesi'nde uzun yıllar hizmet vermiş olan Sayın Ahmet Çarkacı'ya telefonla sorduğumda o da “Bu konuda pek

çok yaşlıdan bu ve benzeri rivayetler dinlemiştir ama şimdi o yaşta kimse kalmadı.” tarzında çok önemli bilgiler vermiştir. “Onun Milli Mücadele’yi desteklediğini bilmeyen yoktur.” demiştir.

Başlangıçta pek yararlı hizmetler yapmış olan bu Teali-i İslam Cemiyeti, maalesef tarihte bir beyanname skandalıyla anıla gelmiştir. İstanbul’u işgal eden İngilizler, Milli Mücadele aleyhinde bir beyanname yayınlamayı planlıyorlar. Bunun halk üzerinde etkili olabilmesi için milletin kabulüne mazhar olmuş Teali-i İslam Cemiyeti adına yayınlattırılmasında ısrarlılar. Bu nedenle İngilizler, hazırladıkları beyannameyi zorla Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin aracılığıyla cemiyete onaylatmaya çalışmaktadırlar.

Beyannamenin hazırlanıp Yunan uçaklarıyla Anadolu’da dağıtılacağına dair duyum alan Tahirü’l-Mevlevi, cemiyetin başkanı olduğu için derhal vaziyeti Mehmet Atıf Hoca’ya bildirir. Birlikte Mustafa Sabri Efendi ile görüşmeye karar verirler.

Daha sonra İstiklal Mahkemesi’ndeki sorgusu esnasında kendisine yöneltilen en önemli suçlardan biri olarak gösterilen bu beyanname (bildiri) konusunda Konyalı Tahirü’l-Mevlevi, “Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları” adlı eserinde konuyu şöyle naklediyor:

“İskilipli Atıf Hoca’ya Beyazıt’ta rastladım. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi tarafından çağrıldığımı, Teali-i İslam Cemiyeti namına yazdırılmış ve bastırılmış bir beyannamenin cemiyet mühürüyle mühürlenmesi emrine maruz kaldığımı, idare heyetine danışılmadan böyle bir şeyin yapılamayacağı cevabımı verdiğini haber aldım.

-Beyanname neye dair diye sordum

-Kuvay-ı Milliye aleyhinde ve cezalandırılması hakkında, cevabını alınca:

-Bu beyanname kabul edilir ve mühürlenirse ben çekiliyorum, dedim.

Tahirü’l-Mevlevi, olayın duyuluşunu böyle açıkladıktan sonra, Atıf Hoca ile birlikte doğru Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin yanına gittiklerini, İstanbul hükümetinin emri üzerine böyle bir bildiri hazırlandığını oradan da öğrenirler.

Atıf Hoca bu işten cemiyetin haberinin olmadığını söyleyince Şeyhülislam’ın bunun fuzuli bir nikah kabilinden bir şey olduğu şeklindeki cevabı, birden bire ortamı gerer. Mustafa Sabri Efendi, ısrarla bunun bir hükümet icraatı olduğunu vurgular. İş aceleye geldiği için cemiyetle istişareye fırsatları olmadığını ifade eder. Aslında hükümet icraatı ise hükümet bildiri

şeklinde yayınlanması gerekmez miydi, sorusunun cevabı verilemez.

Bu tartışmalardan sonra cemiyet idare heyeti, toplanıp bu beyanname konusunu müzakere etmeye karar verirler. Toplantının yapılacağı mekanın kapısında Memurin (personel) müdürü Sağır Emin Efendi beklemekte ve gelenlere “Efendinin selamı var, sakın itiraz etmeyesin. Hakkında böylesi hayırlı olur.” diyerek gelenlerin kulaklarına fısıldamakta ve baskı yapmaktadır.

O gün toplantı, her zamankinden daha kalabalıktı. Zira hiçbir toplantıya gelmeyen üyeler bile o gün gelmişlerdi. Şeyhülislamlık makamının mektupçusu ve Mustafa Sabri Efendi’nin damadı Bergamalı Zeki Efendi de böyle birisiydi. Zeki Efendi:

“Hükümet namına söylüyorum ki...” mukaddimesiyle söze başladı. Bu beyannamenin olağanüstü önemine binaen derhal kabul edilip mühürlenmesi lazım geldiğini, aksi hareketin vatana ihanet sayılacağını uzun uzun anlattı.

Bu ve benzeri tehditlerin havada uçuştığı bir ortamda Tahirü’l-Mevlevi ve Atıf Hoca, bu beyannameyi asla kabul etmeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Zeki Efendi:

-Siz kabul etseniz de etmeseniz de hükümet bu beyannameye Anadolu’ya gönderecek, dedi.

Tahirü’l-Mevlevi de:

-Tekzip ederiz deyince,

-Matbuat müdürlüğüne emir verdim, tekzip edemezsiniz, diyerek tehdidini sürdürdü.

Sonunda beyanname, yönetim kurulunun oylarına sunuldu. Onca baskılara rağmen on kişiden beşinin kabulüne karşın beşi de red oyu kullanmıştır. Cemiyet başkanı olarak Atıf Efendi de red oyu kullandığı için huhuken beyanname reddedilmiştir. (Bak: Tahirü’l-Mevlevi; Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları, sh: 79-83)

Teali-i İslam Cemiyeti idare heyetinin kararı böyle olmasına rağmen bu beyanname, cemiyetin mührü olmadan fakat cemiyet adı kullanılarak Eskişehir semalarında Yunan uçaklarıyla dağıtılmıştır.

Bu duruma çok üzülen Atıf Hoca, o dönemde İstanbul’da yayınlanan ve Milli Mücadele’ye destek veren Vakıf Gazetesi’ne bir tekzipname (Yalanlama) yazısı göndermiş ve bu beyannamenin cemiyet tarafından kabul edilmediğini açıklamıştır. Bu tekzip yazısı, Vakıf Gazetesi’nin 1034 nolu nüshasında yayınlanmıştır.

Bildiri oylamasında olumsuz oy kullanan Tahirü'l-Mevlevi, memuriyet görevinden azledilmiştir. Atıf Hoca da bu olaydan sonra Teali-i İslam Cemiyeti'nden tamamen alakasını kesmiştir.

Medrese hocalarının haklarını korumak, fakir öğrencilere yardımcı olmak, sınırlarımız dışında kalan Müslümanlarla bağlarımızı güçlendirmek gibi ulvi gayelerle kurulan cemiyetin işgal altındaki İstanbul'da çizgisini uzun süre koruyamayacağı herkesçe tahmin edilebilir. İngilizlerin baskısı altında bulunan İstanbul hükümetinin bu tür cemiyetleri siyasi emellerine alet etmesi zaten beklenmekteydi. Bu durum, Atıf Hoca ve arkadaşlarının bu tür faaliyetlerden çekilmesine neden olmuştur. Ama Atıf Hoca, İstiklal Mahkemesi'nde bu yüzden sorguya çekilip suçlanmaktan da kurtulamamıştır.

Olayın böyle olduğu hiç anlatılmadan sadece beyannamenin uçaklardan atılışı ve altında da Teali-i İslam Cemiyeti isminin bulunuşu esas alınmak suretiyle pek çok tarih kitabında bu cemiyetin adı zararlı cemiyetler listesine girmiştir. Dolayısıyla cemiyet başkanı Atıf Hoca da vatan haini, İngiliz uşağı gibi damgalarla anılmıştır. Hakikat ortaya çıkmasına rağmen, bu yanlış veya kasıtlı suçlamalarını sürdürenleri hala görmekteyiz.

İlmi Çalışmaları ve Eserleri

Atıf Hoca, idareciliği ve cemiyetçiliği denemiş ve ağır darbeler almıştı. Bu nedenle artık sadece ilim ve irşatla uğraşmak istiyordu. Sarayda Padişah huzurunda gerçekleştirilen Huzur Derslerini aksatmadan sürdürüyordu. Bu durum, 1922-1923 yıllarında da devam ediyordu.

(Bak: Mardin; Huzur Dersleri, I/113-115)

Bir yandan Huzur Dersleri'ne devam ederken diğer yandan "Atıf Efendi Kütüphanesi Neşriyatından" adlı bir yayınevi kurdu. Kapalı çarşı civarında bir dükkan açtı. Burada bir seri kitap yayınlamaya başladı. Hedefi, on yıl içinde elli eser çıkartmaktı. Amacı, bu kitaplarla hem halkı irşat etmek hem de satışlarıyla evinin ihtiyacını, nafakasını karşılamaktı.

Bu yayınevinde yayınladığı ilk eseri, 1923 yılında basılan "**Tesettür-i Şer'i**" adlı kitaptır. Bu eserde dini esaslar çerçevesinde örtünmeyi ele almıştır.

İkinci eseri, 1924 yılında yayımlanan "**Din-i İslam'da Men-i Müskirat**" yani İslam Dininde içki yasağı adlı kitaptır. İçkinin insan sağlığı üzerindeki etkilerinden başlayarak yeni nesillerin içki ve benzeri zararlı maddelerden korunmasını sağlamak için kaleme almıştır.

Üçüncü eseri, 1924 yılının Temmuz ayında yayınlanan ve idamına sebep olan “**Frenk Mukallitliği ve Şapka**” adlı risalesidir. Yani şapka giyilmesini mecburi kılan kanunun kabulünden bir buçuk yıl önce yazılmıştır. Kitabı ilk defa Sadık Albayrak, 1975 yılında sadeleştirerek Çile Yayınevine yayınlamıştır.

Atıf Hoca, daha önce Sinop’ta sürgün iken “**Mir’atü’l- İslam**”(İslamın aynası) adlı eseri yazmış ve 1332/1916 yılında yayınlamıştı.

“**Medeniye-i Şer’iyye ve Terakkiyat-ı Diniye**” adlı eseri, 1329/1913 yılında yayınlamıştı. Bu kitap ilk defa Sadık Albayrak tarafından 1975 yılında “Şeriat Medeniyeti” adıyla sadeleştirilip Şamil Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Aynı eseri Ümit Dericioğlu, “Medeniyetimizin Sosyal Dinamikleri” adıyla yeniden sadeleştirip İnkılap Yayınları arasında neşretmiştir.

İskilipli Muhammed Atıf Hoca’nın 6 ciltlik İslam Fıkhı adlı bir çeviri eseri de yayınlandı. Bu kitap, İbrahim Halebi(öl.956/1549)’nin “Mülteka’l-Ebhur” adlı eserinin Arapçadan tercümesidir. Kitabı, Abdullah Sivridağ ve Mümtaz Habib Güven yayına hazırlamışlardır. 1994 yılında Hayrettin Karaman’ın takdim yazısıyla Nehir Yayınları tarafından neşredilmiştir.

Diğer eserleri şunlardır:

**Nazar-ı Şeriatıta Kuvve-i Berriye ve Bahriyye’nin Ehemmiyet ve Vücubu (132/1911)*

**Muinü’l-Talebe (1326/1910)*

**İslam Yolu (1338/1922) Nehir Yayınları 1991*

**İslam Çılgırı (1339/1923)*

**Cihat (1326/1910 tarihinde Sırat-ı Müstakim ve Beyanü’l-Hak dergilerinde yayınlanan yazıları)*

**Çocuk Terbiyesi (1328/1912 yılında Beyanü’l-Hak dergisinde yayınlanan makalesi)*

**Bir Müctehit Taslağının Dalalet ve İdlali, (1328/1912 yılında Beyanü’l-Hak dergisinde yayınlanan makalesi)*

**İçtihat ve İslam Dinin Asrileştirmek (1337/1921 yılında Mahfel dergisinde yayınlanmış makale)*

İdamına Giden Yol

Atıf Hoca'nın kendisini her türlü siyasal ve sosyal faaliyetlerden soyutlayıp eser yazmaya ve yayınlamaya başladığı sırada Türkiye'de pek çok şey değişmeye başlamıştı. Cumhuriyetin ilanından itibaren bazı inkılapların yapılacağı biliniyor gibiydi. 1924 yılında hafta tatili kanunu kabul edildi. Saltanatın ardından halifelik de kaldırıldı. Şer'iyeye mahkemeleri kaldırılarak yeni anayasa kabul edildi. Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkartılarak medreseler kapatıldı.

1925 yılında âşarı kaldıran kanun yürürlüğe girdi. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Atıf Hoca'yı doğrudan ilgilendiren Şapka İktisası (Giylmesi) Kanunu 25 Kasım 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. Bu kanuna göre bütün millet, tüm devlet memurları ve milletvekillerinin şapka giymesi mecburi idi. Buna aykırı davrananları hükümet engelleyecekti. Uygulamada çıkabilecek tepkileri yok etmek için İstiklal Mahkemelerine sınırsız yetki verilmişti. Bu yöndeki inkılapların devamı niteliğinde olarak 30 Kasım 1925'te çıkarılan 677 sayılı kanunla tekke ve zaviyeler de kapatılmıştı.

Uygulamanın nasıl başladığını bir görgü tanığı olan Fransız yazar Paul Gentizon'dan dinlemekte yarar vardır. Paul Gentizon, 1922 yılında Temps gazetesi adına Türkiye'ye gelmiş ve beş yıl kalmıştır. "Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu" adlı eserinde Şapka Kanunu'nun uygulama sürecinde gördüklerini şöyle anlatıyor:

"Hemen yürürlüğe giren bu kanuna (şapka kanunu) aykırı her türlü davranış için tedbirler alındı. İstanbul'da komiserler, kendilerine bağlı memurlarla birlikte, İstanbul'u Galata'ya bağlayan büyük köprü'nün başını ve şehrin başlıca yollarını tuttular. Fes ya da kalpak giyinmiş herkesi tutuklayarak, başlıklarını ellerinden alıyorlardı. En küçük karşı koyma, suçlunun tutuklanmasına sebep oluyordu. Aynı şekilde Ankara'da 27 Kasım günü sabahleyin, başlıca yollara yerleştirilen memurlar, yoldan geçenleri, fes ya da kalpaklarını çıkarmaya, daha doğrusu ondan vazgeçmeye zorluyorlar, onlara yeni başlıklar satın almayı, buna gücü yetmeyenlerin başı açık gezmelerini emrediyorlardı. Sabahın erken saatinde karşılaştıkları bu olaydan şaşkına dönen çevreden şehre gelen köylüler, bu sonuncu şıkkı uygulamak zorunda kalıyorlardı..."

(Bak: Hüseyin Yılmaz: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü, sh. 266-267)

İşte bu noktada 1340 (12 Temmuz 1924) tarihinde yani Şapka İktisası Kanunu'nun kabulünden yaklaşık 17 ay önce Atıf Hoca'nın yayınlamış olduğu "Frenk Mukallitliği ve Şapka" adlı kitapçık akla geldi.

"Frenk Mukallitliği ve Şapka"da ne diyor?

İskilipli Mehmet Atıf Hoca, "Frenk mukallitliği ve Şapka" adlı 32 sayfalık küçük boy kitabında konuya taklidi tarif ve izah ile başlıyor:

"Taklit: Hüsnu zan edip haklı olduğuna itikat etmek sebebiyle bir kimseye itikatta, sözde ve fiilde, görünüş ve gidişinde delilsiz uymak, tabi olmak ve ona benzemek demektir.

Şeriat nazarında genellikle taklit caiz değildir. Sırf nazar ve istidlal ile vukuf mümkün olan itikadi usul ve İslami esaslarda mucizelerle teyit edilmiş olan Resulullah (sav)den başka hiçbir kimseyi taklit caiz değildir....

Fakat halkın işlerinin muattal olmaması için yalnız şeriatın furuunda, yani ibadet ve muamelatta içtihat derecesine ulaşamayanların taklidi, zaruri olarak meşru kılınmıştır.

Şu kadar ki dini işlerde itimat olunan şer'i naslara muhalif hususlarda: "Yaratıcı'ya isyan olacak işte yaratığa itaat olunmaz."hadisince ne bir müçtehidin, bir alimin bir şeyhin ne de halifelerin, emirlerin, kumandanların ve filozofların itikatlarına, ibadet ve muamelelere, ahlak ve adaba dair sözlerine, fiillerine uymak, boyun eğmek ve taklit etmeye teşebbüs asla caiz değildir.

Şu halde bir müslümanın küfür adet ve alameti sayılan bir şeyi, zaruret olmadan giyinmek veya takınmak suretiyle Müslüman olmayanları taklidi ve kendini onlara benzetmesi şer'an yasaktır. Bu hususa icma-ı ümmet de in'ikat etmiş (bağlanmış)tır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Zira Allah'ın Resülü (sav), şöyle buyurmuşlardır: "Bir kavme benzemeye çalışanlar, o kavimdendir." (İmam Ahmet ve Ebu Davut)

Teşebbüh: Başkalarının yaptığı bir işi onlara tabi olarak yapmaktır. Şu halde hadis-i şerifin manası; bir millete benzemeye özenenler, benzemek istenilen ortak değerlerde onlardandır. O ortak değer küfür ise küfürde, masiyet ise masiyette, salah-ı hal ise salahta, bunların adeti ise adette o milletin hükmüne tabi olurlar demektir... Hz. Peygamber Efendimiz, diğer bir hadis-i şerifinde buyurmuşlardır ki: "Bizden başkalarına benzemeye özenenler bizden, bizim milletimizden değildir." (el-Camiu's-Sagir)

Uyumak, yatmak, oturmak, yemek, içmek gibi tabii işlerde benzerlik

olacaktır. Ziraat ve sanayi alet ve araçları, harp vasıtaları, yatak ve mutfak takımı gibi dini emirlerden olmayıp da kendileriyle yalnız dünyevi gaye maksut olan mübah işleri ihdas meşru ve hatta bunlardan bazıları emir olunmuştur. Bu gibi işlerde Müslüman olmayan milletleri taklit ve bu hususta onlara benzemek yasaklanmış değildir.

Ancak ilhad, zulüm, şekavet, fuhuş, içki, kumar, dans, bar, tiyatro ve sair sefahat ile meyhane, karhane, kumarhane, dans ve bar mahalleri açılması gibi Batı Medeniyetinin maddiyat kısmından ahlaki, içtimai ve siyasi bakımdan, namus ve din yönünden zararlı olan çirkin ve rezilce işlerin esas ve ayrıntılarını haram kılıp yasaklamıştır. Binaenaleyh batı medeniyetinin bu gibi rezilce yönleri gayrimeşrudur. Şiar-ı küfür (küfür alameti); her asırda, her beldede değişebilirse de gayrimüslim milletlerin en meşhur işaretleri-alametleri şapka, gayyar, zünnar, küstir, gasli ve saliptir.

Şapka: Örfte küfür alameti yani gayrimüslimlerin Müslümanlardan ayrılmasına alamet olan baş kisvesidir.

Gayyar: Zimmilere mahsus elbisedir.

Zünnar: Hıristiyanlara ve Mecusilere mahsus bir kuşaktır.

Küstiç: Yine aynı tayfalara mahsus bir kuşaktır.

Gasli: Yahudilerce giyilen sarı renkli bir hırkadır.

Salip: Hıristiyanlarca kutsal olan haçtır.

Terbiye ve itiyat tesiriyle bir adamın ruhu küfür rengine boyanmak ve kalbi o maneviyat ile muttasıf olma neticesi olmak üzere Allah'a, Resulullah'a, şeriata ve sair dini zaruretlere iman ve itikadı olmadığı için seve seve kafirlerin kendilerine has alamet ve şiarlarını giyinmiş ve kabul etmiş olursa o kimsenin küfründe şek ve şüphe yoktur ve olamaz....

“Bizden başkasına benzeyen, bizden değildir. Yahudi ve Hıristiyanlara benzemeyiniz.” hadis-i şerifi, gayrimüslim milletlere mahsus olan şiar ve alamet arasında şer'an fark olmadığına delil ve burhandır.

Müslüman için en muteber ve kıymetli olan iman ve İslami meselelerde şaibe-i küfür (küfür emare ve şüphesi) olabilecek şeylerden sakınmalarını din kardeşlerimize tavsiye eder ve “Dilediğinizi yapınız, Allah amellerinizi görüyor.” (Tevbe.105) ayetinin yüce manasına Müslüman kardeşlerimizin dikkat nazarını çekerim”

12 Temmuz 1340 (1924) İstanbul

Yayın İzni

Atıf Hoca, yukarıda bazı bölümlerini verdiği bu eserini yayınlamadan önce Maarif Vekaletine (İstanbul Maarif/ Milli Eğitim Müdürlüğüne) başvuruda bulunmuştur. Sekiz nüsha kopyasını Maarif Müdürlüğüne, iki nüshasını da Matbuat Genel Müdürlüğüne vermiştir. Onlar, okuyup tetkik etmişlerdir. Sonra: “Hoca Efendi, çok lüzumlu bir mevzua temas etmişsin. Sa’yin meşkur olsun Indallah (Allah katında), amelin makbul olsun inşaallah. Seni yürekten tebrik ve takdir ederiz.” diyerek gerekli resmi izin belgesini vermişlerdir.

Zira o günlerde bu tür davranışlarda bulunanlar, toplumda kınanıyorlar ve polis takibatına uğruyorlardı. Bunu, o devri iyi bilenlerden Sinan Omur, “İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi?” adlı eserinde 1950 yılında şöyle izah ediyordu:

“Ramazanda oruç tutmayarak alenen nakz-ı sıyam (oruç bozmak) edenler gibi çarşafsız peçesiz gezmeye kalkan müslüman kadınların ve şapka giymek hevesine kapılan erkeklerin de polis tarafından takip edilerek şiddetle cezalandırıldıkları bir devirde yazılmış ve neşredilmiş olan kitapta Atıf Hoca, o zamanın ruh haletine ve icaplarına uygun bir şekilde bazı fikirler dermeyan etmiş bulunuyordu. Aransa zaman zaman başkaları tarafından da bu neviden yazılmış kütüphaneler dolusu eserler bulunabilirdi.”

Buna rağmen şapka inkılabı söz konusu olunca hemen akla İskilipli Mehmet Atıf Efendi gelir. Ama o, yaklaşık bir buçuk yıl önce yazılmış ve resmi izni alınarak basılmış olan bir eserden dolayı suçlanacağına ihtimal vermiyordu. Zira hukukun temel prensiplerinden biri de “Yeni çıkan kanunlar makabline şamil olmaz.” şeklindedir. Eski kanunda serbest olan bir fiil yeni kanuna göre yasaklansa da daha önce o fiili işleyen kimse bundan dolayı yargılanamaz. Hatta eski kanuna göre mesela o fiile bir yıl hapislik cezası verilirken yeni kanuna göre ceza on yıla yükseltirse, suçun işlendiği tarihteki kanuna göre yargılanır.

Bu durumda 1924 yılında suç sayılmayan bir kitaptan dolayı bir buçuk yıl sonra 1925 yılında dava açılmaz. Atıf Hoca, zamanında kadınların (hakimlerin) yetiştirildiği Medresetü’l-Kuzat’ta yani bir nevi Hukuk Fakültesinde hocalık yapmış bir kişidir. Bu nedenle dava açılmayacağını elbette biliyordu. Fakat her gün peşinde hafiyelerin (sivil polislerin) dolaştığını da fark ediyordu. Zaman zaman bu durumu eşi ve kızıyla da paylaşıyordu.

İlk baskın ve ilk gözaltı

1925 yılı son baharında bir Cumartesi akşamı Atıf Hoca'nın Laleli Fethibey Caddesindeki evinin kapısı çalınıyor. Hoca Efendi, üst kattaki odasında akşam namazını kılmaktadır. Eşi Zahide Hanım, kapıyı açar, gelenlerin kim olduğunu öğrenir ve beyine seslenir:

-Efendi, sizi aşağıda biri istiyor.

Bu esnada Hoca selam vermiş ve namazı bitirmiştir. Tesbihi ve duayı bırakıp aşağıya iner. Kapıya vardığında önde bir kişi, arkasında pek çok gölge olduğunu fark eder. Gelenler, polis müdürlüğünden evi basmak için gönderilmiş memurlardır. Ancak ellerinde arama izniyle ilgili hiçbir belge yoktur. Atıf Hoca, böyle bir belgenin şart olduğunu bilmesine rağmen gelenleri içeri davet eder.

-Buyurunuz... İstedığınız gibi arayınız, der.

Bu nezaket karşısında bir an tereddüde düşen polis amiri,

-Nasıl olur efendim, içeride aile var. Biz nasıl girelim deyince Atıf Hoca::

-Başları örtülüdür zaten. Siz buyurun, deyip polisleri içeri alır.

Polislerin o haşın suratlarını ilk gördüğünde endişelenen Zahide Hanım, metanetini korumaya çalışır. Ancak kızı Melahat bir hayli korkmuştur

-Merak edilecek bir şey yok evladım. Babanın kağıtlarına bakacaklarmış diye onu sakinleştirmeye çalışır.

Polislerin neler arayabileceğini tahmin eden Atıf Hoca, onlar üst kata çıktıklarında:

-Evladım, kütüphanem buradadır. Buyurun, burayı da arayın, deyip yatak odasına çekilir.

Polisler de kütüphanenin her tarafını didik didik edip suç delili ararlar. Çalışma masasında bulunan en küçük kağıt parçasına bile el koyarlar. Arama saatlerce sürer.

Onların bu tavırlarına rağmen Atıf Hoca, eşi Zahide Hanım'a:

-Hanım, misafirlere kahve yap... Bunca zaman yorulduklar.

-Aman efendi, evimizi basanlara bir de kahve mi ikram edelim?

-Zararı yok... Onlar da emir kulu. Onlar da insan ve Müslüman... Dedim ya yorulmuşlardır. Birer yorgunluk kahvesi içsinler, sevaptır hanım.

Zahide Hanım, eşinin ısrarı üzerine kahveyi pişirir. Atıf Hoca da evini basan polisler kendileriyle kahveyi ikram eder.

Polisler, işlerini bitirdikten, suç delili olabileceğini sandıkları kağıt ve kitapları topladıktan sonra Atıf Hoca'ya yaklaşır. Polis amiri:

-Hoca Efendi, lütfen bizimle beraber müdüriyete kadar zahmet buyurmanızı istirham ederim, der

Hoca, bunun nereye varacağını fark eder. Ve sorar:

-Anladım, beni tutuklamak istiyorsunuz. Ama elinizde tutuklama emri var mı? diye sorar.

-Hayır, tutuklama emri yok. Zaten sizi tutuklamıyoruz. Sadece beş dakika müdüriyete gelmenizi istirham ediyoruz.

-Gece yarısı evinden alınıp böyle polis çemberinde müdüriyete götürülmek, tutuklama eğil de nedir?

Bu ve benzeri soruların hiçbir yararı olmadığını anlayan Atıf Hoca, çaresiz olarak

-Peki... Gidelim, diyor.

Vaziyeti gören Zahide Hanım, kızına sesleniyor:

-Melahat gel, babanı götürüyorlar.

Babasının hazırlanıp gitmek üzere olduğunu görünce feryat ve figanla seslenir.

-Beybaba! Beni kime bırakıp da gidiyorsun?

Atıf Hoca, gözyaşlarını içine akıtarak kendisine yakışan cevabı veriyor:

-Kızım, seni Allah'a emanet ediyorum.

Sonra kendisini götürenlere seslenir:

-Görüyorsunuz; harimimi ve kızımı bırakıp gidiyorum. Fakat dönüp geldiğim zaman onların kılına dokunulmuş olduğunu gördüğüm zaman vay o zalimin haline!... Yok, bu gidişim son gidiştir de bir daha dönemezsem, onun hesabını da büyük, asil ve necip milletim elbette soracaktır.

Polis müdürlüğünde Atıf Hoca'ya pek çok soru yöneltilir. Onun ilminden, irfanından, eserlerinden haberdar olmayan polisler, diğer sanıklar gibi onu da tiye alırlar. Hoca, yazdığı eserlerden bahsedince baş komiser olduğu anlaşılan zat:

-Sen nihayet cahil bir medrese hocasıydın, böyle başından büyük işlere ne karışırydın? diye alay eder.

Atıf Hoca; bu saygısız tavır karşısında şöyle der:

- Evladım, ben 1876 tarihinde dünyaya gelmişim. Yedi yaşlarımda Mebadi-i Ulumu tahsile başlamışım, yirmi beş yaşımda icazetname almışım. Bununla da yetinmeyerek İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ni de başarıyla bitirmiştim. 29 yaşında da rüüs imtihanın kazanarak Fatih Cami-i Şerifinde ders vermeye başladım. O tarihten şu dakikaya kadar durmadan okumuş ve okutmuş bir insanım. Ama yine her şeyi biliyorum diyemem. Ancak bir insanın diğerine cahil diyebilmesi için en az onun kadar tahsil yapması, dirsek çürütmüş olması gerekmez mi? Ben, bunca tahsilime rağmen okuyacak daha yüksek bir eğitim merkezi bulsam yine okurum. Bilmem anlatabildim mi?...

Hoca'nın bu sözlerinin idrakine varan oldu mu, bilinmez ama onlar, kendilerine verilen talimata göre hareket etmek durumundaydılar. Bu sözler üzerine biraz kendilerine gelip Hoca'ya daha insani davranmaları beklenebilirdi. En azından ziyaretine gelmiş olan eşiyile görüşmesine izin verilebilirdi.

Çabalar, serzenişler boşuna... Ardından delilsiz ve belgesiz gözaltı... Polis müdüriyetinde tutuklu bulunduğu odada namaz kılabilceği temiz bir mahal yok. Bırakın namaz kılabilceği temiz köşesi, oturabileceği temiz bir yer bile yok. Nezarethanede ziyaretçi kabul edilmiyor. Eşinin bile görmesine izin verilmiyor. Bir insafli polis memuru aracılığıyla ziyaretine gelen eşinden yatak, yorgan isteyebiliyor.

Zahide Hanım, eşinin isteğini derhal yerine getirip eve dönüyor. O insafli memur, bir akşam gizlice Laleli'deki evlerine gelip:

-Korkmayın... Ortada hiçbir suç unsuru olmadığı anlaşıldı. Hoca serbest bırakılmak üzere, diye bir mesaj bırakıp yine gizlice ayrılır.

Aradan günler geçer. Sorgulama da serbest bırakma da söz konusu değildir. Gözaltı süresi diye bir sınır tanımayan sorgucular, bu defa onu Trabzon'a göndereceklerdir. Bunu da yine o polisin gizlice haber vermesiyle öğrenmişlerdir. Zahide hanım, doğru polis müdürlüğüne gider. Atıf Hoca'yı görmek istediğini söyler. Göstermezler. Onu niçin Trabzon'a göndermeye çalıştıklarını sorar. Gerçeği saklarlar, eşine doğru dürüst cevap vermezler. Çaresiz olarak üzgün ve perişan vaziyette evine döner. Halini görüp de merhamete gelen bir memur, evine gelip:

-Hanım, hemen başını ört ve fırla. Hoca'yı şimdi Galata'dan kalkacak olan vapura götürüyorlar. Belki yetişirsin, der.

Neye uğradığına bilemeyen kadıncağız, derhal sokağa fırlar. Koşa koşa Galata'ya doğru giderken köprü'nün üstünde Atıf Hoca'yı görür. Katiller gibi iki polisin kolları arasındadır. Ama o vakur ve heybetli duruşundan hiçbir şey kaybetmemiştir.

Zahide Hanım, eşini bu vaziyette görünce koşarak ona yaklaşmak ister. Hoca Efendiye elindeki çıkını uzatarak "Para..." diyebilir. Polisler, Zahide Hanım'ı derhal uzaklaştırıp Sefine-i Cedid vapuruna bindirirler. Gemi, oradan boğaza, sonra Karadeniz'e doğru yol alır. İstikamet Trabzon diye biliniyordu ama onu Giresun'a götürürler. Zira kendisini sorguya çekecek olan İstiklal Mahkemesi Giresun'daymış.

İstiklal Mahkemeleri

İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren özel mahkemelerdir. Geniş yetkilere sahiptir.

- 1.Kararlarında hiçbir mercie karşı sorumlu değildir.
- 2.Bu nedenle kararlarına karşı hiçbir temyiz hakkı yoktur.
- 3.Sorgulama ve duruşma esnasında sanıkların avukat bulundurma hakkı yoktur.
- 4.Mahkeme heyeti, Mustafa Kemal Paşa hariç, tüm asker ve sivil kişileri yargılayabilme yetkisine sahiptir.
- 5.Kararlarında delil değil, vicdani kanaatleri esastır.
- 6.Kararlarını kimse sorgulayamaz, sadece uygularlar.

Bu kadar geniş yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemeleri, nerede Cumhuriyete ve İnkılaplara aykırı bir hareket haber alınırsa derhal oraya hareket ediyordu. Bu seyyar mahkemeler, Atıf Hoca'yı Giresun'da sorguya çekeceklerdi.

Bu mahkemelerin ilk günlerinde Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, bu mahkemelere karşı olduğunu şu sözlerle haykırıyordu:

"Bir kere, TBMM'ne Allah'ın vermediği salahiyeti, kendisinin başkasına verdiği hayret etmekteyim. Yani Cenab-ı Hak, hiç kimsenin rey-i hududiyle bir kimseyi asmak ve öldürmek için, o salahiyeti Peygamberine dahi vermemiştir. Fakat TBMM, bunun fevkinde bir salahiyet vermiştir. Binaenaleyh aslen batıl olduğunu iddia ederim."

İstiklal Mahkemeler konusunda ilk akademik çalışmayı yapmış

olan Ergün Aybars, konuyla ilgili son değerlendirmesinde şöyle diyor: *“Mahkemenin bütün kararlarının yerinde olduğunu iddia edecek değiliz. Bunların birer devrim mahkemesi oldukları ve bu amaçla çalıştıkları göz önünden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan hukuk ilkelerine göre değil, devrim ilkelerine yönelik çalışmışlardır.”*

İstiklal Mahkemesi hakimlerinden Kılıç Ali Bey, hatıralarında bu mahkemeleri şöyle tarif ediyor: *“Bizim mahkemelerimiz, ancak adaletin timsali ve inkılabın bekçisi olmuşlardı. Fakat itiraf etmeliyim ki bizim mahkemelerimiz de o kadar yumuşak değil biraz sertçe, yavaş değil oldukça süratli idi.*

“Milli Mücadelenin binlerce zorluk arz eden birçok tehlikeli ve ümitsiz safhaları esnasında, memleketin lüzumlu noktalarına gönderilen İstiklal Mahkemelerinin verdikleri kararlardaki sürat, isabet ve icraatlarındaki ciddiyetle yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşunda yaptıkları hizmetler çok büyük olmuştur. Bunun en doğru takdirini, yarın daha soğukkanlılıkla tahlil edecek olan istikbale, yani tarihe bırakmak yerinde olur.”

İstiklal Mahkemelerinin nasıl çalıştığını Kılıç Ali şöyle anlatıyordu: *“İstiklal Mahkemelerini alakadar eden hadiselerin, vakaların evveleminde ilk tahkikatı hükümetçe yapılır; ondan sonra muntazam bir dosya halinde mahkemeye tevdi edilirdi. Tevdi edilen dosya, mahkeme heyetince ayrıca tetkik ve noksanları ikmal edildikten sonra hadise ile ilgili olanların açık duruşmalarına geçilirdi. Duruşmalar, kesinlikle açık olarak yapılırdı. Asker, sivil, bütün devlet memurları için İstiklal Mahkemeleri'nin verdikleri hükümlerin temyizi kabil değildi. Hükümler derhal infaz edilirdi (uygulanırdı)”* . (Bak: Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, sh:11,15-16)

İstiklal Mahkemesinde İlk Sorgu

Atıf Hoca, 1925 yılı Aralık ayında Karadeniz sahillerinde Sefine-i Cedid gemisinin ambarında bir tutukludur. Giresun'a vardığı günün ertesinde mahkemeye çıkarılacaktır. Konu, şapka

Cumhuriyet'in ilanı ve inkılapların başladığı dönemin yakın tanıklarından Falih Rıfkı Atay, şapkanın bir başlık taklidi değil, tefekkür inkılabının bir sembolü olduğunu söyler. Batı medeniyetinin temelini hür tefekkür olduğunu belirtir. Bu anlayışın halkın derin köklerine kadar inmesi gerektiğini savunur. (Bak: F. R. Atay. Çankaya, sh.504)

Atıf Hoca'nın anlattığına göre o günlerde Giresun'da Şapka Kanunu'na rağmen şapka giymek istemeyen meczubun biri, yakalanıp sorguya çekildiği zaman şapka giymek istemeyişini, İstanbul'da bulunan tanınmış alimlerden İskilipli Atıf Hoca ile mektuplaşmasına bağlıyor. "Kendisine mektupla şapka konusunu sordum. Kendisi bana cevap olarak şer'an caiz olmadığını beyan etti. Ben de onun için şapka giymiyorum," der. Ancak bu adam mahkemeye çağrıldığı zaman mektubu kaybettiğini söyler. Atıf Hoca da hakimlere:

-Ben, bu adamın yüzünü ilk defa görüyorum. Bu adamı rüyamda bile görmedim. Kendisinden hiçbir mektup almadım. Bu adama da mektup yazmadım, deyince iddia ortada kalır.

Mahkeme, bu iddianın boş çıkması üzerine "Frenk Mukallitliği" adlı kitabı aratıp buldurmuş. Kitabın şapka kanunundan bir buçuk yıl önce yazılmış ilmi bir eser olduğunu görülmüştür. Şapka Kanunu'nun çıkmasından sonra Giresun, Rize, Sivas, Erzurum gibi bazı yerlerde ortaya çıkan şapka aleyhindeki hareketlerde de kitabın bir ilgisi olup olmadığı araştırılmış ve Mehmet Atıf aleyhine bir delile rastlanamamıştır. Böylece özellikle "Kanunsuz suç olmaz."ve "Suç ihdas eden ya da cezayı ağırlaştıran kanunlar, önceye etkili (makabline şamil) olmaz." yolundaki hukukun en başta gelen ana prensibi gereğince Atıf Hoca'nın tamamen suçsuz olduğu anlaşıldığından dolayı, Giresun İstiklal Mahkemesince berat kararı vermiştir.

(Bak: Ord. Prof. Ebül'ula Mardin; Huzur Dersleri, II-III/969-976)

Berat eden sanıklar, normalde serbest bırakılırlar ama Atıf Hoca, serbest bırakılmak yerine yine bilekleri kelepçeli olarak vapurla İstanbul'a sevk edilirler. Atıf Hoca vapurun ambarında, hakimler de aynı vapurun güvertesinde yolculuk yapmaktadırlar.

Atıf Hoca İstanbul'a vardığında evine gönderilmeyip tekrar nezarethaneye götürülür. Bir hafta orada sorgusuz, sualsiz ve sebepsiz olarak tutulur.

Polis müdürlüğünde bir fırsatını bulup eşine bir mektup gönderir:

"Bu gün Karadeniz vapuru ile İstanbul'a getirildim. İstiklal mahkemesi heyeti de bizimle beraber geldi. Giresun'da meydana gelen bir hadisede kitap dolayısıyla beni ilgili sanmışlar. Sonra hiçbir ilğim olmadığı ortaya çıktı. Orada suizandan kurtuldum. İnşallah burada da kurtulurum da yakında kavuşuruz. Talebem Hamdi Efendi vasıtasıyla size bir sepet elma gönderdim. Allah'a hamd olsun ki sağlığım yerindedir. İnşallah cümmeniz iyisinizdir. Tabii polis müdürlüğüne sevk olunduk, orada yoklarsınız. Kızım Melahat

merak etmesin, mektebe devam ve işine dikkat etsin. Semih oğlan ne yapıyor? Yaramazlık ediyor mu? Mektebine devam etsin, dersini güzel güzel okusun. İnşallah yakında gelip onu dinleyeceğim. Baki sıhhat ve selametinizi temenni eylerim.”

Mektubu alan eşi Zahide Hanım, soluğu polis müdürlüğünde alır. Ancak orada Hoca'nın Ankara'ya sevk edilmek üzere Haydarpaşa tren istasyonuna götürüldüğünü duyunca derhal oraya gider. Bir yolunu bulup ayaküstü konuşur. Hoca, bu mahkemedен de kurtulacağına inanmaktadır. Suç yok ki ceza olsun düşüncesindedir.

Tek gerekçe; Şapka Kanunu'na Muhalefet

Ankara'da hummalı bir çalışma var. İstiklal Mahkemesi, Türkiye'nin pek çok yerinden getirilmiş olan Şapka Kanunu'na karşı direnenleri ve bu konuda halkı ayaklanmaya teşvik edenleri yargılayacak.

Mahkeme, 1926 yılı Ocak ayının dördüncü Pazartesi günü ilk celsesinde, İstanbul'dan getirilen Atıf Hoca'yı yargılamadan önce Uşaklı Hoca Süleyman, Uşak İmam ve Hatip Mektebi müdürü Antepli Salih, Adana müftüsü Münir, Bozkırlı Ahmet, Sultaniyeli Durmuş hocaları, Dağıstanlı Şeyh Şerafettin ve arkadaşlarını muhakeme etmiştir. Bunların bir kısmı şapka kanununun ilanından sonra Erzurum, Giresun, Rize ve Sivas'ta ortaya çıkan şapka karşıtı hareketlerde parmakları olmakla, bir kısmı da şurada burada şapka aleyhinde halkı kışkırtmakla suçlanıyorlardı.

Sorguya çekilen her sanığa İskilipli Atıf Hoca'yı tanıyıp tanımadığı, Frenk Mukallitliği kitabını halka tavsiye edip etmediği, bu kitaptan kaç tane sattığı, halen satmaya devam edip etmediği gibi sorular soruluyordu.

Sanıkların hemen hepsi, Atıf Hoca'nın memlekette tanınmış bir alim olduğunu, yakinen tanıdıklarını, kitabı yayınladığı günlerde Hoca'nın kitaptan onyirmi adet gönderdiğini, dört beşini sattıklarını, gerisini iade ettiklerini ifade ediyorlardı. Bu sözler, İstiklal Mahkemesi heyetinin beklediği cevaplar değildir. Onların aradıkları, şapka aleyhindeki tepkilerin tamamını, kanunun kabulünden önce yayınlanmış olsa da Frenk Mukallitliği ve Şapka kitabı nedeniyle olduğunu ispat etmekte. Bu neticeye varabilmek için İstiklal Mahkemesi, şapka isyanına karışanları Atıf Hoca etrafında halkalamak arzusuyla bir karara varıyor ve sanıklara karşı bunu ilan ediyor:

“Harekatınızın Erzurum, Giresun, Rize, Sivas isyanlarında amil olan

İstanbul'daki Atıf Hoca ve hempalarının meseleleriyle alakadarlığına vakıf olan heyet, davanızın onlarla bir bütün olarak bakmasına karar verdi.”

Karar metninde geçmese bile şapka kanununa uymayı kabul etmeyen Maraşlıların, Trabzonluların davaları da buna eklenmiştir. Yine bu Ankara İstiklal Mahkemesi; Fatih türbedarı Hacı Hasan, Konyalı Hacı Tahir, Dağıstanlı Fettah, Erginli Mustafa, Yağlıkızade Hüseyin Efendileri de muhakeme etmiştir. Ancak sorguya çekilen sanıklardan Atıf Hoca'yı suçlayan bir tek insan bile çıkmamıştır.

Yalnız Atıf Hoca'nın Frenk Mukallitliği kitabının yayınlandığı ve satıldığı günlerde, şapka kanunu gibi bir yasanın olmadığı dönemde şapka giyen birkaç Türk'ün polis tarafından takip edilerek cezalandırıldıkları da görülmüştür. Yani bu kitap, bu ortamda yazılmıştır.

Devam eden duruşmalarda yeni sanıkların sorgusuna geçildi. İstanbul'da yayınlanan Yeni Kafkasya mecmuası sahibi Dağıstanlı Seyit Tahir, İstanbul İmam ve Hatip Mektebi katibi Aziz Mahmut, Fetva heyeti üyesi Bakırköylü Hasan, Hafız Nafiz, Vaiz Hacı Süleyman ve Tevhid-i Efkar gazetesi yazarı Ömer Rıza (Doğrul)'un sorguları yapıldı. Hep aynı sorular, aynı suçlamalar ve aynı tehditler....

Şapka Kanunu'nun yanlış yorumlandığını, 28.11.2008 tarihli Avrasya Televizyonu “Cevizkabuğu Programı”nda Hulki Cevizoğlu, şöyle ifade ediyordu:

“...Atatürk ile Kurtuluş mücadelesine karşı çıkanlar, hatta Atatürkçülerin bir kısmı Şapka Kanunu'nu bilmiyorlar. Bunların arasında ne yazık ki, bazı partilerin genel başkanları bile var. Şapka Kanunu, ‘Herkes şapka giyecek’ demiyor. ‘Sarı, fes ya da başka bir şey giymeyeceksin. İlla bir şey giyeceksen şapka giyeceksin’ diyor. Kanun, o tarihte devlet memurları ile milletvekillerine şapkayı zorunlu kılmıştı.” (Bak: Bülent Gökğöz-Bahadır Kurbanoğlu. İskilipli Atıf Hoca, sh.107-110)

Ankara İstiklal Mahkemesi

Başlangıçta asker kaçaklarının ve düşmanla işbirliği yapan vatan hanilerini yargılanması amacıyla kurulan İhtilal Mahkemesi'nin adının İstiklal Mahkemesi olarak değiştirildiği bilinmektedir. Bu mahkemelerin 1925 yılına kadar vermiş olduğu kararlar, konumuzun dışındadır. Özellikle bu tarihten itibaren inkılapları korumak gibi bir görev üstlenen bu mahkemelerin içinde

en önemlisi Ankara İstiklal Mahkemesi'dir.

Şevket Süreyya Aydemir'in anlattıklarına göre Ankara İstiklal Mahkemesi, Hacı Bayram türbesine giden yolun alt sokağında, iki katlı, harap bir binada yerleşmişti. Bu binaya birkaç kulaç derinliğinde çamur bir avludan girilirdi. Bu avlunun alçak kerpiç duvarları yıkıktı. Sokak kapısının tahta kanatları ardına adar açıktı. Birinci kattan ikinci kata dik ve gıcırtilı basamaklarla çıkılıyordu. Katipler, memurlar, komiserler alt katta iki küçük odaya üst üste yerleştirilmişlerdi. Üst katta odanın biri mahkeme salonu vazifesi görüyordu. Fakat sanıklar biraz kalabalık olunca, oda dar geleceği için, her iki katın dar sahanlıklarına sanıkların veya gelen gidenlerin oturabilmeleri için tahta sıralar konulmuştu. Binanın genel durumu böyleydi.

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin tek hukukçusu, savcı makamında bulunan Necip Ali'dir. Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), Afyon milletvekilidir. Kel Ali lakabıyla tanınmıştır. Asker kökenlidir. Kılıç Ali de asker kökenli olup Gaziantep milletvekilidir. Dr. Reşit Galip de tıp doktoru olup Aydın milletvekilidir. Milli Eğitim Bakanlığı da yapmıştır. Meşhur "Andımız"ın metin yazarıdır.

Bu mahkemenin reisi olarak tarihe geçen Kel Ali lakaplı Ali (Çetinkaya), o dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekili olan Halit Paşa'yı Meclis'te sırtından vurmuştu. Halit Paşa, hastaneye kaldırılmasına izin verilmemiş ve Meclis'te bir sıranın üzerinde inleye inleye can vermişti. Kendisi iktidar partisine mensup olduğu için hakkında hiçbir tahkikat yapılmamıştı. Bu durumu Üstat Necip Fazıl şöyle anlatıyor:

"Meşhur Ankara İstiklal Mahkemesi reisi Kel Ali, Halit Paşa'yı meclis koridorunda vuran katildir. Tuhaftır ki o cinayet esnasında destekçi olarak yanında Kılıç Ali de vardır. Bu adam Ankara İstiklal Mahkemesi'nde katil Kel Ali'nin muavinliğini yapmıştır."

7 Mart 1925 tarihinden itibaren bir yıl görev yapan bu mahkemenin iş yoğunluğu bir hayli fazlaydı. Bakılan dava sayısı 256, sanık sayısı 169, mahkum sayısı 669 olup bunlara toplam 3000 küsur yıl hapis cezası, 128 sanığa idam cezası, 50 kişiye de müebbet kürek ve sürgün cezası vermiştir.

Bu mahkemenin verdiği bazı kararlar:

- Sivas'ta bir kişiye afiş asmaktan idam.
- Erbaa belediye başkanına üç yıl hapis.
- Erzurum'dakileri Ankara'ya gönderiyor.
- Rize'de 8 kişiye idam, 55 kişiye değişik cezalar.

-Giresun’da 2 kişiye idam, 8 kişiye hapis.

-Ankara’da Maraş’tan gelen 5 kişiye idam, 18 kişiye değişik hapis cezaları.

-Atıf Hoca ile Babaeski müftüsü Ali Rıza Hoca’ya idam, 19 kişiye sürgün ve hapis cezaları vs...

Bir Kel Ali Klasığı

24 Ağustos 1925 tarihinde Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu şehir meydanında kürsüdedir. Elinde şapka ile konuşmaya başlar:

“Efendiler, uygar ve milletlerarası kıyafet, bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kırvat, yakalık, ceket ve tabiatıyla bunları tamamlamak üzere başta siper-i şemsi serpuş. Bu serpuşun adına şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi, işte şapkamız! İsterseniz bildireyim ki bu kadar yüksek ve önemli sonuca varmak için gerekirse bazı kurbanlar da verelim.”

Cemal Fedayi, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e nasıl geçildi?” adlı eserinde belirttiğine göre Kılıçzade Hakkı, 1912’de İctihad’da bir yazı yayınladı. Bu yazıda Cumhuriyet İnkılaplarının bir taslağı olarak kabul edilen bir metin söz konusudur. Cemal Fedai, bu taslakta bulunan maddelerden üçüncüsünü şöyle kaydeder: “Bizanslıların başlığı olan fesin yerine milli ve çağın nezaketine uygun bir başlık yapılmalıdır. (Şapka inkılabı yapılmıştır)”

H. C. Armstrong, “Bozkurt” adlı eserinde bu kararı bir batılı gözüyle şöyle yorumluyordu: “Fes kaldırılmalıydı. Çünkü fes, Osmanlı ve Müslüman olmanın resmi damgasıydı.” (sh.205)

Batılı bir yazar olan Ray Brock da o günlerdeki gözlemlerini şöyle dile getiriyordu: “Gazi Mustafa Kemal’in Şapka Kanunu’nun kabulünden kırk sekiz saat sonra Türk polisi feslere zorla el koymaya başladı. Tüm Türk şehirleri, kasaba ve köylerindeki sokak köşeleri, halk meydanları ve Pazar yerlerine geçerek herkesin başındaki fesleri topladılar.” (Hayalet Süvari: sh.478)

Mustafa Kemal’in Kastamonu’da bizzat gösterip giyerek başlattığı şapka inkılabından haberdar olanlar, derhal bu değişime ayak uydurmaya çalıştılar. Bir yerlerden bir şapka bularak Reisicumhur’u Ankara garında karşılamaya hazırlanırlar. Bu durumdan haberdar olan o günün Vakit Gazetesi

çalışanlarından Mecdi Bey de bin bir zahmetle bir şapka bulup kafasına geçirerek istasyon yolunu tutmuştur.

Gerisini Mehmet Sılay'dan dinleyelim. O da 10 Mayıs 1989 tarihli Tercüman Gazetesi'nden aktarıyor:

“**Mecdi Bey**, (başında şapkasıyla) eski Meclis binasının önünden geçerken, Meclis binasının balkonunda oturan Kel Ali (Çetinkaya), kendisini gördü. Ve onun kim olduğunu sorduktan sonra yakalatıp huzuruna çıkarttı. Mecdi Bey, korkudan bir şey söyleyemiyordu.

Kel Ali:

-Bu gavur şapkasını giymekten utanmıyor musun, diye bağırıp çağırırdıktan sonra kendisinin zindana atılmasını emretti.

Daha sonra Mustafa Kemal'in Kastamonu'daki konuşması Kel Ali'ye ulaştı. Şapka bulabilen herkes, onu istasyonda karşılayacaktı. Ali Çetinkaya, mosmor olmuş vaziyette şapka arayıp dururken, aklına birden bire zindana attırdığı Mecdi Bey geldi. Gözleri parlıyordu:

“Bana Mecdi'nin şapkasını getirin.”dedi, ama “Kendisi içeride kalsın.” Ve Kel Ali, Mustafa Kemal'i ilk defa bu şapka ile karşılar.” (Bak: Mehmet Sılay; İskilipli Atıf Hoca, sh.333-334 ve Falih Rıfki Atay: Çankaya, sh. 502)

Buna benzer bir hadiseyi de Şevket Süreyya Aydemir anlatıyor: “... Biz mahkeme binasına girdiğimizde yukarıda bir gürültü. İri yarı, pehlivan yapılı bir mahkeme üyesi, merdivenin başında bağırıyor, tepiniyordu. Başında kocaman bir kalpağı vardı. Hasır şapkalı bir gencin yakasına yapışmış tartaklayıp duruyordu:

-Nedir bu kepezelik? Bu şapka ne oluyor? Baban da mı şapka giyerdi? Anandan mı şapkalı doğdun?

Sonra sözler, muameleler daha da sertleşti. Sonra kuvvetli bir tekme yiyen genç, merdivenlerden aşağı tekerlendi. Çantası bir tarafa gitti. Fakat heybetli üye, hincını alamıyordu. Basamakların başında bir takım küfürler, ağır tabirler savuruyordu. Genç, şapkasını, çantasını güç bela toparlayıp kendini sokağa attı. Artık bu tabirleri işitmeyecek kadar uzaklaşmıştı. Bu, genç bir gazeteci idi(Hikmet Şevki). Şapka giymenin henüz kanunlaşmadığı, fakat bazı atılganların şapka giyebildiği günlerdi. Bu genç gazeteci de başına hasır bir şapka geçirmiş ve mahkeme binasına haber derlemek için şapka ile gelmişti.” (Bak: Hasan Hüseyin Ceylan, Cumhuriyet Dönemi Din ve Devlet İlişkileri, sh. 89-90 ve Falih Rıfki Atay: Çankaya, sh 502)

Tarihi kaynakların ittifakla naklettiklerine göre bu dönemde halk, şapka bulma telaşına düşmüştür. İmkanları olanlar, derhal alıp giymişlerdir. Maddi durumu elvermeyenler de kredi çekerek taksitle şapka alma yolunu seçmişlerdir. Hiçbir şey bulamayıp da kadın şapkası giyenler bile olmuştur. Böylelikle imalat ve ithalat tarzında geniş bir şapka sektörü oluşmuş, bu meyanda bazı ünlü firmaların ortaya çıktığı görülmüştür.

Atıf Hoca Mahkeme Huzurunda

26 Ocak 1926 Salı günü... Atıf Hoca, İlk defa Ankara İstiklal Mahkemesi huzurundadır. Mahkeme heyeti, Afyon milletvekili Ali (Çetinkaya) riyasetinde yerlerini almışlardır. Dinleyici yerleri de hınca hınç dolu. Sanıklar, kafes içinde salona getirilmişlerdi. Şimdi İskilipli Atıf Hoca ile beraber Tahirü'l-Mevlevi'yi de muhakeme edeceklerdi. Mahkeme huzuruna önce kitapçı Aziz Efendi getirildi. Ona mesleği ve meşrebi soruldu. O da başladı anlatmaya:

-Efendim, ben siyasetle meşgul biri değilim. Etlıye sütlüye karışmam. Hiçbir fırkaya da intisap etmedim. Kitap satmakla geçimini temin eden bir esnafım. Atıf Hoca'yı, Babıalı'de ve İstanbul'un ilim ve irfan muhitlerinde herkesin tanıdığı gibi ben de tanırım. Şimdiye kadar birçok kitaplarını ve risalelerini kitapçı olmaklığım dolayısıyla sattım. Bahsedilen Frenk Mukallitliği kitabından da o tarihte on tane gönderilmişti. Onları da satmıştım. Aradan uzun zaman geçti. Bunları kimlere sattığımı hatırlamıyorum. Satalı bir seneden fazla oluyor. Ondan sonra yenisini de getirmemişim.

Mahkeme reisi, kitapları satmış olduğu tarihi ve kimlere sattığını tekrar tekrar soruyor. Aziz Efendi hep aynı cevabı veriyor. Ardından kitapçı Mihran Efendi sorgulanıyor. O da Atıf Hoca'yı tanımadığını fakat kitap yazan bir alim olduğu için belki dükkanına uğramış olabileceğini belirtiyor.

-Dükkanıma uğramışsa görmüş olabilirim. Şahsen tanışıklığım yoktur. Birçok kitaplarını sattım. Bu arada en son çıkan Frenk Mukallitliği kitabından üç defa yirmi tane sattığımı hatırlıyorum. Ama kimlere sattığımı nerden bileyim?

-Hangi tarihte sattın? Onu da mı bilmiyorsun?

-Kitap yeni çıkmıştı. O zaman sattım. Demek ki iki sene kadar oluyor. Bizde zaten kitap, yeni çıktığı zaman satılır. Ondan sonra arayan soran azalır.

Aslında Mihran Efendi, Şapka risalesini ikinci defa basmış diye getirilmişti ancak eserin sadece bir defa basıldığı herkesin malumu idi.

Mahkeme reisi, sanıklardan **Tahir’l-Mevlevi**’ye sorar:

-Ne ile meşgulsünüz?

-Darüşşafaka’da edebiyat muallimiyim. Yegane meşgalem, okumak ve okutmaktır.

-Mensup olduğun bir cemiyet var mıdır?

-Evvvela İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne mensuptum. Bir aralık Teali-i İslam Cemiyeti’ne intisap etmişim. Şimdi hiçbir cemiyete mensup değilim.

-Teali-i İslam Cemiyeti’nden niçin ayrıldınız?

-Bu cemiyete, sırf dine hizmet ve islamiyete faydalı olmak için girmiştim. Adından da programından da belli olduğu gibi esasen cemiyetin gayesi de bu idi. Zamanla cemiyeti siyasete alet etmeye kalkıştılar. Ben de onun için cemiyetten ayrıldım.

-Atıf Hoca’yı tanırırsınız herhalde?...

-Tanırım elbette. Alim ve fazıl bir hoca olarak tanırım. Memleketine bağlı birçok münevver yetiştirmiştir. Celadetli bir insandır... Kurban Bayramı arifesinde Atıf Hoca bana rastladı. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin Kuvay-ı Milliye aleyhinde bir beyanname hazırlatmış olduğunu haber verdi. Bunu Teali-i İslam Cemiyeti üyelerine imzalatırmak istediğini söyledi. Birlikte Meşihat (Şeyhülislamlık) makamına gidip Mustafa Sabri Efendi’yi gördük. Bu teşebbüsüne şiddetle itiraz ettik. “Bu işlere bizim karışmamız doğru değildir. Kuvay-ı Milliye’ye karşı harekete geçmek günahıdır. Esasen sizin de siyasetle uğraşmanız caiz değildir. Vazgeçin bu işten.” dedik. Fakat beyanname, yirmi bin adet basılıp hazırlanmış. Ancak biz, Mustafa Sabri Efendi’nin damadı Zeki Beyin hükümet namına yaptığı tehditlere rağmen Atıf Hoca ile birlikte karşı çıktık ve beyannameyi imzalamadık. Sırf bu nedenle birkaç gün sonra Ziraat Vekaletindeki görevimden azledildim.

-Atıf Hoca’nın Frenk Mukallitliği kitabını siz de sattınız mı?

-Evet. Yayınlandığı sırada ben de beş tane satmışım.

Mahkemede Tahir’l-Mevlevi’nin sorgusundan sonra Atıf Hoca’nın davasına geçildi. Mahkeme reisinin **Atıf Hoca**’ya ilk sorusu:

-Bu zamana kadar hiçbir tutukluluğunuz oldu mu?

Atıf Hoca, 31 Mart olayından tutuklandığını, suçsuz olduğu anlaşılınca serbest bırakıldığını, Mahmut Şevket Paşa olayında bir buçuk yıl sürgünde kaldığını, siyasetten uzak bir hayat yaşadığını, Cemiyet-i Müderrisin ve daha sonra Teali-i İslam Cemiyeti’ni kurduğunu anlattı. Şöyle devam etti:

-Hülasa ben, ilim adamıyım. Siyasetle ne meşgul oldum ne de meşgul olmak niyetindeyim. Ancak bir defa siyasete temas eden bir hareketim olmuştur. O da vatan kaygısıyladır. Yunanlıların İzmir’i işgali üzerine bir beyanname yazarak işgal devletlerinin temsilcilerine vermiştik. İzmir’e yapılan alçakça tecavüz ve taarruzu protesto etmek maksadıyla yazılmıştı. Eğer siyasi bir hareket sayılırsa işte yaptığım bundan ibarettir.

Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), öfkeyle bağırdı:

-Sakin inkar edeyim deme. Temyizsiz ve istinafsız bir mahkeme karşısında bulunuyorsun. Ufak bir yalan söylersen okkanın altına gidersin. Hocam, senin ruhun karanlık...

Duruşmanın devamını Atıf Hoca’nın hapislane arkadaşı Tahirü’l-Mevlevi’den dinleyelim:

“Mensubu olduğu Teali-i İslam Cemiyeti’nin Anadolu’ya Milli Mücadele aleyhine yayınladığı beyannamenin tekzihiyle ilgili Vakit Gazetesi’nde yayınlanan ilanın makbuzunu mahkeme heyetine gösterdi. Şapka risalesini de kanunun kabulünden bir buçuk yıl önce yayınlamış olduğunu, birinci baskısını bile bitiremediğini anlattı.”

Frenk Mukallitliği kitabından her hangi bir suç unsuru bulamayan Ali (Çetinkaya) çıldırdı.

-Öyleyse Mustafa Sabri başkanlığında hazırlanan beyanname hakkında ne dersin?

-O beyanname bizim dışımızda hazırlanmış. Tahirü’l-Mevlevi ile birlikte karşı çıktık, imzalamadık. Daima Kuvay-ı Milliye’yi destekleyen konuşmalar yaptık, vaazlar verdik. Bakın size bir belge arz edeyim.

-Ne belgesi?

-Vakit Gazetesi’nin 1034.nüshasında yayınlanan tekzipnamem (yalanlama belgem).

-Gördün ki Yunan tayyareleriyle atılanlar aksi tesir yaptı; sen de vaziyeti kurtarmak için böyle yaptın.

-Eğer böyle olsaydı cemiyete devam ederdim. Halbuki devam etmedim. Bu da bir delildir.

Bu arada mahkeme üyelerinden Reşit Galip, Atıf Hoca’yı azarlar:

-Sus! Bizi çileden çıkartma. Biz budala olmalıyız ki bu sözlere inanalım. Bol bol atıyorsun. Çıkarın dışarı...

Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya) muhakemeyi devam ettirmek ister ve

tekrar konuya döner:

-Fakat sizin siyasetle uğraştığınızı söyleyenler var.

-Herkes hakkında her şey söylenebilir. Ama benim hayatım meydandadır.

-Öyleyse Frenk Mukallitliği kitabını ne zaman ve niçin yazdın?

-O kitabı senelerce evvel yazmıştım. Maksadım çok açıktı. Mukallitliğin her türlü çirkindir. Japonya gibi dünyaya örnek olabilecek bir şekilde kalkınmış ve medeniyete kavuşmuş milletler gözümüzün önündedirler. Batı dünyasının ilmini, fennini ve her türlü faydalı yönlerini almışlar. Fakat milli ve dini geleneklerini korumuşlardır. Biz de genellikle cahillikten dolayı, vaktiyle örnek olduğumuz batıların gerisinde kalmışız. Şimdi de onların birçok şeylerini taklit ederek medeniyet yolunda ilerlemeye mecbur kalmışız. Fakat bu işi yaparken körü körüne ve lüzumsuz yere taklitçilik yapmayalım demek istemişim. Bu düşüncelerimi ihtiva eden kitabımı ancak 1340 (1924) senesinde Süleyman Nazif Bey ve Ubeydullah Efendi ile yapmış olduğumuz yazılı tartışma sonucunda bastırdım.

-Bastırmadan önce kimseye gösterdiniz mi?

-Tabii... Hatta matbaaya verilmeden önce sekiz nüsha kopyalarını İstanbul Maarif Müdürlüğüne, iki nüshayı da Matbuat Genel Müdürlüğüne verdim. Okudular, tetkik ettiler, hatta teşekkür ettiler. "Hoca Efendi, çok lüzumlu bir konuyu ele almışsın. Sa'yin meşkur olsun. Seni takdir ve tebrik ederiz" dediler. Usulüne uygun olarak resmi izin belgesi de verdiler.

-Demek öyle oldu, öyle mi?

-Aynen öyle olmuştur. Tetkik buyuranlardan, ilgili makamlardan sorulabilir. Resmi izin belgesi dosyanızda mevcuttur.

-Peki, şapka kararnamesinden sonra bu kitaptan sattınız mı?

-Hâşâ... Bu kararname çıktığı dakikadan itibaren bir kitap dahi satılmamıştır. Amma önce almış ve okumuş olanlar olabilir.

-Bu kitabın şapka inkılabına karşı bir cereyan doğurduğu, inkılaba karşı duygu ve düşünceler aşıladığı iddiasına ne dersiniz?

-Yanıştırmam derim. Zira bu eser, şapka inkılabından çok önce yazılmıştır.

-Daha önce de bu kitabın zararlı olduğundan bahsedilmiş.

-Bu kitap yayınlandığı zaman Son Telgraf Gazetesi, aleyhimde bazı yazılar yayınlamıştı. Bunun üzerine mahkemeye başvurdum. Dava sonucunda mahkeme heyeti, bu kitabın zararlı olmadığına karar vererek bu gazeteyi yüz lira manevi tazminata mahkum etti. Bu mahkeme kararı da dosyadadır.

Reis:

-Son Telgraf gazetesi değil mi?

-Evet efendim. Ben, hamdolsun müslümanım. Biricik gayem de islamın hakikatlerini yaymaktır eserim bu gayeyi güder. Bu sabittir. Fakat Şapka Kanundan evvel yazılmış ve sonra asla ortada görünmemiştir. Bu da sabittir. Şapka isyanını körükleyenlerle en küçük alaka ve münasebetin olmadığı da sabittir. Eğer bütün bu sabitler arasında beni mahkum edebilecek bir nokta varsa Mahkememiz hüküm vermekte serbesttir. Fakat ille suç aramaya kalkışmak, tecelli eden bedahatlara göre boşuna zahmettir.

(Mahkemede geçen bu konuşmalar için Ahmet Nedimin yayınladığı “Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926” adlı esere bakılabilir. Sh: 109-115, 251-255, 271-277, 280-282)

Mahkeme, gergin ortamda devam ediyor. Sorulara Atıf Hoca'nın verdiği akılcı cevaplar, mahkeme heyetinin işini zorlaştırıyor. O yüzden tartışmalar daha da sertleşiyor. Bu safhada mahkemedeki duruşmaları izleyen Bolulu Nizamettin Saraç'tan Mehmet Silay, şöyle bir hatıra naklediyor:

“Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), hışımla bağırıyor:

-Sen şapka aleyhinde konuşmuşsun.

-Evet efendim. Şapka kanunu çıkmadan iki sene önce şapkanın bir Müslüman kisvesi olmadığına dair bir risale yazmıştım.

-Şimdi ne yapıyorsun?

-Kanunlara itaat ediyorum.

-Sen bilmiyor musun ki şapka da bezdir, fes de bezdir.

-Evet, biliyorum. Ancak hakim heyetinin arkasındaki bayrak da bezdir. Lütfen o bezi kaldırmınız da yerine İngiliz bayrağı asınız.

Mahkeme reisi temelli öfkelenir:

-Sen ne konuşuyorsun?

-Efendim, şapka bir alamettir. Adet ile alamet arasındaki farkı düşünerek o risaleyi yazmıştım.”

Bu sözler, mahkeme heyetine tokat gibi bir cevaptı. Öfkeden çılgına dönmüşlerdi. Atıf Hoca'yı salondan çıkartıp diğer sanıkların duruşmasına geçildi. Yeni Kafkasya Mecmuası sahibi Seyit Tahir Bey, Tevhid-i Efkâr yazarlarından Ömer Rıza (Doğrul), Tahirü'l-Mevlevi ve Frenk Mukallitliği kitabı kendisine ulaşan herkes sorgulandı. Hepsine kitabı ne zaman aldınız, kaç tane ve kimlere sattınız sorusundan sonra can alıcı soru geliyordu: Bu

kitaptan Şapka Kanunu çıktıktan sonra sattınız mı? Sattınızsa kimlere sattınız?

Bu soruya herkes, hemen hemen aynı cevabı verdiler: Kitabın yayınlandığı aylarda sattık. Ondan sonra bir daha satmadık. Şapka Kanunu'ndan sonra kitabı bir daha görmedik.

Bunun üzerine duruşma 31 Ocak 1926 Cumartesi gününe ertelendi. Sanıklar, tekrar hapisaneyeye sevk edildi.

İkinci Duruşma

31 Ocak 1926 Cumartesi günü.

Atıf Hoca ile birlikte onun kitaplarını satan dostları, İstiklal Mahkemesi heyetinin huzurundalar. Yağlıkçazade Mustafa ve Hüseyin Efendiler, Uşak İmam ve hatip Mektebi müdürü Antepli Salih Hocalar, Frenk Mukallitliği kitabını bulundurmaktan, satmaktan ve Şapka Kanunu aleyhine halkı tahrik etmekten dolayı sanık olarak sorgulanıyorlar. Onlar da kitapların basım tarihlerinde kendilerine geldiğini, bir kaçını sattıktan sonra geri kalanları iade ettiklerini söylüyorlar. Dediklerinin doğru olup olmadıklarını anlamak için Atıf Hoca ile yüzleştiriliyorlar.

Mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya), sanıkların cevaplarından hiç hoşlanmıyor. Atıf Hoca'yı nereden tanıdıklarını soruyor, cevaplardan bir ipucu bulmaya çalışıyor. Bu bağlamda Maarif Vekaleti mümeyyizlerinden İhsan Mahmut Bey de sorgulanıyor. Ondan da benzer cevaplar alınca duruşma, iddianamenin okunması için 2 Şubat 1926 Salı gününe erteleniyor.

Kılıç Ali Bey ne demek istedi?

İstiklal Mahkemesi'nin astığı astık, kestiği kestik üç Ali'sinden biri olan Kılıç Ali Bey, duruşmalardan yorulmuş olsa gerek ki İstanbul'u gezmek istemiş. Mahkeme reisinden izin alarak trenle Haydarpaşa'ya gelmiş. Etrafını gazeteciler çevirmiş. Onlara şöyle bir açıklamada bulunmuş:

“Atıf Hoca ve arkadaşlarının duruşmaları bitmiş gibidir. Karar, bir iki güne kadar açıklanacaktır. Yapılan duruşmalarda İstanbul'un son irtica olaylarıyla ilgisi olmadığı bir kat daha kesinleşmiştir. Aslında İstanbul'da yapılan tahkikat da aynı neticeyi vermişti. Atıf Hoca ve arkadaşlarının muhakemesi de bunu teyit etmiştir.”

Kılıç Ali Beyini bu açıklamalarına göre Atıf hoca ve arkadaşlarının masum olduğu, irtica hareketiyle hiçbir alakalarını bulunmadığı mı ifade edilmek isteniyor? Mahkeme heyeti de bu kanaate varmış mıdır? Beklenen karar, Atıf Hoca ve arkadaşlarının beratı ile mi sonuçlanacaktır?... Umud verici ve fakat muğlak bir açıklama...

İddianame Günü

2 Şubat 1926 Salı günü.

Dava, savcının esas hakkındaki mütalaasını okuması ve sanıkların da ve son savunmalarını hazırlaması için bugüne ertelenmişti.

İstiklal mahkemesi salonu, yine hıncanın dolu idi. Herkes, savcının ne diyeceğini merak ediyordu. Halk, hem meraklı hem de endişeliydi. Zira bu mahkemelerden kurtulabilen pek yok gibiydi.

İşte bu ortamda mahkeme heyeti yerini aldı. Savcı Necip Ali Bey, ayağa kalkıp iddianameyi ağır ağır okumaya başladı. Uzun bir girişten sonra sanıklar hakkındaki taleplerini sıraladı.

“...Şapka ve bu yüzden hasıl olan hadiselerin amilleri olmakla sanık bulunan kişilerden eski Babaeski müftüsü Ali Rıza Hocanın idamına, İskilipli Atıf, Süleyman, Fettah, Tahir, Mesut, Saatçi Süleyman, Erzurumlulardan Osman, Mehmet, telgraf müdürü Halit, Yusuf Kenan Hoca’ya üçer seneden az olmamak üzere hapis ve küreğe konmalarına, Hasan oğlu Semih, Memiş, Aras şirketi müdürü Cafer İsmail, Sabuncuzade Mustafa ve Zühdü ile Tahirü’l-Mevlevi hocaların nefyine (sürgüne gönderilmesine), Tevhid-i Efkar yazarlarından Ömer Rıza (Doğrul)un sınır dışı edilmesine, Gostuvarlı Hüseyin, berber Mustafa, Ispartalı Hüseyin ve kardeşi ile kitapçı Mihran ve İhsan Mahvi Efendilerin beratlarına karar verilmesini” istiyordu.

Seyirciler, en çok savcının eski Babaeski müftüsü Ali Rıza Hoca’yla ilgili idam talebine hayret ettiler. Zira bu cezayı gerektirecek hiçbir suç ve delil ortaya konmamıştı. Herkes, diğerleri için istenen cezaların da mahkeme heyetince hafifletileceği umut ve beklentisi içine girdiler.

Savcının iddianamesini okumasından sonra mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), sanıklara “Yarın savunmalarınız ve son sözleriniz dinlenecektir.”diyerek oturumu kapattı.

Sanıklar, yine elleri kelepçelenerek cezaevine götürüldüler. Hapishanede Tahirü’l-Mevlevi, Atıf Hocayı teselli ediyor:

-Siz de kurtuldunuz demektir. Savcının talebine göre mahkeme, size birkaç ay ceza verir. Onu da yattığınıza sayar, sizi salıverir.

-Allah bilir. Zira henüz karar çıkmadı.

-Çıkmış sayabiliriz.

Atıf Hoca, tedbirli ve temkinlidir. Ama bu kadar çetin sorgudan ve eserinin suçun merkezine konulmasından sonra basit bir ceza ile kurtulacağından da pek umutlu değildir.

Savunma Hazırlığı ve Kutlu Rüya

Sanıklar, hapishanede yine eski yerlerindedirler. Her biri savunma yazma telaşındadırlar. Atıf Hoca biraz tereddütlüdür. Hiçbir suçum günahım yok ki niye kendimi savunayım, diye düşünüyor. Ömer Rıza (Doğrul), Tahirül-Mevlevi gibi arkadaşları, savunma yapması konusunda ısrarlıdırlar. Atıf Hoca da bu ısrarlar sonucu bir savunma hazırlıyor. Savunma metninde mahkeme heyetine hitaben şöyle başlıyor:

“Günlerce devam eden duruşmalar sonunda suçlanmamı gerektirecek hiçbir hareket, delil ve belge elde edilememiştir. Böyle bir şey olmadığına göre suçsuz olduğum, apaçık ortadadır. Hükmünüzü Allah’tan korkarak ve vicdanınızın sesine uyarak vereceğinizden emin olmak istiyorum...”

Fakat bunu yazdığı gece, bir rüya görüyor. Sabahleyin uyandığında Tahirü’l-Mevlevi’ye:

-Ben, savunmamı okumaktan vazgeçiyorum, der.

Sebebini sorduklarında şunları söyler:

-Bu gece rüyamda Fahr-i Kainat Efendimizi gördüm. Bana “Atıf, bize kavuşmak istemiyor musun? Savunma hazırlamakla meşgulsün.” dedi. Artık bu hitap karşısında savunma yazmamın lüzumu kalmamıştır. Mukadderata boyun eğmekten başka yapacak bir şey yok. Mahkeme masum olduğumu bile bile beni mutlaka imha etmeye karar vermişse, esasen savunma okumak boşunadır. Her şeyden önce Fahr-i Kainat Efendimizin bu yüce iltifatına karşı savunma yapmak küstahlık olur. Bu da benim harcımdır değildir.

Tahirü’l-Mevlevi, hayret ve dehşet içindedir.

-Ne diyorsun?

-Beni idam edecekler. Allah’ın sevgilisine kavuşacağım.

-Bu rüyanın sadık olduğunda şüphe yok. Allah Resulü’nün bizzat

görüldüğü rüyaya fesat karışamaz. Ancak savcının üç yıl istediği bir davada idam imkansız...

-Göreceksiniz; beni asacaklar...

-Bilemiyorum. Bir şey diyemiyorum.

-Zaten söze lüzum yok. Savunmamı da yırtıyorum.

Arkadaşlarının 'yırtmayın' ısrarlarına rağmen yırtıp bir kese içine koyduktan sonra cebine yerleştirir.

Necip Fazıl, bu kutlu rüya olayını 1932 yılında sahaflarda Raif Karadeniz'in kitapçı dükkanında bizzat Tahirü'l-Mevlevi'nin anlattığını naklediyor. Atıf Hoca ile aynı ranzayı paylaşan Darendeli Hafız Hüseyin Kıhtır da bu rüya olayını, bizzat Atıf Hoca'nın dilinden nakladiyor.

(Bak: N.F.Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, sh:120-122. Ayrıca bak: Sinan Omur, İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi? Sh:46-47 , Mehmet Sılay:: İskilipli Atıf Hoca, sh. 250-253 ve Ebül'ula Mardin: age, II/974-975))

Karar Günü

3 Şubat 1926 Çarşamba günü...

Şapka Kanunu'na muhalefetten yargılanan kişiler için önce savunmalar alınacak, sonra karar ilan edilecektir.

Bunu öğrenen daha kalabalık bir izleyici kitlesi salonu doldurmuştur. Herkes savcının iddianamesindeki Babaeski müftüsünün idamı, Atıf Hoca ve arkadaşlarının üç yıldan az olmamak üzere hapsini ihtiva eden ceza taleplerini tartışıyor. Bunun çok ağır cezalar olduğunu konuşuyorlar. Ortada suç olmadığı halde böyle cezaların verilemeyeceği kanaatiyle duruşmayı bekliyorlar.

Bu ortamda mahkeme heyeti, yerini alıyor. Mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya) başta olmak üzere hepsi sert ve haşin tavırlarla salona birer bakış atıyorlar. Mahkeme reisi, celseyi açıyor:

-Savunmalar başlasın.

Herkes, hazırladığı savunmayı okuyor. Konuşmalar uzarsa arada bir uyarılıyorlar:

-Anlaşıldı. Kısa kes...

Sanıklar, bu uyarıya uymak zorundalar.

Sıra Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi'ye geliyor:

-Bilmiyorum ki zaten hakkımda ölüm kararı vermişsiniz. Savunma yapmıyorum. Ben, daha neyin müdafaasını yapacağım? Sizi Allah'a havale ediyorum. Şerrinizden Allah'a sığınıyorum.

Babaeski müftüsünün bu tavır ve üslubuna, mahkeme reisi Kel Ali, çok hiddetlendi.

-Otur yerine diyerek Müftü Efendiyi azarladı. Sonra eliyle Atıf Hoca'yı işaret ederek:

-Sıra sizde, dedi.

Atıf Hoca, o vakur ve heybetli haliyle ayağa kalktı:

-Hacet yok efendim. Savunmayı gerektirecek bir günahımız olmadığı zaten ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh vicdanınızın vereceği hükmü beklemekteyim.

Mahkeme salonunda büyük bir sessizlik ve hayal kırıklığı... Uzun ve veciz bir savunma bekledikleri Atıf Hoca'nın bu davranışına bir türlü anlam veremiyorlar. Savunmadan niçin vazgeçmiş olabileceğini bir türlü anlayamıyorlar. Zira Atıf Hoca'nın kutlu rüyasından habersizdiler.

Ancak Atıf Hoca'nın savunma yapmayıp da kararı heyetin vicdanına bırakmasından Kel Ali (Çetinkaya), oldukça memnundu.

-Peki... Mahkemenin adaletinden emin olabilirsiniz. Oturunuz, diyordu

Sanıkların savunmaları tamamlandıktan sonra kararı netleştirmek için mahkeme heyeti yandaki odaya çekildiler. Herkes, merak ve endişe içinde bekliyor. En çok da gazeteciler merak ediyorlar. Onlar da haber derdindeler; bir an önce gazetelerine haber yetiştirmeye çabalyorlar. Sanıklar da ellerinde tesbih, dillerinde dua ile haklarında verilecek kararı bekliyorlar.

3 Şubat 1926 Çarşamba günü... Mahkeme heyetinin gizli oturumu çok sürmedi. Bir saat sonra kırk bir kişi hakkındaki kararı kesinleştirmiş olarak salona döndüler.

Mahkeme reisi, kısa bir nutuk çektikten sonra kararı açıklamaya başladı. Herkesin beklentisi, sanıkların beratı veya savcının talebinden daha az bir ceza ile cezalandırılmaları doğrultusundaydı. Mahkemelerde, usul böyleydi. Önce savcı yüksek cezalar ister, hakimler de bazı hafifletici sebepleri göz önünde bulundurarak daha az bir ceza verirdi. Fakat sonuç, hiç de öyle olmadı:

Hakimler heyetinin öncelikle Atıf Hoca'nın Türkiye'nin yenilenmesine yönelik atılımlarını engellemek, irticai ayaklanmaları teşvik etmek gibi hayali suçlamalarla söze başlayıp bu isyanların odağı olarak göstermesi,

kararın ip uçlarını verir gibiydi. 31 Mart olayından Mahmut Şevket Paşa'nın ölümüyle ilgili yanlışlıkla yapılan suçlamalar da bunlara eklenerek Atıf Hoca, potansiyel suçlu haline getirildi. Teali-i İslam Cemiyeti'ne mal edilen bildiri suçlamasının cevapları duruşmalarda verilmiş olmasına rağmen onlar görülmeyerek bu konuda da suçu sabitmiş gibi bir hava estirildikten sonra nihai kararı mahkeme heyeti başkanı açıkladı:

...Frenk Mukallitliği ve Şapka adlı risaleyi yazıp muhtelif yerlere göndererek halkı isyana teşvik ettiğinden dolayı 7.12.1341 (1925)tarihinde tutuklanan Fatih Dersiamlarından Hoca Atıf ve arkadaşlarından Babaeski müftü-i sabıkı Ali Rıza Hoca'nın idamına...

Şeyh Süleyman, Hasankale telgraf müdürü Halit, Uşaklı Ahmet, Antepli Salih, Yusuf Kenan, Suudü'l-Mevlevi'nin on sene...

Süleyman Muhlis'in on beş sene...

Murakıp Ali, Hoca Osman, Hacı Bey, Hoca Muhammed, Kara Sabri, mütekait yüzbaşı İsmail'in yedi sene...

Fatih türbedarı Hasan'ın beş sene hapsine...

Hoca Tahir ve Hoca Fettah'ın üç sene Adana'ya, Hasan Fehmi'nin üç sene Isparta'ya sürgün edilmesine...

Ömer Rıza, Tahirü'l-Mevlevi, Cafer Beylerle beraber birkaç kişiye de, berat kararı verilmiştir.

Atıf Hoca, zaten böyle bir kararın verileceğini biliyor ve bekliyordu. Ancak kararın hukuki bir karar olmadığıнын farkındaydı. Kanunun çıkışından çok önce yazmış olduğu bir eser ve onun etrafında oluşturmuş bir senaryo sonucu idam edilmesini de insani bulmuyordu. Bu nedenle yanında bulunan Tahirü'l-Mevlevi'ye şöyle diyordu:

“Zalimler ve katillerle, mahşer gününde mutlaka hesaplaşacağız.”

Bu esnada mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya), yüksek sesle jandarmaları uyardı:

“Kararın infazı için mahkumları çıkarınız.”

Öyle ya İstiklal Mahkemesi'nin kararı kesindi. Temyizi mümkün değildi. Bir üst mahkemeye itiraz gibi bir ihtimal de yoktu. Verilen karar, kesindi ve mutlaka aynen uygulanacaktı.

Kararın okunduğunda Atıf Hoca'nın yakınlarından kimse yoktu. Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi'nin iki oğlu salondaydılar. Kararı duyduklarında birbirlerine sarılarak ağlaştılar.

İki idam kararı çok ilginçti. Biri Anadolu'dan, diğeri Trakya'dandı. İki ayrı bölgeden iki ayrı kişiye idam kararının verilmesi tesadüf müydü? Birine isnat edilen suç şapka isyanlarına odak olması ama diğerrinin suçu net değildi. İzleyenler, tarih yorumcuları buna ne diyeceklerdi acaba? Bir gün salim kafayla tartışacak ortam doğar da hakikatler daha net anlaşılır diyelim.

(Ankara İstiklal Mahkemesi'nin son kararı için bak: Ahmet Nedim, Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926, sh. 289-291)

Mahkeme reisi Kel Ali'nin hışımlı uyarısından sonra mahkumlar, kollarına kelepçeler takılarak jandarma müfrezesi eşliğinde Ulucanlar Cezaevi'ne geri götürülürler.

İdamlıklar, tek kişilik hücrelere konular. Diğerrleri de büyük koğuşlara yerleştirilirler. Atıf Hoca, karanlık ve rutubetli hücresinde sabaha kadar Kur'an-ı Kerim okuyup namaz kılar.

Şapka Kanunu'na Karşı Halkı İsyana Teşvik

Evet, davanın temel gerekçesi böyle...

Karar metninde geçen tafsilat ise şöyle:

“Frenk Mukallitliği ve Şapka nam risaleyi tahrir ve muhtelif mahalle irsal ile halkı isyana teşvik ettiğinden dolayı İstanbul'da 7.12.1341 (1926) tarihinde tevkif edilen Fatih Dersiamlarından Atıf Hoca...”

Buna ta 31 Mart hadisesinde bir süre gözaltına alınmasından alın da Mahmut Şevket Paşa suikastıyla ilintilendirilerek sürgün edilmesine ve hatta itiraz edip yayınlanmasına engel olmaya çalıştığı beyannameye kadar her şey eklenmiş. Ama esas sebep, Frenk Mukallitliği ve Şapka adlı eseridir.

Dava tarihinden yaklaşık iki yıl önce yayınlanmış bir kitaptan mahkemeye, oradan da idam sehpasına...

Eğer gerekçe Teali-i İslam Cemiyeti'ne üyelik olsaydı, Tahirü'l-Mevlevi'ye de idam cezası verilirdi. Niçin verilmedi? Yahut Tahirü'l-Mevlevi, aynı davada idamdan nasıl kurtuldu?

Bu sorunun cevabını Tahirü'l-Mevlevi'nin “Matbuat Alemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları” adlı eserinde bulmak mümkündür:

Tahirü'l-Mevlevi, 14 Aralık 1925 Pazartesi sabahı ikinci defa polis müdürlüğüne götürüldüğü zaman orada Ömer Rıza Bey ve İmam Hatip Mektebi katibi Hafız Aziz Mahmut Efendi ile karşılaşır. Polisler ona Teali-i

İslam Cemiyeti adına yayınlanan bildiri ve Frenk Mukallitliği adlı risaleyle ilgili sorular yöneltirler. Bir ara söz, şapka konusuna gelir. Komiser sorar:

-Şapka hakkında ne dersiniz?

-Bir tür baş kisvesidir, derim.

-Fikrinizi açık söyleyiniz.

-Anlaşıldı efendim. Şapka için bir tür baş kisvesidir dedim. Hakikat de budur. Müslümanlık kisveden ibaret değildir... Mezhep müçtehitlerinden şapkaya dair rivayet yoktur. Sonradan gelen ulema, benzeme mahzuru olduğuna dair mütalaada bulunmuşlardır. Fakat şimdi bir mahzur kalmadı. Çünkü şapka, Türkiye'nin umumi serpuşu oldu... (Bak: T. Mevlevi, age. Sh.240)

Elbette Tahirü'l-Mevlevi'nin bu yorumu, polis tutanakları arasında mahkeme heyetine ulaşmıştır. Onlar da Teali-i İslam Cemiyeti'nde birlikte hareket eden Atıf Hoca ile Tahirü'l-Mevlevi'ye aynı cezayı vermek istememişlerdir. Birine idam cezası verirken diğerini berat ettirmişlerdir. Tahirü'l-Mevlevi de 4 Şubat 1926 tarihinde İstiklal Mahkemesi kaleminden berat kararı ile ilgili belgeyi alıp görevine dönebilmıştır. (Bak:T. Mevlevi, age, sh.360)

Bediüzzaman Said Nursi'yi de mahkeme edenlerin bir gerekçesi de “sarık sarışı, cüppe giyişi ve şapkayı başına koymayıydı. Bediüzzaman, bunu şöyle izah ediyor: “...Şapka giymediğimi mahkumiyetime ehemmiyetli bir sebep gösterdiler...Bu derece şiddet ve tekrarlar ve ısrarla beni kıyafetim için suçlandırmaya çalışan; elbette ölümün idam-ı ebedisini ve kabrin daimi haps-i münferidini gördükten sonra mahkeme-i kübrada ondan bu hatası sorulacak.” (Şualar, s.380-381) (Bak: Burhan Bozgeyik; M. Kemal'e karşı çıkanlar, sh: 309)

İstiklal Mahkemeleri Hakkında Ne Dediler?

Uğur Mumcu (Gazeteci-Yazar):

“İstiklal Mahkemeleri, mahkeme sayılmazlar. Bunlar, savaş ve ihtilal dönemlerinde rastlanan antidemokratik infaz kurumlarıdır.”

Nurettin Topçu (Müfekkiri):

“İstiklal mahkemelerinde hakim yoktur, eşkıya vardır. İskilipli Atıf Hoca, Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi, Muhammed Esat Erbili ve

Şeyh Sait milleti korkutmak ve sindirmek için zulmen idam edilmişlerdir. İstiklal Mahkemelerinin maksadı, fonksiyonu ve akıbeti bu millete mutlaka açıklanmalıdır.”

Mahmut Akyürekli (Tarihçi):

“Ankara İstiklal Mahkemesi’nin halk arasındaki adı ‘Üç Aliler Divanı’na çıkmıştı. Mahkeme yerine divan kelimesinin kullanılmasının sebebi, İstiklal Mahkemelerinin adalet dağıtan değil, buyruk ve itaati tesis eden kurumlar olmasıydı.”

Prof. Dr. Mehmet Çelik (Tarihçi):

“(İstiklal)Mahkemelerinde hukuk, ilke, delil, savunma, avukat, itiraz, temyiz yoktu. Mahkeme heyetinin kanaati kesindi. Meclis adına hüküm veriyorlardı. Verdikleri hüküm, yürürlükteki yasa ve kanunlara uymak zorunda değildi, hatta üstündeydi.”

Ankara İstiklal Mahkemelerinde zabıt katipliği yapmış olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu “Mili Mücadele Anıları” adlı kitabında İstiklal Mahkemeleri hakkında şöyle diyor:

“Mübalağasız denebilir ki bunlardan her biri kendi başına bir Büyük Millet Meclisi. Kendi başına birer diktatördü.”

Ahmet Emin Yalman (Gazeteci):

“Olağanüstü bir devrin icaplarından doğan bu mahkemeleri ideal bir yargı sistemi saymak hatıra gelmez. Gelişi güzel seçilen birkaç milletvekili tarafından ilk hislere göre verilen hükümler arasında bir hayli hatalar ve haksızlıklar olmuş, adaletten çok, önce ortalığı susturmak ve bastırmak gayesi aranmıştır.”

Necip Fazıl Kısakürek:

“İstiklal Mahkemeleri, mahkemedен başka her şeydir. Riayet ettikleri bir hukuk sistemi yoktur. Mahkeme üyeleri, hukuk adamları da değildi. Hukuk tahsili ve ihtisası yapmamışlar. Mahkeme reisinden üyelerine katil, cani ve cahil kimselerdir. Ankara İstiklal Mahkemesi’nin reisi Kel Ali, Halit Paşa’yı meclis koridorunda vuran katildir. Tuhaftır ki o cinayet esnasında destekçi olarak yanında Kılıç Ali de vardır. Bu adam, Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Kel Ali’nin muavinliğini yapmıştır.

“İskilipli Atıf Hoca, Türk engizisyon sürecinin adalet kisvesi altında işlediği çarpıcı örneklerinden biridir.”

Prof. Dr. Cevdet Küçük (Tarihçi):

“İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren özel mahkemelerdir. Şapka inkılabı ülke çapında gerginlik doğurdu. Hükümet, tepkileri İstiklal Mahkemelerini kullanarak bastırmaya karar verdi. Şapka giymeye herkese mecbur eden Şapka İktisası Hakkında Kanun 25 Kasım 1925’te kabul edildi. İsmet Paşa, aynı gün İstiklal Mahkemesi’ne meclisin tasdiki olmadan idam cezalarını infaz etme yetkisini tanıyan kararı da meclise kabul ettirdi.”

Prof. Dr. Ergün Aybars (Tarihçi)

“İstiklal Mahkemeleri, TBMM adına alıncaklardır. Kararları kesin ve temyizi yoktur. Kararlarının uygulanmasında askersivil bütün görevliler sorumludur. Mahkemeler, verdikleri kararlardan dolayı sorumlu değildir. Vicdani kanaatlerine göre karar verme yetkisine sahip olup, bunların delil aramasına gerek yoktu... (Bunların) birer ihtilal mahkemesi oldukları ve bu amaçla çalıştıkları göz önünden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan hukuk ilkelerine göre değil, devrim ilkelerine yönelik çalışmışlardır.” (İstiklal Mahkemeleri, sh.14)

İdam Ya da Şehadet

3 Şubat Çarşamba gününü 4 Şubat Perşembe gününe bağlayan gece Atıf Hoca için çok önemliydi. Ulucanlar Hapishanesi’nin tek kişilik hücresi, onun son kez konakladığı bir misafirhaneydi. Ortalık, ölüm sessizliğine bürünmüştü. Dışarıdan nöbetçilerin düdüğü sesleri ile gardiyanların ayak seslerinden başka bir ses duyulmuyordu. O gece hapishanede sadece iki tane idamlık vardı.

Atıf Hoca, koğuştaki gaz lambasının kapı aralığından süzülen ışığıyla kıblesini tayine çalışmış, iki düz üstünde Allah’a yalvarıyordu. Ezberinden Kur’an okuyor, namaz kılıyor, tespih çekiyordu. Bu karanlığın sonu belliydi. O da bunu fevkalade biliyordu.

4 Şubat 1926 Perşembe günü şafak sökerken kapının önünde gardiyan belirdi. Künyesini okunuyordu:

“Mehmet Ali oğlu İskilipli Mehmet Atıf”

Başını secdeden kaldırıp kapıya doğru yöneldi. Yandaki hücreden çıkan Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi ile birlikte darağacının bulunduğu meydana doğru yürüdüler. Metanetini hiç kaybetmemiş olan Atıf Hoca ve arkadaşı, kolları kelepçeli olarak soğuk havada yol alıyorlardı. Her ikisinin de bir tarafında asker, diğer tarafında imam bulunuyordu.

Şubatın çat ayazında Atıf hoca sordu:

-Saat kaç?

-Beşi çeyrek geçiyor.

-Sabah namazını kılmam izin verir misiniz?

İdamı izlemeye gelen savcı. Adli tabip, hakim Kılıç Ali, jandarma bölük komutanının da imalı bakışları altında tekbir alıp darağacına yakın bir yerde namaza durdu. Bu, onun fani alemdeki son namazıydı. Selam verip kısa bir duada bulunduktan sonra vakur adımlarla idam sehpasına doğru ilerledi.

Başındaki sarığı çıkartıldı. İdam fermanını yazılı olduğu belge boynuna takıldı. Dudakları, sürekli kıvıldıyordu. Boynuna ilmek geçirilirken usulen son isteği soruldu. Bir şey söylemedi. Sadece kelime-i şehadet getiriyordu. Görevli zat, ayağının altındaki iskemleye tekme vurdu.

Atıf Hoca, kelime-i şehadet getirerek, hiç debelenmeden çırpınmadan Yaratan'ına kavuştu.

İskilipli Şair Mustafa Çıkrıkçı, bu olayı 65 yıl sonra “Darağacı” adlı şiirinde şöyle dile getiriyordu:

*“Dokuz yüz yirmi beşin sonbaharı/ Güneş küskün, hava ayaz mı ayaz./
Fırtınayla devrilen çınarları / Sanmayın hiç kimseler hatırlamaz.”*

*“Çile dolu bir yıl geçti hapiste / Yasaklar konsa da kitaba, mektebe /
Zalimleri anlatacak millete /Gelen her dört Şubat ve Perşembe.”*

Eski Meclisin önünde kurulan iki idam sehpasında iki Allah dostu, iki alim, iki mert insan, o gün akşama kadar gelip geçenlerin dehşet dolu bakışları arasında öylece asılı kaldılar. Sözde ibret-i alem için...

Bütün yargılananlara “Asılacak başka adam yok mu gözüyle baktığı” söylenen Gaziantep milletvekili ve İstiklal mahkemesi hakimi Kılıç Ali, idama mahkum ettiklerinin bizzat infazında bulunmuş. İskilipli Atıf'ın idamında da boynuna ilmek geçirilirken sarığını alıp başına bir şapka geçirdiği ve “Giy domuz!” diyerek hakaret ettiği anlatılır. (Bak: M. Sılay, age, sh: 213, 214, 290, 335, 237)

O Günün Sabahı

O günün sabahında Atıf Hoca ile birlikte yargılanıp da berat eden **Tahirü'l-Mevlevi**, İskilipli Atıf Hoca'yı idam sehpasında görenlerdendi. Manzarayı şöyle tasvir ediyor:

“...Eski Meclis binasına doğru birkaç adım attım. Birden bire gözüme

ilişen bir manzara beni olduğum yere mihladi. Evet eski meclis önündeki meydanın ortasına iki tane sehpa dikilmiş, onların arasına da beyazlar giydirilmiş iki vücut çekilmişti. Yüzleri diğer tarafa müteveccih olan bu cesetlerden birinin Atıf Efendi olduğu, boyunun uzunluğu ve hâlâ görünen metin vaziyetinden anlaşılıyor; o yüce duruşuyla merhum, hayattaki halinden yüksek görünüyordu.

Hemen geri döndüm. Karaoğlan çarşısına doğru yürüdüm. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 4 Şubat 1926 tarih ve 1649 numaralı nüshasını alıp göz gezdirdim. İstiklal Mahkemesi'nin bir gün önceki kararı, ilk sayfasında şöyle bildiriliyordu:

“İstiklal Mahkemesi, o gün çok kalabalık samîinin (dinleyicilerin) yürekten kopan alkışları arasında mürteciler hakkındaki kararını tefhim etti (açıkladı). İskilipli atıf Hoca ve eski müftü Ali Rıza idam edildi...” (Bak: T.Mevlevi, age. Sh. 355)

Kara haber tüm Türkiye’de ve hatta tüm İslam aleminde yankılandı. Duyan Müslümanlar, ruhuna Fatihalar okuyup rahmet dilediler. İnananlar nazarında o, samimi bir Müslüman olarak yaşadı ve öylece şehadet şerbetini içti. Bazılarına göre de idam edilerek cezasını çekti.

Takdir, Yüce Allah’ındır.

Onun şehit oluşuna imrenen ders arkadaşı **Şeyh Ali Haydar Efendi**, onunla birlikte altı ay Ankara’da hapis yattıklarını anlattıktan sonra: “O azimetle amel etti. Biz ruhsatla amel ettik. Atıf Efendi kardeşimiz kazandı, biz kaybettik” diyerek elini dizine vurmuş. (M. Sılay. age. Sh. 291 ve Altınoluk Dergisi, yıl: 1988, sayı: 26)

Özellikle İskilipli Atıf Hoca’nın, suç henüz tarif edilmeden ve oluşmadan önce yazdığı bir risale sebebiyle asılması, o günden beri kamu vicdanını yaralayan bir hüküm olarak hatırlanmaktadır. (Bak: Ahmet Turan Alkan, İstiklal mahkemeleri ve Sivas’ta Şapka İnkılabı duruşmaları, sh: 74-75)

Evde Tevekkül ve Sabır

Ankara İstiklal Mahkemesi’nce idama mahkum edilen Atıf Hoca ve Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi, derhal idam edildi. Zira İstiklal Mahkemesi kararlarına itiraz etmek, temyiz davası açmak mümkün değildi. Normal hukukta söz konusu idam olunca meclisin onayından geçmesi gerekirdi. Ama İstiklal Mahkemesi, meclis adına hüküm verdiği için buna da ihtiyacı yoktu.

Atıf Hoca ve arkadaşları, bunu biliyorlardı. Eşi ve kızı da biliyordu bu durumu. Ancak idam kararının verildiğinden ve infaz edildiğinden henüz haberdar değillerdi. Gazetelere de bakamamışlardı.

Atıf Hoca'nın idamını duyanlar, hep üzgün ve sessizdiler. Bir yandan gözyaşı döküyorlar, bir yandan da bu kararı verenleri lanetliyorlardı. Atıf Hoca'nın kadim dostu kitapçı Şakir Efendi, bu kara haberi aile efradına nasıl duyuracağım diye kara kara düşünüyordu. Sonra cesaretini toplayıp Laleli'deki evinin kapısını çaldı. Kapıyı açtığında karşısında Şakir Efendi'yi gören eşi Zahide Hanım, Şakir Efendi'nin yakasına yapışarak:

-Söyle... Kara haber mi getirdin, diye haykırıyordu.

Şakir Efendi:

-Gazetelerde bir şeyler okudum ama pek anlayamadım. Hapishaneye bir telgraf çekelim de durumu öğrenelim, diyordu.

Aslında Şakir Efendi, gazetelerden kesin bilgiyi almıştı. Ama onları bir süre teselli edebilmek ve alıştıra alıştıra söyleyebilmek için böyle yapıyordu.

Şakir Efendi, avluda bir taşın üstüne oturdu. Zahide Hanım da biraz kendisine geldi. Başladı o gece görmüş olduğu rüyayı anlatmaya:

-Bahçemizdeki şu çam ağacını, Hoca, kızı Melahat'la birlikte dikmişlerdi. Bu gece rüyamda Atıf hoca, şu ağacın dibinde abdest alıyordu. Kızı Melahat de ibrikle ona su döküyordu. Hoca abdestini bitirdikten sonra doğruldu ve bize son mesajını verdi: "Ben artık gidiyorum. Sakın ağlamayın. Ardımdan bana yedi Yasin okuyun." Şakir Efendi, sen söylemesen de ben biliyorum. Allah'a yemin ederim ki Hoca'yı astılar.

Rüyasını anlattı ama birden fenalaştı. Kızı da ondan beterdi. Şakir Efendi, onların kendilerine gelmelerini bekledi. Sonra gazete almak ve telgraf çekmek bahanesiyle kendisini dışarı attı. Biraz dolaşp gerginliğini attıktan sonara cevaplı bir telgraf çekti. Onları teselli etmek için yine eve döndü. İki kişi birden sordular:

-Hani gazeteler?

-Postadan henüz çıkmamış. Akşama doğru ancak gelir, dedi.

Eşi ve kızı, bu cevaba pek inanmadılar. Bir şeyler sakladığından şüphelenmişlerdi. Zaten Şakir Efendi'nin de amacı, onları ağır ağır kara habere hazırlamaktı. Akşama kadar Atıf Hoca'nın evinden ayrılmadı.

Sonunda postacı kapıyı çaldı.

-Telgraf, dedi.

Beklenen cevap gelmişti. Şakir Efendi, telgrafi saklamak istedi ama Zahide Hanım buna fırsat vermedi.

Telgrafta hapishane müdürü: “Hoca Atıf vefat etmiştir” diyordu.

Sanki eceliyle ölmüş gibi kolayca söyleyivermişti. Atıf Hoca’yı şafak sökerken hiçbir suçu olmadığı halde astık, diyememişti. Diyemezdi zaten. Zira o da İstiklal Mahkemesi’nin emrinde bir infaz memuru idi.

İdam veya infaz... Sonuç Şehadet...

Talebeleri, arkadaşları, dostları mahzundu. Onu konuşuyorlar, onu anlatıyorlar, anılarını dile getiriyorlardı. Ama kimse açıkça bir şey söyleyemiyor, mesela gazete ilanıyla kınayamıyor, hatta başsağlığı bile dileyemiyor.

Atıf Hoca ve bu elim mahkeme kararı, pek çoğunun rüyasına giriyordu. Meşhur Şeyh Ali Haydar Efendi anlatmıştı: *“Bir gece rüyamda Atıf Hoca’yı görmüştüm. Bir çocuk annesi tarafından nasıl okşanırsa Resulullah (sav) de Atıf Efendiyi kucağına almış öyle okşuyordu.”*

Allah, ruhunu şad etsin.

Gazi Mustafa Kemal İdama Ne Dedi?

Atıf Hoca’nın idamından o zamanın bazı basın organları çok memnun olmuşlardı. Haberi veriş biçimleri bile bunu yansıtıyordu. Bu çerçevede bazı resmi zevat da memnun olmuş olabilir. Ama buna herkes sevinmiş değildi. Uzun bir süre Gazi Mustafa Kemal’in bu konudaki görüşüne dair bir bilgi yoktu. Herkes, kendi zannına göre yorum yapmaktaydı. Ancak Türkiye’nin meşhur hukukçusu Ord. Prof. Ebül’ula Mardin’in bir görgü tanığından dinlediği şu olay, konuyu yeterince açıklığa kavuşturacaktır:

“Eski Ankara valisi Nevzat Tandoğan merhumun maiyetinde bulunan emekli polis komiseri Bay Kamil Başkal’dan dinlediğime göre, Atatürk merhum, bir gece sofradakiler arasında bulunan İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya’ya, vakit hayli ilerleyip sabaha karşı 3 sularında olunca, birden İskilipli Muhammed Atıf Efendi’nin idamından dolayı duyduğu derin acı ve üzüntülerini kendine vergi bir yolla bildirmiş, adı geçenin cevaba kalkışması üzerine, İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, adaşını sofradan uzaklaştırmıştır.” (Ebülula Mardin, Huzur Dersleri, II-III /975-976)

Belge niteliğindeki bu hatırayı İskilipli ilim adamı merhum Mücteba Uğur, şöyle değerlendiriyor:

“Olay gösteriyor ki Gazi Mustafa Kemal, Atıf Efendi’nin idamına son derece üzölmüştür. Belki de onun suçsuz olduğuna inanıyordu. Bu yüzden üzüntüsü daha fazla oldu. Düşünüyoruz da keşke Ali Çetinkaya Kılıç Ali tarafından götürölmeseydi, belki vereceği cevaptan idamın üzerini örten sır perdesini biraz olsun aralayacak bilgiler edinirdik. Ayrıca Gazi’ye ne cevap vereceğini de öğrenmiş olurduk.”

Merhum Mücteba Uğur, yorumuna devam ediyor:

“(Atıf Hoca) vatan haini midir? Asla. Kuvay-ı Milliye’ ye karşı mı çıkmıştır? Bunu söyleyene gülerler. inkılaplara, özellikle şapka inkılabına karşı mı gelmiştir? Bu da asla ispat edilememiştir. O halde belki de Gazi’ye rağmen asılışını din adamlarına karşı tutumun sonucu saymak, herhalde hata olmayacaktır. Atıf Efendi ile birlikte mahkeme edilen Tahirü’l- Mevlevi’nin anlattıkları, hukuk dehamız Ebülula Mardin’in kısa yorumları da bu kaniyi desteklemektedir.” (Mücteba Uğur: İskilipli Muhammed Atıf Efendi’nin Şehadeti, İskilip’in Sesi Gazetesi, Yıl: 1993 Şubat, Sayı: 112)

Atıf Hoca’nın idam kararında imzası bulunan üç Ali’den biri olan Kılıç Ali’nin İstiklal Mahkemesi’ni de içine alan ve çok partili dönemde yayınlanan geniş bir hatırat kitabı vardır. Ancak Kılıç Ali, o eserinde Atıf Hoca ve arkadaşlarının duruşmalarına hiç değinmemiştir. Yedi yüz sayfayı aşkın anıları içinde Atıf Hoca’nın adı, hiç geçmemiştir. Kılıç Ali acaba bu idam kararını unuttuğundan mı yoksa bu karardan utandığından mı zikretmemiştir, bilemiyoruz. Onun yazacağı iki satırlık bir açıklama, belki bütün tartışmaların önüne geçebilirdi.

Atıf Hoca’nın Cesedi?

Tarihen sabittir ki Atıf hoca, 4 Şubat 1926 Perşembe günü şafak sökerken idam edildi. İbret olsun diye eski Meclis binasının önünde bir gün bekletildi. Akşam üstü cenaze, at arabasıyla Ulucanlar Cezaevi’ne götüröldü.

Cenazesi ailesine teslim edilmedi. Acaba cenaze namazı kılındı mı? Hangi mezarlığa defnedildi? Sonra?... Sonra ne oldu?...

Gerisini 20. dönem Hatay Milletvekili Dr. Mehmet Sılay’dan dinleyelim:

“Aksiyon Dergisi’ne de konu olan hikayeye göre Atıf hocanın cenazesi ne yıkandı ne de namazı kılındı. (Ertesi gün) Mamak Mezarlığı’nın kimsesizler bölümüne, kimsenin bilmediği bir yere defnedildi. Bu mezarlık, 1954 yılında Gülveren ile Çinçin arasındaki Asri Mezarlığa taşındı. Atıf Hoca’nın mezarına

kimse sahip çıkamadığından olduğu yerde kaldı. Mezarlık Şafaktepe Parkı'na dönüşürken Hoca'nın mezarı da taşınmayan diğer mezarlar birlikte kayboldu.”

Bu bilgilerden hareketle Dr. Mehmet Sılay, mezarın yerini bilen birinin olabileceği düşüncesiyle yola çıktı. İstiklal Mahkemesi'nde zabıt katipliği yapan bir kişinin burayı bildiğini ve oğluyla birlikte gelip sık sık dua ettiklerini öğrenir. Babasının vefatından sonra da burada sık sık Yasin ve Fatiha okuyan genci bulur. İsmi gizli tuttuğu bu kişi, araştırmaların iyi niyetli olduğundan emin olduktan sonra mezarın yerini gösterir.

Dr. Mehmet Sılay, 2000 yılında yağmurlu bir günde Şafaktepe Parkındaki mezarı gizlice açtırır. Kendilerini büyük bir tehlikeye atarak kemikleri bulup çıkarmayı başarırlar. El ve ayak parmaklarına ait kemiklerin dışında iskeletin tamamını çıkartırlar.

Sılay, bu kemiklerden bir numuneyi, altı ay kadar arabasının bagajında taşır. Amacı, kemiklerin Atıf Hoca'ya ait olup olmadığını tetkik etmektir. Onun için Atıf Hoca'nın İskilip'in Toyhane Köyü'nde yaşayan yeğenleri Mehmet, Satı, Hamza ve Süleyman İmal'dan saç, kan ve tırnak örnekleri alır. Ardından topağın altından çıkan kemikler ile Atıf Hoca'nın yeğenlerinden aldığı örneklerin karşılaştırılması için Adli Tıp Kurumu'na müracaat eder. Buradaki üç doktorun DNA testlerinde ulaştıkları sonuç, bulunan cesedin yüzde yüz Atıf Hoca'ya ait olduğunu göstermiştir. (Bak: Sılay, age, sh. 317-318)

Dr. Mehmet Sılay, bütün bu işlemleri tıp doktoru olmasının avantajıyla ve şahsi dostluklarıyla yaptırabilmiştir. Bu tetkiklerden sonra arabasının bagajında siyah torbalar içinde yıllardır beklettiği kemikleri Dr. Sılay İskilip'e getirir.

Bundan sonrasını İskilipli Atıf Hoca'nın torunu **Ahmet Faruk İmal**'dan öğreniyoruz:

“22 Nisan 2008 tarihinde bir ikindi vakti Mehmet Sılay, dönemin belediye başkanı Orhan Öztürk ve şahsım, gıyabi bir cenaze namazı kılıp Kur'an-ı Kerim okuyarak defni gerçekleştirdik. Geride bıraktığı eşinin ve kızının yerini bile bilmedikleri, gidip Fatiha okuyamadıkları Atıf Hoca, artık ata yurduna gelmiştir. Başında bir mezar taşı da bulunmaktadır.“ (Bak: A. Hamdi Ertekin, İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi, sh.34)

Bu noktada İskilipli Mehmet Atıf Hoca'nın cesedinin Şafaktepe Parkı'ndan çıkarılarak DNA testlerinin yapılmasından İskilip'e nakline ve Gülbaba Mezarlığına defnine kadar geçen bütün aşamaları gerçekleştiren

Dr. Mehmet Sılay'ın gayretlerini takdir ediyor, bu başarısından dolayı da kendisini tebrik ediyorum.

Artık sıra Atıf Hoca için bir anıt mezar yapmaya gelmiştir. 2010 yılında Mimar Mehmet İşçi tarafından projelendirilen “İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezarı”nın inşasını dönemin belediye başkanı Numan Sezer, 2011 yılında bin bir zorluğa rağmen gerçekleştirmiştir.

Atıf Hoca için orijinal projeyle gerçekleştirilmiş olan bu anıt mezar, İskilip ilçe merkezinde Gülbaba Mezarlığı'nın kenarındadır. Eşi ve kızının mezarları ise Toyhane Köyü Mezarlığı'ndadır.

“İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezarı ve Külliyesi”, 2012 yılı başından beri halkın ziyaretine açılmıştır. Ancak burada resmi bir açılış merasimi yapılmamıştır. Kenti gezmeye gelen resmi pek çok zevat, burayı ziyaret etmektedir. Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Bülent Arınç da Nisan 2012'de Atıf Hoca'nın kabrini ziyaret etmiştir. Artık burası, İskilip'e gelen hemen herkesin uğrayıp ziyaret ettiği ve Fatiha okuduğu bir mekan haline gelmiştir.

Günümüzde İskilip'e gidip Gülbaba Mezarlığı'nı ziyaret eden herkes, o acı günleri yüreğinde hissediyor. İdam edilerek unutturulmak istenen ve milletin gözünden düşürülmeye çalışılan Mehmet Atıf Hoca, bütün haşmetiyle bu Müslüman halkın gönlünde anıtlıyor. Onu kabrinin başında ziyaret edenlerden **İskilipli Şair Hasan Şen** de duygularını şu dörtlükle dile getiriyor:

“Alim mürekkebi ve şehit kanı

Tüm şehitler gönlümüzde yaşıyor.

Issız yerde feda etse de canı

Fikirleri gönlümüzde yaşıyor.”

Hocam şehitliğin sırrını aştı

O zaman İhvan'im kendinden geçti

Cümle kelekler sonsuza uçtu

Atıf Hoca gönlümüzde yaşıyor.

İhvani Hasan Şen, 1995 yılında Toyhane Köyü'nde Atıf Hoca'yı Anma Programında bu şiiri okuduğu için yargılanmış ve berat etmişti. Bizler de bu duygularla İskilipli Mehmet Atıf Hoca'ya Yüce Allah'tan rahmet diliyoruz.

Atf Hoca Hakkında Ne Dediler?

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi:

“İki mürteci asıldı. Mürteci hocalar, bu sabah asıldılar. İrtica kitapları müellifi İskilipli Atf Hoca ve Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi hakkındaki idam kararı bu sabah infaz edilmiştir.”

Hasan Hüseyin Ceylan:

“İskilipli Atf Hoca'nın idamı, gerek Cumhuriyet dönemi dindevlet ilişkilerindeki haksızlıkları veya tek taraflı hak yiyişleri ve gerekse İstiklal Mahkemeleri'nin sınır tanımaz zulümlerini göstermede ibretli bir olay olmuştur. İskilipli Atf Hoca, bu milletin gerçekten aziz şehitlerinden biridir. İstiklal Mahkemesi'nde yeryüzündeki bütün hukuk sistemlerinin reddedeceği bir mantıkla zulmen idam edilmiştir.”

Prof. Dr. Mücteba Uğur:

“Mehmet Atf Efendi, yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da haklı bir şöhrete sahipti. Israrlı teklif ve davetlere, vatanından ayrılmayacağını söyleyip red cevabı vererek vatanseverliğini göstermiş bir alimdir. Ona göre memlekette ilerleme kaydeden, batı medeniyetinin rezillikleri ve zararlı kısmıdır. O, kurtuluşu batılılaşmada değil, batının ilim ve tekniğini alarak sahip çıkacağımız manevi değerlerle işleyip çalışmada görenlerdendi.

“Unutmayalım ki o, kelimenin tam anlamıyla bir İslam şehididir. İskilip'in de yüz akıdır, gururudur. Ve altını çizerek haykırılım, asla ve asla vatan haini değildir.”

Necip Fazıl Kısakürek

Son Devrin Din Mazlumları arasında İskilipli M. Atf Hoca'yı da zikreden Üstad, şöyle diyor:

“Fert çerçevesinde, hem zulüm, hem de hak kanununa göre suçsuz ilk din mazlumluğunu, inkılap tarihine göz atar atmaz, İskilipli Atf Hoca'da görüyoruz. Bu muazzam şehit, hiçbir alakası bulunmayan şapka tepkisinin ruhu kabul edilmek gibi bir anlayışa kurban gitmiştir. Atf Hoca, yalnız ezberleme bir ilimle değil, o ilmin tefekkür hassası ve en ince hikmetleriyle de doluydu. Yani gerçek ve derin mü'min...”

Sinan Omur:

“Ömrü din uğruna çalışmakta geçen Atf Hoca'nın zulüm ve istibdadın kurbanı olarak cellatlar elinde, son nefesini verinceye kadar bir zerresini bile

kaybetmediği azim ve imanıyla, durmadan çalışmış oluşu da ne ayarda bir alim ve faziletli bir insan olduğunu bir kere daha ispat eder. Gerçekte de Atıf Hoca, zindanlarda ve sürgünlerde sürünürken bile çalışmaktan uzak durmamıştır.

“İstiklal Mahkemesi denen bu engizisyon mahkemesinin suikastına uğramayıp da yaşamış olsaydı, din kütüphanemizi daha çok kıymetli eserlerle bezerdi.”

Sadık Albayrak:

“25 Kasım 1925’te çıkan ‘Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun’a muhalefetten Giresun’da muhakeme edilmişse de serbest bırakılmıştır. Fakat akabinde Ankara İstiklal Mahkemesi’ne havale edilmiştir. Rejim kurban istediğinden Atıf Efendi, zorla suçlu çıkarılmış ve 3 Şubat 1926’da yapılan muhakemede idama mahkum edilmiştir. Allah’tan gani gani rahmet diliyoruz.”

“İskilipli Atıf Hoca, İslam kardeşliği etrafında birlikten yanadır. Bu da çoğunluğun isteğidir. Dolayısıyla İskilipli iade-i mahkemeye aklanırsa, halk da aklanmış olacaktır. Bu görevi yapmak, yeni neslin boynuna borçtur.”

Bülent Gökğöz-Bahadır Kurbanoğlu:

“İskilipli Atıf Hoca gibiler, hem batı kültürünün yozlaştırıcı araçlarına değindikleri ve Müslümanları bundan uzak tutmaya çalıştıkları izah ve uyarılar yüzünden, hem de islamî kimlik temsil noktasında sahip oldukları misyon ve ‘Batıcı Ulus Kimlik’in inşası önünde engel oluşturdukları gerekçesiyle ortadan kaldırılmışlardır. Tarihi olarak unutturulmuşlukları da Müslüman halkın ve yeni nesillerin onların ilmi birikimlerinden ve tecrübelerinden mahrum kalmalarına sebebiyet vermiştir.”

Ahmet Hamdi Ertekin:

“Atıf Hocamız, İsmail Aleyhisselam gibi Allah yolunda kurban olacağımı bilerek tam bir teslimiyet halinde, metanetle darağacında yüce dostuna kavuşmuştur.”

Ord. Prof. Ebül’ula Mardin:

“İskilipli Muhammed Atıf Efendi, doğru sözlülüğü, hakseverliği yüzünden, birçok saldırılara, bu arada sürgünlere de uğramıştır. 31 Mart olayında sebepsiz ve haksız yere bir hafta tevkif edilmiş, Mahmut Şevket Paşa olayında da bir buçuk yıl sürgün edilmiştir. Her iki olaydan sonra da: ‘Af edersiniz, bir hata oldu.’, ‘Kusura bakmayınız, bir yanlışlığa kurban oldunuz.’ denerek kendisinden özür dilenmiştir.

“Hizmet ve başarılarıyla pek kısa zamanda ünü, memleket sınırlarını aşarak bütün İslam alemine yayılmış, hatta batıda da tanınmıştır.

“Mahkeme heyeti, 44 sanık hakkında bir saatlik gizli görüşmeden sonra, savcının bütün çabasına rağmen ancak üç sene küreğe konulmasını isteyebildiği Muhammed Atıf Efendi’yi idama mahkum etmiştir.”

Prof. Dr. Hayrettin Karaman:

“Doğup büyüdüğüm Çorum vilayetinin İskilip kazasına bağlı Tophane Köyü’nde 1292/ 1876 yılında dünyaya gelen, tahsilini İskilip, Çankırı ve İstanbul’da tamamlayan, zamanında ilmin en yüksek mertebesine çıkan, çok önemli vazifeleri ehliyetle yüklenerek alın akıyla ifa eden, dürüstlük fedakarlık, vakar, iffet ve dini gayretin unutulmaz örneklerini veren Atıf Efendi, ilk gençliğimden itibaren dinlediğim menkıbeleri, okuduğum makale ve risaleleriyle dikkatimi çekmiş, kahramanlarımdan biri olmuştur.

“Şehit edilmesine sebep sayılan “Frenk Mukallitliği ve Şapka Meselesi” isimli risalesini İmam Hatip yıllarımda, Çorum’un Cemilbey nahiyesinde bir evin çatı arasında bulduğum zaman çok sevinmiştim. Kitap yağmur damlalarından biraz bozulmuş olmasına rağmen okunur durumda idi. Evin sahibi hoca efendiye “Bu kitabın çatı arasında işi ne? Niçin diğer kitaplarınızın arasında değil?” sorusunu yönettiğimde (1950’li yıllardı) Müslümanların ve özellikle hocaların hala korku içine olduklarını, verilen cevaptan anlamıştım. “Bu yüzden müellifini astılar, kimin evinde ve elinde buldularsa eziyet ettiler. Biz de yakmaya ve gömmeye kıyamadık, çatı arasına sakladık.” diyordu. Risaleyi hemen okudum. Eser, yazarının hem ilmine, hem de bir kültür mücahidi olduğuna açık bir delil mahiyetindeydi. Atıf Efendi’ye sevgim e takdirim biraz daha arttı.

“Cümle mazlumlar ve şehitlerin ve bu meyanda Atıf Efendi’nin ruhları, Allah nezdinde en büyük lütuflara mazhar olmakta, hayal edilemez nimetler içinde yüzmektedirler.”

Ahmet Faruk İmal:

“İskilipli Atıf Hoca, inancından dolayı zulme uğramış, inandığı değerleri sonuna kadar savunmanın bedelini darağacında canını vererek ödemiş bir İslam alimidir. Müslüman Türk Milleti, bu ve bunun gibi zulümleri içine sindiremediğini, affedemediğini, onun ismini gönüllere kazıyarak, yıllardır anısına hürmet ederek göstermiştir.”

Ahmet Nedim:

“İskilipli Atıf Hoca, boştan boşa çektiği 58 günlük zindan hayatı sonrasında beratından emin bir halde, müdafaa bile yapmadı. Karar 3 Şubat’ta açıldı. İdam edilmesi uygun bulunmuştu!... Mehmet Atıf Hoca, ‘Türkiye

Cumhuriyeti'nin şapka inkılabına kitap yazarak muhalefet' suçundan 3/4 Şubat 1926 gecesi Ankara'da Büyük Millet Meclisi önünde asılarak idam edildi. Yazdığı kitap; Şapka Kanunu'ndan iki yıl önce yayınlanmıştı. Üstelik de aynı Cumhuriyet'in Maarif Vekaleti'nin izin ve ruhsatıyla...

“Şehit edildiğinde tam elli yaşındaydı cenazesi ailesine teslim edilmedi ve Cebeci civarındaki kimsesizler mezarlığına gömüldü.”

Prof. Yaşar Nuri Öztürk:

“İskilipli Atıf Hoca'nın mahkeme kayıtlarında geçen idam nedeni şapka değildir. Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtlarında göreceksiniz ki şapka risalesinin adı birkaç kere geçiyor. Ancak mahkeme, İstiklal Savaşı'na ihanet etmek üzerine oturmuştur. Bu da Damat Ferit ve İngilizlerle işbirliğinin vücut verdiği sonuçlarla ilgilidir. İdam kararının neresinde şapka var? Dinci yalancılık, bunu böyle yayıyor. Bu çok insafsız, vicdansız ve hayasız bir yalandır.”

Tahirü'l-Mevlevi:

“Onu alim ve fazıl bir hoca olarak tanırım. Memleketine bağlı bir çok münevver yetiştirmiştir.

“Fatih dersiamlarından İskilipli Mehmet Atıf Efendi, 1920'de İbdidayı Dahil Medresesi müdürlüğüne getirilmiştir ki ben de orada müderris idim. Daha önce tanıımıyordum. Cemiyet-i Müderrisin'e üye olmamı teklif etti ve ben de kabul ettim. Sonra adı Teali-i İslam Cemiyeti'ne çevrildi. Cuma günü öğleden sonra Atıf Efendi'nin odasında toplanıp konuşuyorduk. İlk işimiz, ahlaki ve ilmi hizmetlerde bulunmak arzusu idi. Bunun için gazetelere bir makale gönderilmesi ve maarifin henüz mektep açmadığı köylerde imamların okutabileceği tarzda basit kitaplar yazılması kararlaştırılmıştı.

“Mahkemede Frenk Mukallitliği ve Şapka risalesi adlı eseri Atıf Hoca, Süleyman Nazif ve Ubeydullah Efendilerle mücadele-i kalemiyyede bulunmak için bastırıldığını söyledi...”

“Eski Meclis önünde iki sehpa dikilmiş, üzerine iki vücut çekilmişti. Yüzleri diğer tarafa müteveccih bu iki cesetten birinin Atıf Hoca olduğu, boyunun uzunluğundan ve hala görünen metin vaziyetinden anlaşılıyordu. O yüce duruşuyla merhum, hayattaki halinden yüksek görünüyordu. Gayriihtiyari gözlerimden yaş akarken dudaklarımdan şu mealdeki beyitler döküldü: Sen hayatında da ölümünde de yücesin./ Sen gerçekten tam bir mucizesin.”

Hasan Tahmilci:

“Mahkemeler bitmiş, kararlar verilmiş ve her şey belli olmuştur. Sırası

gelenlerin bazıları, heyecan ve korkudan kapıyı şaşırıyorlar, bacakları titriyor ve yürümekte zorluk çekiyorlar. Sıra Hoca'ya geldiğinde gardiyanın narasını hepimiz ürperterek işitiyoruz. 'İskilipli Mehmet Atıf Koldan!' Atıf Hoca gayet sakin, mütevekkil, vakar içindeydi. Ağır adımlarla, dualar mırıldanarak kapıya doğru yürüyordu.”

Şevket Süreyya Aydemir:

“Hükümlüler arasında sarıklı bir müderris göze çarpıyordu. Müderrisin başında sarık vardı. Cübbesi ve kıyafeti temizdi. Suçu, o sıralarda çıkarılan Şapka Kanunu'na muhalefet etmekte. Fakat bu suç bir takım yersiz ithamlarla karışınca mahkemeden en ağır hükmü yemişti. Artık son saatlerini yaşıyordu. Hoca'nın yüzü sakindi. Metanetini muhafaza ediyordu. Yalnız dudakları kımıldıyor ve galiba dua okuyordu.”

Nizamettin Saraç:

“Hoca tertemiz sakalı ve nurani yüzüyle sanki hiçbir şey olmamış gibi sehpa sallanıyordu. Düşündüm; o Allah yolunda katledilmişti. Kur'an'a göre o ölmemişti, yaşıyordu da biz onun yeni hayat tarzını anlayamıyorduk. Önce ilim adamının temiz ve muazzez ruhu için Fatıha okudum. Yüreğim burkuldu. Dayanamadım, onu idam edenlere, ettirenlere, sebep olanlara beddua etim. Heyecandan ve soğuktan titriyordum.”

Prof. İsmail Yakıt:

“Asıl mesele, Teali-i İslam Cemiyeti başkanlığıydı. Anadolu'ya Yunan uçaklarıyla attığı ve İkdam Gazetesinde yayınlamış olduğu beyanname. Bunlarda şapkayla ilgili bir şey yok... Kurtuluş Savaşı'nı baltalamakla ilgili bir şey var bunlarda. Onun idamı, Kuvay-ı Milliye'ye karşı yaptığı çalışmalarla alakalı.”

Operatör Dr. Mehmet SILAY:

“Atıf Hoca, şapka kanunundan iki yıl önce 12 Temmuz 1924'te yazdığı risale yüzünden 9Aralık 1925'te bir baskın aramasıyla Laleli'deki evinden tevkif müzekkeresi olmaksızın alınır. Aksaray karakoluna götürülür ve tutuklanır.

“Hakim koltuğunda oturanlar, hukuk tahsili bile yapmamış asker kökenli milletvekilleridir. Bu cellatların işleri çok aceledir. İskilipli Atıf, dört gün içine sıkıştırılan dört duruşmadan sonra 4 Şubat 1926'da eski meclisin önünde asılarak idam edilir.

“Allah, şehitlere cennet ve çevresindekilere şefaath hakkı lutfeder. Biz Allah yolunda, fikri ve imanı uğrunda şehit olan İskilipli Muhammed Atıf'ın

Allah katında kıymet ve itibarının çok yüce olduğuna inanıyoruz.

“Akşam karanlığında sehpasından indirilen cesedi, Ulucanlar Cezaevi’ne zimmetli arabayla Mamak semtinde ‘Kimsesizler Mezarlığı’na götürüldü. Orada yıkanmadan ve cenaze namazı kılınmadan dört kişi tarafından Şubat erken bastıran akşam alacasında defnediliyor...

“2007 yılı kışında yasal engelleri by-pass ederek kabrini bulduk ve açtık. Çıkan kemiklerle akrabalarının kan, tırnak ve saç örneklerini karşılaştırarak DNA testini yaptırdık. Artık akrabalık kesinleşti...

“Sıra İskilip ilçe merkezindeki Gülbaba Mezarlığı’na yapılması planlanan anıt mezara gelmişti...

“Çevresinde her gün Fatihalara açılan eller, İskilipli Atıf Hoca’yı Gülbaba ile birlikte kıyamete kadar şad edeceklerdir.”

Atıf Hoca’nın adı ve hatıraları, Çorum’da bir parkta ve İskilip’te bir hastanede yaşamaktadır.

Atıf Hoca’nın Eserlerinden Alıntılar

*Ebedi saadet ve hakiki kemalatı kazanmak için Müslümanlar Batı Medeniyetine değil, Batılılar İslam medeniyetine muhtaçtırlar.

*Bu zamanda donanmaya yardım etmek; daima hac, daima cihat, daima sadaka değerindedir. Çünkü bu hususi yardım, sadaka-i cariyeye ve devam eden hayırdır.

*Batı medeniyeti, beşerin saadet ve tekamülünü tekeffül eden hakiki bir medeniyet değildir. Çünkü Batı medeniyeti, beşeri hayatı ancak dünyanın fani hayatından ibaret saydığı için beşerin yalnız maddiyat ve hayvaniyat cihetinin tekamülüne ehemmiyet atfediyor.

*Ey İslamlar, devletimizi yüceltmek ve kalkındırmak, Avrupalıların esaretinden kurtulmak ve tam özgürlüğe ulaşmak istiyorsak deniz kuvvetlerimizi yakın zamanda tekemmül ettirmeğe çalışalım.

*Bir kimse donanmaya yardım için on para verip de satın alınan bir zırhlıdan o kimsenin on parası karşılığında bir çivi isabet etse, o zırhlı muharebede kullanılıp o çivi de onda buldukça gerek hayatında gerekse ölümünde o kimse bizzat muharebe edercesine devamlı olarak ecir ve sevaba ulaşır.

*Evlad, ebeveyni nazarında Allah tarafından bir emanettir. İlk

yaratılışında kalbi her şeyden temiz ve her şekilden âri ve sade nefis, bir cevherdir ki hayır ve şerden her çeşit şekil ve sureti kabul ve her türlü renk ile renklenmeye istidatlı ve meyillidir.

*Ebeveyni, doğduğu zamandan itibaren çocuğun terbiyesine son derece itina ve ihtimam göstermek ve her durumunu murakabede bulundurmak durumundadır.

**Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi, ancak örf ve âdete dayalı olan şer'i hükümlerle alakalıdır. Bu da hakkında içtihat yapılabilecek olan fer'i hükümlerle sınırlıdır. Şu halde mezkur usul ve ahkam hakkında içtihat yapıp asrileştirmek, her asrın insanların keyif ve zevkine uygun kaide ve maddelere çevirmek mümkün değildir.*

*Müskirat (sarhoşluk veren içki) dinen haram kılındığı gibi aklen çirkin ve kötü, ilmen de zararlıdır.

*İman; Peygamber efendimizin Allah tarafından alıp getirerek haber verdiği şeylerin hak ve doğru olduğuna kalbiyle yakinen inanıp dil ile onu ikrar etmek demektir.

*Bu dünyayı, bu âlemi yaratan, yoktan var eden bir zat vardır. İşte O, Allah Teala Hazretleridir. Binaenaleyh Allah Teala vardır, varlığı kendiliğindedir. Bütün kemal sıfatlar ile muttasıf ve bütün noksan sıfatlardan da münezzehtir.

*Gerek dünya işlerinde gerek ahiret işlerinde vukufsuzluk, tembellik, dikkatsizlik veya başka bir sebeple insan bir zarara maruz kalırsa veya bir menfaatten mahrum olursa takdiri ilâhiye bahane bulmaya hakkı yoktur.

*Meleklerin varlığını inkâr küfür olduğu gibi umumiyetle onlardan biri hakkında tahkir (hakaret) yollu söz söylemek de küfrü muciptir.

*Ashab-ı Kiram Efendilerimiz, kendilerinden evvel geçen ümmetlerin hepsinden ve kendilerinden sonra gelen evliya ve ulemanın hepsinden mutlaka üstündürler.

*Ashab-ı Kiramın hepsine muhabbet, ihtiram (saygı), tazim, tekrim ve isimleri zikrolunduğu zaman tarziyye yani “Radiyallahü Anh: Allah ondan razı olsun” demek üzerimize lâzımdır. Onlardan birine buğuz ve düşmanlık haramdır.

*Bir millet, ahlâki faziletler ve insani meziyetlerde ne derece yükselir ve ilerlerse o oranda saadet, medeniyet, servet ve bolluğa nâil olur.

*Bir milletin düşük ahlâktan kurtulup güzel ahlaka bürünmesi ve aralarında hakiki sevgi ve kardeşlik, tam bir ittihat ve ittifakın oluşması ve

bunun semeresi olarak da dünya saadet ve âhiret hedeflerine nail olmaları için ancak her ferdin yekdiğerine karşı yükümlü olduğu, bundan böyle açıklanacak görevlere hakkıyla riayet etmeleriyle mümkün olabilir.

*Bir Müslümanın diğer Müslümanlara karşı yükümlü olduğu görevlerden ilki sevgidir. Burada sevgiden kasıt, bir kimse kendi nefsi için sevip arzu ettiği faydalı ve hayırlı şeyleri bütün kardeşleri için de arzu etmek ve kendisi için kötü görüp sevmediği zararlı şeyleri de istememektir.

*Bir milletin mutluluğa ulaşabilmesi, aralarında gerçek sevginin oluşmasına bağlıdır.

*Gerçek sevgi, hem maddi ve hem de manevi mutluluğun asıl ve esası demektir.

*Güzel fiiller, her ne kadar başlangıçta zorlanarak ve istemeyerek yapılırsa da devam edip alıştıķça sonunda kolaylaşır ve tatlı bir hâle gelir. Çünkü alışkanlıkla insan nefsinin bâtıldan hoşlandığı ve ona meylettiği gözlemlenmiştir. Uzun müddet alışkanlığın neticesi olarak doğru olandan zevk alacağı ve ona meyledeceği de öncelikle lâzım gelir.

*Kadın, evin idaresinde beyinin ortağı ve yardımcısıdır. Erkek evde yokken mal ve çocuklarının koruyucusu, zor durumlarda öğüt vereni ve danışmanı, kara günlerinde gam ve keder ortağıdır. Bu yüzden Allah'ın emaneti olarak kadınların meşru haklarına hakkıyla riayet etmek şarttır.

*İnsan, tabiatı itibariyle medenidir. Yani hiçbir şahıs için yalnız başına yaşamak mümkün değildir.

*Medeniyet, fertler arasında muamelelerin ve mübadelelerin cereyanını gerektiren zaruri bir iştir.

*Sertlik ve şiddetle muamelelerin ahaliyi hükümetten nefret ettireceğine, memurlar aleyhine buğuz ve düşmanlık meydana getireceğine tarih de şahitlik etmektedir.

*Ehil olmayan memurlarla idare edilen hükümette bir yandan insanlara yapılan muamelede haksızlığa uğratılmak, hamiyetsizlik ve kifayetsizliklerinden dolayı verilen görevlerini güzelce yerine getirmeyerek kulların maslahatları sürüncemede bırakılmak, diğer yandan da süfli tabiatlarının sevkiyle insanların mallarına, canlarına, sair hukuklarına tecavüz etmek gibi kötü davranışlar ve mezalim yüzünden ahâlinin hükümet hakkında beslemekte buldukları iyi duygular yok olup kalpleri kırılır, hükümete karşı soğukluk meydana gelir.

*İstişare edilen kişi istişare edilen konuya dair yeterli bilgiye sahip olan kimselerden olmalıdır.

*Danışılan kişi güvenilir olmalıdır.

*Müşavirler, istişare olunan konuda son derece fikir ve söz hürriyetine sahip olup hiçbir kimseden çekinmemelidir. Hiçbir kuvvetten korkmamalı, hak ve hakikati söylemekten kaçınmamalıdır. Bu konuda gayet metin ve cesur olmalıdır. Danışma, yalnızca görüşe katılmaktan ibaret kalırsa fayda vermek şöyle dursun, istibdadın (baskıcı yönetimin) arkasını kesmeye değil, artarak devamına yol açar.

*Ey millet! Aklınızı başınıza alınız da sözü geçen yüksek sıfatlara sahip zatları bularak milletvekili seçiniz. Yoksa bu önemli görevinizi yapmakta kusur ederseniz ülkede meydana gelecek fenalığın sebebinin en önce kendiniz olacağını ve bu konuda hiçbir kimseye bahane bulmaya hakkınız olmayacağını geniş ve derin bir şekilde düşününüz.

*İslâm'ın ilk devirlerde gerçek hürriyete ve tam eşitliğe son derece riayet edilmekte idi. Fakat sonraları milletin işleri bir takım zalimlerin eline geçince devlet, temelinden sarsıldı. Asıl özelliği yitirildi. İlâhi kanun nefsanî arzuların çukurlarına gömülerek, milletin fitri haklarından olan hürriyet ellerinden gasp edilerek insanlar esir sayıldı. Zulüm ve hıyanet, keyfî davranışlar hüküm sürmeye başladı. O zamandan itibaren devlet, kuvvet ve şevketini kaybederek şimdi içinde bulunduğumuz seviyeye düştü.

*Halife (İslam devlet başkanı) haksız ve İslama aykırı olarak bir kimseyi öldürürse kisas olunur. Haksız olarak bir kimsenin malını alırsa o mal ondan geri alınır. Çünkü bunlar kul haklarından olduğu için bu konuda devlet başkanı diğer insanlarla eşittir. Devlet başkanı; üzerinde bulunan bu gibi hakları yerine getirmekten kaçınırsa hak sahibi İslam askerlerinden ve milletten yardım isteyip onların desteğiyle hakkı olan kisası veya gasp edilmiş mallarını elde eder.

*İslâm nazarında herkes kendi sorumluluğu altındaki kimselerin haklarından sorumludur. Herkesin sorumluluğu, o kimselerin miktarına göredir. Bu yüzden çok sayıda insandan sorumlu olan, yetki ve tasarrufu büyük olanların sorumluluğu da büyük ve azabı da şiddetlidir.

*Kulun Allah'a karşı görevlerinden biri de ibadetlerdir. İbadetler; abdest, gusül, namaz, zekat, oruç, hac, cihat gibi islamın erkanını Allah'ın emrettiği şekilde yerine getirmekten ibarettir.

*Ölmeden önce üzerindeki kul hakkını vermeyenlerin mahşerde

etrafını hak sahipleri çevirip haklarını isterler. Zalimler ve üzerinde kul hakkı olanlar, melekler vasıtasıyla büyük mahkemeye getirilip mazlumların hakkı onlardan alınır. Zalimlerin sevabı var ise hakkı miktarı mazluma verilir. Yoksa mazlumun günahından zalime yükletmek suretiyle haklaştırırlar.

İskilipli Atıf Hoca'nın kabri

Kaynaklar:

Ahmet Faruk İmal: *İskilipli Atıf Hoca'nın Bilinmeyen Yönleri*, İskilip'in Sesi gazetesini, Yıl:1992, Sayı: 92-93

Ahmet Faruk İmal: *Masumdu*, İskilip'in Sesi gazetesini Yıl: 1992, sayı: 91

Ahmet Kabaklı: *Temellerin Duruşması*, sh: 243, 275-277, 20.baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2000

Ahmet Nedim: *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları* 1926, İstanbul-1993

A.Hamdi Ertekin: *İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi*, 2013-İskilip Belediyesi Kültür yayını

Ahmet Turan Alkan: *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları*, 2.Basım, İstanbul-2012:

Altınoluk Dergisi, sayı 26, 1988

AyşeHür: *Öteki Tarih*, II /360-368, Profil Yayınları, 2012- İstanbul

Burhan Bozgeyik: *İşte Zulmün Belgesi*, Erhan Yayınları, Sh: 49-57, 1999-İstanbul

Burhan Bozgeyik: *M. Kemal'e karşı çıkanlar*, Çile yayınları, sh: 221-222, 309, İstanbul 1995

Bülent Gökgöz-Bahadır Kurbanoğlu: *İskilipli Atıf Hoca İstiklal Mahkemelerinin Tarihi Misyonu ve Şapka İnkılabı*, İstanbul-2013

Cemal Fedayi: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Nasıl Geçildi?* Ankara-2012

Cevdet Küçük: *İstiklal Mahkemeleri*, DİA 23/350-355, İstanbul-2001

D. Mehmet Doğan: *Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş*, Yazar yayınları, sh: 52-459, Ankara 2013

Derin Tarih Dergisi, sayı-20, Kasım 2013

Ebül'ula Mardin (Ord. Prof.) *Huzur Dersleri*, I. Cilt. 1951 İstanbul, II-III. Cilt 1966 İstanbul

Ekmelettin İhsanoğlu: *Teali-i İslam Cemiyeti*, DİA 40/207-208, İstanbul 2011

Ergün Aybars: *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975, sh:14

Ertuğrul Düздаğ: *Aman İrtica Olmasın*, İz yayıncılık, sh: 150-153, İstanbul 1996

Falih Rıfki Atay: *Çankaya* (Pozitif Yayınları) İstanbul 2007

H. C. Armstrong: *Bozkurt Kemal Atatürk'ün yaşamı*, (Çev. Gül Çağal Güven) Arba yayınları, İstanbul 1996

Hasan Hüseyin Ceylan: *Din Devlet İlişkileri*, Risale Yayınları, 2. basım (II / 54-75 ve 29, 35-36, III / 26-28) Ankara 1990

Hulusi Turgut: *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, T.İş Bankası yayını, 15. Basım, İstanbul-2013

Hüseyin Yılmaz: *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü*, Sh: 219-282, Timaş Yayınları, 1995-İstanbul

Hüseyin Yılmaz: *İnkılap Kurbanları*, Sh: 128-134, Timaş yayınıları, İstanbul-1991

İlmiye Salnamesi (Meşihat-ı Celile-i İslamiyyenin Ceride-i Resmiiyesi) sh:130,157 Matbaa-i Amire -1334

İskilipli Atıf Hoca: *Frenk Mukallitliği ve İslam* (Sad. Sadık Albayrak) İstanbul-1975

İskilipli Mehmet Atıf: *Medeniyetimizin Sosyal Dinamikleri* (Medeniyet-i Şeriyeye ve Terakkiyat-ı Diniye) Sad: Ümit Dericioğlu, İstanbul 2011

İskilipli Muhammed Atıf Hoca: *İslam Fıkhı*, 6 cilt, (İbrahim Halebi'nin Mülteka'l-Ebhur adlı eserinin tercümesi) Yayına hazırlayanlar: Abdullah Sivridağ- Mümtaz Habib Güven, *Takdim Yazısı: Hayreddin Karaman*, Nehir Yayınları, 1994-İstanbul

Kılıç Ali: *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul 1997, Cumhuriyet Gazetesi ilavesi

M.Y.: *İskilipli Atıf Hoca Niçin İdam Edildi?* Âlem Yayıncılık, İstanbul (Bilatarih)

Mustafa Müftüoğlu: *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile yayınıları, 5. baskı, II/308-327, İstanbul 1976

Necip Fazıl Kısakürek: *Son Devrin Din Mazlumları*, 5. Basım, İstanbul 1977

Mehmet Sılay: *İskilipli Atıf Hoca*, 3. Basım, İstanbul 2011

Mustafa Armağan: *İskilipli Atıf Hoca şapka için idam edilmedi mi?* Zaman Gazetesi, 20.02.2011

Mustafa Armağan: İskilipli Atıf Hoca'yı asanlardan biri de andımızın mucidiydi, zaman gazetesi,13.19.2013

Mustafa Çıkrıkçı: *Darağacı (şiir) İskilip'in Sesi gazetesi*, Yıl: 1991, Sayı: 68

Mücteba Uğur: *M. Atıf Efendi'ye Göre Geri Kalışımızın Nedenleri*, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler, sh. 391-395, 23-25 Mayıs 1997 Sempozyumu, TDV yayını, 2. Basım, 1998-Ankara

Mücteba Uğur: *Ebedi Aleme Göçüşünün 67. Yıldönümünde Muhammed Atıf Efendi'nin Şehadeti*, İskilip'in Sesi Gazetesi, Yıl: 1993, Sayı: 112

Mürsel Şahinbaş: *Atıf Hoca Sağ olsa, bunlar yine sorgusuz sualsiz asarlardı*, İskilip'in Sesi Gazetesi, Yıl: 1995, Sayı: 141

Ray Brock: *Hayalet Süvari Mustafa Kemal Atatürk* (Çev. Haluk Gurukan) Birharf Yayınları, sh.426-428, İstanbul, 2004

Recep Kaymakcan: *İskilipli Atıf Efendi'nin İslam dinine göre Batı medeniyetinin meşru ve meşru olmayan yönleri hakkındaki görüşleri*, İskilip'in Sesi gazetesi, Yıl:1988, Sayı:11-12

Recep Kaymakcan: *Atıf Hoca'yı anarken, İskilip'in Sesi gazetesi*, Yıl 1989, sayı: 32

Recep Kaymakcan: *İskilip'i Türkiye'ye tanıtan gazeteci Sadık Albayrak ile röportaj*, İskilip'in Sesi Gazetesi, yıl: 1988, Sayı: 18

Rıza Nur: *Hayat ve Hatıratım*, IV / 1317 Altındağ Yayınevi, 1968- İstanbul

Sadık Albayrak: *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3/114-115, İstanbul 1980

Sadık Albayrak: *İskilipli Mehmet Atıf Efendi*, DİA 22/583-584, İstanbul 2000

Sadık Albayrak: *Türkiye'de Din Kavgası, Araştırma yayınları*, 5. basım, sh: 210-221, İstanbul 1991

Sadık Hocaoğlu: *İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi? İskilipli Atıf Efendi ve Tüm eserleri-* İstanbul (Araştırma Yayınları)

Said Aykut: *İskilipli Atıf Hoca(Sahabeden Günümüze Allah Dostları)* İstanbul 1996

Sinan Omur: *İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi? 2. Basım*, İstanbul 2013

Şevket Süreyya Aydemir: *Suyu Arayan Adam*, 6.basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1967, sh: 369,374

Tahirü'l-Mevlevi: *Matbuat Alemindeki Hayatım- İstiklal Mahkemesi Hatıraları* (Haz. Nurcan Başdurmaz) İstanbul 2012

Vehbi Vakkasoğlu: *Önce Alkışladılar Sonra Öldürdüler*, 6.basım, sh:122-128, Cihan yayınları, 1984- İstanbul

Yakın Tarih Ansiklopedisi, 5 cilt, (3/327-334) Akit Gazetesi Yayını

Yakın Tarih Ansiklopedisi, Yeni Nesil Yayınları, I /267-300, VIII / 185-201, 1988- İstanbul

AHMET HAMDİ EFENDİ

Serbestzade Hasan Efendi'nin oğludur. İskilip'te doğmuştur. İbtidaiye ve Rüştüye'yi Hacı Nuh Mektebinde okumuştur. Tabakhane Medresesinde de bir süre tahsiline devam ettikten sonra Kastamonu Medresesi'nden mezun olmuştur.

Kastamonu, Boyabat, Trabzon, Konya gibi şehirlerde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1907 yılında da Sultan II. Abdülhamit Han'dan Mecidi nişanı almış ve özel iltifatlarına mazhar olmuştur.

Arapça, fıkıh, Tefsir, hadis gibi dini ilimlere vakıftır. Beydavi Tefsiri'ne şerh yazmıştır. Ayrıca on bir tane eser telif etmiştir. Şiirleri de vardır. Şiirlerinin bir kısmını Rifat Rahmi Arıncı derleyip yayınlamıştır.

Ahmet Hamdi Efendi, 1939 yılında İskilip'te vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

H. Ertekin: a. g. e. Sh: 28-29

URLU HAFİZ: ARİF GEVENCİ HOCA

Arif Hoca, 1887 yılında Çorum'da doğmuştur. Camiikebir sokakta bulunan evlerinde büyümüştür. Cami-i Kebir Medresesi'nde hafızlığını tamamladıktan sonra 36 yaşına kadar dini ilimleri tahsil etmiştir. Başta Kürt Hacı Mustafa Efendi olmak üzere devrinin alimlerinden ders okumuş ve icazet (diploma) almıştır.

Tahsilini tamamladıktan sonra yapılan imtihan sonucu Ulu Camii imam-hatiplik görevine ataması yapılmıştır. Düzgün kıraati, veciz ifadesi ve belîğ hitabeti ile göz doldurmuştur. Kendisinden Recep Camcı, Mehmet Büyük Kareli, Mehmet Usta, Kılıçörenli Abdullah Ekin, Hakkı Bilal gibi çok sayıda kişi ders almış ve kendisini her zaman övgü ve saygıyla anmışlardır.

Arif Gevenci Hoca, Çorum'da ,Urlu Hafız' diye bilinmektedir. Camii imam-hatiplik görevinden başka Nakşabendi tarikatına mensubiyeti ve tasavvuf alanındaki manevi mertebesi ile bilinir. Talebeleri ve yakın akrabaları tarafından hakkında çok sayıda menkıbe anlatılmaktadır.

Arif Hoca, Ulu Cami'deki görevinde maaştan başka bir gelir kabul etmemesiyle de meşhurdur. Geçim sıkıntısı çekmesine rağmen başkalarına

yük olmamış, elinin emeğiyle geçinmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda mutafılık, dokumacılık yapmış, hatta Tokatlı bir ustadan öğrendiği yazma basma tekniğini Çorum'da uygulamıştır. Bir çok dokuma tezgahına iş vermiş ve onların ürettiği malları Merzifon ve İstanbul piyasasında pazarlamıştır.

Bu yoğun iş temposuna rağmen Ulu Cami'deki görevini hiç aksatmamıştır. 1951 yılında vefat edinceye kadar bu görevini devam ettirmiştir. Vefatından sonra vasiyeti gereği kitapları, Hakkı Bilal'e verilmiştir.

Geride iki oğlu ve iki kızı kalmıştır. Kabri, Hıdırlık Mezarlığı'nda Kereb-i Gazi Türbesi'nin arka kısmındadır.

Urlu Hafız hakkında pek çok şey anlatılır. Menkıbelerinin dışında ders ve öğüt mahiyetindeki şu davranışını anlatmakta yarar görüyorum.

Hoca Efendi, kasaptan kendisi et almazmış. Evindeki çocuklarından birini veya başka bir kişiyi göndererek et aldırırmış. Niçin böyle yaptığı sorulunca, halkın kendisine gösterdiği saygıdan dolayı etin iyi yerlerinden vermesinden endişe ettiğini söylemiş. Bu nedenle kasaptan et alacak diğer insanların kendisine hakkı geçeceğinden dolayı kul hakkıyla Yüce Allah'ın huzuruna gitmekten korktuğunu anlatır. Onun için evine alacağı eti, başkasına para vererek aldırırmış aynı hassasiyeti, sebzemeyve alışlarında da gösterirmiş.

Ruhu şad, مکانı cennet olsun.

Not: Bu bilgiler, torunu Yusuf Gevenci'den alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Arif Hoca'nın Hıdırlık Mezarlığı'ndaki kabri

KÜRT HACI MUSTAFA EFENDİ

Cami-i kebir Medresesinin son müderrisi Hacı Mustafa Efendi, nüfus kayıtlarına göre 1860 yılında Kınık Deliler Köyünde doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Annesinin adı Fatma, babasının adı Süleyman'dır. Soyadı Kanunuyla beraber "Deliyusuf" soyadını almışlardır. Ailesine ait küçük bir sürünün çobanlığını yapıyordu. Erginlik çağına geldiği dönemlerde bir gece rüyasında Kayserili alim Hacı Kasım Efendi'nin kendisini çağırdığını gördü. O günden itibaren yüreğine ilim ateşi düştü. Rüya, günlerce devam etti. Durumu anne ve basına anlattı. Onlardan güçlkle izin alarak elinde dağarcığı, içinde azığı ve ancak yola yetecek kadar harçlığıyla Veli Paşa Hanından yola çıktı.

Kayseri'ye vardığında araya raya rüyasında gördüğü evi ve kapıyı buldu. Kapıyı çaldığında içeriden bir ses, „Geldin mi Mustafa?“ diyerek mukabelede bulundu. Yüzünü bile görmeden kendisine adıyla hitap eden bu zata hayranlık duymaya başladı. Kapı açıldığında rüyasında gördüğü Hacı Kasım Efendi ile karşılaştı.

Hacı Kasım Efendi, Mustafa'yı medreseye götürüp arkadaşlarıyla tanıştırdı. Mustafa, orada yıllarca kalacak ve birçok ilim dalından icazet alacaktı. Öyle de oldu. Yirmi yıl sonra öğrenimini tamamlayıp Çorum'a dönmek isteyince Hacı Kasım Efendi, onu Kayseri'de tutabilmek için elinden gelen gayreti sarf etti. Kayseri eşrafına "Çorum'dan bir çocuk geldi. İlmi dağarcığına doldurdu, gidiyor. Bunu salmayalım. Kayseri'den evlendirelim de burada kalsın." diyerek çok yalvardı. Kayserililer bu teklife uyararak evlendirmek istediler ama genç mollayı ikna edemediler. Zira o, Çorum'a dönmekte kararlıydı.

Çorum'a döndüğünde önce köylerde imamlık yaptı. Sonra İskilip'te Köprübaşı camiinde imamlık ve medresesinde de müderrislik yaptı. Birkaç sene İskilip müftüsü olarak çalıştı. İlmi dirayeti, kısa sürede merkeze ulaştı. Onu şehir içinde bir camiye verdiler. Burada da medrese usulü talebe okutmaya başladı.

Bu dönemde ününü duyduğu Nakşibendi Şeyhi Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin sohbetlerine devam etmeye başladı. Orada gördüğü manevi hava, Şeyh Efendi ile Hıdırlık Mezarlığını gezerken gördüğü haller, Hoca Efendi'yi çok etkiledi. Bu olayların sonucu olarak Şeyh Efendi'ye intisap etti..Böylelikle Nakşi tarikatına girmiş oldu.

Çorum merkezde imamlık görevine başladıktan sonra ebeveyninin evlendirme tekliflerine sıcak bakmaya başladı. Onu yakından tanıyanlar, iyi bir aile kızıyla evlendirmek istiyorlardı. Tekkesine sık sık gittiği mürşidi ve şeyhi Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kızının olduğunu haber alınca ona dünür gitmek isterler. Hocaya da sorarlar. Ancak Hoca Efendi, kızı hiç görmemiştir. Hatta kızının olup olmadığını da bilmez. Ailesi karar vermiştir, Şiranlı Şeyh Efendi'nin kızı Feruze ile evlendireceklerdir. Şeyh Efendi, kendi ailesi ve kızıyla istişare eder. Kızın rızasından sonra aile meclisinde karar, kendisine bırakılır. Aslında Şeyh Efendi, damat adayının malına, mülküne ve makamına bakmazdı. Onun bir tek aradığı nitelik, nikahına sahip olabilecek ilim ve itikada sahip olmasıydı. Hoca Efendi'nin bu niteliklere sahip olduğundan emindi. Ona istinaden bu evliliğe izin verir.

Bu izdivaçtan Mehmet Kamil, Mustafa Şevki ve Ahmet Mahir adında üç oğlu, Fatma, Ayşe Sıddıka, Hatice ve Emine adında dört kızı dünyaya gelmiştir. Dört çocuğunu kendi sağlığında toprağa vermiştir.

Hoca Efendi, imamlıkla yetinmek istemiyordu. Daha iyi hizmet edebileceği ve ilmen faydalı olabileceği bir göreve geçmek arzusundaydı. Bu nedenle vaizlik, müftülük ve müderrislik imtihanlarını hiç kaçırmıyordu. Merkezde açılan imtihanlarda onu geçmek mümkün değildi. Önce Ulu Cami'de vaizlikle kendini Çorumlulara tanıttı. Heyecanlı değil ama ilmi konuşurdu. Herkesi ikna edebilecek ilmi yeterliliği ve yeteneği vardı. Bu durumu gören ilim çevresi, onu Cami-i Kebir Medresesi müderrisliğine getirdiler. Medrese büyüktü. Yirmi beş odası vardı. Mustafa Efendi, bu görevini sürdürürken müftülük makamında da hizmete devam ediyordu.

Hoca Efendi, tam bir ilim adamı ve kitap düşkünüdür. Evlilik hayatını geri plana atarak medresede ders okutmanın dışında evde de kitaplarla meşgul olmayı adet haline getirmiştir. Bu durumdan biraz da sıkılmış olsa gerek ki eşe Feruze Hanım, yeni elbiselerini giyinip hocanın önünden birkaç kez geçmiş ama Hoca, kitaplara daldığından onu fark edememiştir. Bunun üzerini eşi, arkasından hocaya sarılmıştır. Hoca Efendi, sarılanın bir kadın olduğunu anlamış ama kim olduğunu fark edememiştir. Günah olur diye başını kaldırıp bakmaktan kaçınmıştır. Çareyi avazı çıktığı kadar bağırarak bulmuştur: "Karı, çabuk yetiş. Bir hatun bana tasallut etti. Beni kurtar. "Eşi daha fazla dayanamayıp gülünce fark etmiş bu şakayı yapanın kim olduğunu.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, uzun yıllar Cami-i Kebir Medresesinde müderrislik yapmıştır. Çok iyi Arapça ve Farsça bilen, dini ilimlerin hepsinden icazetli olan Hoca Efendi'nin ilminden yararlanmak için çevre illerden, ta

Gümüşhane'den bile talebeleri varmış. Her biri bir ilde müftü veya müderris olan talebeleri, Hoca Efendi'yi ziyareti asla ihmal etmezlermiş. Çorum'a Uurlu Hafız (Mehmet Arif Gevenci), Çerkez Kemal Hafız (Erdin), Müftü Mustafa Özel, Müftü Mehmet Tevfik Ergun ve hatta Hakkı Bilal'in babası da Hoca Efendiden icazet alanlardandır.

Medreselerin kapatılmasına kadar bu görevine devam etmiş ve Cami-i Kebir Medresesinin son müderrisi unvanını ömrü boyunca sürdürmüştür.

Müderrislik görevi sona ermesine rağmen müftülük görevine bir süre devam ettiği söylenir. Devrin hükümeti kargaların itlafına karar verdiğinde Çorum Müftüsü Kürt Hacı Mustafa Efendi'den fetva ister. O da "Mahsule zarar veren haşerenin katli caizdir ama dalda veya çatıda duran bir karganın itlafi asla caiz olamaz." deyince müftülükten azledildiği halk arasında yaygındır.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, tasavvufu da yakından ilgilenmiştir. Kayınpederi Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi gibi o da Nakşibendi tarikatındandır. Gizli zikri tercih etmiştir. Hıdırlık'da yatan sahabe ve evliyayı sık sık ziyarette bulunur. Özellikle Kereb-i Gazi türbesine girip orada saatlerde dua ve zikirde bulunduğu nakledilir.

Keşf ve kerameti açık bir kişi olarak bilinir. Bir gün talebeleri, tırnak kesilen bir bıçakla meyve ve sebze kesilebilir mi diye kendi aralarında tartışmışlardır. Sonunda hocalarına sorup fetvasını ondan almaya karar vermişlerdir. Onlar kapıya geldiğinde Hoca Efendi bıçağını çıkarıp tırnağını kesmeye başlamış. Talebeleri içeri girip selam verdikten sonra konuyu soracakları sırada evden elma getirtmiş. Aynı bıçakla elmayı da doğramaya başlamış. Talebeler, göz göze gelip gerekli cevabı aldıklarını ima ettikleri sırada "Böyle yapmak caiz ise de başkasına ikram edilecekse bıçağı yıkamak evladr." şeklindeki açıklama ile ikna olmuşlardır. Hocanın bu hareketini keşf ü kerametine bağlamışlardır.

Devrimizin tanınmış ilim adamlarından muhterem hocamız Hayrettin Karaman da hocaya ilgili bir hatırasını Ahmet Lütfi Kazancı hocamıza şöyle anmıştır:

"Çocuktum. Her evde olduğu gibi bizim evde de sık sık Kürt Hoca'dan bahsedilirdi. Bu sebeple içimde onu görme arzusu belirdi. Bir kış günü Saraçlarbaşı civarında, lapa lapa yağın kar altında başım eğik yürüyor ve içimden de, Kürt Hoca'yı görebilseydim, diyordum. Önüme bir baston uzandı. Başımı kaldırdım; uzun boylu, aksakallı bir ihtiyar gördüm. 'Oğlum, Kürt Hoca benim.' dedi. Başımı okşadı, dua etti ve ayrıldı."

Hoca Efendi ile Merzifon müftüsü kadim dostlarmış. Hocayı zaman zaman Merzifon'a davet eder, Paşa Camiinde vaaz ettirmiş. Hoca Efendi, Merzifon'a gidip Paşa Camiinde vaaz ettikten sonra namaz durulacak sırada kalp gözüyle imamın ahvalini anlayınca onu mihraptan çekerek müezzini çağırıp namazı kıldırmasını söyler. Cemaat buna bir anlam veremez ama Hoca Efendiye itiraz etmeye kimse cesaret edemez. Namazdan sonra müftü efendi, bunun sebep ve hikmetini sorar. Hoca Efendi fitneye sebep olmamak için gizlice ve sadece Müftü Efendiye, imam olan şahsın gayrimüslim olduğunu söyler. Bunun üzerine imamla ilgili kısa bir araştırmadan sonra haberin gerçek olduğu anlaşılıp görevden uzaklaştırılır. Hoca Efendi bu olayı bir sır gibi saklar ve Çorum'a gelince sadece eşine anlatır.

Hoca Efendi, resmi görevlerden ayrılınca evinde kitaplarıyla meşgul olmaya devam eder. Harf inkılabından sonra bazı görevlilerin yanlış uygulamaları baskıya dönüşünce kitaplarının çoğunu gazyağı tenekelerine doldurarak Eskiekin Köyündeki bağlarına gömmüş, bir kısmını da Bayezid Kütüphanesine göndermiştir.

5 Nisan 1946 tarihinde, 87 yaşındayken Çorum'da vefat etmiştir. Görev yaptığı Ulu Camide cenaze namazı kılındıktan sonra sokaklara sığmayan büyük ve kalabalık bir cemaatle Ulu Mezara götürülüp, vasiyeti üzere Yayan Dede'nin ayakucuna defn edilmiştir.

Kürt Hacı Mustafa (Deli Yusuf) Efendiye Allah'tan rahmet dileriz.

Not: Bu bilgiler, torunu Mustafa Deliyusuf'tan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Ayrıca bkz. Kazancı, Ahmet Lütfi, „Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri Müzakere“, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004), 550-551

Kürt Hacı Mustafa Efendi'nin Ulu Mezar'daki Kabri

MEHMET EMİN EFENDİ

Mehmet Emin Efendi, Mart 1860 tarihinde Osmancık ilçemizin Danişmend Köyünde doğmuştur. Babası, çitçilik yapan Kurşunoğlu Lütfullah Ağa'dır.

Mehmet Emin Efendi, ilk tahsilden sonra Bolu'ya gitti. Orada 1874 yılında Hamza Bey Medresesi'ne kaydoldu. Ayrıca Bolu'nun önde gelen alimlerinden Müderris Şeyh Zuhuri Hacı Ahmet Efendi'den uzun yıllar ders görs gördü ve ondan icazet aldı.

Mehmet Emin Efendi'nin ilk görei, 1891 yılında Osmancık Akşemseddin Medresesi Müderrisliği olmuştur. Nisan 1897 tarihinde Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin imzasıyla Osmancık Müftülüğü görevini de üslenmek zorunda kalmıştır. Bu ek görevinden dolayı hiçbir ücret almamasına rağmen Ağustos 1908 tarihinde yani İkinci Meşrutiyetin ilanı sırasında bazı haksız şikayetlere maruz kalmıştır. Bunun üzerine kısa bir süre göreinden alınan Mehmet Emin Efendi, suçsuzluğu kanıtlanınca tekrar görevine dönmüştür.

Mehmet Emin Efendi, Osmancık Müftüsü ve Akşemseddin Medresesi Müderrisliği görevini ölünceye kadar sürdürmüştür. Haziran 1918 tarihinde hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Bu bilgileri derleyip bize ulaştıran Osmancık Müftüsü Süleyman Çoban'a teşekkür ediyorum.

KUTUĞUNLU ABDULLAH EFENDİ

Kutuğunlu Abdullah Efendi, 1274/1858 yılında İskilip'te doğdu. Babasının adı Mehmet'tir.

Yirmi sene Kastamonu'da tahsil yaptı. Dini ilimler alanında iki hocadan icazet aldı. İskilip'e gelince Salliler Medresesinde müderrislik yaptı. Atıf Hoca, vaiz Kuzköylü Mehmet Efendi ve Uluderele vaiz İsmail İpekçi Hocanın da aralarında bulunduğu pek çok öğrenci yetiştirdi.

Tasavvufa da meyli olduğu için Nakşi tarikatının şeyhi Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'ye intisaplıydı. Geceleri teheccüt namazını daime kıldığı anlatılırdı. Bir gece namaz için kalktığına felç olmuş ve yedi yıl hasta

yatağında yatmış ve bu hastalıktan kurtulamayarak 1941 yılında vefat etmiştir.

Allah rahmet eylesin.

Kaynak:

H. Ertekin: a.g.e. sh: 40-41

CINCILLI MEHMET EFENDİ

Mehmet Efendi, 1871 yılında Kelkit'te doğmuştur. Babası Hüseyin, annesi Rukiye hanımdır.

Hemşerisi Hacı Ömer Efendi'den ilim öğrenmek için İskilip'e gelmiştir. Hocasından Arapça ve fıkıh dersleri alarak önde gelen fıkıh alimleri mertebesine yükselmiştir. Ayrıca hocası gibi o da Nakşibendi tarikatına intisap etmiştir.

Evinin yakınındaki medresede Arapça okutmaya başlamış ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Devrinin pek çok hocası, onun talebesidir.

Tarikatta hafi/gizli zikri tercih etmişti. Devran tarzı zikri hoş görmemesiyle tanınmıştır.

Resmi görevi hiç olmamıştı. Bu yüzden halkın yardımlarıyla geçiniyor ve ilme hizmetini de sürdürüyordu. Son yıllarda kansere yakalanmıştı. İstanbul'da tedavi edilirken 1944 yılında vefat etti.

Kaynaklar:

A.H. Ertekin: Sh.41

MÜFTÜ MEHMET TEVFİK ERGUN

1880 yılında Malatya'nın Yeşilyurt ilçesinde doğmuştur. Altı yaşında iken babası Mustafa Efendi'nin yanından ayrılarak Malatya'da mahalle mektebine girmiştir. Oradan Gaziantep'e geçerek din eğitimine başlamıştır. Sonra Konya ve Kayseri'de Arapça, Fıkıh, tefsir gibi dini ilimleri tahsil ederek medrese eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra sağlık sebepleriyle Çorum'a gelmiş ve Cami-i Kebir Medresesi müderrisi Kürt Hacı Mustafa Efendinin derslerine devam ederek 1906 yılında ondan icazet almıştır. Böylelikle Çorum'da da tanınmaya başlayan Mehmet Tefik Efendi, Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin torunu Salime hanımla evlenmiş ve buraya yerleşmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla seferberlik ilan edilince Mehmet Tevfik Efendi de medrese mezunu olduğu için yedek subay olarak Çanakkale cephesine gönderilmiştir. Orada düşmanla çarpışma esnasında birçok olayla karşılaşmıştır. Bir defasında savaşın en şiddetli anında mevzideki bir askerin "Cephanem bitti." sözü üzerine o tarafa dönmesiyle vurulmaktan kurtulmuş, kurşun kulağının küpesini yakıp geçmiştir. Bunun takdir-i ilahi olduğunu hep anlatmıştır.

Çanakkale cephesinden sonra Sina cephesine gittiğinde teğmen rütbesiyle bir askeri birliğe komuta etmiştir. Orada kardeşi Hüseyin'in de bulunduğunu fark ettiğinde onu yanına çağırmıştır. Kardeşi onu tanıyamamıştır. Sonra kardeş olduklarını anlayınca aralarında duygusal anlar yaşanmıştır. Mehmet Tevfik Efendi, o birlikten bir süre sonra ayrılmış ve bir daha kardeşinden haber alamamıştır. Savaş sonunda cephelerde gösterdiği yararlılıklar nedeniyle kendisine madalyalar verilmiştir. Askerlikten terhis edilince memleketine gitmeyip Çorum'a dönmüştür.

Askerlik sonrası yeniden memuriyete geçmiş ve Reşadiye ilkokulunda öğretmenliğe başlamıştır. O sırada yurdun bir çok bölgesi işgal edilmeye başlamıştır. Buna karşı Anadolu'da direniş hareketleri ortaya çıkmış ve Mehmet Tevfik Efendi, bu gelişmeyi yakından izlemiştir. Çorum'dan da bu direnişe destek vardır. Hoca Efendi de bu grubun içinde yer almıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta kongre toplama kararı üzerine Çorum'dan iki delege gönderilecektir. Ancak bu giden kişilerin kim oldukları veya nereye gittikleri sezilmemelidir. Velipaşaoğlu Şevket Bey, bu niteliklere sahip iki kişi önerir. Birisi Malatyalı Mehmet Tevfik Efendi, diğeri de Çorum İdadi Mektebi edebiyat öğretmeni Abdurrahman Dursun Beydir.

Mehmet Tevfik Efendi, Malatya'ya gidiyorum diyerek Çorum'dan ayrılmıştır. Abdurrahman Dursun Hoca da daha önce görev yaptığı Erzurum'a gitmek bahanesiyle yola çıkmıştır. Her ikisi de Sivas'ta buluşarak 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas kongresinde Çorum'u temsil etmişler ve Kurtuluş Savaşı'na giden yolda ilk kararları almışlardır.

Sivas'tan döndükten sonra Mehmet Tevfik Efendi, Çorum'da Milli Mücadele'nin harareti savunucusu olmuş ve halkın da desteğini sağlamak için ateşli konuşmalar yapmıştır. Bu gayretlerinden dolayı mebus olarak meclise davet edilmişse de o, daha fazla siyasetin içinde olmayı tercih etmemiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, 1921 yılında öğretmenlikten ayrılarak Alaca Müftüsü olmuştur. Bu görevde uzun yıllar kalmıştır. Daha sonra hocası Kürt Hacı Mustafa Efendi'nin görevden ayrılmasıyla boşalan Çorum Müftülüğü

makamına atanmıştır. Bu görevde iken ilmi liyakati ile dikkati çekmiş ve birçok alimin bu kadrolara geçmesini sağlamasıyla da takdirle yad edilmiştir.

Çorum'da İmam Hatip Okulu'nun açıldığı yıllarda meslek dersleri öğretmeni sıkıntısı vardı. İşte bu dönemde Müftü Mehmet Tevfik Efendi de Arapça derslerine girerek genç neslin yetişmesine hizmet etmiştir.

Öğretmen, subay ve müftü olarak en az yarım yüzyıl ülkemize ve kentimize hizmet eden Mehmet Tevfik Ergun hocaefendi, 10 Haziran 1961 yılında vefat etmiştir. Büyük ve kalabalık bir cemaatin katılımıyla cenazesi Hıdırlık Mezarlığına defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: bu bilgiler, torunu Fikret Ergun'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Mehmet Tevfik Ergun Hacaefendi'nin Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri

SERVER AHISKALI HOCA

Server Hoca, **Ahıska** Türklerindendir. 1308/1892 yılında, Rusya hakimiyeti altındaki Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde Varhan Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Dindar bir ailenin çocuğudur. Ailenin teşviki ile küçük yaşta Kur'an-ı Kerim okumaya başlamıştır. Gayret ve kabiliyetini gören hocaları, tahsiline devam etmesini tavsiye etmişlerdir. Ahıkada'daki çeşitli medreselerde önce Arapça öğrenmiş, fıkıh ve tefsirden icazet almıştır. Amasya medreselerinde yetişen hocasının da takdirini kazanmıştır.

Medrese tahsilinden sonra Ahıska köylerinde imamlık yapmaya başlamıştır. Bir yanda vaaz ve hutbeleriyle halkı irşat ederken bir yanda da talebe okutup yeni nesli yetiştirmeye gayret etmiştir. Bu dönemde evlenmiş ve çoluk çocuğu karışmıştır. Üç oğlu ve bir kızı olmuştur.

Server Hoca görevini büyük bir şevkle sürdürürken Çarlık Rusyası yıkılmış, yönetim Bolşeviklerin eline geçmiştir. Komünist rejimin din düşmanlığı ve dindarlara baskısı herkesçe malumdur. Dini ortadan kaldırmak için alimlere ve din görevlilerine aşırı baskı, şiddet ve katliama kalkışmıştır. İşte bu sırada Server Hoca, oradan kaçarak Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

Hoca'nın Rusya'dan kaçışı, başlı başına bir maceradır. Anlattıklarına öre Ruslar, bölgedeki alimleri, hocaları, din adamlarını geceleri götürüp idam ediyorlarmış. Bir gün Hoca Efendi'yi seven bir komşusu, kendisini uyarılmış, bu gece seni götürecekler, kaç demiş. Hoca Efendi, eşiyile helalleşmeden ve dört çocuğunu bile öpmeden gece karanlığında evden kaçmış. Yanına komşu köyün imamı Halil Hocayı da alarak çileli bir yola koyulmuşlar.

Ahıska'dan Türkiye hududuna kadar diz boyu kar içinde geceleri yol alıp gündüzleri dağlarda saklanarak, yazıda yabanda buldukları yiyecekleri yiyerek günlerce yürümüşler. Yol uzun ve tehlikeli; kelle koklukta ilerliyorlar. O güç şartlar altında Türk hududuna ulaşıp askerlerimize teslim oluyorlar. Ancak bu gelenler kimdir, nedir, nereden gelip nereye gitmektedir, gerçekten zulümden kaçan bir mülteci midir, yoksa Rusların özel olarak gönderdiği bir casus mudur gibi onlarca ihtimalle soguya çekiliyorlar.

Sonunda Server Hoca ve Halil Hoca'nın mülteci olduklarına inanılıyor ama yine de tedbir olarak Çorum'da gözetim altında yaşamalarına karar veriliyor. Böylece Server Hoca ve arkadaşı Çorum'a geliyorlar.

Hoca Efendi'nin yapabileceği tek iş imamlıktır. Başkaca bir sanatı

veya mesleği yoktur. İmamlık yapması da vilayetten özel iznine bağlıdır. O günlerde Uyuzgözü Köyü, imam aramaktadır. Muhtarın kefaletiyle bu köyde meccanen imamlık görevine başlamıştır. Orada iki sene görev yaptıktan sonra hak usulüyle Beydili Köyüne geçmiştir.

Beydili Köyüne geldiğinde Hoca Efendi yeni evlidir. Ama akıllı, Ahıskada'dır. Orada kalan eşi ve çocuklarından haber alamamaktadır. Çorum'da evlendiği eşinden olan ilk çocuğu Mustafa Ahıskalı, Beydili köyünde doğmuş ve okul çağına kadar orada yaşamıştır. Orada kaldığı sürece Türkiye'ye iltica etmiş bir insan ola-rak Server Ahıskalı, bizzat karakola giderek ikameti ile ilgili bilgi verirmiş, köy muhtarı da en az ayda bir, yaramaz bir halinin görülmediğine dair rapor verirmiş. Bu hal, uzun zaman sürmüştür.

Server Hoca, bir yıl kadar Karapınar Köyü'ne gitmişse de tekrar Beydili Köyü'ne dönmüştür. Camide imamlık görevini yerine getirirken köyün çocuklarına o sıkıntılı günlerde Kur'an-ı Kerim okutmayı ve onları dini bilgilerle mücehhez olarak yetiştirme de hiç ihmal etmemiştir.

Server Hoca, meşhur İkinci Cihan Harbi sırasında şehir merkezine gelmiştir. Bir müddet gizli gizli talebe okutmuşsa da geçim sıkıntısı da çekmiştir. Bir fetvanın müzakeresinde Çorum müftüsü Mehmet Tevfik Ergun'un dikkatini çekmiş, görev için müracaatını istemiştir. Yapılan imtihan sonucu İnanetullah Camii'ne imam-hatip olarak tayin edilmiştir. Bu görevde iken müftünün ısrarı ile Ramazan ayında Ulu Cami'de vaaz etmeye başlamıştır.

Müftü Efendi, Server Hoca'nın bu görevde kalmasını yeterli bulmuyor, müftülüğe veya vaizliği geçmesi için ısrar ediyor. Mehmet Tevfik Efendi'nin teşviki ile Diyanet İşleri Başkanlığında açılan müftülük ve vaizlik imtihanına katılıyor. İbareye hakimiyetini ve ilmi durumunu gören hocalar, onu kadrosu açık olan bir ile müftü tayin etmek istiyorlar. Ama Server Hoca, Çorum'u yurt edindiğinden buradan ayrılmak istemiyor. Bunun üzerine Çorum'a vaiz olarak tayin ediliyor.

Server Hoca, bundan böyle Ulu Cami'de vaiz olarak halkı irşada devam ediyor. Aynı yıllarda Çorum'da yeni açılmış olan İmam Hatip Okulu'nda hoca sıkıntısı çekiliyor. İşte bu dönemde Server Ahıskalı, İmam Hatip Okulu'nda Arapça, Tefsir ve Fıkıh gibi derslere girmiştir. Ayrıca kendisinden istifade etmek isteyen öğrencilere, ücretsiz özel ders vermiştir. Ders halkasında oğlu Mustafa Ahıskalı, Hayretin Karaman gibi ilim düşkünü gençler varmış.

İmam Hatip Okulu'nu denetlemeye gelen vali Rüştü Ülken, Server Hoca'nın dersini dinlemiş, onun ilmine hayran olmuş. Arapça ve dini ilimlere de vakıf olan vali, onu makamına davet ederek ilmi sohbetlerde bulunur ve

bundan büyük haz almış. Hoca Efendi, hayatının son yıllarında hasta yatmış ve epeyce sıkıntı çekmiştir. 1964 yılında yetmiş iki yaşındayken vefat etmiştir. Cenaze namazı, yıllarca irşat faaliyetlerini yürüttüğü Ulu Cami’de kılınmış, Hıdırlık Mezarlığı’na defnedilmiştir. Türkiye’de bir erkek iki kız çocuğu kalmıştır. Allah rahmet eylesin.

Not: Bu bilgiler, oğlu Mustafa Ahıskalı’dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Server Ahıskalı'nın Hıdırlık Mezarlığındaki kabri

MÜFTÜ MUSTAFA ÖZEL

Mustafa Özel Hoca Efendi, 1326/1910 yılında Gümüşhüne'nin Şirvan ilçesine bağlı Cengeriş (Alacahan) Köyü'nde doğmuştur. Babası Hacı Bilal Efendi, annesi ise Zeliha Hanımdır. O bölgenin Rus ve Ermeni çetelerin baskınları ve sonra da işgaliyle yaşanamaz hale gelmesi üzerine babası, annesi ve iki kardeşiyle birlikte bin bir meşakkate katlanarak açlık ve yokluk içinde Çorum'a göçmüşlerdir. Mustafa Hoca, o tarihlerde henüz dokuz yaşındadır. Devlet onları bir köye yerleştirmişlerse de onlar, birkaç köy değiştirdikten sonra Kuduzlar/ Yeşilyayla Köyü'ne yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Köye yerleşmiş olmalarına rağmen babasının arzusu, Mustafa'yı okutmak ve iyi bir tahsil görmesini sağlamaktı. Bu amaçla oğlunu, Çorum'daki Cami-i Kebir Medresesi'ne kaydettirdi. O yıllarda Anadolu'da Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Medrese öğrencilerinin askerlikten muaf tutulmasına dair yasayı istismar eden pek çok asker kaçağı da medreseye kaydolmuştu. Bu durumu fark eden devlet erkanı, askerlik çağına gelmiş medrese talebelerinin de askere gitmesini zorunlu kılınca medresede pek az öğrenci kalmıştı. Çok geçmeden medreselerin kapatılmasıyla ilgili yasa da çıkınca Mustafa Hoca, özel dersler alarak kendini yetiştirmeye karar verdi. Ulu Cami'de görev yapan Kürt Hafız diye maruf Mehmet Arif Efendi'den Kur'an-ı Kerim ve kıraat dersleri almıştır. Cami-i Kebir Medresesi eski müderrisi Kürt Hacı Mustafa Efendi'den uzun süre Arapça, Tefsir ve Fıkıh dersleri tahsil etmiştir. Ancak medreseler resmen kapatıldığı için her hangi bir icazet alamamıştır.

Askerliğini Kırıkkale'de yapan Mustafa Hoca, terhis olduktan sonra İskilip'te hak usulüyle imamlık yapmıştır. Buradan anne ve babasının ikamet ettiği Kuduzlar/Yeşilyayla Köyü'ne gelerek aynı usulle kendi köyünde imamlığa devam etmiştir. Bu dönemde Ortaköy nahiye müdürü İdris Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve böylelikle köyüne yerleşmiştir.

Okumayı ve okutmayı çok seven Mustafa Hoca, burada görev yaptığı sürece kendi köyünden ve civar köylerden gelen öğrencilere ders vermiş, Kur'an-ı Kerim kıraatinin yanı sıra Arapça da okutarak çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Özellikle Karahacıp Köyü'nden çok kişiyi okutmuştur. Sonra Karahacıplilerin ısrarına dayanamayarak imamlık görevine ve talebe okutmaya orada devam etmiştir.

Mustafa Özel Hoca'nın köylerdeki hizmeti, ellili yıllara kadar sürmüştür. Çocuklarının eğitimi amacıyla 1953 yılında Çorum'a yerleşmeye karar vermiştir. Alaybey Sokak'ta bir eve yerleşen Hoca Efendi, yazı Çarşı

cemaatinin ısrarı üzerine, müftülükçe açılan imtihana girerek Abdibey Camiine kadrolu imam olarak atanmıştır. Burada resmi görevinin yanı sıra talebe okutmaya, onlara Arapça ve Fıkıh dersleri vermeye de devam etmiştir. Aynı hizmetini evinde de sürdürmüştür. Bu hizmetini tamamen Allah rızası için yapmış, hiçbir öğrencisinden bir ücret talep etmemiştir.

Aynı yılda açılan Çorum İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni bulmakta sıkıntı çekiliyordu. Çorum'un meşhur hocalarına derse girme teklifini bulunulmuştu. Mustafa Özel Hoca da bu dönemde Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akait gibi dini ilimlerde ders vererek genç neslin yetiştirilmesine büyük katkılarda bulundu.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957 yılında vaiz kadrolarını doldurabilmek için imtihan açmaya karar vermişti. Yurdun her tarafından yüzlerce kişinin başvurduğu bu imtihana Çorum'dan Server Ahıskalı ile Mustafa Özel katılmışlardır. Her ikisi de imtihanı kazanarak vaizlik hakkını elde etmişler ve Çorum Merkez Vaizi olarak atanıp görevlerine başlamışlardır.

1961 yılında Müftü Mehmet Tevfik Ergun'un emekliye ayrılmasıyla boşalan müftülük makamına, Ankara'da yapılan imtihan sonucu Mustafa Özel Hoca seçilmiştir. O yıllarda müftülük, Veli Paşa Cami'sinin avlusundaki iki odalı eski bir binada hizmet veriyordu. Müftünün yanında bir memur, bir de odacı vardı. Yıllar sonra müftülük, Azap Ahmet Camii'nin yeniden yapımıyla üst katındaki bölüme taşınmış ve orada uzun süre kalmıştır.

Mustafa Özel Hoca, müftülük makamında iken de Ulu Cami'de vaaz ve irşat hizmetlerini hiç aksatmamıştır. Sakin ve tane tane konuşmasıyla anlattıklarını cemaatin hafızasına yerleştirmeyi başarmıştır. İman esaslarını ve ilmihal bilgilerini anlatırken cemaat, onu sınıfta dinliyormuş gibi dinlerdi. Tarafsız tutumu ve tartışmalı konulardan uzak duruşuyla herkesin takdirini kazanmıştı. Buna rağmen yetmişli yıllarda siyasi nedenlerle müftülükten alınarak önce Isparta'ya, ardından da Tokat'a vaiz olarak gönderilmiştir. Mustafa Özel, bu uygulamanın haksız olduğu iddiasıyla mahkemeye başvurmuş, davayı kazanarak tekrar müftü olarak Çorum'a dönmüştür.

İkinci müftülük dönemi, 1978 yılına kadar sürmüştür. Sonra idari görevi bırakarak ömrünün sonuna kadar Ulu Cami'de vaaz ve irşat hizmetine devam etmiştir.

Yetmiş yaşını aştığı sırada hastalanarak 22 Haziran 1981 tarihinde vefat etmiştir. Yıllarca vaaz ve irşadıyla içinde hizmet verdiği Ulu Cami'de kılınan cenaze namazından sonra çok kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Hıdırlık Mezarlığında, Yusuf Bahri Türbesinden yukarı çıkarken sağdaki kabrine defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Bu bilgiler, Mustafa Özel Hoca'nın oğlu Hakkı Özel'den alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Müftü Mustafa Özel'in Hıdırlık Mezarlığındaki kabri

ALİ GALİP KÖSTEKÇİ

Ali Galip, 1878 yılında İskilip'te doğdu. Babası Berberzade Hacı Ali Efendi, annesi Zahide Hanımdır.

İlk tahsilini İskilip Sıbyan Mektebinde yaptı. Rüştüye de bitirdikten sonra Köprübaşı Medresesinde Hacı Ömer Efendi'den Arapça, Farsça öğrendi. Tefsir, hadis, fıkıh ve usul derslerini de okuduktan sonra 1912 yılında icazetname aldı.

İskilip'te Nuruosmaniye Medresesinde müderrisliğe başladı. 1918 yılında başka bir medreseye geçerek öğrencilerine yine Arapça okutmaya devam etti.

1919 yılında İskilip Müftüsü olarak tayin edildi. Bu görevini 1962 yılında emekli olana kadar sürdürdü. O yıllarda müftülük makamı, bir dükkan büyüklüğündeydi. Dairede sadece müftü ve odacı vardı.

Ali Galip Efendi, iyi bir fıkıh alimiydi. Feraizi, Kürt Hacı Mustafa Efendiden okumuştur. Ezberinde pek çok hadis vardı. İyi bir hatipti. Güzel konuşur, etkili vaaz ederdi.

Kendisi Nakşibendi tarikatına mensuptu. Şeyhi Hacı Ömer Efendi, aynı zamanda hocasıydı.

Ali Galip Efendi, devletine sadakatle bağlı bir ilim adamıydı. Tek parti döneminden kurtulunca daha serbest hareket etmeye başlamıştı. Bu da ihtilalcilerin dikkatini çekmiş ve hocaya baskı yapmış olsalar gerek ki 1962 yılında emekli olmak zorunda kaldı.

Ali Galip Efendi, evinde kitap okuyarak ve dostlarıyla ilmi sohbetler yaparak hayatını sürdürdü. 1968 yılında İskilip'te vefat etti.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

A.H.Ertekin: a.g.e. sh: 53-55

ZARİF BALABAN HOCA

Zarif Hoca, 1293/1877 yılında Erzurum'da doğmuştur. Ailesi, aslen Erzurum'un Horasan ilçesindedir. Babası Ömer Efendi ve annesi Fatma Hanım, tarihte meşhur 93 Osmanlı-Rus Harbi'nin Doğu Anadolu'da meydana getirdiği yıkımdan canlarını kurtarmak için oğlu Zarif'i de yanlarına alarak Anadolu içlerine gelmişler ve Çorum'a yerleşmişlerdir. İlk anda Tepecik Mahallesinde kendilerine yer gösterilmiş ama onlar Kunduzhan Mahallesinde ikamete devam etmişlerdir.

Ömer Efendi, oğlu Zarif'i okutmak istiyordu. Çorum'daki medreselere göndererek eğitime başlattı. Sonra daha ileri eğitim için Kayseri'ye gitmesine izin verdi. Zarif Hoca, buradaki hocaların teşvikiyle Ankara'ya gitti. Orada Aslanhane Medresesi'nde uzun yıllar okudu ve hafızlığını da burada tamamladı. Çorum'a döndüğünde Kürt Hacı Mustafa Efendi'den, başta Arapça olmak üzere dini ilimler tahsil etti.

O yıllarda ilk görev yerinin neresi olduğu bilinmemekle beraber yapılan bir imtihan sonucu Velipaşa Camii'nde imam ve hatip olarak vazifelendirildi. Maaşını Evkaf idaresinden alarak geçimini temin etmeye başlayınca evlenmeye karar verdi. Ailesince münasip görülen Emine Hanımla evlendi.

Zarif Hoca, genç ve heyecanlıydı. Cuma günlerinde ve ara vakitlerde vaaz etmekten büyük haz alırdı. Ateşli ve coşkulu vaazları nedeniyle toplanan cemaat, camiye sığmaz, avluyu bile doldururdu. Vaaz ve hutbelerinde hiç kağıda bakmaz, hep irticalen konuşurdu. Hutbesi de vaaz kadar uzun olurdu. Cemaatin çoğu esnaf olduğu için hutbeyi uzatmasından şikayetçi olanlar olurdu. Ama onu seven cemaatin ısrarıyla Zarif Hoca, Ulu Cami'de de vaaz etmeye başladı. Böylece daha geniş kitlelere sesini duyurma imkanı buldu. Vaazlarında cemaate, anlayabilecekleri dille hitap ederdi. Konuları canlı örneklerle anlatırdı. Konunun heyecanını önce kendi yaşardı. Cemaatte o coşkuyla Hoca Efendi'yi dinlerdi. Zarif Balaban Hoca'nın vaazlarını dinlemiş bir çok insan, camide o günlerde yaşadıklarını ve hissettiklerini gözyaşlarıyla anlatıyorlar. Anlatılanlara göre yağmurun kıt olduğu ve kuraklığın şiddetinden mahsulün kavrulmak üzere bulunduğu bir yılda Zarif Hoca, vaazının sonunda yağmur duasına başlıyor. Duanın yarısında şiddetli bir yağmur bindiriyor ki çatısı tamirde olan caminin içi suyla kaplanıyor. Hoca Efendi ve cemaat, rahmetten memnunlar. Dua, şükür ve hamd etmeye devam ediyorlar. Ulu Cami'deki bu olay, Çorumluların hafızasında hala yaşıyor.

Zarif Hoca'nın üç oğlu, iki kızı dünyaya geliyor. Oğullarından Ahmet Balaban, Kunduzhan Camii'nde imamlık yaptı. Diğer oğlu Mehmet Hafız ise bazı köylerde imamlık yaptıktan sonra kardeşi Bahri gibi esnaflığa devam etti.

Hoca Efendi, elimizdeki resmi yazışma belgelerine göre hayatının son demine kadar Velipaşa Camii'ndeki görevine devam etmiştir. Yaşı bir hayli ilerlediği için sağlı bozulmuştur. 1956 yılının Aralık ayında ebedi aleme irtihal etmiştir. Ulu Cami'yi dolduran cemaatin gözyaşları arasında kılınan cenaze namazından sonra Ulu Mezar'da Doruk Mezar'ın kible tarafındaki kabrine defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Zarif Hoca hakkındaki bilgiler, torunu Vaiz Salih Balaban'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Zarif Hoca'nın Ulu Mezar'daki kabri

KUZ KÖYLÜ MEHMET EFENDİ

Mehmet, 1982 yılında İskilip'e bağlı Kuz Köyde dünyaya geldi. Babasının adı Ömer'dir. Çocuk yaşta İskilip'e gelerek Salliler Medresesinde Kutuğunlu Abdullah Efendi'den üç yıl ders aldı.

Sonra İstanbul'a gitti. Atıf Hoca'nın yardımıyla orada on yıl medrese tahsili yaptı. Sonra İskilip'e dönerek evlendi. Kipritçiler Caminin fahri imamlığıyla hizmete başladı. İlmiyle dikkat çektiği için 1951 yılında İskilip vaizliğine atandı. Bu esnada arzu edenlere Fıkıh ve Feraiz dersleri okuturdu.

1956 yılında hastalandı ve Ağustos ayında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

A.H.Ertekin: a.g.e. sh: 55-56

OSMAN TÜFEKÇİ HOCA

Asıl adı, Osman Nuri'dir. 1887 yılında İskilip'te doğmuştur. Babası Mehmet Efendi'dir.

İlkokul ve Rüştiyeyi bitirdikten sonra Cincilli Mehmet Efendi'den Arapça ve fıkıh dersleri aldı. Kastamonu'da açılan ilmiye imtihanını kazandı. Orada kalmayarak İskilip'e döndü. Misakı Milli ilkokulunda bir süre kalfalık yaptığı için Osman Kalfa diye biliniyordu.

Daha sonra Şeyh Yavsi Camiinde imam-hatiplik yaptı. Sonra Köprübaşı Camiinde hatiplik yaptı. İyi bir hattattı. Güzel levhalar ve cönkler yazardı.

1947 yılında Köprübaşı'nda eski bir medresede Arapça okutmuştu. Hususi talebeler yetiştiriyordu. İlmin yok olmasına engel olmaya çalışıyordu. Son zamanlarında Şeyh Yavsi Camiinde talebelerine fıkıh kitapları okutuyordu.

Vaiz Mürsel Şahinbaş'ın da hocası olan Osman Tüfekçi'nin eğitimde tam bir pedegog gibi davranması, hep dikkati çekmiştir. Ders sırasında öğrencilerin dikkatinin dağılmaya başladığını hissettiği anda anekdotlar, kıssalar anlatarak öğrencilerin zihinlerini toparlayıp derse geçermiş.

İlimle meşgul olmaya hiç ara vermeden 1957 yılında vefat etmiştir.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

A.H.Ertekin: a.g.e. sh: 42-43

İSMAİL İPEKÇİ HOCA

İsmail İpekçi, 1871 yılında İskilip'te doğdu. Babası Hasan Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Çocuk yaşta tek bacağı sakatlanmıştı. Buna rağmen ilkokulu ve rüştiyeyi başarıyla bitirdi. Özel gayretiyle hafızlığını da tamamladı.

Geçim sıkıntısına rağmen o, okumaya ve ilmینی ilerletmeye gayret etti. Fahri hizmetlerde bulundu. 1940 yılında ilk resmi görev olarak Uludere Camii imam-hatipliğine tayin edildi.

Samsun'da açılan müftülük imtihanını kazanarak 1955 yılında Çankırı Şabanözü Müftülüğüne tayin edildi. Müftülük görevini bırakarak İskilip'e döndü ve eski görevine devam etti. Daha sonra 1956 yılında İskilip vaizliğine tayin edildi. Sağlık yönünden sıkıntılı olduğu için camiye merkeple gelirdi. Hayvandan inmesi ve kürsüye çıkması, hep başkalarının yardımıyla olabiliyordu.

1968 yılında emekli olmasına rağmen halk, dini konulardaki her sorusunu ona yöneltirdi. O a herkese cevap vermeye çalışırdı. Kimseyi incitmek istemezdi.

İlim ve fazilet sahibi vaiz İsmail İpekçi Hoca, 1977 yılında 1 Ağustos'ta Berat Gecesinde Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

A.H.Ertekin: a. g. e. Sh.56

VAİZ MÜRSEL ŞAHİNBAŞ

Çocukluğu

1964-1996 yılları arasında otuz iki yıl Çorum'da Ulu Camide vaiz olarak hizmet vermiş olan Mürsel Hoca, çok yönlü bir insandı. 1933 yılında İskilip'te doğdu. Babası İskilip Ulu Cami imamı İsmet Hafız. Annesi Fatma hanımdı. Dedesi Osman Efendi, 19. yüzyılda Ordu'dan gelerek İskilip'e yerleşmiş, burada hizmet etmiş bir alim ve dervişti. Baba dedesi Hafız Mehmet Efendi ise takva sahibi bir alimdi.

İlkokul dönemi ve hafızlık çalışmaları

Mürsel Hoca, Kuran-ı Kerim okumayı babası İsmet Hafız'dan öğrendi. Kardeşi Faik ile birlikte hafızlığa başladı. Burada Azmi-milli İlkokulunda da okuyordu. Öğretmeni Şerife Kerman hanımın takdir ve ilgisiyle okulda başarılı bir öğrenci olmuştu.

İlkokulu bitirince kunduracı çıraklığına başladı. Bu dönemde hafızlık çalışmasına da devam ediyordu. Ama tek parti döneminin baskıcı tavrından din eğitimi gören herkes gibi o da nasibini alıyordu.

Evliliği

Hafızlığı tamamlamak üzere olduğu sırada babası İsmet Hafız, çocuklarına hem hafızlık töreni yapmak hem de evlendirmek niyetindeydi. Bunun için şeyhi ve Çorum'un ünlü Nakşibendi şeyhi olan Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Faik'ten torunu olan Melahat hanımla evlendirmek istiyordu. Mürsel hoca, henüz on altı yaşındaydı

Arapça ve Fıkıh Hocaları

Babasının ısrarı üzerine evlenmiş olmasına rağmen öğrenimini sürdürüyordu. O dönemde resmi din eğitimi veren kurumlar olmadığı için İskilip'te ilmüne güvenilen hocalardan ders alıyordu. Arapçayı klasik usulle

Osman Tüfekçi Hocadan öğrenirken, vaiz İsmail İpekçi Hoca'dan da fıkıh dersleri alıyordu.

Evliliğinin ilk yılında 1949'da oğlu Muhlis, ertesi yıl kızı Perihan dünyaya geldi. Üçüncü çocuğu Remzi ismi 1957'de doğdu.

Askerlik Dönemi

Evli olmasına rağmen o, ilim peşindeydi. Arapça ve fıkıh derslerine askerlik dönemine kadar devam etti. 1954'de İzmir Gaziemir'e vatani görevini yapmak için gitti. 1956 yılında Ulaştırma taburunda askerliğini tamamladı.

Resmi Görev Arayışı

Mürsel Şahinbaş, askerlikten sonra öğrendiklerini insanlara aktarabilmek için resmi görev almak ister. Diyanet İşleri Başkanlığının 1957 yılında müftülük ve vaizlik sınavına katılır. Burada yapılan yazılı ve sözlü sınavı başarıyla kazanır. Ancak araya 1960 ihtilali girdiği için atamaları yapılamaz. Bu dönemde İmam Hatip Okulunun birinci kısmını dışarıdan bitirmek için sınavlara girer.

İlk Görev Yeri Isparta

Tayinlerin açılmasından sonra 28 Ekim 1962 tarihinde Isparta'ya vaiz olarak atanır. İlk resmi irşat görevine burada başlamıştır. Vaktinin çoğunu müftülük kütüphanesiyle Isparta Milli Kütüphanesinde geçirmiş, burada okuma ve incelemelerle meşgul olmuştur. Bu arada ailesini de yanına alıştır. Mürsel Hoca, Isparta'yı sevmiş, şehir halkı da onu sevmiştir.

O yıl Diyanet İşleri Başkanlığının vaizler için açmış olduğu meslek içi eğitim kursuna çağrılan Mürsel Hoca, bu sırada Çorum vaizliğinin boşaldığı haberini alır. Başvuru sonucu tayin işlemi gerçekleşir.

Ulu Cami'de Vaiz

Kısa sürede kaynaştığı Isparta halkıyla hüzünlü bir vedalaşmadan sonra yeni görev yerine hareket eder. Çorum Ulu Camii'nin kürsüsünde 1964 yılında irşat görevine başlar. Benim İmam Hatip Okulunda öğrencilik dönemime rastlayan o günlerde vaazlarının büyük ilgiyle izlendiğini iyi hatırlıyorum. Vaazları, çalışarak ve hazırlanarak çıktığı için çok verimli geçiyordu. Çorum'a gelişinden itibaren İmam Hatip Okulu'nun lise kısmını dışarıdan bitirmeye çalışıyordu. Bitirme sınavlarına öğrencilerle birlikte katışını yakından izliyorduk.

Mürsel Hoca, vaazlarında güncel konulara yer veriyor ancak gündelik siyasetten uzak durmaya çalışıyordu. Bu nedenle bir ara Bingöl'e tayini çıkartılmak istenmişse de o yine yerinde kalmayı başarabilmişti.

Mürsel Hoca, Ulu Camideki vaazlarını yanı sıra başka camilerde de vaaz ediyordu. Velipaşa ve Abdibey Camilerinde zaman zaman kadınlara vaaz ediyor ve sorularını cevaplandırıyor. Dinleyiciler arasında bir defasında ilkokul öğretmeni Şerife Kerman Hanım da bunuyordu. İkisinin karşılaşması tam bir mutluluk tablosuydu.

Mürsel Hoca'nın Çorum'daki çalışmaları Diyanet İşleri Başkanlığının dikkatini çekmiş, 1974 yılında Almanya Frankfurt'a, 1989 yılında Danimarka Slagelse şehrine Ramazan ayında irşat için görevlendirilmiştir. Hollanda'da bir gençle yapmış oldukları sohbetin onun Müslüman oluşuna vesile olmasını, büyük bir sevinçle anlatırdı.

Mürsel Hocanın hayatındaki ilk önemli acı, 1985 yılında büyük oğlu Muhlis'in vefatıdır. Ardından eşi Melahat Hanımın vefatı, onu derinden yaralamıştır. 1987 yılında Nuriye Hanımla evlenerek son döneminde yine bir can yoldaşına kavuşmuştur.

Gazeteciliği ve Köşe Yazarlığı

Mürsel Hoca'nın vaizlikten başka önemli bir yönü de yerel gazetelerde köşe yazarlığı yapmasıydı. Bu onun için bir irşat yoluydu. O, hayattan hiç kopmayan, çarşıyı pazarı tanıyan, sanat ve düşünce alanındaki gelişme ve değişimleri düzenli takip eden, okuyan, araştıran ve yorumlayan bir kişiliğe sahipti.

1971 yılında Koparan Gazetesinde başladığı yazı hayatını 1992 yılından itibaren Çorum Hakimiyet Gazetesi'nde sürdürdü. Kırk yıla yaklaşan köşe yazarlığı döneminde çok değişik konularda yazılar yazdı.

23 Şubat 1996 tarihinde Çorum Ulu Camiiindeki otuz yıllık görevinden emekliye ayrıldı. Gazete yazılarına ve kitap çalışmalarına ağırlık verdi.

Görevinin son devrelerinde de sağlık durumu pek iyi değildi. Emekli olunca ikinci eşinin bakımıyla hayatını sürdürüyordu. Bu dönemde kendisini iki defa ziyaret etme imkanı bulmuştum. O hasta halinde bile köşe yazılarını ihmal etmiyordu.

Kitapları ve Konuları

Mürsel Hoca, içinde bulunduğu toplumun sorunlarıyla yakından ilgileniyordu. Ayrılık noktalarına kaynaştırıcı neşterler vurmaya çalışıyordu. Bazı fikir cereyanların karşı hep itidali tavsiye ediyordu. Ayrılıkların çatışmaya dönüşmemesi için uzlaştırıcı üslup kullanıyordu. Ulu Caminin otuz iki yıllık vaizi, Çorum basınının usta kalemi Mürsel Şahinbaş hocamız, 13 haziran 2013 tarihinde Hakk'a yürüdü. Cenazesi, Ulu Mezarlığın girişinde yol kenarına defnedildi. Allah rahmet eylesin.

Ondan geriye nasihatleri ve eserleri kalmıştır. İlk eserini hanımların soruları ve sorunları üzerine 1989 da yazmıştır.

Eserleri

- 1.Hanımlara Rehber*
- 2.Kaza Namazları ve Revatip Sünnetler*
- 3.Şiilik Alevilik ve Bektaşilik Üzerine*
- 4.ülkemizde Cuma Namazı Farzdır*
- 5.İslama Göre Halk İdaresi Üzerine bir Etüt*

Kaynaklar:

Sedat Akçakoyunlu: *Kiürsüdeki Münevver Mürsel Şahinbaş* (17-26 Haziran 2013 Çorum Hakimiyet Gazetesi)

MÜFTÜ YAHYA AKBAŞ

Yahya Hoca, 1899 yılında Fakıahmet Köyünde doğmuştur. Babası, 1867 Kafkas muhacirlerinden Hüseyin Efendi'dir. Annesi de Vahide Hanımdır.

Çocukluk dönemi, Balkan Savaşları Seferberlik devresinin sıkıntıları arasında geçmiştir. İstiklal Harbinin en zor günlerinde, kıtlık ve yoksulluk yıllarında o, medrese talebesidir. Amasya ve Çorum medreselerinde okumuştur. Medrese talebesi olduğu için askerlikten muaf tutulmuştur.

Medreselerin kapatılmasından sonra da hocalarını özel derslerine gizlice devam ederek Arapça ve Farsçasını ilerletmiştir. Bu iki dili de çok iyi bilirdi. Bu dilde yazılmış kitapları, anadilindeki kitaplar gibi okuyabiliyordu. Başta fıkıh olmak üzere tefsir, hadis ve kelim sahasında kendisini yetiştirmiştir

Saniye Hanımla evlenen Yahya Hoca'nın Mehmet adında bir oğlu vardı. Geçinebilmek için bazı köylerde hak usulü imamlık yapmış, çocuklara gizlice Kuran öğretmiş ve dini bilgiler vermiştir. Tek parti döneminin sıkıntılı devrelerinden sonra 1954 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan vaizlik-müftülük sınavını başarıyla kazanınca 1955 yılında Osmancık müftüsü olarak atanmıştır. Burada 1955 ve 1956 yıllarında müftü olarak hizmet vermiştir. Sonra Mecitözü müftülüğüne nakledilmiştir.

Yahya Hoca, Mecitözü'ne geldiğinde müftülük için bir mekan olmadığından bir süre evinin bir odasını müftülük makamı olarak kullanmak zorunda kalmıştır. Ben, 1968 yılında yeni yapılan Büyük Cami'de hutbe okumaya ve Cuma namazını kıldırılmaya gittiğimde yine müftülük görevini caminin bir odasında sürdürüyordu. Yahya Hoca, aksakallı, nurani simalı, sakin konuşan, babacan bir insandı. İnsanların dini sorularını rahatça danışabildiği bir kişiydi. Fıkhi her soruya rahatlıkla fetva verebilecek düzeyde bir alimdi.

Osmancık'ta ve Mecitözü'nde toplam on beş yıl müftü olarak görev yapmıştır. Ancak kendi arzusu dışında Sivas'ın Kangal ilçesine müftü olarak tayinin çıkartılması üzerine oraya gitmemiştir. Bu nedenle müftülük görevinden ayrılarak vaiz olarak bir süre daha hizmetine devam etmiştir.

Yahya Hoca, 1973 yılında emekliye ayrılmasına rağmen yine vaaz etmeye devam etmiş ve halkın sorularına cevap vermeyi sürdürmüştür. Mecitözü'nde iz bırakmıştır.

1987 yılında vefat edince Fakıahmet Köyü'ne defnedilmiştir.

Allah rahmet eylesin.

Not: Bu ilgiler, torunu emekli öğretmen Hasan Akbaş'tan ve Mecitözü Müftüsü Ahmet Yıldız Beyden alınmıştır. Kendilerine teşekkür ediyorum.

ALACALI AHMET BİLGİN HOCA

Çocukluğu ve Okuma Şevki

Alacalı Ahmet Efendi diye bilinen Ahmet Bilgin, 1917 yılında Yozgat'ın Derbent Köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Çavuş, annesi Hatice Hanımdır. Anne tarafı, alim ve fazıl bir aileye mensuptur.

Babası Hüseyin Çavuş, Balkan Savaşlarından ve seferberlikten başlayarak on yıl askerlik yapmış, Polatlı civarında şehit olmuştur. Ahmet Bilgin, o yokluk ve kıtlık devresinde yetim olarak ninesi Kamer Hanımın himayesinde büyümüştür.

Ahmet Bilgin, çocuk yaşta okumaya heveslendi. Köyde ilim erbabı ve medrese görmüş kişiler vardı. Önce köy imamı ve oğlundan Kuran-ı Kerim ve Arapça Emsile-Bina-Maksut (Sarf cümlesi) okudu. Onlar köyden ayrılınca hocasız kaldı.

Harf inkılabının yapıldığı yıllarda köylerinde üç yıllık ilkokul vardı. Beş yıllık ilkokul diplomasını, ancak vaizliğe müracaat ettiğinde alabildi.

Evliliği ve Askerliği

On altı yaşındayken kendi köyünde Zehra Hanımla evlendi. Bundan doğan çocuklarından beş erkek ve bir kız çocuğu hayatta kalabildiler.

1938 yılında Yozgat'ta askerlik görevine başladı, Niğde'de tamamladı. Dönüşte köyde çiftçilikten başka yapacak bir iş yoktu. Ama o, okumak istiyordu. Eşinin desteğiyle Yozgat'a gitti.

Yozgat'ta İlim Arayışı ve Kayseri Dönemi

Yozgat'ta müftü Mehmet Hulusi Akyol'un takdirini kazanarak oraya yerleşti. Hasan Hoca'dan Avamil-İzhar gibi dersler okudu. Ama geçinmek için para ve iş lazımdı. Sonunda belediyeden kadrolu gece bekçiliği işi buldu. Gündüzleri de Arapça okumaya devam etti.

Bu sırada Kayseri'de ünlü hocalardan Çorakçızade Hacı Hüseyin Aksal hocayı duymuş ve durumunu bir mektupla anlatarak ders halkasına atılmak

istediğini ifade etmiş. Oradan gelen olumlu cevap üzerine 1947 yılında Kayseri'ye gitmiştir. İki yıl muhtelif hocalardan Arapça, tefsir, akaid ve hadis dersleri almıştır.

Bu dönemde yokluk, kıtlık ve şiddetli soğukla da mücadele ediyordu. Zaman zaman polis baskınların da maruz kalıyorlardı.

Nihayet 1949 yılında hocası Hacı Hüseyin Aksakal, bir törenle tüm talebelerine icazetnamelerini verdi. Resmiyette hiçbir değeri olmayan bu belgelerin ilim erbabı yanında çok değerli olduğu herkesçe malumdur.

İcazename töreninden dolayı Kayseri Valiliği, hocalar ve talebeler hakkında dava açılmıştır. Konu, Ağır Ceza Mahkemesine intikal etmiştir. Ancak oradan takipsizlik kararıyla kurtulabilmişlerdir.

Hak Usulü İmamlık

Köye dönünce komşularının ricası ve ısrarı üzerine bir sene hak usulüyle imamlık yapmıştır. Bu arada camide Kuran-ı Kerim ve Arapça dersleri de vererek genç neslin yetişmesine hizmet etmiştir. Ancak imamlık yaptığı dönemlerde ezan okurken Türkçe ezan okumadı diye birisi şikayet edecek korkusuyla büyük sıkıntılar yaşamıştır.

Ertesi yıl dayılarının yaşadığı Yekbas/Evren köyünde imamlık görevine devam etti. Burada da öğrencilerine Arapça tefsir, hadis, fıkıh dersleri verdi. 1952 yılında tekrar kendi köyüne döndü.

Alaca'da İlk Vaazı

1954 yılında Alaca'da müftülük yapan Erzincanlı Mustafa Efendi, vaaz edecek takatinin bulunmadığını beyan edince Ahmet Bilgin hocayı vaaz etmek üzere Alaca'ya çağırılmış. Burada vaazları ilgiyle islenmiş. Bunun üzerine Alacalılar, ücretini vererek göreve devam etmesini istemişler. O da ısrarlar üzerine altı ay kadar bu görevi sürdürmüştür.

O sırada Diyanet İşleri başkanlığı, vaizlik imtihanı açmış. Ahmet bilgin Hoca, imtihanı başarıyla kazanarak 1955 yılından itibaren resmen Alaca Merkez vaizi olarak göreve başlamıştır, 1961 yılında açılan Tekamül kursuna da katılarak başarılı belgesi almıştır. Ayrıca burada vaazlar arasında yapılan bir yarışmadan da başarı ödülü kazanmıştır.

İhtilal döneminde din görevlilerine ve din eğitimi veren kişi ve kurumlara iyi gözle bakılmadı. 27 Mayıs 1960 İhtilalinde Ahmet Bilgin Hoca'ya da bir takım iftiralarda bulunulmuş ancak uzun süren mahkeme sonucunda dava takipsizlikle sonuçlanmıştır.

Alaca Müftülüğü

Hoca vaizlik görevini sürdürürken 1964 yılında müftülük makamı boşalmıştı. Bu tarihten 1970 yılına kadar altı yıl Alaca Müftüsü olarak görev yapmıştır.

Konya Vaizliğine Geçiş

Yetmişli yıllarda iki oğlu Yusuf ve Bekir Konya Yüksek İslam Enstitüsünü kazanmış, küçük oğlu Mahmut da İmam Hatip Okulunda okuyordu. Bu sebeple aileyi bir araya getirebilmek için 1970 yılında Konya merkez vaizliğine tayinini istedi. Bu görevini 1974 yılına kadar sürdürdü.

Bu dönemde oğulları Yusuf ve Bekir Bilgin ile aynı sınıfta okuduk. Yusuf Hoca, talebeliğinde de imamlık yaptığı için evli ve gündüzlüydü. Bekir Bilgin ise benim gibi yatılıydı.

Ahmet Hoca, Arapçaya vakıf, kavait ve lügate hakimdi. Tefsir, hadis, bilhassa fıkıh ilminde dirayetliydi. Akait, kelam ve İslam tarihi gibi ilimlerle de ilgiliydi. Tasavvuf yönü de vardı. Vaazlarında sade ve halkın anlayabileceği bir dil ve üslup kullanırdı. Boş ve anlamsız ifadelerden sakınırdı. Hep ayet ve hadislerle dayalı konuşmaya özen gösterirdi. Bundan dolayı herkes tarafından sevilirdi.

Tekrar Alaca Vaizliği ve Emeklilik

1974 yılında tekrar Alaca vaizliğine döndü. Burada cami dışında da bir takım hizmetlerde bulundu. Bazı camileri tamire, yatılı Kuran Kursunun yapımına, özellikle İmam Hatip Lisesinin açılmasına öncülük etti. 1977 yılında emekliye ayrıldı.

Bursa'ya Yerleşmesi

Büyük oğlu Yusuf Bursa'da Yıldırım ilçe müftüsü, Bekir Bursa İmam Hatip Lisesi öğretmeni, diğer oğulları Mahmut ve Mustafa da Bursa'da ticaretle meşgul olmaya başlayınca Ahmet Bilgin Hoca da Bursa'ya yerleşmeye karar vermiştir.

Bursa'da bir süre İlahiyat Fakültesi öğrencilerine özel olarak fıkıh dersleri verdi, evinin yakınındaki camide de vaaz etti. Daha sonra evine çekilip kitap okumaya, ilmi tetkiklerine devam etti.

Yozgat'ta bulunduğu sırada Nakşibendi şeyhlerinden Şeyhzade Ahmet Efendi ile tanışmıştı. Ona intisap etmiş, tasavvufi yönden ondan feyiz almıştı. Şeyhinin vefatından sonra oğlu Ali Şakir Beyle de irtibatı devam etmişti.

Ahmet Bilgin Hoca, kendi imkanlarıyla ve zor şartlar altında okuyarak kendini yetiştirmiş, imamlık, vaizlik ve müftülük yapmış ilim ve gönül adamıydı.

Hoca Efendi, özellikle Alaca'da iz bırakan alimlerden idi. 94 yıllık hayatının sonunda 4 Haziran 2011 tarihinde Bursa'da vefat etti. Emir Sultan Kabristanlığına defnedildi. Allah rahmet eylesin.

Kaynaklar:

1. Mustafa Öcal: Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, I/109-156, İstanbul 2008

2. Oğlu Bekir Bilgin'e de katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

İSKİLİPLİ AHMET HAMDİ ERTEKİN

Ahmet Hamdi, 1934 yılında İskilip'te doğdu. Babası öğretmen Mehmet Bey, annesi ise Kestefzade Emin Hafız'ın kızı Sefure Hanımdır.

Küçük yaştan itibaren dedesi Kestefzade Emin Hafız Efendiden Kuran öğrenmeye başladı. Dokuz yaşında hafızlığı yarılıdı. Dedesinin vefatı üzerine hafızlığı kendi başına tamamladı.

Uğurludağ'da öğretmen olan babasının yanında dördüncü sınıftan başladığı ilkokulu iki senede bitirdi. Osman Tüfekçi hocadan Arapça dersleri aldı. İskilip'te imamlik görevi yaptı.

1958 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının açtığı müftülük, vaizlik imtihanını kazandı ama İskilip'te kalmayı tercih ettiği için Tavas vaizliğine tayini çıktığı halde gitmedi.

Çorum'da dışarıdan İmam Hatip Okulu imtihanlarına girdi. 1968 yılında mezun oldu. Aynı yıl İskilip vaizliğine atandı. Kendi ifadesiyle vaizlik görevini siyaset, cemaat ve şahsiyetten uzak durarak yapmaya çalıştı. Otuz yıllık resmi hizmetten sonra emekli oldu.

Vaizlik görevinden önce de emekli olduktan sonra da fahri olarak kürsü hizmetine devam etti. Bu hizmeti, hala devam ettirmektedir. O, İskilip'te vaazları zevkle dinlenen ve kendisine fetva danışılan bir hoca efendi konumundadır.

Ayrıca muhtelif zamanlarda Bizim İskilip, İskilip'in Sesi, Memleket ve İskilip Gazetesi'nde yazılar yayınladı. hatta 225 makalesini bir kitapta topladı.

Kendisine sağlıklı ömürler diler, hizmet ve gayretinin devam etmesini arzularız.

Eserleri

Kırk Yıllık Makale Türündeki Yazılarım

Zengin Tarih Kenti İskilip

İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi

Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Beyanı

Tarih Penceresinden İbretlik Görüntüler

Güncel Sorulara Netleşen Cevaplar

Altmış Yıllık Kürsü Hizmeti Ürünü Vaaz ve Bilgi Rehberi

Not: Bu biyografi, yazarın eserlerinden alınmıştır. Ayrıca ek bilgilerle bana yardımcı olan Şaban Balcı'ya teşekkür ediyorum.

MÜFTÜ AHMET YAZICI

Ahmet Efendi, 01.07.1886 tarihinde Osmancık'ın Öbektaş köyünde doğmuştur. Babası Osman Efendi, annesi Ayşe hanımdır.

Ahmet Efendi, önce Osmancık medreselerinde eğitimine başlamıştır. Sonra Kaskamonu ve Çorum medreselerinde başta Arapça ve Farsça olmak üzere Tefsir, Hadis, özellikle Fıkıh tahsili yapmıştır. Dini ilimlere vukufiyetiyle dikkati çekmiştir.

Ahmet Hoca, medreselerin kapatılmasından sonra çeşitli köylerde hak usulüyle imamlık yapmıştır. Bu dönemde kendi köyünden Fatma hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten Ahmet Niyazi ve Mehmet Dursun adında iki oğlu, Nazife, Halime, Meryem ve Fatma adında dört kızı dünyaya gelmiştir.

Ahmet Hoca, ilmiyle dikkati çektiği için Osmancık merkezinde imamlık görevi verilmiştir. Hutbe ve vaazlarıyla cemaatin ilgisine mazhar olması üzerine 1944 yılında Osmancık müftüsü olarak atanmıştır. Bu görevini vefatına kadar on yıl sürdürmüştür. Öbektaşlı Ahmet Hoca namıyla Osmancık'ta iz bırakmıştır.

Öbektaşlı Ahmet Yazıcı Hoca, müftü olürük görev yaptığı sırada halkın ilmine güvenerek fetva danıştığı bir alimdi. Herkesin sevgisini ve saygısını kazanmıştı.

Almışsekiz yaşındayken 21.04.1954 tarihinde müftü olarak görev yaptığı dönemde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Bu bilgileri aktaran Osmancık müftüsü Süleyman Çoban'a teşekkür ediyorum.

VAİZ AHMET HİLMİ ŞAHİN

Ahmet Hilmi, 01.07.1888 tarihinde Osmancık'ın Karaviran (Başpınar) köyünde doğmuştur. Babası, bölgenin tanınmış alimi Bekir Hoca, annesi Emine hanımdır.

İlk eğitimini babası Bekir Hoca'dan almıştır. Sonra Kastamonu ve Çorum medreselerinde uzun yıllar başta Arapça, Farsça olmak üzere Fıkıh, Tefsir, Hadis gibi diri ilimler okumuştur. Bu dönemde Ahmet Hilmi gibi kardeşleri Mehmet Rüştü (Reşit) ve Osman Hoca da Çorum'daki ünlü müderis

Kürt Hacı Mustafa Efendi'den ders almıştır. Diğer kardeşi Ali ise Çanakkale cephesinde şehit olmuştur.

Ahmet Hilmi, medreselerin kapatılmasından sonra köyüne dönmüş ve burada uzun yıllar hak usulüyle imamlık yapmıştır.

Diğer kardeşleri de aynı yolu izlemiş, bir çok köyde imamlık yaptıktan sonra Osman Hoca Merkez Hamit Camiinde müezzin, Reşit Hoca da Kellegöz Camiinde imam olarak hizmetine devam etmiştir.

Ahmet Hilmi Şahin, kendi köyünden Ayşe hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten Mehmet Münir ve Ali adlı iki oğlu, Fatma Zehra ve Kamile adlı iki kızı olmuştur.

Ahmet Hilmi Şahin, tek parti döneminde uzun süre kendi köyünde imamlık yapmıştır. Daha sonra bu hizmetini Osmancık'ta sürdürmüştür. Çok partili döneme geçilip ülkede ezan ve din eğitimi yasağında gevşemeler olunca o da rahat bir nefes almıştır. Bu sırada halkın teveccühü ve Diyanet'in takdiriyle Osmancık'a vaiz olarak ataması yapılmıştır. Ancak Osmancık müftüsü Öbektaşlı Ahmet Haca'nın 21 Ocak 1954 tarihinde vefatı üzerine 1954 ve 1955 yıllarında iki yıla yakın bir süre müftü olarak da görev yapmıştır.

Ahmet Hilmi Şahin, ilmî dirayeti ile halkın ilgisine mazhar olmuş bir alimdir. O, hiç aksatmadan halkı irşat hizmetini ölünceye kadarsürdürmüştür. 1962 yılı yazının ilk günlerinde 74 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, Başpınar Köyünde kalabalık bir cemaatin iştirakiyle yol kenarındaki tarlasına defnedilmiştir. Halen bu tarla, önde Ahmet Hoca'nın bulunduğu, arkasında köy halkından vefat edenlerin saf tuttuğu büyük bir mezarlık görünümündedir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Bu bilgiler, torunu öğretmen Mustafa Şahin'den alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. AHMET LÜTFİ KAZANCI

Çocukluk ve Gençliği

Ahmet Lütfi Kazancı hacımız, 1936 yılında Çorum'da doğmuştur. Babası Mehmet Nuri Efendi, hafızdı ve Tepecik Camiinde imamdı. Büyük dedesi de hattat hafız Osman Efendi idi. Annesi ise Hatice Pakize hanımdı. Hattat Tevfik Efendi'nin kızıydı.

Ahmet Lütfi hocamızın Hacer isimli bir kız kardeşi, Tevfik, Rifat adlı iki ağabeyi, Mehmet ve Osman adlı iki küçük kardeşi daha vardır.

1943 yılında İnkılap İlkokulunda eğitimine başladı. 1948 yılında diplomasını aldı. Ara vermeden Hafız Mustafa Ozulu'dan Kuran-ı Kerim dersleri almaya başladı. O dönemde resmi bir Kur'an Kursu olmadığı için dükkanında gizlice ders alıyordu.

Hafızlığa Başlaması

Sonra Hafız Kemal Erdin hocanın yönetiminde Resmi Kuran Kursu açılınca oraya kaydoldu. Beş ay sonra hafızlığa başladı. İki buçuk yıldır hafızlığı tamamladı. Bir süre ayakkabı ustasının yanında çırak olarak çalıştı.

İmam Hatip Okulu Yılları

On yedi yaşındayken 1953 yılında açılan İmam Hatip Okuluna kaydoldu. Ancak okulun ilk müdürü diye bahsettiği Ahmet Beyin din aleyhine konuşmalarından rahatsız oluyordu. Yerine asaleten Necmi Şamlı hocamızın atanmasıyla bütün öğrenciler rahatladı. Okulun ilk yeri, Veli Paşa Camii yakınında Paşanın Konak denilen yerdii.

Ahmet Lütfi Hocamız, daha önce Arapça okumamıştı ama ilk sene sınıf birincisi olarak iftihar listesine geçti. Arapça derslerine Çorum müftüsü Tefvik Ergün ve vaiz Mustafa Özel hocalar geliyordu. Ondan sonra vaiz Server Ahiskalı hoca gelmeye başladı. Kuran-ı Kerim derslerine gelen Hafız Recep Camcı hoca, derslerin yanısıra öğrencileri hutbeye, mevlit programlarına hazırlıyor, Mehter Takımını kurup çalıştırıyordu. Ulu Caminin imam-hatibi Batumlu Hafız Yusuf Efendi de Kuran-ı Kerim derslerine giriyordu. Kıraati çok güzeldi ve bütün makamlara hakimdi.

Meslek derlerinin müftü, vaiz ve imamlarla yürütüldüğü dönemde kültür ve fen derslerine de ilkokul öğretmenleri giriyorlardı. Meslek dersleri öğretmeni olarak Ankara İlahiyat Fakültesi mezunu Osman Duman hocamızın gelişine çok sevinmişlerdi.

Kitap Okuma Merakı

Ahmet Lütfi Kazancı hocamız, kitap okumayı çok seviyordu. İlk yaz tatilinde Ömer Nasuhi Bilmen'in "Büyük İslam İlmihali", Ahmet Hamdi Aksekili'nin "İslam Dini", Numan Kurtulmuş'un "Amentü Şerhi", M. Asım Köksal'in "Din Kılavuzu" adlı kitaplarını okumuştii.

Daha sonra Ömer Rıza Doğrul'un "Asr-ı Saadet" adlı on ciltlik eserini okuma imkanı buldu. Bunu zevkle bitirdikten sonra Seyit Bey'in "Usul-i Fıkıh" kitabını ve Ömer Nasuhi Bilmen'in "Hukuki-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu" adlı kitaplarını da baştan sona bitirdi. Bu arada Mahmut Esat Efendi'nin "Usul-i Fıkıh" kitabını da okudu.

Fıkıh ve hadis derslerine gelen hocalarının konulara vakıf olmadığı veya anlatma kabiliyetleri bulunmadığı için derslerde yararlı olamıyorlardı. Ahmet Lütfi Kazancı Hocamız, Usul-i Hadis derslerine yardımcı olmak için uzunca bir ders notu hazırlayıp okul müdürü Necmi Şamlı Beye teslim etti. O da bunları çoğaltıp öğrencilere dağıttı. Öğrenciler de onda imtihan oldu. Kazancı hocamız da böylece kendi hazırladığı ders notlarından imtihan olma şerefine erdi.

Ahmet Lütfi Kazancı, ilk yıllarda çok aktif bir öğrenciydi. Voleybol, futbol takımlarında çalışıyordu. Kantine bakıyordu. Hutbe okuyacak arkadaşlarını dinliyor, onları hutbeye hazırlıyordu. Okul Müdürü Necmi Şamlı bile iş icabı il dışına gidecek olsa okulu ona emanet ediyordu.

Okulun açık olduğu günlerde dersler bittikten sonra beş altı arkadaşıyla birlikte boş bir sınıfa gidip onlara Arapça okutuyordu. Sonra Hasan Basri Çantay'ın hazırladığı “On Kere Kırk Hadis” adlı kitabından seçtiği kısa hadisleri ezberletmeye çalışıyordu.

Hayrettin Karaman İle Birlikteliği

Kuran Kursuna devam ettiği yıllardan beri tanıdığı Hayrettin Karaman, o sırada Konya İmam Hatip Okulunda okuyordu. Onun bitmez tükenmez azminden de hız alarak birlikte Arapça ve Farsça çalışmaya başladılar. Bu dostlukları, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü öğrenciliğinde ve meslek hayatı boyunca da devam etti.

A.L. Kazancı hocamız, derslerde bize hep Hayretin Ağabeyi, Bekir Topaloğlu'nu ve Süleyman Uludağ'ı örnek gösterirdi. Onlar gibi gayretli ve azimli olmamızı öğütlerdi.

Bir Hocadan Çok Dertlidir

A. L. Kazancı hocamız, öğrenciliği dönemindeki her hoca hakkında kısa yorumlar yapmakta ve anılarını aktarmaktadır. Ancak bir hocadan söz etmektedir ki beşinci sınıftan itibaren kendisine takmış ve ona hayatı zindan etmişti. “Kendimi Anlatayım Dedim” adlı hatıratında ondan çok bahsetmesine rağmen ismini hiç zikretmemiştir.

O hoca da İlahiyat Fakültesi mezunuymuş. Gelir gelmez müdür yardımcılığına getirilmiş. Okula geldiği andan ibaren kendisine rakip gördüğü öğrencileri sık sık idareye çağırıyor, sudan bahanelerle onlara hakaret ediyormuş. Öğrencilerin ders sonrasındaki özel çalışmalarını engelliyormuş. En çok uğraştığı öğrenci de Ahmet Lütfi Kazancı imiş. Onu öğrencilerin ağabeyi ve lideri olarak görüyor, onu diskalifiye edince okulda daha itibarlı olacağını sanıyormuş.

R. E. İsimli bu şahsın seksen sayfalık Kelam kitabı varmış. Bu yüzden kendisini müellif/ yazar olarak görüyor ve herkesin kendisine saygı duymasını

bekliyormuş. Öğrencilerin bir mürit gibi el pençe divan durmalarını, ardından koşmalarını, ilmine muhtaç olduklarını adeta ilan etmelerini umuyormuş. Böyle bir şey hiç olmamış ama başta A. L. Kazancı olmak üzere birkaç öğrencinin kendi içine kapanmasına neden olmuştur.

Öğrenciyken İmamdı

Kazancı Hocamız, bir ilke imza attı. İmam Hatip Okulu son sınıf öğrencisiyken Kubbeli Camii İmam Hatipliğine tayin olmuştu. O zaman birinci imam, Hafız Hasan Karakuş imiş. O yaşlı olduğu için görevin ağırlığını üzerine almıştı.

27 Mayıs 1960 Cuma günü son defa okula uğrayıp arkadaşlarıyla vedalaşmayı umuyordu. Radyoyu açınca ihtilal haberiyle sarsıldı. O gön camiye zar zor gidebildiyse de Cuma namazı kıldıramadı. Zira sokağa çıkma yasağı vardı.

Üzgün üzgün eve dönerken Ankara'ya giden otobüsün içinde o baş belası öğretmen de Çorum'dan ayrıldığını öğrenince ferahlamıştı. Okul bittiği için Kubbeli Camiindeki görevine 1.6.1960 tarihinde asaleten atandı.

Yüksek İslam Enstitüsü ve Evliliği

O yıl İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü sınavlarını kazanarak yüksek tahsile başladı. Ancak ihtilalin baskıcı tavrı, oraya da uzanmıştı. Özellikle yatılı okuyan öğrencilere dünyayı dar getiriyorlardı. Buna rağmen Süleyman Uludağ, Hayrettin Karaman, Mehmet Yaşar Kandemir, Bekir Topaloğlu ve Şevki Özkan gibi ağabeyleriyle dostlukları onu rahatlatıyordu. Hayrettin Karaman'ın tavsiye ettiği Arapça kitapları bitirmeyi vazife biliyor, kendini ilim yolunda ilerletmeye kararlılıkla devam ediyordu.

Yüksek İslam Enstitüsünde Mahir İz, Kemal Edip Kürkcüoğlu, Ahmet Davutoğlu, Mehmet Sofuoğlu, Celalettin Öktem, Ömer Nasuhi Bilmen, Yaman Dede gibi hocalardan ders ve feyiz alma imkanı buldu.

Enstitü'nün ikinci sınıfının yazında 1962 Temmuz'unda hafızlık hocası Hafız Kemal Erdin'in kızı Sacide hanımla evlendi. Bu evlilikten Ayşe Hatice adlı bir kızı, Abdullah ve İbrahim Rahmi adlı iki oğlu dünyaya gelmişti.

İlk Görev Yeri Çorum

Nihayet 1964 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Çorum İmam Hatip Okuluna tayin edildi. Hocalarını ve hemşehrilerinin arasında görev yapmanın zorluğunu yaşadı.

Bu dönemde bizim Akaid, Arapça, Fıkıh ve Tefsir derslerimize girdi. İlminden istifade etme imkanı bulduk. Akaid dersimize girdiği sırada “İslamda İrade Kaza ve Kader” adlı kitabını yazmış ve okutmuştu.

Askerlik Dönemi ve Isparta'da Öğretmenliği

1967 yılında askere gitti. Tuzla Piyade Okulundan sonra Siirt'te kıta görevini yerine getirdi. Bu dönemde eşi ve çocuklarını da Siirt'e getirmişti.

1969 yılının Ekim'inde askerlik görevini bitirince tekrar kura çekti ve Isparta İmam Hatip Okulu'na ataması yapıldı. Orada çok kısa süre çalışabildi.

Tekrar Çorum İmam Hatip Okulu

1970 yılının Nisan ayında Halis Ayhan Beyin müdürlüğü döneminde tekrar Çorum'a nakli yapıldı. Bu dönemde kısa bir süre müdür yardımcılığı da yaptı ama idareciliği bir türlü sevemedi. Onun aşkı, okumak ve okutmaktır. O da iareciliği ilk fırsatta bırakarak bütün enerjisini derslere ve öğretmeye yöneltti.

İlk Eserleri

Öğretmenliğin yanı sıra yazmayı ve üretmeyi de ihmal etmiyordu. Bu dönemde “Kaynana/Münevver Hanım”, “Üvey Anne” ve “Bir Vicdan Uyanıyor” adlı romanlarını yayınladı. “İslam İmanı/İslam Akaidi” adlı eserlerini de bu dönemde kaleme aldı.

O dönemde romanları çok beğenilmiş, pek çok baskı yapmıştı. Okuyup ibret alanlar, hatta doğru yolu bulanlar olmuştu. Bir film şirketi de bunların filmi yapmak için başvuruda bulunmuş, sözleşme bile yapmıştı. Fakat film şirketi bir daha ortada görünmedi. O girişim, şimdilik gerçekleşemedi.

Ahmet Lütfi Kazancı hocamız, dini ilimlerin her sahasında geniş

bilgi sahibiydi. Sohbetleri, zevkle dinleniyordu. Nükte ve esprileri herkesçe malumdu. Meslektaş olarak çalıştığım dönemde öğrenciliğimde dinlediğim fıkraların devamını duyma imkanı buldum. Çorum İmam Hatip Lisesine tayin olduğumda muhterem hocamla bir yıl kadar birlikte öğretmenlik yapma onuruna kavuştum. Ama bu birliktelik, kısa sürdü. Hocamız, hizmet yerini değiştirmek üzereydi.

Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'ne Geçiş

1976 yılının sonlarına doğru Yüksek İslam Enstitülerine imtihanla asistan alınması kararı çıktı. Bursa'daki arkadaşlarının ısrarı üzerine Tefsir dersi asistanı olmak için dilekçe yazıp göndermişti. Ancak kendisini Arapça asistanlığında bulmuştu. Bu amaçla Çorum'dan ayrılarak 1977 yılının Mart ayında yeni görevine başladı.

Tez konusu “Hitabet-i Nebiviyye” idi. Tezini kısa sürede tamamladı. 1980 yılında “Peygamber Efendimizin Hitabeti” adıyla tezini bastırıldı. Bu çalışmasının devamı olarak “Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı”, “Peygamberimizin Öğrettiği Dualar ve Zikirler”, “Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis” adlı eserlerini okuyucularına sundu.

Bursa'ya gittiği yıllarda ülkemizde anarşi ve kargaşa hakimdi. Öğrenciliğe, özellikle İmam Hatip Lisesi ve Yüksek İslam Enstitüsü öğrencilerine yakışmayan tavır ve hareketler vardı. Din kardeşleriyle çatışmayı bile mübah gören davranışlardan herkes gibi hocamız da rahatsızdı. Derken 12 Eylül 1980 tarihinde ihtilal konseyi yönetime el koydu. Bunun din eğitimine etkisinin ne olacağı merak ediliyordu.

Enstitüden Fakülteye

12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra İmam Hatip Liseleri ve Yüksek İslam Enstitülerinde neler olacağı konusunda endişeli bekleyişler vardı. Hiç umulmadık şekilde bütün yüksek okulların fakülteye dönüştürüldüğü sırada Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakülteleri unvanıyla yeniden yapılandırıldı. Bu çerçevede önceden hazırlanan tezlerle öğretim görevlilerine “Doktor” unvanı verildi. Pof. Yusuf Ziya Binatlı da dekan olarak atandı.

Yusuf Ziya Binatlı, benim de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Medeni Hukuk hocamdı. İnançlı ve dindar bir kişiydi.

Geçiş dönemi için en uyumlu, babacan bir akademisyendi. Ancak Uludağ Üniversitesi senatosu, eski tezlerin yeni bir jüri huzurunda savunulup kabul edilmesini şart koştu. Bunun üzerine A. L. Kazancı hocamız da 16.12.1983 tarihinde Erzurum’da yeni bir jüri huzurunda tezini yeniden savunarak “Doktor” unvanını aldı.

Akademik Kariyerler

Bursa İlahiyat Fakültesi’nde Yusuf Ziya Binatlı’dan sonra hiçbir dini duyarlılığı olmadığı söylenen ziraatçı, tekstilci, edebiyatçı kişiler dekan olarak atanmış, hocalara tepeden bakarak çeşitli olumsuz uygulamalarda bulunmuşlar. Bu şartlar altında 1991 yılında İslam Tarihi bilim dalından doçentlik belgesini alan hocamızın profesör olmasını uzun süre engellemişlerdir. Nihayet 1999 yılında profesör kadrosuna atanması yapılabildiği.

Seri Eserler Yayınlıyor

Hocamız, bir taraftan akademik basamakları yürürken diğer yanda da ilmi çalışmalarını sürdürüyordu. Kendi tabiriyle hep sarfnahiv okutmakla oyalanmak istemiyordu. Kendini eser üretmeye vermişti. İlk olarak “Saadet Devrinden” serisini yazmaya başladı. O, bu konuyu şöyle açıklıyor:

“Saadet Devrinden ismi altında hazırladığımız “Özlenen Şafak” diye başlayıp “Kavuşma” diye bitirdiğimiz altı kitapla Peygamberimizin hayatını yazdığım günlerde hayatımın en mutlu günlerini yaşadığıma inanıyorum. okuyucuların bu eserlerin her sayfasında Efendimizin ve onun şerefli ashabının her zaman saygıyla anılması gereken aziz hatıralarını bulacaklardır....”

Bu seri çok sevilmiş ve altı cildi de Özbekçeye çevrilmiştir.

Hz. Peygamber (sav)in hayatından sonra dört halifenin hayatını yazmaya karar verdi. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in hayatını yazarken hiç zorlanmadığını ama Hz. Osman ve Hz Ali’nin devirlerindeki olayları yazmanın sıkıntısını hep yüreğinde hissettiğini ifade etmektedir. Bu zorluklara rağmen bu seriyi yedi cilt halinde tamamlamıştır.

Bir diğer seri de “Hz. Adem’den Hatemü’l-Enbiya’ya (Peygamberler Tarihi)” adlı eseridir. Kuran-ı Kerim’de hayat hikayeleri anlatılan peygamberlerin hayatlarını, insanların rahatlıkla anlayabilecekleri bir üslupla

yazdı. Eser, önce üç cilt halinde yayınlandı. Rusçaya da çevrildi. Sonraki baskılarda tek cilt haline getirildi.

Hocamız, derslerinin ve yoğun kitap çalışmalarının arasında pek çok yerde konferans verdi. Bazı sempozyumlara katıldı. Emekli olmadan önce Çorum'da düzenlenen bir sempozyumda “Çorumlu Alimler Şeyhler ve Devlet Adamları” ile ilgili bir oturumda birlikte bulunma imkanı buldum. Çorumlular tarafından çok sevilen hocamız için düzenlenen Vefa Gecesi'nde de bulundum.

Emekliliği ve Emekliliğe Bakışı

Ahmet Lütfi Kazancı Hocamız, on iki yıl öğretmen, yirmi yedi yıl öğretim üyesi olarak görev yapmıştı. 2003 yılında yaş haddinden emekli olmuştu. Ama emeklilik, onun çalışma hızını durmadı. Eser vermek için daha çok zamana kavuştu.

O, emekli maaşı karşılığında bir şeyler yapmak istiyor, aldığı maaşı gönül rahatlığıyla yiyebilmek için millete bir şeyler vermeliyim, diye düşünüyordu.

“O kadar yıl çalışmanın karşılığı olarak devlet bana her ay muntazam olarak maaş ödüyor. Bundan böyle de elim tuttuğu, gözüm gördüğü müddetçe vaktimi boş geçirmeyeyim, olur ki üç beş müslümanın Allah razı olsun diyeceği çeşitten bir hizmet yapmayı Yüce Rabbim nasip eder, diyorum. Bu düşünce, bana garip ve tuhaf gelmiyor. Aksine gönlüme rahatlık veriyor” diyordu.

Bir Duası

Bu duygu ve düşüncelerle müminlere hizmet aşkıyla çalışmalarını sürdüren hocamız, şöyle dua ediyordu:

“Allahım! Gönlümü Zat-ı Pakine ve Resulüne yönelt. Razı olduğun niyetlere sahip olmayı, razı olduğun amel ahlak ve edep üzere yaşamayı, razı olduğun insanları sevmeyi nasip et. Razı olmadığın düşünce ve niyetlerden, razı olmadığın amelleri işlemekten, razı olmadığın insanları sevmekten muhafaza buyur. Resul-i Emin'ine, Kitab-ı Kerim'ine, Din-i Mübin-i İslam gücüm yettiğince samimiyetle hizmette bulunmayı nasip et.”

Biz de Bursa'da yaşamakta olan hocamızın duasına amin diyoruz, hizmetlerinin devamı temennisiyle sağlıklı ve huzurlu bir ömür diliyoruz.

Eserleri:

- *İslamda İrade Kaza ve Kader
- *Kaynana-Münevver Hanım
- *Üvey Anne
- *Bir Vicdan Uyanıyor
- *İslam İnancı/İslam Akaidi
- *Kuran Işığında Peygamberlik ve peygamberler
- *Son Fırtına
- *Hz. Peygamberin Hitabeti
- *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis
- *Hz. Peygamberin Öğrettiği Dualar ve Zikirler
- *Dini bilgiler (Komisyon)
- *Tarih-i Din-i İslam (Osman Kazancı ile sadeleştirme)
- *Özlenen Şafak (Özbekçeye çevrildi)
- *Aydınlıklara Doğru “ “
- *Doğuş “ “
- *Yükseliş “ “
- *Guruba Yaklaşırken “ “
- *Kavuşma “ “
- *Hz. Ebu Bekir
- *Hz. Ömer (2 cilt)
- *Hz. Osman (2 cilt)
- *Hz. Ali (2 cilt)
- *Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı
- *Hz. Adem'den Hatemü'l-Enbiyaya (Peygamberler Tarihi) Rusçaya çevrildi.
- *Zulmetten Nura (Osman Kazancı ile sadeleştirme)
- *Maziden Atiye (Osman Kazancı ile sadeleştirme)
- *Mervan b. Hakem
- *Bizim Sevgili Peygamberimiz
- *Dört Ulu Çınar/Peygamberimizin Halifeleri
- *Kendimi Anlatayım Dedim

**Büyükler Büyüğü Peygamberimiz*

**Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*

**Kerbela'nın Hesabı*

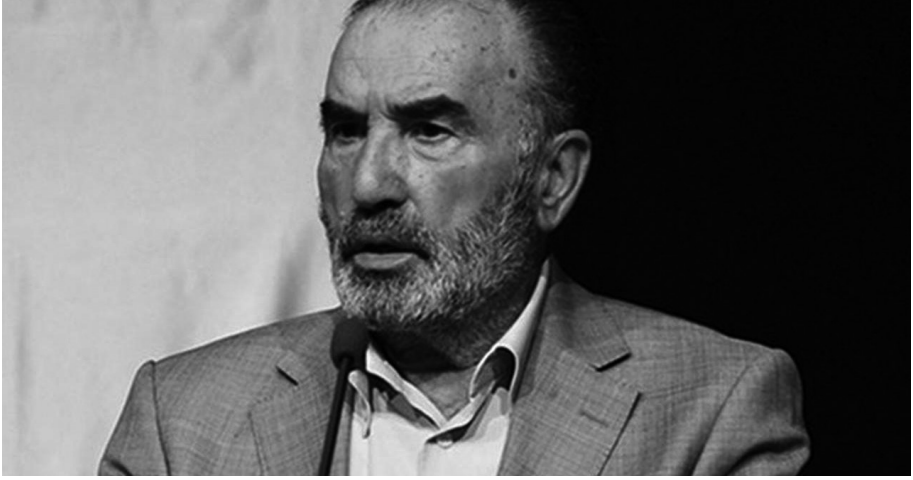
**Adil ve Zahit Halife Ömer b. Abdülaziz*

Kaynaklar:

1.Ahmet Lütfi Kazancı: Kendimi Anlatayım Dedim, İstanbul 2009

2.Mustafa Öcal: Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, 2/7-114, İstanbul-2008

Prof. Dr. HAYRETTİN KARAMAN

Çocukluğu ve Gençliği

Hayrettin Karaman, 24 Şubat 1934 tarihinde Çorum'da doğdu. Babası demirci Nurettin Efendi, annesi Mehpare Hanımdı. İki kız kardeşi, bir erkek kardeşi vardı. Hayatında etkili olan en önemli kişi, anneannesi Zahide hanımdı.

Baba tarafı, Erzurum'dan Çorum'a göçmüştü. Evleri namazgah tarafında olduğu için Cumhuriyet İlkokulunda okumuştur. Sonra doktor olma idealiyle ortaokula başlamıştır. Ancak okuldaki bazı olumsuzlar nedeniyle ortaokuldan ayrılmıştır. Bir süre babasının yanında çalışmış ve bu sırada yaşını büyütüp askere gitmeyi planlamış. Askere gitmeden önce Çorum'da bir süre terzi çıraklığı ve Ankara'da işportacılık yapmıştır.

Çorum'a döndüğünde önce anneannesi Zahide Hanımdan Kuran-ı Kerim okumaya başlamış, sonra Kemal Erdin hafızın yönetimindeki Kuran Kursuna devam etmiştir. Bu arada Hacı Yahya Efendi'den ve Ahıskalı Server Hoca'dan Arapça okumuştur. Bu başlangıç, onu bu alanda derinleşme arzusuna sevk etmiş ve bir ara Mısır'a, el-Ezher'e gitmeyi bile düşünmüştür.

Konya İmam Hatip Okulu Dönemi

İşte bu duygular içinde yaşadığı sırada 1951 yılında İmam Hatip Okullarının açılacağı haberi yayıldı. Ezanın asli şekline kavuşmasından sonra Türkiye’de din eğitimine izin verilmesi, günün hatta tarihin önemli olaylarından sayılmalıydı.

Hayrettin Karaman yaş tashihi işlemlerinden sonra bin bir zorlukla Konya İmam Hatip Okulu’na 1951 yılının sonunda kaydolabilmişti. Şems-i Tebrizi türbesi yakınındaki eski bir binada okumaya başlamışlardır. Bu arada ilkokul diplomasındaki ve tasdiknamedeki bazı sıkıntılardan dolayı sorunlar yaşasa da okuma azmini hiç kaybetmemiştir.

Evliliği

Öğrenciliğinde önce eski bir özel pansiyonda kalmış, sonra imamlık görevi olarak resmi göreve başlamıştır. Caminin yanındaki küçük odayı lojman gibi kullanmıştır. İmam Hatip Okulunun dördüncü sınıfını yani orta kısmını bitirdiği yıl Çorum’da önce iyi tanıştığı Nurettin Hacıismailoğlu’nun kızı Emine (aile arasında Ayfer diye anılmış) ile 1956 yılında evlenmiş ve okul bitene kadar küçük bir evde kalmışlardır. İlk çocukları, burada dünyaya gelmiştir. Bu evlilikten Latife adında bir kızı, M. Lütfullah ve Mehmet İhsan adında iki oğlu dünyaya gelmiştir.

Okuldaki Öğretmenleri

Hayrettin Karaman, İmam Hatip Okulunda derse gelen öğretmenlerinin çok çeşitlilik arz ettiğini söyler. Eski medreselerden mezun olanlar, Ezher’de ve diğer Arap ülkelerinde okumuş olanlar, Darü’l-Fünun İlahiyat Fakültesi mezunu hocalar, özel hocalardan ders olarak kendisini yetiştirmiş olanlar ve nihayet Ankara İlahiyat Fakültesi’nin ilk mezunlarını sıralar. Her biriyle ilgili anılarını anlatır. Bunların başında Farsça okuduğu Arif Etik ile ilminden ve sohbetinden feyiz aldığı Hacı Veyiszade Mustafa Efendi’yi özellikle zikreder.

Lise kısmında iken vaaza çıkmaya başlar. İlk vaazı, bir Cuma günü Kapı Camiinde yapar. Artık öğrencilerin ve öğretmenlerin güvendiği bir öğrencidir. İftihara geçen çalışkan bir öğrenci de olduğu için okul tarafından düzenlenen

Bursa, İstanbul ve Gaziantep gezilerine katılır bu gezilerde ve özel gezilerinde gittiği yerlerin alimleri ve şeyhlerini ziyaret etmeye ve sohbetlerine katılmaya özen gösterirdi.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Öğrenciliği

Konya İmam Hatip Okulu'nu yirmi yedi yaşında bitirir. 1959 yılı Kasım ayında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne kaydolar. Artık İstanbul Fındıklı'da bir ilkokulun çatı katında öğretime devam eden Enstitü'de dört yıl tahsil görecektir.

İlk hocaları Ömer Nasuhi Bilmen, Mahmut Celalettin Öktem, Nihat Sami Banarlı, Saadettin Evrin, Dr. Şerif Ahmet Hazım, Ali Üsküdarlı, Halil Can, Mahir İz, Zekai Konrapa, Ahmet Davutoğlu, Rahmi Şenses, Şahap Simay, Şayeste Erman idi.

Fırsat buldukça İstanbul Edebiyat Fakültesinde Fuat Sezgin, Muhammed Hamidullah ve Ali Nihat Tarlan'ın derslerini takip ediyordu. Enstitüde okuduğu kitapları derslerden sonra arkadaşlarına da okutarak onların daha iyi yetişmelerine katkıda bulunmaya çabalıyordu. Tefsir, hadis, fıkıh, tarih, dinler tarihi, felsefe, kelam, tasavvuf gibi ilimlerde okunması gerekli kitaplarını listesini yapıyor, onları okuyor ve arkadaşlarına da tavsiye ediyordu.

Vaizliği ve Mezuniyeti

1961 yılında İstanbul Kadıköy'de vaizlik kadrosuna atandı. Bu nedenle ailesini de İstanbul'a taşıma imkanı buldu. Artık son iki yılı vaiz olarak gündüzlü okuyacaktır. Son iki yıl da böyle geçti.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, ilk mezunlarını 1963 yılında verdi. Böylece ilk kurulan Yüksek İslam Enstitüsü, mezun vermiş oluyordu. Hayrettin Karaman da bu yüksek okulun ilk mezunlarındandı.

İstanbul İmam Hatip Okulunda Öğretmenliği ve İlk Eserleri

Hayrettin Karaman,1963 yılı Mart ayında İstanbul İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmenliğine atandı. Baktı ki okulda ders kitabı olarak kabul edilmiş pek bir şey yok. Bu eksikliği giderebilmek için “Hadis Usulü” ve

Fıkıh Usulü” adlı kitapları yazıp bastırdı. Arapça gramer konusundaki açığı kapatabilmek için de Bekir Topaloğlu ile birlikte “Arapça Sarf ve Nahiv” ile “Arapça Okuma ve Eski metinler” kitaplarını hazırladılar. Buna “Arapça-Türkçe Yeni Kamus” kitabını da ekleyerek ders kitapları konusundaki bir boşluğu doldurdular. Eserleri okullarda, uzun yıllar ihtiyacı karşıladı.

Öğrencilik yıllarından itibaren Konya’da yayınlanan “İslamın İlk Emri Oku” dergisinde ve İstanbul’da çıkan “Tohum” mecmuasında yazılar yazıyordu. İlk tercüme eseri, Abdurrahman Azzam’dan çeviri olan “Resul-i Ekrem’in Örnek Ahlakı” adlı kitaptır. Onu “Yolların Ayrılış Noktasında İslam”, “Altın Nesil” ve “İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu” izlemiştir.

İmam Hatip Neslinden Beklentileri

Hayrettin Karaman, İmam Hatip Okullarını başlangıcından itibaren hizmet neslinin ocağı olarak görmektedir. Başka kurs, okul ve kurumlarda yetişecek olanlara da bu nesil rehberlik edecektir diyordu. Onun için sürekli olarak bu okullarda eğitim ve öğretim kalitesinin yükseltilmesinin önemine işaret ediyordu. Bu hususta bir takım önerilerde bulunuyordu. Bu çerçevede Nesil Dergisi’nin çıkışına öncülük yapıyor ve bunun bir “Nesil Hareketi” olacağını ifade ediyordu.

İmam Hatip Okullarının mezunları ve mensuplarının dernekleşmesi ve teşkilatlanması gerektiğini, her imkanı kullanarak dindarlaşma amacına yönelik hizmetlerde bulunulmasını ısrarla belirtiyor ve bu konuda yapılması gerekenleri bir program halinde sunuyor. Buna dini ve ictimai hizmet türlerini de ekliyor. Bütün bunlarla içeride Müslümanların birlikteliğini sağlamanın yanı sıra dünya Müslümanlarının dertleriyle de ilgilenerek çağın şartlarına uygun yöntemlerle İslam Birliği’nin kurulmasına öncü olmak gerektiğine işaret ediyor.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’ne Geçişi

Hayrettin Karaman, ilim derdindeydi. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’ne gitmek ve orada hoca olmak istiyordu. Arzusu hadis alanında olmasına rağmen Fıkıhtan sınav açılmıştı. Ona girdi. 15.12.1965 tarihinde Fıkıh bölümüne asistan oldu. Tez konusunu hocası Ömer Nasuhi Bilmen ile birlikte **İçtihat** olarak belirlediler. Bunun üzerine “Başlangıçtan Dördüncü

Asra Kadar İslam Hukukunda İçtihat” konulu tezini hazırlamaya başladı.

Bu arada askerlik görevin yapmak zorundaydı. Altı ay Tuzla’da yedek subay okulu, bir buçuk yıl da Sarıkamış’ta kıta hizmeti olmak üzere iki yıl süren askerlik sürecinde akademik çalışmadan uzak kaldı. Terhis olunca aynı göreve dönmesi bir süre engellense de uzun hukuk mücadelesi sonucunda tekrar Fıkıh asistanı olarak göreve başlayabildi. Bu defa Faslı Prof. Muhammed Tevit Tanci hocanın denetiminde tezini hazırlayıp jüri huzurunda savunmasını yaparak 13 Şubat 1971 tarihinde öğretim üyeliğine geçmeye hak kazandı.

İzmir Yüksek İslam Enstitüsü’ndeki Hizmetleri

Asistanlık döneminde ücretli olarak Saint Josep Lisesi, Validebağ Hemşire Okulu ve Moda Kız Sanat Enstitüsünde Din Bilgisi ve Ahlak Dersi öğretmenliği yaptı.

Asistanlığın bitmesinden sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyeliğine geçmek istedi. Ancak uzun çabalarına rağmen buna imkan vermedikleri için İzmir Yüksek İslam Enstitüsü’ne gitmek zorunda kaldı. 1971 yılında yeni görevine başladı

İzmir’de uyumlu bir kadro, birlikte sohbet edebileceği bir çevre buldu. Onlarla iyi ilişkiler kurdu. Yer yer onlara rehberlik etti. Bu arada kendi alanında okutacağı bir kitap olmadığı için “İslam Hukuk Tarihi” ve “Mukayeseli İslam Hukuk” kitaplarını yazdı. “Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar” adlı kitabı da orada bitirdi.

Bu dönemde Diyanet Dergisi’nde ilmi makaleler yayınladı. İslamda banka ve sigorta konularında çalışmalar yaptı. Bu konuda Prof. Dr. Ahmet Neccar’ın faizsiz banka ile ilgili eserini çevirdi. Buna sigorta konusundaki çevirisini de ekleyerek “İslama Göre Banka Ve Sigorta” adlı çeviri eserini bastırdı.

En Çok Tartışılan Eseri

Hayatında en çok tartışılan eseri, Muhammed Abdul’un talebesi Reşit Rıza’nın mezheplerin telifi konusundaki kitabının tercümesidir.

Aslında bu eser, 1814 yılında eski Diyanet İşleri başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki tarafından “Mezahibin Telifi ve İslamın Bir Noktaya Cem’i” adıyla yayınlanmıştı. Hayrettin Karaman, bu kitabı “İslamda Birlik ve Fıkıh

Mezhepleri” adıyla 1974 yılında yeniden yayınladı. Bu eseri bahane ederek baz çevreler, Hayrettin Karaman’ın şahsında İmam Hatip Okullarına ve Diyanet İşleri Başkanlığına saldırdılar. Mezhepsizlik suçlamasının odağındaki tartışmalar yıllarca sürdü.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’ne Dönüşü

İzmir’de dört yıl görev yaptıktan sonra 1975-1976 ders yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitü’ne naklini istedi. Bu defa bir engel çıkmadan İstanbul’a dönebildi.

Burada derslerin yanı sıra Nesil Dergisi’ni çıkartmakla farklı bir alışmayı başlatmış oldu. Böylece İmam Hatip neslinin bir noktada birleşmesi ve birlikte hareket edebilmeleri hedefleniyordu. Bu dergi, 48 sayı çıkabildi.

Akademi Olma Arzusu

Yetmişli yıllar, Yüksek İslam Enstitülerinin akademi olma yolundaki mücadeleleriyle geçti. “İlmi Değer, Akademik Kariyer” sloganıyla başlayan boykotlar, bütün enstitüleri sardı. Hayrettin Karaman hocamızı da olayların içine çekmek, hatta eylemlerin başında görmek isteyenler, onu sıkıntıya sokuyorlardı. Derken 12 Eylül 1980 ihtilali geldi çattı.

İhtilal Döneminin Karmaşası

İhtilal ortamında Yüksek İslam Enstitülerinin varlığı bile tartışılır oldu. Ayakta kalabilse bile statüsü ne olacaktı? Fakülteye dönüştürülse bile Yüksek İslam Enstitülerinde akademik kariyer alamayan öğretim üyelerinin durumu ne olacaktı? Daha önce ötesi bu yüksek okulların akıbeti nasıl olacaktı? Kapatılacak mı yoksa devam mı edecekti?

Kalsa bile akademik statü verilecek miydi? Hayrettin Karaman ve arkadaşları da bu sorulara cevap bulmaya çalışıyor ve enstitülerin durumunun iyileştirilmesi için kulis yapıyorlardı.

Bu arada Kenan Evren, İstanbul valisi aracılığıyla Hayrettin Karaman’a Diyanet İşleri Başkanı olmasını teklif etti. Ancak o, makam değil, hizmet derdinde olduğu için teklifi kabul etmedi.

Enstitüden Fakülteye

12 Eylül darbesi döneminde YÖK ve yeni üniversitelerin kurulması gündeme geldi. Bu sırada akademi olma yolunda belli bir uzlaşma sağlanabilmişti. Bu çerçevede Yüksek İslam Enstitülerinin de diğer yüksek okular gibi buldukları yerdeki üniversitelere bağlı İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmesine karar verildi. Bu durum, Hayrettin Karaman gibi akademik unvanı olmayanlara sıkıntılar getiriyordu. Ya çalışıp doktoralarını verip akademik kadroya geçeceklerdi ya da akademik unvanı olanlar geldikçe fakülteden ayrılmak zorunda kalacaklardı.

Akademik Basamaklar

Akademi derken fakülte olmanın da bir bedeli vardı. Doktora alabilmeleri için dil, bilim ve tez savunması imtihanlarına girmeleri gerekiyordu daha önce Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyesi olmak için hazırladıkları tezleri, doktora tezi olarak sunmalarına imkan verildi. Hayrettin Karaman hocamız da M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teziyle birlikte baş vurmuş, sınavları geçmiş ve tezini de savunarak 19 Ocak 1984 tarihinde doktor unvanını almıştı. Ardından yardımcı doçentliğe atandı.

Artık sıra akademik basamakları atlamaya gelmişti. Ankara'da yapılan yabancı dil ve bilim sınavlarını da geçerek 13.11.186 tarihinde doçent, 5.12.1991 tarihinde de profesör unvanını aldı. Artık akademik yönden geçmesi gereken engeller kalmamıştır.

Sosyal Etkinlikleri

Hayrettin Karaman hocamız, bir taraftan akademik çalışmalarını sürdürüyor, eserler telif ediyor, bir taraftan da sosyal etkinliklere, teşkilatlanmaya ve basına ağırlık veriyordu. Bu arada İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) nin kuruluşuna öncülük ederek İslam Ansiklopedisi'nin çıkışına zemin hazırlamıştı. Bu girişim, yerli bir çalışma olduğu için önceki ansiklopedilerden çok farklıydı. 2015 yılında 43. cilt ile tamamlandı.

İSAM bünyesinde bireysel girişimlerle daha çok kadro yetiştirmeye ağırlık verdi. Gençlerin akademik gelişiminin önünü açmaya çabaladı. Pek çok akademisyen adayına imkan hazırladı.

Nesil Dergisi çerçevesinde İmam Hatip Lisesi mezunları ve mensuplarını bir arada tutma girişimleri bir denemeydi. Bunun devamı da gelmeliydi.

Ensar Vakfı Çalışmalarına Öncülük Etmesi

Hayrettin Karaman, doksanlı yıllarda Ensar Vakfı çalışmalarına öncülük etmek suretiyle daha geniş kitlelere hitap etmeye başladı. İmam Hatip neslinin birliğini sağlam, daha iyi imkanlar içinde okumalarını temin etme, mezunlarının en iyi yerlerde yetiştirilmesi gibi hedeflerle yola çıktı. Her şubenin açıldığı yerde konferanslar vererek bu neslin kendisine özgüveni yolunda pek çok çaba sarf etti.

Daha önce eserleriyle, ilmi kimliğiyle tanıdığım Hayrettin Karaman hocamızı, Ensar Vakfı çalışmaları sayesinde fikri öncülüğüyle de tanıma imkanı buldum. Toplantılarda bizlere Ensar Vakfı'nın yapabilecekleri hizmetleri anlatıyordu. Hepimize yeni ufuklar gösteriyor, hizmet alanlarımızın daha nerelere kadar ulaşması gerektiğini anlatıyordu.

Bu dönemde Hayrettin Karaman hocamız, basına el attı. Ensar Vakfı mensupları tarafından satın alınan Yeni Şafak Gazetesi'nde 1995 yılından itibaren yazı yazmaya başladı. Bunu İzlenim Dergisi izledi.

28 Şubat 1997 Süreci

Hayrettin Karaman hocamız, sosyal ve toplumsal konulara ağırlık veren çalışmalara yoğunlaşmıştı. Bu, hayli ses getirmişti ve belli bir yol kat edilmişti.

Ancak İmam Hatip Liselerini büyük tehlike olarak görenler de boş durmuyorlardı. Onlar da arkalarını orduya dayayarak çalışmaların hızlandırmışlardı. Derken 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu toplantısında iktidara dayatılan kararlarla postmodern bir darbe yapıldı.

Hayrettin Karaman Hocamız, 28 Şubat 1997 sürecini bütün ayrıntılarıyla hatıralarında anlatıyor. Müslüman kesimin bütün gazete, radyo, televizyon, okul ve kurslarını irtica kapsamında gördükleri gibi vakıflarını da böyle değerlendirdiklerinden Esnan Vakfı'nın da faaliyetlerinin durma noktasına geldiğine işaret ediyor, asıl hedefin din eğitimi olduğunu vurguluyordu. Bu sebeple 8 yıllık temel eğitimin kesintisiz ve yönlendirmesiz olmasını şart

koşarak İmam Hatip Liselerinin orta kısımlarının kapatılması ve mezunlarının istedikleri fakülte ve bölümlere girmelerinin engellendiği tespitini yapıyordu.

O dönemde Hayrettin Karaman, bu girişimlere karşı gazetede yazılar yazıyor, tepkisini ortaya koyuyor ve bu uygulamalara karşı yapılabilecekleri sıralıyordu. Ayrıca okullarda ve fakültelerde uygulanan, İmam Hatip Liselilere ve İlahiyat Fakültelilere de dayatılan başörtüsü yasağına karşı çıkıyordu. Defalarca YÖK'ten uyarı almasına ve soruşturma geçirmesine rağmen tepkisini sürdürüyordu.

Başörtüsü Yasağı ve Protesto

Artık ateş bacayı sarmıştı. 11 Mayıs 1997 tarihinde Sultanahmet'te yapılan ve yüz binlerin katıldığı mitingde 28 Şubatçıları ayıktıramadı. İmam Hatip Liselerine uygulanan kararlardan ve başörtüsü yasağından taviz vermemekte karlıydılar.

Bu ortamda Marmara İlahiyat Fakültesi kız öğrencilerinin de başörtülerini açmaları konusunda baskıları artırdılar. Buna karşı çıkan dekanlar, baskılara dayanamayıp tek tek istifa ettiler. Bu bağlamda mitingde konuşma yapan ve uygulamalara arşı çıkan Hayrettin Karaman da başörtüsü yasağını karşı çıkararak özgürlüğün şart olduğu üniversite ortamında hüküm süren baskıları protesto için Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevinden, yaş haddini beklemeden, emekliliğini isteyerek 2001 yılında ayrılmıştır. Onun ayrılışından bir gün sonra, herkesçe malum olduğu üzere, Zekeriya Beyaz'ı yasakları uygulamak için dekan yaptılar.

Emekliye ayrılmış olmasına rağmen soruşturma ve davalar, uzun süre devam etti. O da inanç ve düşüncelerindeki karahlılığını her fırsatta dile getirmeyi sürdürdü.

Emeklilik döneminde hiç boş durmamasına rağmen ailesine, çocuklarına ve torunlarına daha çok vakit ayırma imkanı buldu.

Emekli Olunca

Hayrettin Karaman hocamız, yarım yüzyılı aşkın fikir ve meslek hayatı boyunca yurtiçi ve yurt dışında yüzlerce konferans, seminer, panel, vaaz, hutbe ve kursta, yazılı ve görsel medya programlarında ve eğitim programlarında yer alarak eğitim öğretim, tebliğ ve irşat faaliyetlerini sürdürdü. Aralarında günümüzün tanınmış profesörleri, ilim ve fikir adamları da bulunan binlerce öğrenci yetiştirdi. halen Yeni Şafak Gazetesinde köşe yazarlığı yapmakta, konferanslara gitmekte, panel ve sempozyumlara katılmaktadır. İlmî çalışmalarını sürdürerek yeni eserler hazırlamaya devam etmektedir.

Şairliği de olan hocamız, şiirlerini “Dert Söyletir” adlı bir kitapta toplamıştır. Bunlardan bir kaç, Amir Ateş ve Mehmet Emin Ay tarafından bestelenmiştir.

Emekli olduktan sonra 2001-2004 yılları arasında Avrupa Uluslar arası İslam Üniversitesi’nde (Hollanda) misafir öğretim üyeliği yaptı. Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği için yurt dışındaki pek çok ilmi toplantılara katıldı. Bu bağlamda İslam ülkelerindeki toplantılara da iştirak etti. İlmî faaliyet ve irşat için ziyaret ettiği ülkeler şunlardır: Mısır, Pakistan, İran, Cezayir, Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Filistin, Hollanda, Avusturya, Avustralya, Amerika, İsviçre, Bosna, Zagreb, Fas...

O, emekliliği, boş oturup dinlenmek olarak görenlerden değildi. Yine konferanslara gitti, ilmi toplantılara katıldı. İSAM’deki görevini hiç aksatmadı. Yazılarına devam etti. Daha önceki yazdığı kitapların yeni basımıyla ilgilendi. İlmî eserler hazırlamaya devam etti.

Bir ilim ve aksiyon adamı olan Hayrettin Karaman hocamız, Türkiye’nin her yerinde sevildiği gibi Çorum’da da çok sevilmektedir. Biri İstanbul’da, diğeri de Çorum’da olmak üzere adına Vefa Gecesi düzenlendi. Çorum’da yeni yapılan İmam Hatip Lisesi binasına “Prof. Dr. Hayrettin Karaman Anadolu İmam Hatip Lisesi” adı verildi.

Yer Aldığı Bazı Kurum Ve Kuruluşlar

Hayrettin Karaman horamız, çeşitli kurum ve kuruluşlarda görev almıştır. Şöyle ki:

*M. Ü. İlahiyat Fakültesinde İslam Hukuku Anabilim dalı başkanlığı, Fakülte kurulu üyeliği yapmıştır.

*Aydınlar Ocağı üyesi olmuştur.

*MÜSİAD Yüksek İstişare Kurulu üyesidir.

*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezinde (İSAM) meclis üyesi ve danışman olarak çalışmış, İslam Ansiklopedisi 'ne maddeler yazmıştır.

*Ensar Vakfının teşkilatlanmasına ve çalışmalarına öncülük yapmıştır.

*Nesil Vakfı'nın kurucusudur ve bir dönem başkanlığını yapmıştır.

*Katılım Bankalar Birliği Büyük Ödülü'nü almıştır.

*"İslamın Işığında Günün Meseleleri" adlı eserinden dolayı Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülüne layık görülmüştür...

Eserleri

A-Telif Eserleri:

*Mukayeseli İslam Hukuku (3 cilt)

*İslam Hukuk Tarihi

*İslam Hukukunda İçtihad (tez)

*İslamın Işığında Günün Meseleleri (3 cilt)

*Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar

*İslamda İşçi-İşveren Münasebetleri

*Anahatlarıyla İslam Hukuku (3 cilt)

*İslamda Kadın ve Aile (kadın ve Aile İlmihali)

*İslamlaşma ve Önündeki Engeller

*İmam Hatip Şuuru

*İnsan Hakları

*Gerçek İslamda Birlik

*Türkiye ve İslam

*Laik Düzendeki Dini Yaşamak (4 cilt)

*Dinlerarası Diyalog Nedir?

*Her Şeye Rağmen (Röportajlar)

*Hayatımızdaki İslam (3 cilt)

*Dert söyler (Şiirler)

*Bir Varmış Bir Yokmuş (Hayatım ve Hatıralar) (3 cilt)

*Müslümanın Hayat Bilgisi

*İş ve Ticaret İlmihali

*Kur'an'daki Peygamberler

*Hayrettin Karaman ile Gündem

B. Heyet Halinde

*Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (Meal, Heyetle birlikte, Diyanet Vakfı yayını)

*İlmihal (Heyetle birlikte, Diyanet Vakfı yayını)

*Kur'an Yolu (beş ciltlik tefsir, Heyetle birlikte, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını)

C. Çeviri Eserleri

*Yolların Ayrılış Noktasında İslam (Muhammed Esed'den)

*İslama Göre Banka ve Sigorta (A. Zerka- A.Neccar'dan)

*İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu (Mevdudi'den)

*Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku (A. Zerka-Mahmasani-M. Esad'dan)

*Resul-i Ekrem'in Örnek Ahlakı (Abdurrahman Azzam'dan)

*Hilye

*İslam Hukukunda Mezhepler (İbni Teymiyye- M. Abdülazim-Şah Veliyullah- Senhuri)

*Altın Nesil (Abdülhalim Abbas'tan)

*Dört Risale

*Kelile ve Dinme (Bekir Topaloğlu ile birlikte)

D. Ders Kitapları:

*Arapça-Türkçe yeni Kamus (B. Topaloğlu ile birlikte)

*Arapça Sarf-Nahiv “ “ “

*Arapça Metinler Kitabı “ “ “

**Arap Dil ve Edebiyatından Seçmeler “ “ “*

**Fıkıh Usulü*

**Hadis Usulü*

**Fıkıh Metinleri*

**Hadis Metinleri (Beş Demet Kırk Hadis) (M. Yaşar Kandemir ile birlikte)*

Son Söz

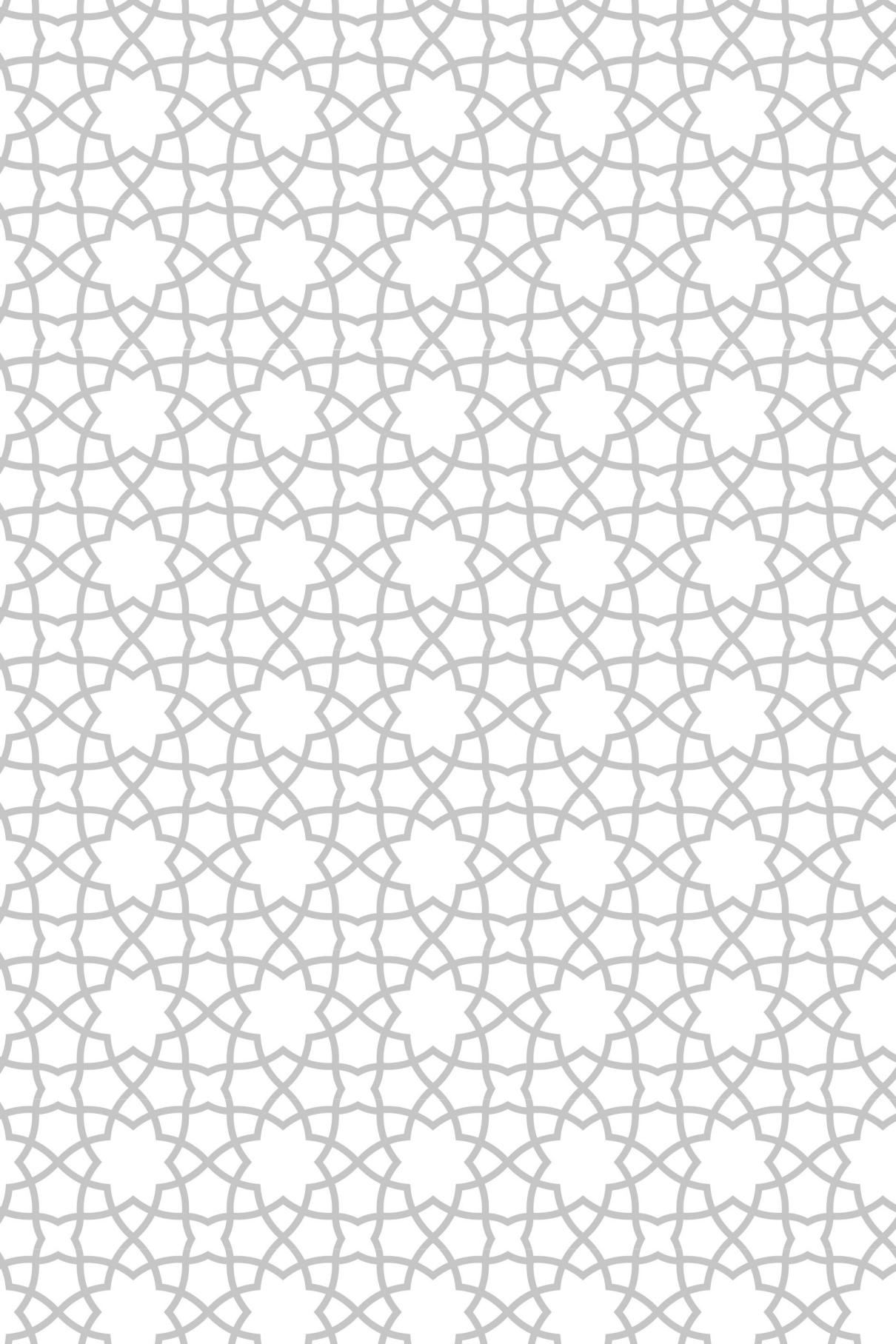
Hayrettin Karaman hocamız, 1951 yılında başladığı öğrencilik hayatından itibaren din eğitime baş koymuş bir insandır. Gerek öğretmenliği ve gerekse öğretim üyeliği döneminde hep İmam Hatip okullarının dertleriyle ilgilenmiş, ders kitabı ihtiyacını giderebilmek için çalışmış, hem de bu neslin islama hizmet yönünde neler yapması gerektiğine dair hedefler koymuştur. Halka dönük çalışmalarında da aynı doğrultuda hizmetler ve eserler üretmiştir.

Hizmetlerine devam edebilmesi için Hayrettin Karaman hocamıza sağlıklı ve huzurlu bir hayat diliyorum.

Kaynaklar:

1-Hayrettin Karaman: Bir Varmış Bir Yokmuş (Hayatım ve Hatıralar) Üç cilt, İstanbul 2008

2-Mustafa Öcal: Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, 2/557-628, İstanbul 2008

*Diğer
Alimler*

Kulları arasında Allahu Teâlâdan en çok korkan âlimlerdir.
[Fatır Suresi 28. Ayet]

DIĞER ALİMLER

Bu bölüm, Amasyalı Abdurrahman Akifzade'nin "*Kitabü'l-Mecmu Fi'l-Meşhud ve'l-Mesmu*" adlı Arapça eserinden çevrilmiştir. Kitap, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 27011 numarada kayıtlıdır. Kitabın aslı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü'ndedir. Çorum'daki ise ondan istinsah edilmiştir.

Bu bölümde Çorumlu veya Çorumlu alimlerden ders okumuş, ya da Çorum'da hizmet etmiş, kısacası bir şekilde Çorum'la alakası olan alimlerle ilgili bilgilerin çevirisi vardır. Bunlar, genellikle 18.yüzyılın sonlarında yaşamış alimlerdir. Amasyalı Abdurrahman Akifzade de 1763-1816 yıllarında yaşadığı için o dönemde tanıdığı alimleri anlatmış olduğundan bir devre ışık tutacağını umuyorum.

ŞEYHZÂDE ABDULLAH VECİHİ EFENDİ

Abdullah Efendi, faziletli, olgun vukuf sahibi araştırmacı âlim bir zattır, Çorumlu Hasan Efendi'nin oğludur. Bu memleketlerde Şeyhzâde diye maruftur. Çorum'da doğmuş, tahsiline orada başlamıştır. Sonra Amasya'ya gelerek Akif Efendi'nin talebelerinden Çelebizâde diye tanınan Hüseyin Efendi'den kıraat, Arapça ve dini ilimler tahsil etti. Laz İbrahim Efendi'den bazı nesih bilgilerini okudu. Kâşif Efendi diye bilinen Mehmet Efendi'den usul ve furuu ile şer'i ilimler tahsil etti ve ondan icazet aldı.

Sonra usul, furu, menkulat tedrisinin yanı sıra Mevakıf, Hidaye, Telvîh, Tevdîh, Dürer, Mutavval gibi kitapların şerhlerinin tedrisiyle meşgul oldu. Amasya'da Hüseyin Ağa Medresesi'nde ve Firuz Ağa Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bir müddet Çilehane diye bilinen Yakup Paşa Camiinde ders verdi. Sonra Müderris Efendi diye bilinen Ahmet Efendi'ye yakın bir ev satın alıp orayı yeni baştan yaptırarak ders verilebilecek biçimde genişletip orada ders vermeye başladı.

Abdullah Vecihi Efendi'nin çevresinde büyük bir cemaat oluştu. Bu cemaatin içinden zeki olanlar, ondan çok istifade etti. Birçok âlim, oradan mezun olmuştur. Ürgüplü Ahmet Efendi'nin icazet verdiği gibi o da her sene bir çok öğrencisine burada icazet vermiştir.

İcazet oturumları, Recep ve Şaban aylarında yapılırdı. Herkes bu iki âlimi görmek için Amasya'ya akın ederdi. Lakın toplantılar, daha çok Ürgüplü Ahmet Efendi'nin huzurunda yapılır ve talebeler icazetlerini ondan alırlardı. Sonra üstat vefat edince, ilmiye riyaseti, talebelerinin çokluğu ve ilmi dirayeti nedeniyle Abdullah Efendi'ye intikal etti. Bu defa da onun dershanesi yetmemeye başladı. Talebeler, kapılara kadar yığılırlardı, ders dinlemek için koridorları da doldururlardı. Ölümüne kadar bu böyle devam etti.

1219 (1804) yılında Safer ayının on altısında Cuma günü vefat etti. Vefatında Hayali haşiyesiyle birlikte Akâid şerhinin baş kısmı okundu.

Abdullah Vecihi Efendi, âlim ve faziletli bir kişiydi. Zeki idi ve güçlü bir hafızaya sahipti. Konulara sür'atle intikal edebilirdi. Dersini bir iki saat içinde tafsilatıyla mütalaa ederdi. Seviyeyi iyi tahkik eder, sözünü iyi seçer, dersini peş peşe tedris ederdi. Konuyu anlayamayanlardan bir soru geldiği zaman gazaba gelir ve fakat ona bunu sezdirmezdi. Soruyu "Senin sorun şu, cevabın bu." diyerek cevaplandırır fakat soran kişi sorusunda ısrar ederse "Onun cevabını bilmiyorum" deyip sözü keser, dersi kaynatmalarına fırsat vermezdi.

Merhumun Arapça ve Türkçe manzum eserleri vardır. Tahsilinin ilk yıllarında Türkçe denemelerde bulunmuş, sonra bunu bırakmıştır Daha sonra Arapça şiirler yazmıştır. O, diğer Çorumlu âlimler gibi soylu ve temiz bir aileye mensuptur.

Yüzünün aydınlığına uygun olarak mahlası da Vecihi idi. Edipti ve edepli idi. Büyüklerin veya küçüklerin bulunduğu toplantılarda o hep iki dizi üzerine otururdu. Ama ilmin izzet ve vakalarını da korurdu. Topluluklarda insanların sözleri tamamlanana kadar sükut ederdi. Ondan sonra ya faydalı bir söz söyler veya nükteli bir hikâye anlatırdı. İşte bu nedenle gönülden sevilen ve arzulanan bir âlimdi. İnsanlar, topluluklarda onu ararlar, büyük bir arzu ve hoşnutlukla onu dinlerlerdi.

Abdullah Efendi, zamanın şartlarını ve oturumun gereklerini çok iyi bilirdi. Karmaşa ortamını hoşgörüyüyle yatıştırırdı. Kendisine oturumda itiraz eden bir kimseyi önce iyice dinler, sonra onu ağırbaşlılıkla teskin ederdi. Mevla'sının geniş rahmetine kavuşuncaya kadar hep gayesini ve hedefini gözettiler.

O, hep İyi niyetliydi. Kişilere, hizmetçilere, atlara ve hatta insanlara, ihtiyaç olan her şeye iyi davranırdı. İnsanların durumlarını izler ve yerine göre evlerine konuk olurdu. Başkası için hiç ayağa kalkmayan insanlar bile onun için ayağa kalkarlardı.

Amasya’da kısa süre müftülük yaptı, sonra azledildi. Azledilmesine memnun olup şükretti ise de göreve geri dönmeye karar verdi ve sözünde durdu; müftü olarak geri döndü. Kentteki önemli sorunların çoğunu halletti.

Emirler ve vezirler onu çok seviyorlardı. Emirlerin ve diğerlerinin hizmetinden kaçanlar bile ona sığınıyorlardı. Bunun üzerine Tokatlı Kara İbrahim Hoca, bir olay için bir araya geldiklerinde onu uyardı. Kara İbrahim Efendi, bayramlarda ve mübarek günlerde bile kadı ve hakimleri ziyaret etmezdi. Ama onların “Siz bazı fakirleri emirlerin ve kadıların elinden kurtararak medreselerinizde barındırıyorsunuz” iddialarına diyecek bir şey, verecek bir cevap bulamadığını söylemişti. Abdullah Vecihi Efendi, bunu bana bizzat nakletmişti.

Onun tarih, tasavvuf, medeniyet tarihi ve coğrafya ile ilgili kitapları vardır. Astronomi, geometri, kimya, matematik, şiir inşa gibi konularda da derin bir vukuf sahibi idi. Kimyevi bazı işlemler konusunda da çalışmaları vardı.

Merhum, mizahı severdi. Zaman zaman şaka ve nükte yapar, fakat vakarını koruyarak gülerdi. İnsanlara, akıllarının alabileceği ölçüde konuşurdu. Onların yanında meşreplerinin zıddına konuşma yapmazdı. Dünyaya meyli olanlara kendilerini ilgilendiren konularda konuşurdu. Âlim ve salih kişilere ise branşlarını ilgilendiren konularda ya da ufuk açıcı mevzularda konuşurdu. İlmî konuları anlatır, Arapça ibareleri naklederdi. Bu seçkin cevherleri, böylesi meclisler için saklardı. Fakirin yanında da ihsan sahibi olarak yer alırdı.

“Düşünceye dayalı konularda derin ufuk sahibi olduğu gibi umuru hariciyede de isabetli görüşleri vardı. Talebelerine tecrübesine dayanarak “İnsanlar sana soğuk ve mutaassıp deseler de çok sıkı fıkı olma” derdi.

Merhum, kendisini amel-i salih ve ilm-i fazılla muttasıf görmezdi. Bilakis kul olarak isyanını itiraf ederdi ve Allah’ın geniş afv ve gufranına sığınırdu. Zira ben, asi bir kulum, derdi. Yaşayışı, gösterişten uzak ve hayır doluydu. İki ders arasında, talebeler toplanıncaya kadar geçen sürede o, vird edindiği zikirleriyle meşgul olurdu.

Merhum, Ramazan gecelerinde bol bol ziyafet verirdi. İftar davetlerine gitmezdi. Bu âdeti, hayatı boyunca devam etti. O, ömrünün son günlerinde bile tedrisatla meşguldü. Yaşı yetmiş aştığında bile yine talebe okutuyor ve icazet veriyordu.

1219/1804 yılının Safer ayının on altısında Cuma günü vefat etti. Allah, mekanını cennet eylesin.

EBUBEKİR EFENDİ

Damatzâde diye maruf olan Seyyid Ebubekir Efendi, fazilet sahibi, edip, tetkik ehli bir alimdir. Çorum'da doğdu ve büyüdü. Sonra Amasya'ya gelerek asrının âlimlerinden ilim tahsil etti. Arapçayı, Ebutayyip divanını ve makamâtını Akif Efendi'nin öğrencilerinden Çelebizâde Hüseyin Efendi'den öğrendi.

Sonra İstanbul'a gitti. Orada öğretimle meşgul oldu. Kısa zamanda meşhur oldu. İmtihansız müderris olarak tayin edildi. Sahn-ı Seman'da görev yaptı ve orada Allah'ın rahmetine kavuştu.

Fazilet sahibi, tetkik ve tahkik ehli idi. İnce manaları ve gizli nükteleri ortaya çıkarmakta maharetli idi. Derslerini tatlı, nazik ve akıcı şekilde sürdürürdü.

Damatzade Ebubekir Efendi, İstanbul'da bazı ilmi ve dini hizmetlerde de bulundu. Dürrizâde Arif Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde seçkin bir mevkie ulaştı. Şeyhülislâm Esat Efendizâde ve diğerleri onu hep takdir etti.

Zemahşerî'nin "Nevabigü'l-Kelam" adlı eserine şerh yazmıştır.

Arapça beyitleri toplayan edebi bir eseri vardır. Ayrıca İstanbul halkını yeren Arapça bir kasidesi mevcuttur. Şiirlerini Arapça ve Türkçe olarak yazmıştır.

1203/1789 yılında İstanbul'da vefat etti. İstanbul Edirnekapı dışına defnedildi. Kabrini Allah cennet bahçelerinden bir bahçe kılınsın ve nurla doldursun.

TATARCIKZÂDE ABDULAH EFENDİ

Asıl adı, Ebu Ahmet Reşid Abdullah Molla Efendi'dir. Osman Efendizâde diye söylene de tarihte Tatarcıkzâde diye meşhurdur. Çorumlu Yusuf Bahri Efendi ve bazı âlimler, ondan ders okumuştur. Osmanlı Devletinde Kadiakerlik makamına kadar ulaşmış ve 1211/1796 yılında vefat etmiştir.

ÇORUMLU ÖMER EFENDİ

Ömer Efendi, aslen Çorumludur. İlimiyle yaşayan erdemli bir alimdir. İstanbul müderrislerinden olup İstanbul'da ders okutmasının yanı sıra bir çok dini hizmette bulunmuştur.

1207/1 792 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

MEHMET KÂŞİF EFENDİ

Mehmet Kâşif Efendi, Seku Köylü diye tanınan Amasyalı Mehmet Efendi'dir. Akif Efendi'den ve Çorumlu Ali Efendi'den ders okumuş ve icazet almıştır. Bunun üzerine Amasya'da tedaris ile meşgul olmaya başlamıştır. Kendisinden bir çok kişi ders alarak mezun olmuştur. Çorumlu Şeyhzâde Abdullah Efendi de onlardandır.

Mehmet Kâşif Efendi, Amasya'da Yorgoç Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştı. Sonra müftülük makamına geçti ve çok meşhur bir müftü oldu.

Merhum, başlangıçta tacir idi. İlim yoluna sonradan katıldı. Kısa zamanda keskin zekasıyla ilmin hazzını aldı. Ağırbaşlıydı, etkili konuşurdu. Zenginler ve büyük zatlar için kıyam durmazdı. Bilakis onlar onun elini ve eteğini öperlerdi. Beldenin işlerinde onun işaretine müracaat ederlerdi. Bu nedenle Canikli Ali Paşa, onu Bafra'ya sürdü. Hoca Efendi, Kadir Gecesi'nde imsaktan sonra Bafra'da vefat etti ve bu beldenin meşhur camii olan Cami-i Kebir yanına defnedildi. Sene 1137/1724.

Onun Assam'ın şiirleri üzerine haşiyesi vardır. "El-Mevakıf vel-Makasıd" adlı eseri de ihtisar etmiştir. Ancak bu eser, müsvedde halindedir.

MÜFTÜ KARA İSMAİL EFENDİ

İsmail Efendi, aslen Çorumludur. Sultan Bâyezid Camii imamı Ali Efendinin evladından Mustafa'nın oğludur. Babası kıraat-i aşereyi Çorumlu Ali Efendi'den öğrenmişti.

Kara İsmail Efendi, Amasya Sunguriye Medresesi'nde Müderrislik

yaptı ve müftülük makamında bulundu. Vefatına kadar bu görevini sürdürdü. 1198/1784 yılında Berat Gecesi'nde Hakk'ın rahmetine kavuştu. Cuma günü Amasya'da Şahlar Mezarlığına defin edildi.

Müftü Kara İsmail Efendi'nin Farsça eserleri vardır. Kendisi mütevazı ve cömertti. Hukuka riayet ederdi. Allah, mekanını cennet eylesin.

MUSTAFA EFENDİ

Mustafa Efendi, Çorumlu Müftü Kara İsmail Efendi'nin oğludur. 1177/1763 yılında doğmuştur.

Gümüşhaneli Ebubekir Efendi'den ders almıştır. Arıca Şeyhzade Abdullah Efendi'den de cazetlidir. Tahsilini tamamladıktan sonra babasının medresesi olan Sunguriye Medresesi'ne müderris olmuştur. Amasya'da birkaç defa müftü olarak görev yapmıştır.

Mustafa Efendi, fıkıh ve feraizde meşhur bir alimdir. Nazma meyli olduğundan Türkçe bir çok şiiri vardır. Şiirlerinin bir kısmında Kanî, bir kısmında da Vazih mahlasını kullanmıştır. Fakat şiire fazla vakit ayırma fırsatı olmamıştır.

Müftü Efendi; edip, zarif, mütevazı bir insandır. Latifeleri ve marifetleri sever. Tedris yolunda en önemli itibarı, Şeyhülislam Salih Efendi'nin meşihat döneminde kazanmıştır. Allah selamet versin.

ÇORUMLU ÇAVUŞZÂDE SEYYİD MEHMET EFENDİ

Seyyid Mehmet Efendi, aslen Çorumludur. Çavuşzade diye maruftur Merhum Akif Efendi'den okumuştur. Onun seçki öğrencilerindedir. Sonra tahsiline İstanbul'da devam ermiştir. Oradan Amasya'daki Bekir Paşa Medresesi'ne müderris olarak dönmüştür. Bir süre burada ders verdikten sonra bu defa müderris olarak İstanbul'a gitmiştir.

Çavuşzâde, İstanbul'a yerleşmiş, ama tedrisata devam etmek iste-memiştir. Son görevini Elbistanlı İbrahim Efendi'ye bırakarak seçkin dostlarına usul ve furu dersleri verme yolunu seçmiştir. İnzivayı çok sevdiğinden genel derslerle meşgul olmamıştır.

Evinin yakınında bulunan medreselerde ve mekteb-i kuzat da oku-yan gariblere evinde yemek verirdi. İhlas sahibi idi ve riyadan kaçınırdı.

Tıp ilmine vukufiyeti vardı. Bu nedenle Medresetü'l-Etıbbâ'da müderris vekili olarak görev yaptı ve öğrencilere tıp dersleri verdi.

Ömrü, seksen yaşlarına ulaştığı 1204/1789 yılında bir gün Bakara Suresi'ni okurken Yüce Allah'ın "Veülaike hümu'l-müflihun" (Ve işte onlar, gerçek kurtuluşa erenlerdir.) âyetine vardığında ruhunu Allah'a teslim etmiştir. Allah, onu hayırla mükafatlandırın.

AHMET OĞLU İSMAİL EFENDİ

İsmail Efendi, Çorumlu bir âlimdir. Edirneli Ali Efendi'den ve Amasyalı Akif Efendi ile Ali Hadimi Efendi'den ders almıştır, Kıraatta âlim, ilim ve fende üstaddi. Çorum'da ders okutmuştur.

1193/1779 yılında altmış yaşlarında iken vefat etmiştir. Bir oğlu vardır, o da çağının âlimlerindendir.

ZARİFZADE MUSTAFA EFENDİ

Mustafa Efendi, Çorumlu alimlerdendir. Zarifzade diye maruftur. Onunla ilgili bir çok menkıbe ve övünçle anlatılacak kısma vardır. 1203/1888 yılında vefat etmiştir. Oğlu Osman da 1180/1766 yılında dünyaya gelmiştir.

ABDURRAHMAN EFENDİ

Abdurrahman Efendi, günümüz âlimlerindendir. Çorumlu'dur ve Çorum'da müftülük yapmıştır. Su anda 59 yaşlarındadır. Çorumlu Damadzâde Ebubekir Efendi'nin İstanbul halkını zemmeden kasidesi üzerine yazdığı bir şerhi vardır.

HACI HASAN EFENDİ

Hacı Hasan Efendi, Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur. Keskin zekaya, derin düşünceye sahiptir. Bir çok hayrı vardır. Çorum'da bir müddet müftülük yapmış, sonra azledilmiştir.

Kendisi, Amasya'da Şeyhzâde Abdullah Efendi'den ders alınıp, sonra Ürgüplü Ahmet Efendi'nin derslerine devam etmiş ve ondan icazet almıştır. Allah, selamet versin.

MUHAMMED EFENDİ

Çorumlu'dur. Yaveyli lakabıyla tanınan Ahmet Efendi'nin oğludur. Ürgüplü Ahmet Efendi, Tokatlı Şeyhzâde Abdurrahman Efendi ve Abdülbaki Efendi gibi devrinin seçkin âlimlerinden ders aldı. O, takva ehli ve temiz bir âlimdir. Şu günlerde yaşı elli civarındadır. Devrinin âlimlerinden olan Muhammed Efendi'ye Allah selamet versin.

KARA OSMAN EFENDİ

Kara Osman Efendi, Yeniil Sancağı'nın Bolaközü kazasına bağlı Bolat köyünde doğmuştur. Babasının adı, Ebubekir'dir. Çorum'a yerleşmiştir. O da asrının âlimlerindedir.

İBRAHİM EFENDİ

İbrahim Efendi, Laz Efendi adıyla meşhurdur. Önce Çorumlu Ali Efendi ve diğer hocalardan ders almış, sonra Amasya'ya giderek uzun müddet medreselerde ders okutmuştur. İstinsah konusunda vermiş olduğu derslerindeki mahareti ile meşhurdur. Yanında bir çok öğrenci okumuş ve mezun olmuştur. Hocalarımdan Ürgüplü Ahmet Efendi, Amasyalı Muhammed Kâşif Efendi ve diğerleri bunlardandır. İstinsahın dışında akli ilimlerde de mahir idi.

1178/1764 yılının Rebiulevvel ayında Amasya'da vefat etti. Cenazesinde büyük bir cemaat vardı. Amasya'da Yakup Paşa zaviyesinde Şeyh Abdurrahman Efendi'nin yanına defnedildi. İkisinin yanına da Ürgüplü Ahmet Efendi defnedildi. Allah, onlara rahmet eylesin.

CANIKLI HASAN EFENDİ

Babası, Canikli Halil Efendi'dir. Çarşamba'da büyümüş ve Orada Müderris Muhammed Efendi'den okumuştur. Sonra Amasra'ya gelmiş, Uzun Müftü'den sonra Müftü lakaplı Muhammed Kaşif Efendi'den, Ürgüplü Ahmet Efendi'den ve Çorumlu Şeyhzâde'den ders almıştır. Böylelikle Amasya'ya yerleşmiştir.

Sabırlı, kanaatkar ve zarif insandır. Kitap istinsah etmek suretiyle elinin emeğiyle geçinmiştir. Bu nedenle istinsah ettiği bir çok kitap vardır. Mülteka Şerhi ve tarikata ait eserleri bunlardandır.

O da asrının âlimlerindedir. Allah, selamet versin.

MUSTAFA EFENDİ

Mecitözü'nden çıkıp yetişmiş bir âlimdir. Önce Seyhzâde'den ders ve icazet almıştır. Bundan sonra Amasya'da ders okutmakla meşgul olmuştur. Asrının âlimlerindedir. Allah, selamet versin. Bir çok öğrenci ondan ders almıştır.

NIK SARLIOĞLU İSMAİL EFENDİ

İsmail Efendi, 1182/1768 yılında doğdu. Çorumlu Şeyhzâde Abdullah Efendi'den okudu ve ondan icazet aldı. Hocası, onu kızlarından biriyle evlendirdi. Böylece Amasya'ya yerleşerek medresede ders okutmakla meşgul olmaya başladı. O da, döneminin alimlerindedir. Allah, selamet versin.

MUHAMMED KAŞIF EFENDİ

Ürgüplü Ahmet Efendi'nin oğludur. Önce babasından ders ve icazet aldı. Yedi yıl babasının fetvalarını yazmakla meşgul oldu. İfta ve feraiz ilminde vukuf sahibi idi.

Hıdır Paşa ve Yakup Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptı. O, çok cesurdu. Derslerinde ve fetvalarında kınayanın kınamasından korkmazdı. Bir olay nedeniyle bazı vezirlerin hışmına uğradı. Amasya'dan Samsun'a sürdüler. Maksud, yolda telef olmalarıydı. Neyse ki Allah korudu da salimen varabildi. Sonra Amasya'ya döndüyse de bu olaydan dolayı düştüğü vehimden bir türlü kurtulamadı. Bunun üzerine Çorum'a gitti. Yusuf Bahri Efendi'nin ders meclislerinde bulundu. Oradaki manevi ortam sayesinde vehim ve korkularından kurtularak Amasya'ya döndü.

O günlerde Çorumlu Yusuf Bahri Efendi hadis rivayeti konusunda risaleler göndermiştir. Onları da programına dahil ederek yeniden ders vermeye başlamıştır. Asrının âlimlerindedir. Allah selamet versin.

MEHMET ŞERİF EFENDİ

Mehmet Şerif Efendi, Çorumlu Şeyhzâde Abdullah Efendi'nin oğludur. Babasından ders aldı ve Amasya'daki Firaz Ağa ve Hüseyin Ağa medreselerinde babasının yerine müderris olarak tedris ile hayatını sürdürdü. İlmi ve ameli hizmetlerde de bulundu. Kardeşi Necip de dersle meşgul idi. Her ikisine de Allah selamet versin.

ŞEYH MEHMET EFENDİ

Şeyh Mehmet Efendi, takva ehli, kamil ve alim bir zattır. Babası Abdullah Efendi'dir. Çorum'da yetişmiştir Bu büyük âlim Amasya Bâyezid Medresesinde müderrislik ve müftülük yapmıştır. Müderrisliği döneminde çevresinde çok sayıda öğrenci toplanmıştır. Ilgazabadi Hoca, Akif efendi, Abdullah Efendi'den ders almıştır. Şeyh Mehmet Efendi de babasının ders halkasına katılmıştır.

Şeyh Mehmet Efendi, Amasya'da hadis, fıkıh gibi dinî limlerin öğretiminde görev yapmıştır. Çorumlu Damatzâde Ebubekir Efendi'den de Kadı İyaz'ın "Şifa" adlı eserini okumuştur.

Merhum Şeyh Mehmet Efendi, Amasya halkının tamamının nezdinde takvasıyla meşhurdu. Çocuklar bile geçiş yoluna saf saf dizilip ona saygı gösterirlerdi.

O, "Şeyh Efendi" unvanıyla tanınırdı. Sultan Bâyezid İmaretî'nin şeyhi ve Amasya'nın müftüsü idi.

1176/1762 yılının Şevval ayının sonlarında Pazar günü vefat etti. Allah, ona bol bol rahmet eylesin.

AHMET HAKİ EFENDİ

Ahmet Haki Efendi, Hacıköylü Ömer'in oğludur. Ürgüplü Ahmet Efendi'den ders almış, sonunda onun yerine Amasya'daki Yorgoç Paşa Medresesine müderris olmuş ve vefatına kadar vaaz ve tedrisatla meşgul olmuştur.

1220/1805 yılının Şevval ayının dokuzunda Cuma günü vefat etmiştir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

HACI OSMAN EFENDİ

Çorumlu bir âlimdir. Arabacızâde diye tanınmıştır. Önce Sarı Müftü diye maruf olan Mıhammed Kâşif Efendi'den ders almıştır. Sonra Ürgüplü Ahmet Efendi'den okuyarak Amasya'daki Yorgoç Paşa Medresesine müderris olmuştur. Ayrıca Amasya da müftülük de yapmıştır.

Hacı Osman Efendi, çok ağırbaşlı ve doğru sözlü bir alimdi. Telhîsü'l-Miftah'a şerh yazmıştır.

1212/1797 yılının Şaban ayının yirmisinde Pazartesi günü vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

HACI HÜSEYİN EFENDİ

Hacı Hüseyin Efendi, takva ehli, âlim ve kâmil bir kişidir. Dizdar adıyla maruf Amasyalı Ahmet Efendi'nin oğludur. Amasya da defalarca müftülük yapmıştır. Güzel yüzlü ve doğru sözlü bir âlimdir. Amasya halkı yanında itibarlı ve hepsinin gönlünde sevgili bir insandır. Halk onu ziyaret etmekle bereket umar ve elini öperdi. Vaaz ve zikri hiç terk etmezdi.

Hacı Hüseyin Efendi, başta Çorumlu Ali Efendi olmak üzere birçok âlimden ders almış ama tedrisatla hiç meşgul olmamıştır. Bilakis ameli vazifeleri tercih etmiştir. Hafızasında rivayete dayalı bir çok dua vardı. Yaşı yetmişlere ulaştığı 1209/1794 yılında vefat etti. Allah, ona rahmet eylesin.

OSMAN EFENDİ

Mecitözü'nde doğup büyümüştür. Amasya'ya yerleşerek tahsil hayatını burada sürdürmüştür. Ürgüplü Hocadan ders alarak Amasya köylerinden Hakla Köyü'ndeki medresenin nisfında müderris oldu. O da asrının alimlerindedir. Allah, yolunu açık etsin.

ÇORUMLU ALİ EFENDİ

Ali Efendi, Çorumludur. Fazilet sahibi ve kâmil bir alimdir. Laz İbrahim Efendi'nin hocasıdır.

Amasya'da uzun zaman ders okutmuştur. Çeşitli ilimleri öğrenmek isteyen birçok öğrenci, onun çevresinde toplanmıştır. 1160/1747 yılında vefat etmiştir.

Allah rahmet eylesin.

ERZİNCANLI İBRAHİM EFENDİ

İbrahim Efendi, Trabzon âlimlerinden okudu. Sonra Amasya'ya gelerek Çorumlu Şeyhzâde Efendi'den ilim tahsil etti.

O da asrının âlimlerindedir. Sürekli ders ve zikirle meşgul olmuştur. Sevenleri için gayret ve muhabbet sahibidir. Fakirlere muhabbet ve şefkat gösterir. Allah, selamet versin.

MEHMET EFENDİ

Mehmet Efendi, kamil ve fazıl bir âlimdir. Bigenzâde diye tanınan Osman Amasi'nin oğludur. Babası devlet adamlarından olmasına rağmen Cenab-ı Hakk'ın yardımı, onu şer'i ilimlere sevk etti.

Mehmet Efendi, Çorumlu Üstad Ali Efendi'den ders okudu, Hayatı boyunca tedrisat ve telifatla meşgul oldu.

1180/1766 yılları civarında vefat etti. Yanlış ilaç kullanması, ölümüne neden olmuştu.

Onun Beydavi Tesirinin Yasin Suresinden sonraki kısmı ile ilgili haşiyesi vardır. Ancak müsvedde halindedir.

ÇORUMLU ABDULLAH EFENDİ

Abdullah Efendi, Binçşm lakabıyla tanınır. Dedem Akif Efendi'den okumuştur. Sonra Çorum'a yerleşmiştir. Yaşı seksene vardığında 1200/1786 yıllarında vefat etmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

ZEYNELZÂDE ÖMER EFENDİ

Ömer Efendi, Çorumludur ve Zeynelzâde lakabıyla maruftur. AmasyalıÇelebizade Hüseyin Efendi ve diğer âlimlerden ders aldı. Amasya'ya yerleşti. Fetva konusunda emsallerinden daha ileriydi.

Fakat devrinde vaki olan bir isyan olayında Tayyar'la arkadaşlığı nedeniyle itham edildi. Tayyar'ı te'dip için gönderilen komutanlar, onu da hapsedtiler. Hapiste iken 1220/1805 yılında vefat etti. Demek ki Allah onun vefatını, garip ve mahpus iken takdir etmiş. İnşallah geçmiş günahlarına kefarete olur. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

İSKİLİPLİ SOĞANZÂDE MEHMET EFENDİ

Mehmet Efendi, Soğanzâde lakabıyla tanınmıştır. Babasının da adı Mehmet'tir. İskilip'te doğup büyümüştür. Orada Küçük Bekir Efendi başta olmak üzere bir çok âlimden ders almıştır. Oradan da Acem'e gitmiştir. Oranın âlimlerinden dokuz sene nahiv okuduktan sonra memleketine dönerek İskilip ve Kastamonu'da ders okutmuştur. Beydavi tefsirinden ders vererek iki kere onu hatmetmiştir. Çevresinde çok kalabalık talebe topluluğu oluşmuştur. Birçok âlime icazet vermiştir.

1190/1776 yıllan civarında Kastamonu'da vefat etti. Allah rahmet eylesin.

İSKİLİPLİ GÖKMEN HACI MUSTAFA EFENDİ

Mustafa Efendi, Gökmen Efendi lakabıyla marufdur. İskilip'in Pancarlık Köyü'ndendir. Soğanzâde Efendi'den ders okumuştur. Sonra bir sene kadar Akif Efendi'nin derslerinde hazır bulunmuştur. O günlerde Akif Efendi, seksen beş yaşlarında idi.

Bundan sonra ilk olarak Soğanzâde'nin yerine Kastamonu'da müderris oldu ve orada müftülük yaptı. Sonra medreseyi bırakıp hacca gitti. Hacdən sonra İskilip'e dönerek orada ders vermeye başladı. Vefatına kadar bu görevi ifaya devam etti.

1221/1806 yılının Safer ayında vefat etti. Mehmet isimli bir oğlu vardır. Allah rahmet eylesin.

İSKİLİPLİ OSMAN EFENDİ

Osman Efendi, Soğanzâde Mehmet Efendi'nin oğludur. İskilip'te Gökmen Efendi'den okumuş ve icazet almıştır. Fakat çok yaşamadı. Yirmi yaşlarında iken 1197/1783 yılı civarında vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Onun Osman adında bir oğlu vardı. Tahsille meşgul idi. Allah selâmet versin.

DEBBAĞ MEHMET EFENDİ

Mehmet Efendi'nin aslı, Osmancıklıdır. Sonra Merzifon'a göçmüş ve orandan da Havza'ya giderek müderrislik yapmıştır. Amasya'ya geldiğinde bazı dönemlerde müftülük makamında bulunmuştur. Tekrar Merzifon'a dönerek orada uzun zaman ders vermiştir.

Mehmet Efendi, azimli bir insandı. Kırk yaşından sonra Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Döneminin erdemli kişilerindendi. Allah rahmet eylesin.

SEYYİT HALİL İBRAHİM EFENDİ

Halil İbrahim Efendi, Dadalı'dandır. Hüseyin Efendi'nin oğludur. 1184/1170 yılında Dadalı'da doğdu. Akşehirli Hacı Osman Efendi, Kayserili Hüseyin Efendi, Çorumlu Şeyhzâde Abdullah Efendi'den ders aldı. Sonunda Ezineli Şeyh Mehmet Efendi'den okuyarak ondan icazet aldı. Bundan sonra yerleşip orayı yurt edindi.

Seyyit Halil İbrahim Efendi, Kayseri'de yaşayan çağının âlimlerindedir. Allah, selâmet versin.

ÇORUMLU EBUBEKİR EFENDİ

Ebubekir Efendi, değerli bir âlimdir. Çağının âlimlerinden ders okumuş ve sonra Erzincan'a yerleşerek orada uzun zaman ders vermiştir. 1160/1747 yılından bir kaç yıl sonra vefat etmiştir. Allah, rahmet eylesin.

YUSUF EFENDİ

Yusuf Efendi, Erzincanlıdır. Erzincan'da Çorumlu Ebubekir Efendi'den ders okumuş ve ondan icazet almıştır. Allah, onu sevdiği kullarından eylesin.

HASAN EFENDİ

Hasan Efendi, Erzincanlıdır. Ceniklizâde diye tanınmıştır. Çorumlu Ebubekir Efendi'nin öğrencilerindedir. On beş sene civarında Erzincan'da ders okutmuştur. Sonra başkentte müderrislik yapması talebinin gelmesi üzere İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da 1180/1766 küsur yıllarında vefat etmiştir. Allah, rahmet eyleye.

MUSTAFA EFENDİ

Mustafa Efendi, İskilip'i yurt edinmiştir. Hicri 1200 yılının sonlarında (miladi olarak 18. yy. sonlarında) yaşamış olan âlimlerindedir. Allah, rahmet eylesin.

AHMET EFENDİ

Ahmet Efendi, İskiliplidir. Müezzinzâde diye tanınmıştır. Hicri 1200 yılının sonlarında (milâdi olarak 18. yy sonlarında) yaşamış olan âlimlerdendir. Allah, rahmet eylesin.

HACI ABDULLAH EFENDİ

Hacı Abdullah Efendi, Kırım'dan geldiği için Kırımlı diye meşhur olmuştur.

Düşman istilasından sonra Amasya'ya gelmiş ve burada yerleşmiş bir alimdir. Daha sonra 1216/1801 yılında vefat etmiştir. Allah, rahmet eylesin.

İSKİLİPLİ ÖMER EFENDİ

Ömer Efendi, İskilipli'dir ve Çelebizâde diye marufdur. Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi'nin soyundandır. Ömer Efendi, Abdurrahman Akifzade'nin alimlerle ilgili eserini yazdığı tarihte, yani 1221/1806 yılında vefat etmiştir. Allah, rahmet eylesin.

İSKİLİPLİ MEHMET EFENDİ

Mehmet Efendi'nin babasının adı da Mehmet'tir. İskilip'te Hocazâde diye marufdur. Amasyalı Akif Efendi'den ders almıştır. 18. yy. âlimlerindendir. Allah rahmet eylesin.

İSKİLİPLİ AHMET EFENDİ

İskilipli Ahmet Efendi, hafızdır ve büyük âlimdir. İstanbul'da yaşadığı için İstanbullu olarak da tanınır. Müslümanların meşhur kadılarından. Aynı zamanda tefsir ve kıraatte devrinin ileri gelenlerindendir. Cana yakın ve alçak gönüllüdür. Ziyaretçilerine karşı cömertçe ikramda bulunmasıyla marufdur. Allah selamet versin.

ÇORUMLU AHMET EFENDİ

Çorumlu Ahmet Efendi de devrinin seçkin âlimlerindendir. 1100/1689 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

BİTERKEN

Bu çalışmamızda Çorum tarih ve kültürünün manevi mimarlarını ele aldık. İlimizde iz bırakmış alimlerin biyografilerini, hayat hikayelerini sunmaya çalıştık

İlimizde doğmuş, büyümüş ve yetişmiş, önemli derecelere ve mevkilere ulaşmış pek çok ilim adamı vardır. Bunların başında şeyhülislam olarak devlete yön vermiş insanlar gelmektedir. Çorumlu üç şeyhülislamdan başlayarak ilimizin yüz akı ilim adamlarını tanıtmaya çalıştık. Yusuf Bahri Efendi'den başlayarak son iki asırda yetişmiş Çorumlu alimleri, müftüleri, müderrisleri sıraladık. Özellikle son yüzyılda yaşayan alim ve hocalarla ilgili olarak evlat ve torunlarının bilgisine başvurduk. Onların ibret dolu hayat hikayelerini derlerken bu bilgilerin kaybolmamasını amaçladık.

Kitabın son bölümünde adlarını duymaya pek alışkın olmadığımız alimlerimizi andık. Bunlarla ilgili tek yazılı kaynaktan çeviri yaparak kitabımıza aktarmayı tercih ettik. Şuna eminim ki bu eserde nakledilenler dışında pek çok ulema ve evliya da vardır. Tamamını ele alıp incelemek, bir kişinin başarabileceği bir şey değildir. Biz, bunun bilincindeyiz. Umarım onları da inceleyip aktaracak insanlar çıkacaktır.

Bu çalışmamızla Çorum'un ilim ve kültüründe iz bırakan evliya ve ulemayı yeni bir üslupla sunmak istedik. Cenab-ı Hak, bizleri şefaatlerine nail eylesin.

BİBLİYOGRAFYA

- *Abdülkadir Efendi, Risale-i Şerh-i Velediyye, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Kayıt no:2296/5)
- *Ahmet Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, İstanbul 1966
--, Maruzat, 230
--, Tezakir, IV, 9-11
- *Ahmet Feyzi Kütüphanesi Fihristi, Ç.H.P.Küt. Dem.No. 43880-34881
- *Ahmet Feyzi, Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani ala-Risaleti'l-Hüsniyye, Ç.H.P.Küt. Dem. No: (936-937) ve(3931-3932)
--, Feyzü'l-Vahib Fi-Necat-i Ebi Talib, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no:3253/1
- *Ahmet Feyzi, Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi, Ç. H.P.Küt. no:871/5
, Risale Fevaid-i Feyziyye Fi-Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye, Ç.H.P.Küt: No. 3747/4
- *Akgündüz, Ahmet, 'Ebussuud Efendi', DİA, X, 365-371
- *Akgündüz, Murat: Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri (Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu) sh.514-521, Çorum 2006
- *Aksu, Zahid, 'Ebussuud Efendi'nin 16. Asır Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri', İskilipli Alimler Sempozyumu, , Ankara 1998, 251-257
- *Albayrak, Sadık, Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Tercüman Yayınları, İstanbul 1973
- *Albayrak Sadık: Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul 1980
- *Albayrak Sadık: İskilipli Mehmet Atf Efendi, DİA 22/583-584, İstanbul 2000
- *Sadık Albayrak: Türkiye'de Din Kavramı, 5. basım, İstanbul 1991
- *Algül, Hüseyin, 'Ebussuud Efendi'nin Kıbrıs Seferiyle ilgili Fetvasına Tahlili Bir Bakış', İskilipli Alimler Sempozyumu, Ankara 1998, 304-305
- *Alkan,Ahmet Turan: İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları, 2. Basım, İstanbul 2012
- *Alıcı, Lütfi, İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi Şahsiyeti ve Eserleri, Ankara 2001, 16-17 (Sadelleştirilmiş 2. basım 2002)
- *Ali İzzet Efendi: Tezkire-i Makamat (Çorum Evliyaları) Sadelleştiren: Ethem

Erkoç, 3. Basım, Ankara-2007

*Altunsu, Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülislamı, Ankara 1972

*Amasyalı Abdurrahman Akifzade, Kitabü'l Mecmu Fil-Meşhud vel-Mezmu, 98-99 (Mehmet Büyükkareli İstinsahı -Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 27011 numara ile kayıtlı el yazması)

*Anakök, Tayyar, Çorum Tarihi, Basılmamış bir araştırma, 1950

*Arıncı, Rifat, ‚Şeyh Muhiddin Yavsi‘, Çorumlu Dergisi, Yıl: 1940, Sayı: 18, 535-537

*Armağan, Mustafa: İskilipli Atıf Hoca Şapka İçin İdam Edilmedi mi? Zaman gazetesi, 20.02.2012

*Armağan Mustafa: İskilipli Atıf Hoca'yı Asanlardan Biri Andımızın Mucidiydi, Zaman gazetesi, 20.02.2012

*Armstrong H. C. Bozkurt Kemal Atatürk'ün Yaşamı (Çev. Gül Çağal Güven) İstanbul 1996

*Aşıkpaşazade, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Nşr. Atsız, İst., 1970

*Aşkar, Mustafa, İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı-Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara 1996

*Atalay, Adil, Tam Hüsniye, Can yayınları, İstanbul 1992

*Atay, Falih Rıfki: Çankaya, İstanbul 2007

*Ateş, Süleyman, ‚Osmanlı Mûfessirleri‘, Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul-1996, VIII, 251-257

*Aybars, Ergün: İskiklal Mahkemeleri, İstanbul 1075

*Aydemir, Abdullah, Büyük Türk Bilgini Şeyhulislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Ankara 1968

, Ebussuud Efendi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989

*Aydemir Şevket Süreyya: Suyu Arayan Adam, 6. basım, İstanbul 1967

*Aykut Said: İskilipli Atıf Hoca (Sahabedene Günümüze Allah Dostları)) İstanbul 1996

*Bağdadi, Abdülkuddüs ‚el-Hizanetü'l-Edeb, 3. Basım, Mısır 1989 I, 444-476

*Baltacı, Cahit, ‚Hamit Mahmut‘, DİA, XV, İstanbul

*Baysun, M. Cavit, ‚Ebussud Efendi‘, İA, IV, 92-99

*Belazuri, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, Ensabü'l-Eşraf X, Beyrut 1996

*Bozgeyik Burhan: İşte Zulmün Belgesi, İstanbul 1999

*Bozgeyik Burhan: M. Kemal'e Karşı Çıkanlar, İstanbul 1995

- *Buhari, Ebu Abdullah b. İbrahim, Sahih-i Buhari, IX, ist., 1981
, et-Tarihü'l-Kebir, VI, 2.basım, Beyrut, 1991, 312-314.
- *Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, Sdl. A. Fikri Yavuz, İstanbul-1972
- *Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, II, 330-351
- *Ceylan Hasan Hüseyin: Din Devlet İlişkileri, Üç cilt, ikinci basım, Ankara 1990
- *Çakır, Mehmet: Arapzade MuhammedEmin Nuri Efendi'nin Banet Suat Kasidesi Şerhi Üzerine ((Tür Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler) 2. Basım, Ankara 1998
- *Çorum İl Yıllığı 1967, 1973
- *Çorumlu dergisi, Yıl :1940, 1941, 1943, Sayı: 26, 27, 30, 40, 41, 42, 43
- *Çıkrıkçı Mustafa; Darağacı (şiir) İskilip'in Sesi Gazetesi, yıl 1991, sayı 68
- *Dalkıran, Sayın, Ahmet Feyzi Çorumi'nin El-Feyzü'r-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkitleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayını, İstanbul 2000
- *Doğan D. Mehmet: Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş, Ankara 2013
- *Döndüren, Hamdi, ,Bir Fakih Olarak Ebussuud Efendi', İskilipli Alimler Sempozyumu, Ankara 1998, 258-277
- *Düzdağ, M. Ertugrul, Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları, İstanbul 1972
- *Ertuğrul Düzdağ: Aman İrtica Olmasın, İstanbul 1996
- *Ebu'l-Ula Mardin, Medeni Hukuk Cephesi'nden Ahmet Cevdet Paşa, 16, 18, 20-21, 60, 164
- *Ercan, Abdullah, 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, İst., 1991
---, 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, 2. basım, İstanbul-1998
- *Erkoç, Ethem, ,Ahmet Feyzi Efendi', Çorum Hakimiyet Gazetesi, (23-24 Mayıs 2002)
- ,Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi', Çorum Hakimiyet Gazetesi, (26.09.2002)
- ,Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları, 2. Basım, Ankara 2017
- *Ertan, Veli, Meşhur Şeyhülislamlar, 53-55
- *Ertekin, Hamdi, 'Son Dönem İskilipli Alimler', Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu, TDV Yay. Ankara 1998, 407-410
- *Ertekin A. Hamdi: İskilipli Atıf Hoca Anıt mezar ve Külliyesi, İskilip 2013

- *Ertekin, A. Hamdi: Zengin Tarih Kenti İskilip, İskilip 2012
- *Erul, Bünyamin: İskilibi DİA, 22/582, İstanbul 2000
- *Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sdl. T.T.Kıran, N.Aktaş, M. Çevik, II, İstanbul, Seyahatname, İkdam Matbaası İstanbul, 1314
- *Fedayi Cemal: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Nasıl Geçildi? Ankara 2012
- *Gökgöz Bülent-Kurbanoglu Bahadır: İskilipli Atıf Hoca İstiklal Mahkemelerinin Tarihi Misyonu ve Şapka İnkılabı, İstanbul 2013
- *Gündoğdu, Abdullah, Çorum'un 2 numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/ M.1852-1863), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens., Ankara 1989
- *Gürsel, M.Selim, Çorum 1997
- *Hocaoğlu Sadık: İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam edildi? İskilipli Atıf Efendi ve tüm Eserleri, İstanbul- Araştırma Yayınları
- *Hür Ayşe: Öteki Tarih: 2012 İstanbul
- *Hüsamettin, Hüseyin, Amasya Tarihi, III, İst., 1927
- *İczetnameler, Ç.H.P.Küt. Dem. No: 5536/6-23 ve 3237/9
- *İhsanoğlu Ekmelettin: Teali-i İslam Cemiyeti: DİA 40/207-208, İstanbul 2011
- *İmal Ahmet Faruk: İskilipli Atıf Hoca'nın Bilinmeyen Yönleri, İskilip'in Sesi Gazetesi, Yıl 1992, sayı 92-93
- *İmal Ahmet Faruk: Masumdu, İskilip'in Sesi Gazetesi, yıl 1992, sayı: 91
- *İlmiyye Salnamesi, İstanbul 1334, 376-377 Matbaa-i Amire 1334
- *İsen, Mustafa, Gelibolu'lu Mustafa Âli, Ankara 1988
- *İslam Alimleri Ansiklopedisi, „Muhyiddin İskilibi maddesi“, İstanbul ts., XIV, 164-167
- *Küçük Cevdet: İstikla Mahkemeliri, DİA 23/350-353, İstanbul 2001
- *İskilipli Atıf Hoca: Frenk Mukallitliği ve İslam (sad. Sadık Albayrak) İstanbul 1975
- *İskilipli Mehmet Atıf: Medeniyetimizin Sosyal Dinamikler (Medeniyet-i Şeriyye ve Terakkiyat-ı Diniyye) sad. Ümit Dericioğlu, İstanbul 2011
- *İskilipli Muhammed atıf hoca: İslam Fıkhı, 6 cilt (İbrahim Halebi'nin Mültaka'l-Ebhur adlı eserinin tercümesi) Yayına Hazırlayan: Abdullah Sivridağ-Mümtaz Habib Güven, Takdim yazısı: Hayrettin Karaman, İstanbul 1994

- *İsmail Paşa el-Bağdadi, Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin, İstanbul 1955
- *İspirli, Mehmet, ,Kara Halil Efendi', DİA, XXIV, 361-362
- *Kabaklı Ahmet: Temellerin Duruşması, 20. baskı, İstanbul 2000
- *Kahveci, İhsan: 18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden İskilipli Yusuf Efendi'nin Tefsir Anlayışı ve "El-Mevahibü'l-İlahiyye ve Atıyyetü's-Sultaniyye" adlı tefsiri (Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu 2004) sh.569-588, Çorum 2006
- *Karaman, Hayrettin: Bir Varmış Bir Yokmuş-Hayatım ve Hatıralar, üç cilt, İstanbul 2008
- *Kaymakcan Recep: İskilipli Atıf Hoca'nın İslam Dinine Göre Batı Medeniyetinin Meşru ve meşru Olmayan Yönleri Hakkındaki Görüşleri, İskilipin sesi Gazetesi, yıl 1988, sayı 11-12
- *Kaymakcan Recep: Atıf Hoca'yı Anarken, İskilipin Sesi Gazetesi, yıl 1989, sayı 32
- *Kaymakcan Recep: İskip'i Türkiye'ye Tanıtan Gazeteci Sadık Albayrak'la Röportaj, İskilipin sese gazetesi, yıl 1988, sayı:18
- *Kazancı, Ahmet Lütfi: Kendimi Anlatayım Dedim, İstanbul 2009
- *Kılıç Ali: İstiklal Mahkemesi Hatıraları, İstanbul 1007, Cumhuriyet Gazetesi İlavesi
- *Kısakürek Necip Fazıl: Son Devrin Din Mazlumları,5.basım İstanbul 1997
- *Korkmaz, Şerif, Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet), Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ü. Sosyal Bil. Ens. Ankara 2003
- *M. Y. İskilipli tıf Hoca Nicin İdam Eldi? Âlem Yayınları, İstanbul (Bilatarih)
- *Mardin Ebül-Ula: Huzur Dersleri, 3 cilt, İstanbul 1951, 1966
- *Meedi Efendi, Hadaiku'ş-Şakaik, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989 I, 349-351
- *Mehmed Zihni, el-Hakaik, İst., 1311
- *Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, I, 448, Sdl. A.Fikri Yavuz, İstanbul 1972
- *Müftüoğlu Mustafa: Yalan Söyleyen Tarih Utansın, 5. basım, İstanbul 1976
- *Mizzi, Cemalettin Ebu'l-Haccac Yusuf, Tehzib'ül-Kemal Fi Esmâi'r-Rical, 2.Basım, Beyrut 1992
- *Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n Nebevi I-VIII, İst., 1988
- *Muhammedoğlu, Aliyev Salih, ,Erdebil', DİA, XI, 276-277

- *Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbar, İst., 1277
- *Müslim b. Haccac, Sahih-i Müslim ve Tercemesi, Çev. Mehmet Sofuoğlu, İst.,1970
- , Sahih-i Müslim III, İst., 1981
- *Müstakimzade Süleyman Sadettin, Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkab, 324b ve 443a vr. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.628, Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000
- *Nedim Ahmet: Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926, İstanbul 1993
- *Nişancızâde Mehmet Paşa, Mir'at-ı Kainat, II, İst., 1290 Rumi
- *Nur Rıza: Hayat ve Hatıratım, 4/1317, İstanbul 1968
- *Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul 1996, II, 261
- *Osmanlı İlmiye Salnamesi, 422-423
- *Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, Yay. haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 2006, II, 466-467
- *Öcal, Mustafa: Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönminde Din Eğitimi ve Dini Hayat, İstanbul 2008
- *Öngören, Reşat, 'Ebussud'un Tasavvufi Yönü', İskilipli Alim-ler Sempozyumu, Ankara 1998, 290-303
- *Özafşar, M. Emin, 'Ebussuud Efendi'nin Tefsirde Rivayet Kullanımı' İskilipli Alimler Sempozyumu, , Ankara 1998, 278-289
- *Öztürk, Osman, Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle, İstanbul 1873
- *Rehber Ansiklopedisi, XV, 13-16.
- *Rey Brock: Hayalet Süvari Mustafa Kemal Atatürk (Çev. Haluk Gurukan) İstanbul 2004
- *Rudani, Muhammed, Cem'u'l-Fevaid (Büyük Hadis Külliyyatı), Çev. Naim Erdoğan, İst., 1997
- *Sabuncuoğlu, İhsan, Çorum Maarif Hayatı, Çorum 1943
- , Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I-II, Ankara 1972
- *Saraçer, Cevdet, Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık, İstanbul 2000
- *Sarıkoyuncu, Ali: Milli Mücadelede İskilip Müftüsü İsmail Hakkı Efendi (Tarihte İz Bırakan İskilipli Alimler) 2. basım, Ankara, 1998
- *Sılay Mehmet: İskilipli Atıf Hoca, 3. basım İstanbul 2011
- *Sinan Omur: İskilipli Atıf hoca nasıl idam Edildi? 2. basım, İstanbul 2013

- *Şahin, Kamil, ‚Ahmet Feyzi‘ DİA, II
- *Şahinbaş Mürsel:Atıf Hoca sağ Olsa, Bunlar Yine Sorgusuz Sualsiz Asarlardı, İskilipin sesi Gazetesi, yıl 1995, sayı 141
- *Şatıbi Kasım 6. Fiyere, Şerh-i Hırzi Emami, (Yusuf Bahri hattı -Hasan Paşa Kat. No:202)
- *Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lam, İstanbul 1306, I, 722
- *Tahirü'l-Mevlevi: Matbuat Alemindeki Hayatım- İstiklal Mahkemesi Hatıraları, (Haz. Nurcan Başdurmaz) İstanbul 2012
- *Tarihten Günümüze İskilip, İskilip Kaymakamlığı Yayını
- *Tercüman Sahabiler Ansiklopedisi
- *Tuğrul, Nazmi, Çorum Tarih ve Coğrafyası, Çorum 1927
- *Turgut Hulusi: Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, 15. Basım, İstanbul 2013
- *387 Numaralı Muhsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, II, 937/1530 Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 1997
- *Uğur Mücteba: M. Atıf Efendiye Göre Geri Kalışımızın Nedenleri, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler, Mayıs 1997 sempozyumu, Ankara 1998
- *Uğur Mücteba: Ebedi Aleme Göçüşünün 67. yıldönümünde Muhammed atıf Efendi'nin şahsiyeti, İskilipin Sesi Gazetesi yıl 1993, sayı 112
- *Üzüm, İlyas, ‚Hüsniye‘, DİA, XIX
- *Vakkasoğlu Vehbi: Önce Alkışladılar Sonra Öldürdüler, 6. basım, İstanbul 1984
- *Yakın Tarih Ansiklopedisi, 5 cilt, Akit Gazetesi Yayını
- *Yakın Tarih Ansiklopedisi, Yeni Nesil Yayınları İstanbul 1988
- *Yılmaz Hüseyin: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü, İstanbul 1995
- *Yılmaz Hüseyin: İnkılap Kurbanları, İstanbul 1991
- *Yusuf Bahri Hattı, Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz (H.P. Küt. No:363 ve 9242)
- *Yusuf Bahri Hattı, Bahrü'l Mazarif (H.P.Küt. No:2114)
- *Yusuf Bahri Hattı, Cami üs-Sagır Şerhi (H.P.Küt. No: 3475)
- *Yusuf Bahri Hattı, İsağoci Şerhi (H.P. Küt. No:5032)
- *Yusuf Bahri Hattı, Lübabü Erbab Fi İlmi İrab (H.P. Küt. No:2843)
- *Yusuf Bahri Hattı, Nuhbet'ül-Fiker (H.P. Küt. No:3656)
- *Yusuf Bahri Hattı, Risale Fi Muslihın Nefs (H.P. Küt. No:786)

- *Yusuf Bahri Hattı, Risale-i Akaid (H.P. Küt. No:976)
- *Yusuf Bahri Hattı, Risale-i Beyanı Vahdet-i Vücut (H.P. Küt. No:782)
- *Yusuf Bahri Hattı, Risale-i Dua (H.P. Küt. No:561)
- *Yusuf Bahri Hattı, Şerh-i Lükabil Erbab (H.P. Küt. No:2778)
- *Yusuf Bahri Hattı, Şerh-i Semaili Şerif (H.P. Küt.No:3610)
- *Yusuf Bahri Hattı, Şerh-i Telhıs-ı Atbel (H.P. Küt. No: 4788)
- *Yusuf Bahri Hattı, Telhıs-i Miftah-ı Meani (H.P. Küt. No:2428)
- *Yusuf Bahri Hattı, Tuhfetü'l Ahbab (H.P.Küt. No:788)
- *Yusuf Bahri Hattı, Umdet'ül -Akaid (H.P. Küt. No:3988)

2009-2017 yılları arasında Çorum Belediyesi Kültür Yayınları

1. Ressam Bünyamin Balamir Resimleri Albümü
2. Bir Mustafa Kemal Düşünüyorum 10 Kasım-İrfan Yiğit
3. İslami Aile - Çorum İl Müftülüğü
4. İslam'da Ailenin Önemi - Çorum İl Müftülüğü
5. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi - Ethem Erkoç
6. Tarihe Işık Tutan Çorum Fotoğrafları - İrfan Yiğit
7. Erdoğan Oruç Karikatürleri-2 - Erdoğan Oruç
8. Özürlüler Kanunu Kitabı
9. Ressamlar Buluşması Katalogu
10. Çorum Kültür Tarihinde Tasavvuf Geleneği - Ahmet Cahit Haksever
11. Çorum Şeriye Sicilleri Katalogları - İrfan Yiğit
12. 20.Asırda Çorum Tarihinden Notlar - Daver Kolağasıoğlu
13. Milli Manevi Değerlerimiz - Çorum İl Müftülüğü
14. Kabulünün 89.Yılında İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy - Mustafa Ercan
15. Çorumlu Şehitler ve Şehitlik Albümü (İkinci Baskı) - Komisyon
16. Mekke'den Doğan Nur – Sadık Ünal
17. Çorum Geçmiş Zaman Halleri III – İrfan YİĞİT
18. Necmi Şamlı –Ethem Erkoç
19. Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I-II-III-Maarif Hayatımız (İkinci Baskı)-Abdulkadir Ozulu-İrfan Yiğit
20. Çorum Ağzı Sözlüğü (İkinci Baskı) - İbrahim Gösterir
21. İslam Şehirleri Üzerine Makaleler - Mehmet Mahfuz Söylemez
22. Şahadetinin 1329.Yılında Hz. Hüseyin Paneli
23. Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Sayı:1
24. Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Sayı:2
25. Abdullah İsmet Eker - Parlamento Mektebinden Yetişen Bir

- Siyaset Adamı - Mahmut Şener
26. İlköğretim Okulları İçin Tatil Kitapları
 27. Çorum Belediyesi Faaliyetleri Dergisi
 28. Şehir ve Medeniyet Sempozyumu Bildiri Metinleri
 29. Ressamlar Buluşması Katalog-2010
 30. Safahat Mustafa Miyasoğlu
 31. İlahi Anadolu Çorum İlahileri-1- Ubeydullah Sezikli
 32. İlahi Anadolu Çorum İlahileri-2 - Ubeydullah Sezikli
 33. İlahi Anadolu Çorum İlahileri-3 - Ubeydullah Sezikli
 34. İlahi Anadolu Bestekârlar-Hafız Recep Camcı
 35. Çorum Tanıtım Kitapçığı-Mustafa Ercan - İrfan Yiğit
 36. Çorum Fatihi Danişmend Ahmet Gazi Tiyatro – Ethem Erkoç
 37. Çorumda Oynanan Çocuk Oyunları-Milli Eğitim Müdürlüğü - Çorum Belediyesi
 38. Osmanlı İmparatorluğunda Çorumlu Devlet Adamları-İrfan Yiğit – Ahmet Önder Kırıcı
 39. Ölüm Var Ayrılık Var - Çorum Manileri - İbrahim Gösterir
 40. İğnenin Dilinden - Kız Teknik ve Meslek Lisesi
 41. Mehmet Memiş ve Öğrencileri Hüsnü Hat Sergisi Kataloğu
 42. Piyeslerim - Ethem Erkoç
 43. Şiir Gibi (Şiirler) - Durdu Şahin
 44. 2011 Ressamlar Kataloğu
 45. Karikatür Albümü (Gazeteciler Cemiyeti Karikatür Yarışması)
 46. Çorum Nüfus Defterleri (1844)-Hacı Haldun Şahin
 47. Çorum Basın Tarihi Notları-Abdulkadir Ozulu
 48. Naat Kitabı
 49. Aile Okulu Anne Baba Eğitimi Dergisi
 50. Hitit Krallarının Kült Gezileri - Özlem Sir Gavaz
 51. Şehir ve Medeniyet Sempozyumu (2011)
 52. Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyum Kitabı
 53. Şehitlikten Davet Var-Atın Göz Yaşları Ethem Erkoç

54. Safahat-Fatih Bayhan
55. Nikah Şekeri - Vehbi Vakkasoğlu
56. Osmanlı Dönemi Nüfus Defterlerinde Çorum Yöresi Aşiretleri-Hacı Haldun Şahin
57. Çorum Yöresi Sözlü Kültürü - Can Yoksul
58. Tasavvuf Geleneği ve Çorumda Son Devir Meşayihî-Ethem Erkoç
59. Şehrin Hafızası Hıdırlık Kültürü ve Çorum Hıdırlık Örneği-Ahmet Sezikli
60. Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)- Prof.Dr.Mehmet Çanlı
61. Çorum Belediyesi Basın Bültenleri-1-2-3-4-5
62. Çorum'da Oynanan Çocuk Oyunları
63. Bunları Biliyormusunuz -1
64. Bunları Biliyormusunuz -2
65. Türkiyeli Bir Aydın: Kemal Tahir - İrfan Yiğit
66. 1.Uluslararası Katılımlı Kadın Girişimcilik Çalıştay Kitabı
67. Çorum Bizimle Kazanıyor Belediye Faaliyetleri kitapçığı
68. Cumhuriyetten Günümüze Şehir ve Şehircilik Şehir Medeniyet Sempozyumu-3
69. Çorum Kültür Tarih Araştırma Dergisi-3
70. Başkan Amca Trafik Eğitim Kitabı
71. 2009-2013 yılları arası Ressamlar Buluşması Albümü
72. Çorum Gezi Rehberi
73. Çorumlu Şehitler ve Şehitlik Albümü 3.Baskı
74. İskilipli Atif Hoca Hayatı ve Eserleri Ethem Erkoç
75. Osmanlı Döneminde Çorum Mezar Taşları-İrfan Yiğit-Ülkü Ünlüsoy
76. Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii Sünni İlişkileri Sempozyumu
77. Nostalji Çorum Fotoğrafları Albümü - İrfan Yiğit
78. Çorum Ağzı Sözlüğü 3.Baskı - İbrahim Gösterir

79. Çorum tarihine ait derlemelerim I-II-III&Maarif Hayatımız 3.
Baskı
80. Yedi Sekiz Hasan Paşa(2.baskı) - Ethem Erkoç
81. Sicilli Ahval Defterlerinde Çorumlu Devlet Adamları (İkinci
Baskı) İrfan Yiğit- Önder Kırıcı
82. Çorum Tarihi-5.Hitit Festivali Komitesi-Tıpkı Basım-Mustafa
Ercan - İrfan Yiğit
83. Tezkire-i Makamat - Ahmet Cahid Haksever
84. İki Dünya Savaşı Arasında Çorumda İz Bırakanlar - Tuğba Gülen
85. Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu
86. Kültür Müdürlüğü Faaliyet Kataloğu
87. Bir Yudum Su-Hüseyin Çırakman Hayatı ve eserleri - Sönmez
Çırakman
88. Hüsn-ü Gülzari - Eyüp Kayacı
89. Sahabe evliya Makamları - Ethem Erkoç
90. Safahat- Mehmet Miyasoğlu
91. Çorum Evlenme Sicil Defterleri (1926-1930)-İrfan Yiğit
92. İskilipli Atıf Hoca İdamı, Düşünceleri ve Eserleri (2.Baskı) –
Ethem Erkoç
93. Uluçınarlarla Konak Sohbetleri - Abdulkadir Ozulu- İrfan Yiğit
94. Dünyanın Merkezi Çorum 2016 - İrfan Yiğit
95. Kabir Ziyaretleri Adabı ve Duaları Kitabı
96. Liseli Gençler Efendimizin İzinde – Mustafa Soykök (Siyeri Nebi
Yarışması İçin)
97. Eşref Ertekin’in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum- Abdulkadir
Ozulu - Meral Demiryürek
98. Geçmişten Günümüze Çorum Fotoğrafları Albümü - İrfan Yiğit
99. Dünyanın Merkezi Çorum VIP Katalog
100. Hüsn-i Gülzari 2.Baskı – Eyyüp Kayacı
101. Sahabe evliya Makamları 2.Baskı - Ethem Erkoç
102. Çorum Nüfus Defterleri (1837-1844) İkinci Baskı-Hacı Haldun
Şahin

103. Akşemseddin Camii Kataloğu – İrfan Yiğit – Mustafa Ercan
104. Osmanlı Arşivi Çorum Belgeleri Kataloğu- İrfan Yiğit
105. Cumhuriyet Arşivi Çorum Belgeleri- İrfan Yiğit
106. 15 Temmuz Darbe Kalkışmasının Ruhumuzdaki İzleri-Yarışmada Derece Alan Derlemeler
107. 15 Temmuz Failler Süreçler Olgular- Mehmet Sercan Ercan-Hüsamettin İnaç
108. Çorum'da Yaşanmış İlginç Şakalar – Bahri Güven
109. Pamukkulak Hoca Recep Rahmi Tankaya – Muzaffer Gündoğar
110. Çorumlu Şeyhülislamlar ve Alimler – Ethem Erkoç